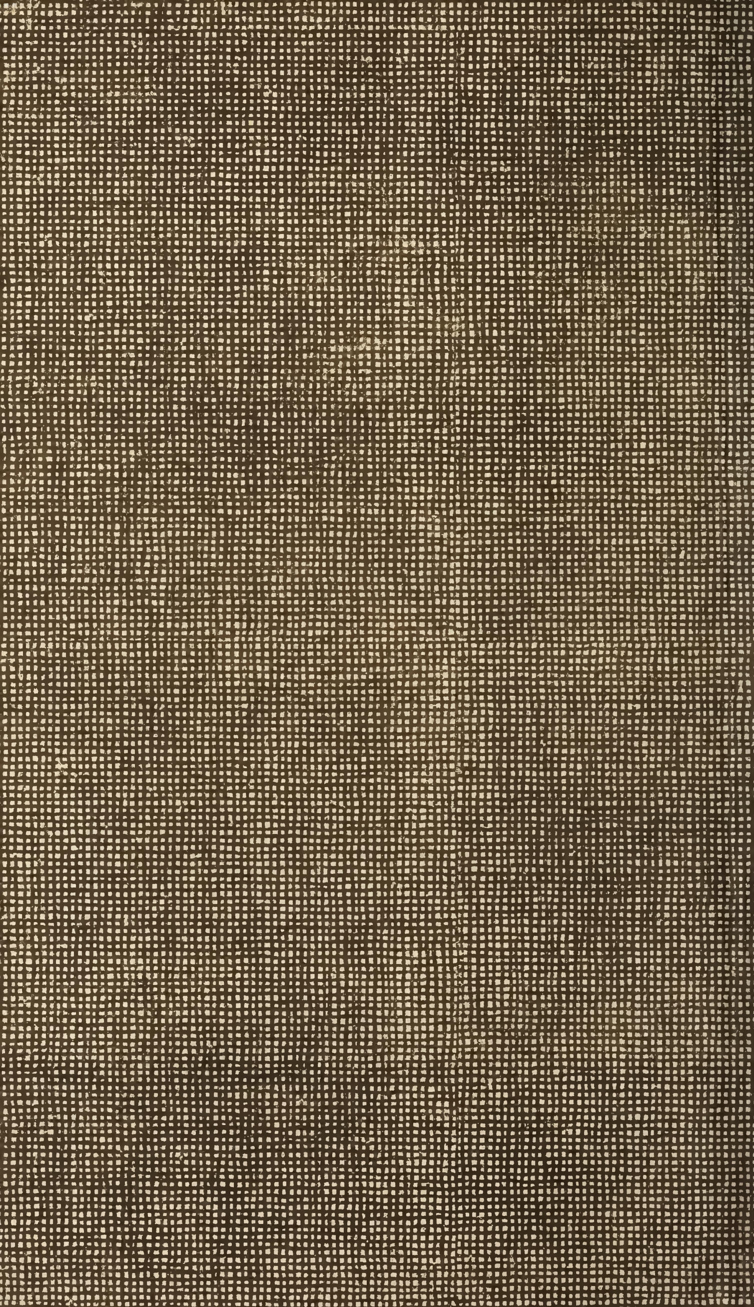

(3)

חמדה גנוזה.

מחברת ראשונה

תכיל כמה מאמרים יקרים ספונים, בענינים נפלאים לראשי גדולי דורות הקדמונים, אשר עד היום היו מעין רואי צפונים וטמונים, בנכבדי אוצרות ספרי כתיבות ירות אקספרד וכגבולות שונים:

הועתקו כולם על ידי ולא על ידי אחרים,
ונוסף עליהם בקורות והגהות והערות ובאורים,

ממני

הק' צבי הירש עדעלמאן, איש חן טוב.

קאניגסבערג
שנת ובחרת בחיים לפ"ק.

וניתן מוצא לכסף ההדפסה מאת אחי המופלג ונכבד בעמו השלם מ' שמואל חן טוב, עדעלמאן בקוראי שמו, תושב ואורח העיר מקום ההדפסה.

Königsberg, 1856.
Gedruckt bei Gruber & Euphrat.

חכמה ואין יראה כזויה
יראה ואין חכמה שטות,
אין יראה ואין חכמה רשע גמור
חכמה ויראה צדיק גמור *).

*) מחזור וויטרי בשם מס' דרך ארץ זוטא, והוא כחסר אצלינו בדפוס.

רשימת הענינים הנקבצים ובאים תוך החוברת הזאת

שני

מכתב, (שלוח להרמב"ם) מהר' יוסף אבן עקנין (תלמידו), ותשובה אליו ע"ז מהרמב"ם בהוספה ונוסחא יותר הוגנת מהנדפס ככר ע"י החכם מונק בפאריז.

שני מכתבים מר' הלל מווירונא, כוללים ענין דברי הריב ושטנה שעברו על ספרי הרמב"ם בימיו וקודם לזה, ומה שעלה והגיע בעונשן של בעלי המריבה, והחרם הנעשה בימיו על ידו מן הנשיא בדמשק כנגד כל מי שידבר תועה על הרמב"ם וחבוריו.

מכתב ר' אנטולי, להרמב"ם. ותשובת הרמב"ם אליו, הנדפס ככר בס' נובלות חכמה להר"ר יש"ר מקאנדיאה שלא בשלימות ובשגיאות, מצד העתק חסר ונוסחא בלתי הוגנת שנזדמן לפניו.

מאמר ע"ם הדורות, דור ודור וחכמיו ממקבלי התורה, לר' סעדיה בכה"ר מימון ן' דאנאן.

תשובת א' מהנו', בדין הקורא לחבירו עבד כו'.

באורים מר' הלל מווירונא, לשלשה מאמרים מס' המדע והמורה להרמב"ם.

העתקת שלשה מאמרים מהנו', מספרו תגמולי הנפש, א) הקדמתו אל הספר הזה, ב) מאמר מאמצע דבריו בו בחקירת על מה חלה המיתה למין האנושי, ג) מאמר נכבד להורות חלוקת דברי רז"ל בתלמוד בבלי לששה חלקים ופרטי כל חלק וחלק, הנמצא ג"כ תוך ספרו זה.

מגילת סתרים, מכתב המיוחס למרן הרמב"ם, אשר שלחו לתלמידו ר' יוסף ן' עקנין.

מאמר במהות הנפש, לאבונצר אלפראבי.

הקדמת המוציא לאור

אל הקורא, ידעתי גם ידעתי כי יפלא בעיניך הדבר, מה זה ועל ועל מה זה ארכו ימי הריון המחברת הזאת, ואזני תשמענה מאחריך דבר לאמר. הן זה ימים רבים אשר עיניך הרואות זכרונה, בתוך שארי חבוריי אשר יצאו לאור בנתים במשך הימים ההם, ומדוע ולמה אחרו פעמיה לצאת ע"פ תבל החוצה. אמנם הסכת ושמע דבר אמת מפי מכל הקורות אותי, והסבות אשר השתרגו עלו על צוארי, והם הם הסבו בדבר לאחר גמר הדפסתה עד עתה, ושא נא וסלח לי קורא נעים, כי ארחיב אמרותי ואדלג מענין לענין כאשר יאלצני הגיון לבבי ויתרוצצו בקרבי פרטי דברים אחדים להגיד בשער ולתת ספורות מעט בקורות מראש. — אני הגבר אשר מעודי מיום הייתי לאיש בחרתי לשבת אוהל ולהיות עמל ויגע בתורת ה' ולהשכיל ע"ד אמת, גם בהיותי בארץ מולדתי, ולא נגרע חבלי בהון ורכוש לא מעט, ולא מטה ידי מלגבור חיל בעסקים וקנינים, בכל אלה לא נפתה לבבי ע"ז ורובי עתותי היו קודש לה', ומשמרת כהונתי היתה עבודתי להקטיר מיטב חלבי ודמי על מזבח המדע והתושיה. וכמו כן גם אח"ז אחר באה עלי תמורת העיתים ומקרים לא טובים קרוני בריפיון הבריאות והזק ואבדון רכוש, וההכרח אלצני לעזוב ארץ מולדתי (מקום אשר עיני תושביה אל למוד ההוראה וידיעת דיני התורה), לקיים דבר חז"ל במאן דביש ליה בהאי מתא ליזול למתא אחרינא, (ובאתי בגבולות אשר אצל יחידי תושביה גדלה אהבת המחקר והבקורת מגופי תורה), גם בנודי בדרכי לא פניתי עצמי לרדוף לבקש עזר ולבקש על יד לאסוף שנית מעט כסף, או לקחת חבל בשירות וכהונה אחת אשר תביאני למצוא שנית הון ורכוש, אפס נעמה לי המרגיע והשעשועין בלמודים והגיון תושיה המתשת כחו של אדם ומשפיקו להחיות עצמו בלחם צר ומים בלחץ, ובאו בדפוס ממני איזה חבורים מועילים אשר מצאו חן בעיני המתבוננים ע"ד אמת וצדק. וכאשר הביאני עמל שלימות מלאכתי לשום עיוני ומבטי גם בספרי אחרוני זמנינו זה, וארא ואתבונן על גודל ההפרש וההבדל אשר לספרי הראשונים הממולאים בתורה וחכמה והשכל ויראת ה' גם יחד, וכל דבריהם באמת וצדק וראיות מכריעות והוכחות מכריחות כבירורם, למול ונגד אלה המה הנז', כי מהם אשר בם יראה ואין

חכמה, ומהמהם אשר בם חכמה ואין יראה, ומהמונם אשר אין בם לא חכמה ולא יראה, אפס מלאים עמל ומלאכת רעיונות ילידי שוא אשר נולדו על ברכי דמיונות והשערות כוזבות והזיות היוצאות מלבם לפיהם ומפיהם אל כתבם ככל העולה על רוחם *). הביאני המראה הזאת אשר התבוננתי אליה עם אהבתי לתורת אבותינו מעודי, להעמים על שכמי לפנות עצמי להעתיק דברי קדמונינו ולהוציא מאפלה לאור ספרי ראשי גדולי ישראל באמת בימים מקדם, המונחים צפונים וטמונים באוצרות כתבי יד בגבולים שונים, ולא מנעתי ההשתדלות ע"ז עד מקום שידי מגעת, וכטרם מצאה ידי להשביעני די חשקי בהעתקות גדולות ונכבדות, לא החדלתי את מתקי, וראיתי להעלות על מכבש הדפוס ספר מפואר קדמון, הוא ס' כפו"פ הגדול, אשר נודע לשם בעמו, ופני כבודו לא נראה אלינו, ולא נמצא ממנו בעולם אף מספר מועט, כפי ערך הנמצא גם מהעתקות ספרי כת"י, (כי כנראה היה הס' הזה לשריפת אש מיד אחרי צאתו לאור עולם באיטליאה בשנת שי"ד בפקודת האפיפיור יוליו), וכאשר ידעתי כי בעיר אקספרד נמצא ממנו כתב יד, וגם שם אוצר נפתח לס' בני עמינו היותר גדול ונכבד בעולם, ובו ימצא לפני כל הנצרך לשלימות מלאכתי זאת, שמתי מגמת פני נוכח בריטאניא המדינה, ותהי ראשית בואי במישור לעיר הגדולה לונדון, וכטרם עלה בידי ללכת אל מקום חפצי בה אקספרד העיר קריית ס' ואוצר גדול לס' בני עמינו, גם שם מצאה ידי להציל לי איזה חמודות מאוצרות הס' אשר בעיר הגדולה הזאת, אפס בכ"ז לא הונח לי ובכל עוז השתדלתי ואלקי אבותי היה בעזרי, ובאתי שלום אל המקום אשר עיני ולבי היו עליו (אוצר הספרים אשר בעיר אקספרד), ובו שכנתי ימים ושנים אחדים תחת משא כבד ועמל נורא מאד, כל העת אשר בית האוצר הוא פתוח, לא שבעה נפשי לשים עין עיוני ומבטי אל החמודות וכל יקר הנמצא בתוכו, ולהציל לי איזה העתקות יקרות אשר נכספה וגם כלתה נפשי אליהם, עדי כי לא יכולתי להשביה ולהאציל לי אף רגע אחת מכל העת ההיא אל שלימות

המלאכות

---

*) מה נעימים בזה דברי פה"ח כאמן אהבתי הגאון המפואר בתורה וחכמה כו' כש"ת מוהר"ר בערוש מייזל נ"י האבד"ק קראקא, וכעת בווארשא עיר הגדולה, במכתבו אלי כתיב מיום א' לירח אלול העבר; ז"ל„ ותודתי ערוכה ושמורה לידידי כ"מ נ"י מאשר יקרתי בעיניו לכבדני במנחת הספרים, ויותר מהמה יגל עמלו להוציא מאפלת הנשיה, לאור גדול ספרי גאונינו אנשי מופת, ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו ושפתותם ידובבו לקול ההוגים בתורתם סולת נקיה, כי לא כימים האלו אשר המחברים יחוקקו כל העולה על רוחם בעט הדפוס והעם יפונו לקושש קש ותבן תמור הבר — הימים הראשונים אשר פרים היה למאכל ולתרופה, ולכנא יהיה לשמש ונכרם תאות נפש, עכ"ד:

המלאכות אשר היו לרגלי, ובשובי לעתותי הערב לביתי חלש ועיף בריפיון ידים ואונים נגשתי לבחור מכתבי ההעתקות שלי תנאות ומוכשר לתת מהם לאור עולם, ובהיותי בארץ האי הזאת ולא נמצא בתוכה אנשים מסדרי האותיות לדברים הבאים בדפוס בלה"ק רק אנשים אשר לא מבני עמינו, או מאחינו אנשים ספרדים הבלתי מבינים לקרות הכתב הנהוג אצלינו, אנוס הייתי לעשות גם העתקת כל הערוך ומסודר ממני להביא על מכבש הדפוס בכתב אשורית תמה ומרובעת אשר הוא טורח רב ויגיעת נפש להבלתי מורגלים בה, וגם עמל ההגהה, ושלימות המלאכה בהגהות והערות ובקורת, הכל היה למעמסה על שכמי לבדנה, (בלי יכולתי למצוא איש עוזר לי בשום ענין קל במלאכתי) ובשעות שאינם לא יום ולא לילה, כי גם לילה לא שכב לבי ולילות עמל מנו לי, לבקש תחבולות למצוא איזה הרווחה למחיית נפשי ע"י מרוצת מכתבים עם אנשים נכבדים מאחינו ב"י הספרדים ילידי מחוז אפריקא אשר נמצאו בעיר הגדולה לונדון במסחרם, ולקבל מידם איזה הדפסת ספרים בעדם ולמענם בערי אשכנז, אשר אין כח בפי עיטי להגיד ולבאר הטורח והיגיעה אשר היה לי מזה נוסף ונלוה על הטירח התמידי הנז' דבר יום ביומו, ונוסף עוד העמיסו עלי טורח יחידי נכבדי בני עמינו מגבולות שונות להעתיק להם איזה דברים וענינים שונים אשר לא יכולתי להשיב פניהם ריקם*). ובכל אלה עם עוצם חלישת גווי ורוב רפיון בריאותי מעודי, אזרתי עוז במתני ונצחתי וגם יכולתי, להציל לי במשך השנים האחרים הללו בערך חמישים ספרי כת"י מלבד אשר בא ממני בדפוס במה וכמה הדפסות באותן הימים**). ואי לזאת קורא נעים, אחרי הודיעי

*) לאיזה יחידים נעתרתי והעתקתי להם חנם אין כסף ככל הנדרש מאתם, ולחכם וחוקר א' נצרכתי להעתיק עבורו, סדר ההושענות מסידור המתייחס לר"ס גאון, ואיזה סליחות, וגם שיר ארוך המחזיק כמה יריעות מרב נהלל בר רב נתנאל גאון (אשר אנשים זולתי לא היו מהירים בהעתקתו, אך כי לא פנה אלי במישור לבקשני ע"ז, רק ע"י איש זולתי הנמצא פה עמדי כדרשתי ע"ז בשמו, והיה שכרי, כי בהעלותו בספר זכרון מה, מדברי ההעתקות הללו, לא קרא שמי ע"ז, ואף במכתב להגיד תודה לי על עמלי לא נתכבדתי ממנו.

**) חוץ מספר כפתור ופרח הגדול הנדפס על ידי, ולא מעטים המה ההוספות בו לשלימות המלאכה ממני, הנגלה לכל רואיו, בא בדפוס ממני איזה הדפסות שונות, מחברת גנזי אקספרד ח"א, ודרך טובים, ודברי חפץ, וגדולת שאול וניר לדוד, (ובמחברת הזאת לבד יגיעת עמלי בהדפסתה היה לי עמל נורא במרוצת מכתבים לארצות במדינות שונות לגדולי וחכמי ישראל ובקשיהם להוציא לאור מפיהם אם נגלה להם דבר מה בענין זה), וקונטרס תהלה לישרים, ואיזה ענינים מפוזרים בעלי העיתים, וגם קובץ דברים הבאים עתה במחברת חמדה גנוזה הזאת, ואת כולם הודות להמוכן לאדם דעת, לא שלחתי אותם ריקים על פני תבל המונה, מבלתי להוסיף עליהם הקדמה ובקורת והגהות והערות נכונות, ילוהו וימצאו חן בעיני כל משכיל על דבר אמת.

הודיעי אותך את כל זאת, אקוה על נכון אשר בצדק תשפוט את עמיתך, לי אני עבדך העבד העברי, כי חפצתי להקל מעלי טורח העתקת המאמרים בכתב אשורית ועמל ההגהה, ושלחתי קובץ דברי המחברת הזאת להדפיסם שלא בפני, בעיר קעניגסבערג, באמצעית אחי הנכבד המופלג והנבון החכם והשלם מוהר"ר שמואל חן טוב נ"י תושב ואזרח העיר הזאת, אשר ידע לכלכל ענין ההדפסה במשפט הראוי והנכון, ואנכי אמנם שלחתי לו הרבה העתקות שונות והוא יבור לו מהם הטוב בעיניו, וחשבתי למשפט כי ימהר להודיעני הנבחר אצלו, ואז אעלה ציוני מ"מ ואיזה הגהות והערות להעלותם במקומם, אבל מאת ה' היתה זאת כי באו הכתבים לידו בשעה בלתי מוצלחת והוגנת, והוא נטרד לבקש מזור ותרופות למצוא רפאות תעלה לחולאים ומכאובים אשר מצאו קן למו אצל ב"ב, ולא יוכל פנות אל ההדפסה באותיום וגם מיאן להאדיב רוחי להודיעני הקורות אותו, ולא ידעתי זמן ועדן אם החל ההדפסה או כבר נגמרה ע"י מבלי לשאול מפי דבר, עדי הציקותי לו פ"א בדברי, וימהר הוא להדפיס מאמרים הראשונים אשר בהר בם, וישלחם לידי למען אראה כי נגש הוא אל ההדפסה, ולסבה הזאת נעדרו בשנים מאמרים ציוני המ"מ וההגהות וההערות במקומם, (והנה באו בקונטרס מיוחד להשלים הנדרש המבוקש), וזאת היה דבר העיכוב הראשון אשר מצא אל הדפסת הקובץ הזה לא מצידי, ואמנם גם על ידי באו שני עכובים (בלי עון ופשע לי) לאחר מלשלחו ע"פ תכל, האחד כי לבי הלך לקראת דברי אדונינו באגרת השמד הזה באמרו. ומיום שגלינו מארצינו בעוונותינו ובע"א לא פסק ממנו שמד, כי מנעורינו גדלנו כאב ומבטן אמנו ינחנו והוסיף בחוזקם בדבריו באגרת תימן על פסוק כל כלי יוצר עליך לא יוצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי כי נרמז בו ההבטחה שלא יועילו ויצליחו העמים בכל ההשתדלות הנעשה מהם להביא להאומה הישראלית אל השמד, לא בחרב ובזרוע, ולא בהסתת דברים, אשר זאת התחבולה האחרונה לא סרה גם היום *), ועוד

בימינו

---

*) האמת עד לעצמו, כי התחבולה הזאת לבדה היא לא תצלח כל מאומה. ומעולם לא יצאו אנשים מישראל מכלל הדת מפאת כי נתינו מתוך דברי הוויכוח להאמין כי יחליפו וימירו דתם בדת אחרת יותר הוגנת וטובה, אבל המרת הדת לאדם מישראל לא נעשה מעולם, כי אם או מאיש החפץ לזכות בכל החירות והשררות הנתונים בידי העמים מושלי הארץ, ויעזוב עמו ואלקיו אשר יביאהו למעט חבלו בכל יקר וכבוד, מהיותו מעם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, או מאיש עני אשר לחצוהו רעבון נפשו לספות ברעב, כי יחליק כפיו ולא מלבו לנותני לחמו ומימיו כי נכנס הוא בברית אמונתם, (וידענו היטב ממה שקרה לבני עמינו מגורשי ספרד בהיותם בארץ הרעבון, כי קמו אנשי ההמון אשר לא מבני עמינו ויקחו בידם האחת לחם ומזון, ובידם השנית ספרי מחוקקיהם, ויקראו בקול לאמר. המקבלים אמונתם

בימינו אלה זה לא שנים רבות, אשר יצא לאור הדפוס במחברת נקראת בשם נתיבות עולם דברי חירפות ונאצות גדולות נגד רז"ל בעלי התלמוד, להרבות להאשימם כי היו רודפים אחר הכבוד ושונאים את הבריות ובעלי חנף וחלקלקות, ולגנוב לב הבריות החליקו בדבריהם לכתוב לפעמים דברים טובים אבל תיך כדי דבור ימצא להם סתירתם, כ"ז העיז האיש הט"ל לענות במחברתו הנז', ואנכי אמנם בצאת המחברת הזאת לאור, אמרתי אסורה נא ואראה מה כפי האיש הדובר כה, כי אמנם הנני גבר היודע תהלוכות עולם ונאמן באהבת הבריות, והאוהב האמת לאמיתו, ואם נמצא בתוך דברי בעלי התלמוד שמץ מקצת ממה שהזכיר מהם איך לא הרגשתי בזה מעודי, והנה ארע כי עברתי פעמים רבות על דבריהם ומעולם לא ראיתי מדבריהם כי אם ההיפך מדבריו, ע"כ העמסתי עלי חובה לעבור שנית על דברי המחברת, וגם בדברי רז"ל, להוציא לאור דבר אמת, ואולם אחרי העיון על נכון ומשפט האמת והצדק, מצאתי בכל המקומות שהביא ראיות לחיזוק דבריו הם כמו מי שיבוא ראיה מדברי התורה שכל אדם מישראל מחויב לעבוד אלקים אחרים מפני שכתוב בתורה, והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי וגו' וכתוב אח"ז ועבדתם אלהים אחרים, והאיש הזה לא ידבר שקר כלל כי הדברים שהביאם לראיה המה כתובים באמת בתורה, אבל האיש אשר ישא עיניו אל המקום הזה ויראה מה שהשמיט ודילג מדברים הכתובים בתורה, ימצא בהיפך דבריו כי התורה אסרה עבודת אלהים אחרים, והזהירה עליהם שם בדבריה לפני זה באמרה השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים, והאיש ההוא או בערמה דלג הדברים הקודמים והמאוחרים שיבררו ענין האמור אם הוא מצוה או אזהרת לא תעשה, ואם כן הוא איש רע החפץ להכחיד האמת ולהרבות השקר, או בהכרח שהוא לא ראה ולא עיין דבר, רק שמע מאדם אחר אשר הגיד לו כזאת והוא היה כפתי המאמין לכל דבר אשר לא יראו עיניו, וע"ז העמיד ובנה יסודות והנחות כוזבות מהיפך אל היפך, וזה אינו כ"כ רע אבל סכלות גדולה והאופן האחרון אנכי מאמין ביותר שקרה לדברי המחברת הנז', (והרואה יראה בקונטרס מאמר מיוחד ממני בחיזוק דברי מרן הרמב"ם באגרת השמד שם ימצא תשובות איזה דברים מדבריו, ויבחן דבר אמת), וע"כ גם אנכי כעבד המדבר לאדונו אדבר עמו בדברי ריצוי וידידות, בלי

ימצאו מחייתם, והצליחו בזה להוציא מן הדת רבים מהם בלי עזר וסיוע מדברי וויכוחים), אבל כל תועלתה בצירוף להיות כסות עינים על המחליפים הדת לכל יודע הדבר, כי רק אנוסים המה, ודי בהערה הזאת.

בלי ריב ומדון לי עמו בעולם החולף הזה, יחיה הוא בנעימים נוצרי, ואנכי עברי, ורק כמעורר ע"ד אמת אדבר דברי, ואם יכיר ויודה האמת אאמין כי אז גם יטייל בנעימים בעולם שכולם ארוך, כדבר המוסכם מפי רז"ל, בתשלום שכר מאת הקב"ה לכל עושה טוב יהי מי שהוא מאומות העולם, הנעלם ממנו מקום מוצא הדברים ונגלים לי, (אשר יתבררו גם מדברי מרן הרמב"ם באגרת השמד שלו הנמצא במחברתי חמדת גנוזה הזאת, וביותר ביאור כהוספת דברי בחיזוק דבריו), ואחרי אשר עלתה בידי להוציא לאור דברי אמרת אמרתי בלבבי, לתת מקום להם תוך מחברתי זאת, כי כאן מקומם, ולסבה הראשית הזאת אחרתי ימים מה להעריכם בערך הראוי לדברים הבאים בדפוס ע"פ תבל החוצה, אבל כהיום אחרי רואי כי ירבו הדברים ואין די להכילם לצרפם אל מחברת אחרת, אנוס כאין א"א ומוכרח נסוגתי אחור, עד ירווח לי ה' ותמצא ידי לזה להדפיס כל הדברים במחברת מיוחדת, ורק דמיון מעט מדברי ימצא הרואה בקונטרס ממני הנז', כי לא הייתי כמתהלל ומתפאר במה שאין בי, כי החלק יעיד על הכלל: וזאת העיכוב האחד הבא מידי בלי אשמת דבר, ועוד השני ג"כ היה על ידי הראשון בהכרח מעט, כי שמעתי לאמר, אחרי אשר נדפס ע"י המאמר מאגרת השמד בתוך מאמרים נחמדים האחרים, אשר הנהו יוצא לאור בקונטרס מיוחד ע"י חכם א' ראש קהל ועדה עדת ה' כברעסלויא העיר כ"ש הרא"ג נ"י, וכן גם הוגד לי כי איש אשר ראה וידע את כל הנדפס על ידי, וידע סיבת עיכובי הראשון למחברתי מלצאת לאור, כי כמתכוון להזיק מסר העתקת דברים אחדים לאיש א' שימהר להוציאם לאור במוקדם ממני, וע"כ חשבתי למשפט היותי אנוס בדבר לראית בראשונה טרם שלחי מחברתי ע"פ תבל החוצה דבר מה יצא על ידי זולתי, וטוב לי כי אפסיד המעט להדפיס דברים אחרים תמורתם מלהקל ערך כל המחברת בעיני הקונים, אולם הנה הודות לאל בענין אגרת השמד מצאתי ראיתי כי יתרון רב להעתקה הנמצאת לפני, ובכלל היא יותר הוגנת, עד אשר ברור הדבר בעיני כי גם החכם המ"ל ההעתקה הראשונה ישמח מאד לקראתה, ואם באה לידו אז הידה גם הוא ממהר להוציאה לאור, אם להראות לעין כל אשר הרבה דברים מהערותיו והגהותיו ימצא כאן מתוקנים כמו שהגיה הוא מדעתו, ואם בעבור יתרון המקומות והאחרות אשר המה כאן מתוקנים, ובהעתקתו נמצאו בלתי נכונים, והוא העיר בצדק עליהם במקומם, ואף כי לא קלע כהגהותיו כם אל המטרה הנכונה לפי אמתתן, בכ"ז לא הרחיק מלהעלות השערות המכוון על נכון לפי הנוסחא המשובשת הבאה לידו, אשר מי יוכל לשער מדעתו הנוסחא

המתוקנת

המתוקנת כאשר יצאה מן המחבר טרם נשחתה ע"י המעתיקים, ובלעדי זאת הן להמאמר הזה באו מידי הרבה הערות והגהות והוספות בחזוק דבריו, ומכל צד מצאתי נכון להחזיקו במקומו לנכון בתוך מחברתי זאת: ובענין דברים אחרים מספרי זה אשר הוגד לי כי קדם צאתן לאור ממקום אחר, קול ענות חלושה שמעתי, כי ת"ל מכל המאמרים הנקבצים אצלי לא יצא מהם לאור כי אם שני דברים קטנים, הא' מכתב מהרמב"ם למר יוסף בן גאביר הנמסר מהחכם כרמולי להמ"ל ס' טעם זקנים, (ואמנם אם יראה הרואה בשני ההעתקות ובהגהות והערות עליו ממני ימצא יתרון לא מעט להנדפס ע"י), והב' מכתב א' מן שני מכתבים מר' הלל מווירונא הבאים במחברתי והוא נמסר ג"כ מיד החכם הנ"ל להמ"ל ס' הנז', אבל ההעתק בא לידיו מיד איש אחר, (איש לא ידע בושת לגשת לדרוש במופלא ובמכוסה ממנו), אשר ידע כי המכתב הזה בא בדפוס כבר על ידי, ובמכוון מסר ממנו העתקות אחרות למען להזיק לי אולי יצא עי"ז מידי אחרים טרם יצא מידי, והנה במאמר הבקורת שלי ע"ס המאמרים והמחברים למחברתי זאת, שם בהנוגע לדברי המכתב הזה ישא בחסדו הקורא עיניו, ויראה אשר דברתי וכררתי על אודות ההשחתה הגדולה הנעשה ממנו בהעתק ענין קטן כזה, כי המציא בו השמטות כמה מלות ותסרון תיבות רבות ויותר משמונים שגיאות עצומות, ועוד בסוף מחברתי ימצא קונטרס קטן ממני בחובת המעתיקים, ובו יתבאר עוד השחתת מחברת שלימה ס' מצרף לכסף לר"ע האדומי אשר יצאה לאור ע"י האיש הזה, ומראשיתה ועד אחריתה אין מתום בה, ושם דברים אשר לא היו ולא נבראו בפי המחבר מכוון מההיפך אל ההיפך, וצר המקום מלהכיל בדברי הקדמתי למחברתי זאת משפט ובקורת על ענינים הבלתי נוגעים אליה, (והרואה יראה אמרי פי בקונטרס מיוחד הנז' כי בו ימצא להועיל, וללמד תועי דרך בינה), והנני להעיר הקורא עוד, כי לסיבת ראות עיני השחתת הנעשה ע"י מעתיקים נמהרים, זאת הביאני לקרוא את שמי מעתה על כל הנעתק ממני בעצמי ואומר מראש הועתק ע"י עצמי, כי ערב אני בדבר אשר לא ימצא שום שינוי אף בקוצי של יו"ד מגוף דברי הכת"י אשר ממנו העתקתי, ולא מרוב חכמתי על כל זולתי אתפאר עצמי בזה, אבל מפאת כי אקדיש עתות מספיקות די הצורך לכל מלאכה אשר אתחיל בה, ואין רצוני לכלותה בעמדי על רגל אחת, ולערבב מלאכות רבות ושונות המטרידות ומבלבלות זא"ז, ובגשתי להעתיק איזה כת"י, (אשר רובן אינן בכתיבה תמה ומאושרה), ארגיל עצמי ואתבונן ימים רבים לתמונת המכתב להיות נמהר ורגיל בו, ולא אעבור משורה אחת לשורה אחרת אם אראה כי אין דבריה

מובנים

מוכנים מבלי להתכונן מיד אם לא יבולע מה מצידי, וכפרט בכתבי הספרדים אשר נמצא בהם הרכבות וחבור משנים ושלשה אותיות ונראים בעיני הרואה כאות אחד, וכן בהיפך מזה מה שיצוייר בעיני הרואה כי הוא כ' אותיות ואינו באמת רק אות א', וכ"ז אם לא יחוש ע"ז המעתיק בעת העתקתו, אח"ז לא יועיל כל מאומה, כי שכשתא כיון דעל על, ולפי הנחת הדברים הכוזבים אשר העלה ברוע העתקתו יוסיף עליהם שגיאות לבאר הדברים בהשערות כוזבות להמציא איזה מובן אל הדברים שנבראו מדעתו לתלותם כשם מי שלא עלו מעולם על לבו לאומרם, ובזאת אכלא אמרי שפתי בהקדמתי כי אירא פן אחיה למעמסה ברוב דברים אף אם יהיו חדלים מכל פשע, ונשנם כי אדבר בעת אשר לא יתנני הזמן ורעיון בינתי לבקר את כל היוצא מפי עיטי ולהלבישם במעטה צחות ההגיון, והנני ברוב רפיון הבריאות וטרדות עסקים בלתי מרווחים ובלי מנוחה ומרגוע בטלטול דרכים, ולא אכזב כי אומר, מחזיקנא טיבותא לימיני וללשון עטי דמגרמא עבדו שליחותייהו, ולא ייעפו ולא יגעו גם כי אעמים עליהם משא עיפה, וכחסדי ה' אקוה כי גם עתה אם אמרי לא ינעמו ברוב מעדנים עכ"פ לא יחסרו מלח ותבלין, ויהיה מטרת כוונתם מבואר ומבורר מוכנים אל הקורא ככל הנדרש בהוראתם, והודות להנותן ליעף כח, ומאתו ישאו ברכה וימצאו עזר וישע כל דורש טוב ודובר אמת ושלום, כעתירת העכד העברי הנרצע ונרצה לאהכת יוצרו ועמו ותורתו.

הק' **צבי הירש ערעלמאן** איש **הן טוב**.

מאמר בקורת

מאמר על הנפש לרשב״י בן גבירול, המאמר הזה אשר נתתי תוך מחברתי
זאת, העתקתיו אני בעצמי, מכתב יד עתיק יומין מאד אשר הובאה ממדינת אפריקא, ונמכרה באמצעותי אל האדון דר׳ פיוזי (Dr. Puiſy) בעיר אקספרד, ואין ספק בעיני היותו הוא מאמר א׳ מתוך ספרו מקור חיים המדבר בענין הנפש, יען מצאנו ראינו להראב״ד הלוי בעל ס׳ אמונה רמה שכתב על רשב״ג בהקדמתו שם, שהוא התעסק בספרו מקור חיים לעשות הקשים כו׳, והרואה יראה תוך המאמר הקצור הזה ג״כ היותו כלול מהקשים רבים, וכדרך כלל הראב״ד הנז׳ הזכיר את ספרו גם אותו לא לשבח בדבריו שם, ובהיפך מזה ימצא הרואה בהקדמתי למחברת גנזי אקספרד ח״א שדברתי שם מעט מה על אודות האדם הגדול הזה, והבאתי מה שמצאתי להראב״ע כשטה אחרת ממנו כת״י לס׳ בראשית (הנמצאת שמה) מזכירו לשבח, וז״ל: והנה עתה אגלה לך ס״ד הגן והנהרות והכתנות ולא מצאתי לאחר מן הגאונים זה הסוד רק לר״ש בן גבירול בעבור שהיה חכם גדול בסוד הנפש: ושם בהקדמתי העתקתי כל מה שהביא הראב״ע בענין זה הסוד מדברי הר״ש בן גבירול, ונוסחא משובשת מאד נזדמנה אז לפני, ואמנם בזה הכת״י שהעתקתי ממנו זה המאמר על הנפש מצאתי בו שנית העתקה מאלו הדברים והנוסחא מתוקנת מאד, ולעת מצוא כי יהיה ה׳ בעזרי להוציא לאור הרבה דברים שונים ממנו הנמצאים ת״י, אתן מקום שנית להמאמר הזה עם מה שמצאתי בבאורו בכ״י תוך א׳ ממפרשי הראב״ע, ואם אמנם אין כאן מקומו לדבר דבר באריכות על האיש הנכבד וגדול בעמו הלזה, בל אמנע מלהעיר ולהוסיף בחיזוק הדברים, אשר כבר נגעתי בהם בהקדמתי למחברת ג״א הנז׳ (לברר אשר נמצאו מרשב״ג שירים לזמן ד״א ת״ת), כי כן מצאתי ראיתי בין כתביו באקספרד קינה בקצרה ממנו על מות רב האי גאון (הובאה גם באוריענט לשנת 1841) זה ענינה.

„ככו עמים חגרו שק והכל, ושברו כל כלי נבל ונבל
לרב האי אדונינו אשר מת, פליטה נשארה בתבל
למי נבכה ונגוד כתחלה, ועל מי נעשה מספד ואבל
אלי ארון אשר נגנז בציון, ואם לזה אשר נגנז כבבל."

ואנחנו נדע כי הוא נאסף אל עמיו בשנת ד"א תשצ"ח, וכן מצאתי לו איזה כתבי שירים ותפילות אשר נמצא בם עוד זכרון שנת תתכ"ח והלאה וזה ישפיק לברר ביטול הדברים הנאמרים בס' תחכמוני שער י"ח. אשר בן תשע ועשרים כבה נרו ועד השלשים לא בא. אחרי אשר כבר היה לאיש בשנת תשצ"ה ומצאנוהו חי עוד תתכ"ח והלאה, והרואה יראה שם מה שהבאתי מהעתקת המאמר ע"ס הדורות לר"ס בן דנאן הנמצא תוך מחברתי זאת היותו רשב"ג מגדולי תלמידיו של רבינו נסים בן ר"י אבן שאהן ושארי הדברים כי אין רצוני לכפול ולשנות דברים שנאמרו כבר, ודי בזה:

תשובה להרמב"ם ז"ל, למר יוסף בן גאביר מאנשי בגדר, המכתב הזה העתקתיו אני בעצמי באקספרד מקובץ כת"י באוצרות ס' ר"ד אופנהיים (פאליא 254) ואין ספק על אמיתתו, וזמן כתיבתו מהרמב"ם היתה אחרי אשר חובר מאתו כבר ספרו היד החזקה, כי נמצא במכתבו הזה כבר זכרון איזה מקומות מדבריו בס' היד, וגם נזכר בו ממה שהשיב לר"ש ראש ישיבה על מה שהשיגו בענין ההתרה בהליכה בנהרות שמימיהם הרבה בשבת, והתשובה ההיא נמצאה ג"כ לפנינו כהיום ברפוס בס' אגרת הרמב"ם, והרואה יראה מה שהעירו שם לעיין בדבריו בס' היד בבירור הענין: והמכתב הזה כבר היה למראה עיני הרב המגיד (יעוין פ"ז מהל' סוכה הלכה ז') והרב בעל כסף משנה, (יעוין בהגהות והערות ממני ע"ז), והנה להרחיב דברים על מרן הרמב"ם ז"ל אין כאן מקומו ולא הזמן גורם, ובזאת לבד אעיר את הקורא כי למלאות מבוקשו מעט בזה, ירוה צמאונו במאמר ע"ס הדורות לר"ס אבן דאנאן הבא במחברתי זאת, שם ימצא דברים נכונים עליו ועל אביו ר' מימון. גם הנני להעיר בזה ממה שנזכר בדבריו ספר שחבר בתפילה אבן נאסום נ"ע תלמיד רבינו נסים ז"ל. ואמנם עוד נתתי תוך מחברתי זאת מאמר ממנו יכונה בשם **אגרת השמד**, והוא מאמר יקר מאד, העתקתיו ג"כ אני בעצמי באקספרד מקובץ כת"י (ברשימת אורי 280 פאקאק), ואין ספק באמיתתו כי נמצא אם נבקש לדעת בין דבריו בחבוריו האחרים הרבה מדבריו כאן, והרואה יראה בס' היד החזקה הלכות יסודי התורה פרק ה' מתחלת הלכה ה'

עד

עד סוף הלכה ד׳, והלכה יו״ד וי״א מפרק זה, והלכות עכו״ם פ״ג ה״ו, ובאגרת תימן ממנו, כי אינו כדאי להעתיק דברים שכבר באו בדפים, ומי שלא יסגיר עיניו ימצא הדברים מכוונים, גם נזכר המאמר הזה בריב״ש תשו׳ י״א, וגם החשב״ץ סימן ס״ג מביאו (אפס כי הוא קוראו בשם מאמר קידוש ה׳), ויעוין בהגהות והערות ממני, והראיה היותר מכרחת לאמיתתו, היא כי בזמן מוקדם כמו ת׳ שנה נמצא להר״ס אבן דאנאן (בשאלה ע״ד האניסים הבא ג״כ בתוך מחברתי זאת) זה לשונו שם: וכבר כתב הרמב״ם בזה הענין באגרת השמד מה שלא יוכל אדם להוסיף בחזוקו ובראיותיו הברורות, עכ״ז לפי קוצר לשוני ודעתי אכתוב בזה מעט כו׳ מה ששאבתי מטפטוף מטרו כו׳: ומעתיק והולך שם הרבה מאד מדבריו אלה האמורים בזה: והאריכות הוא אך למותר, ואמנם האגרת הזה הוא היה הראשון מחבוריו, כי נכתב ממנו על אודות השמד שהיה בימי אביו במדינת פאס, אשר הוא ואביו באו שניהם מקורטבה לשם ללמוד תורה מהגאון ר׳ יהודה כהן ולא האריכו ימים כי נהרג הגאון הזה על קדוש ה׳ ויחודו, וברחו אז שניהם משם לאלכסנדריא של מצרים (יעוין כ״ז בחתימת המאמר ע״ס-הדורות לר״ס אבן דאנאן הנמצא במחברתי זאת), והעת ההיא נאמר באר באגרת השמד בלשון ערבי מר׳ מימון אביו, היותו אתע״א לשטרות שהוא ערך ד׳ אלפים תתק״כ לב״ע, והרמב״ם היה אז בן כ״ה שנה, ובמשך ח׳ שנים אח״כ בשנת ד״א תתקכ״ח השלים פירושו על המשנה בהיותו בן ל״ג שנה, ובשנת תתקל״ז (משך ט׳ שנים אחר חבור פי׳ המשנה) השלים ספרו היד החזקה בהיותו בן מ״ב שנה, ובשנת תתקמ״ה (משך ח׳ שנים אחר חבורו היד) השלים ספר המורה בהיותו בן חמשים שנה, ובנתים ואח״ז כתב שארי מאמריו ותשובותיו, כמו המאמר תחית המתים שהשלימו לזמן שנת תתקנ״ב לב״ע (משך ז׳ שנים אחר חבור ס׳ המורה) ואיזה מחבוריו האחרים, והרואה יראה מזה כמה גדלה גדולת מרן הרמב״ם בתורה וחכמה ושלימות המדעים גם בהיותו עוד צעיר לימים ושנים, ואנכי העבד העברי הנרצה ונרצע לאהבת משה עבד ה׳ נאמן בירת תורתו מרן הרמב״ם לא אצא חפשי בדברי. אלה על אודות מאמרו זה, ועוד אייחד לו מדור בפני עצמו, בבאור וברור כל דבריו באגרת השמד הזה להראות לעין כל כי כל דבריו בהם הם גם דעת רז״ל בעלי התלמוד וההוראה ואשר דעתו מתאים לדעתם, והנמצא בדבריהם מה שיש בו די להוסיף בחיזוק דבריו, ונלוה לזה הנני להעלות בלשון בני עמינו קוטב ותכלית הדברים הבאים באגרת השמד לר׳ מימון אביו בלשון ערב, ויראה הרואה ויתענג גם על דברי אביו הנאמרים בהשכל ודעת ומוסר שדי ויראת אלקים, וידעו

כל

כל בית ישראל למקטן ועד גדול שורש דברי הרוח שקר אשר נמצא בפי מחפיאי שוא הדוברים על צדיקים עתק בהסיון ידיעה, ויהיה לנו זאת לכד די לערורת מכרעת כי אין כל אחד ממריבי הרמב"ם על איזה דברים בספר המורה וכס' המדע אשר ערב לבבו לחפות עליו שום שמץ דברים מכיוצא בזה, (אשר לא נמנעו בעלי מריבה נגד אחרים שהיו בנעוריהם מהאנוסים, כמו מהר"י בירב והרלב"ח), ודבר שפתים בזה אך למחסור. ואמנם הצלתי לך תוך ספרי זה עוד שתי פרידות טיבות מאדונינו הרמב"ם, ואם אינם בדברי תורה, בכ"ז נוגה להם ואור גדול בהיות רוח הצחות והמליצה ותפארת לשון הקודש מרחפת על פניהם, ויהל לנגד עינינו גם את כחו הגדול וידו החזקה גם בזה, וכבר ראו נבונים והכמים את הוד יפים, ויחמולו עליהם לגאלם משחרת בלאות, הראשון האדם הגדול הר"ר יש"ר די למדיגו אשר הציל תוך ספרו תעלומות חכמה מכתב ר' אנטולי למרן הרמב"ם ותשובות הרמב"ם אליו, אף כי לא מצאה ידו העתקה שלימה ומדויקת, והשני לו החכם הנכבד מוהר"ש מונק אשר הציל מכתב הרב יוסף בר' שמעון תלמיד מרן הרמב"ם אליו, ותשובות מרן לו ע"ז, ואף גם אותו כמקרה הראשון קרהו ולא היתה העתקתו שלימה ומדויקת, ועתה אחרי כי חנני אלקי אבותי ומצאתי דברים מדויקים והעתקה שלימה ככוד אומר כולה בלי מגרעת שום דבר, מי לא יודע כי צדקתי בהעלותי כהיום לאור הדברים, דברים ככתבם ובמלואם בלי מגרעת, וכל משכיל ע"ד אמת יחזיק טובה לי ע"ז, כי לא נתתי שרידי דברי אדונינו הרמב"ם לאבדון, והעליתי לנגד עיניו, **שני מכתבי הרמב"ם**, הנחמדים הנזכרים, בתשובה לבעליהם, ביחד עם הדברים שנאמרו לו מהם בראשונה, כי רק על פיהם יוודע על נכון נפלאות דבריו בתשובותיו, וגם כי האנשים האלה אשר ערכו דבריהם אליו גדולי נכבדי ישראל המה, הן הר' יוסף בר' שמעון תלמידו המובהק, והן הרב ר' אנטולי שניהם אנשי מופות ובצמא ישתו הבאים אחריהם את דבריהם, ואמנם משפט ההעתקות הללו כמשפט האחרים, נעשו על ידי, בעיר אקספרד, והם מקובץ כת"י (73 פקאק ברשימת אורי), וכן נמצא גם המכתב מר' אנטולי ותשו' הרמב"ם אליו שם ממקום אחר באוצרות ספר המנוח מוהר"ר חיים מיכל*). ועוד הצלתי ממרן הרמב"ם תוך ספרי זה מאמר מתיחס אליו הנקרא **מגילת סתרים** אשר הערתי עליו במקומו, וגם אייחד לו

*) אין בעת רשימת ס' אוצרות חיים לפני להגיד בבירור מקום הקובץ הזה באוצרו, אפס זאת הוא בזכרוני כי הוא בקובץ גדול אסיפת שירים ממשורר אחד מעיר טרטושה בספרד.

לו מדור כפ"ע בדברים אחדים, כבואו בבקורת אח"ז ע"ס המאמרים אחרים עד הגיעי אליו, ובזה השלמתי המעט עד מקום שדי מגעת.

שאלה ע"ד האנוסים לר' סעדיה בכה"ר מימון אבן דנאן, המאמר היקר הזה עם מאמר על סדר הדורות

דור ודור וחכמיו מקבלי התורה, ועם **תשובה** אחת **בדין הקורא לחבירו עבד** כו' הבאים תוך מחברתי זאת, שלשת המאמרים הללו מאתו העתקתן נעשה על ידי ולא ע"י זולתי מקובץ גדול כת"י הנמצא בעיר אקספרד (נומ' 108 באדל. כרשימת אורי), והקובץ הזה כולל עוד כמה וכמה מאמרים בלה"ק, (וממנו העתקתי לי פירושו ובאורו לפרשת הנה ישכיל עבדי הנמצאת ג"כ תוך הקובץ הזה), ואיזה מאמרים בלשון ערבי באותיות עברית, וזה מקרוב הובא קובץ כזה ממדינת אפריקא אשר היה עד העת האחרון ביד בני בניו ונינין, ונמצא בו באיזה מקומות בגליון הספר השגות והערות מהם על דבריו (יעוין בהגהות והערות ממני להמאמרים הנז'), וגם גדול כבוד בית הקובץ הזה בהוספות איזה מאמרים בתוכו אשר לא נמצאים בהקובץ מאקספרד, וע"י באמצעותי נמכר הס' הזה להארון וויללעהם הענרי בלאעק מעיר לונדון, וגם הקובץ הזה היה למראה עיני להשוות ההעתקות הבאים במחברתי מתוך שני הקובצים כ"י, והן מהאדם הגדול הזה נמצא כבר איזה דברים בדפוס בס' פאר הדור להרמב"ם, שם מסימן רכ"ה ואילך באים קצת תשובות ממנו, וגם מאמר מיוחד בבירור סדר מלכי ישראל ויהודה, (והוא אינו מבורר באמת), ובסופו חתם דבריו, וכתבתיו בכתב ידי, אני סעדיה בר' מימון, בר' משה בר מימון, בן כבוד החכם הדיין ר' משה בר' מימון זללה"ה אבן דאנאן, והיה זה ביום ג' בי"ב תמוז יה"ל שנת רמ"ה בעיר גראנטה, ואמנם כבר העיר בדבר בעל שם הגדולים כי הוא איננו מזרע הרמב"ם ואביו, רק אלו השמות רגילים בהו הרבה ב"א במדינת המערב, והוא ממשפחת ן' דאנאן, (יעוין בס' וועד לחכמים מהנז'). ואנכי מצאתי ראיתי בספר היוחסין כת"י הנמצא בעיר אקספארד כי משמד טולטילה וברצלונה ומיורקא ברח הר' מימון אבי ר"ס הנז' בשנת קנ"א, עם הריב"ש והתשבץ ובאו לאלגזיר, ואמנם כבר הבארתי בהקדמתי למחברת גנזי אקספרד צד XVII בהערה שם מה שכתב הר"א גאבישון בספרו עומר השכחה על אודות ר"ס בר מימון הנז', זה לשונו: אח"כ ראיתי כי הרב הגדול ר"ס אבן דאנאן בעל הערוך כי נראה מתוכו שלא הניח מקרא ומשנה תלמוד רבה ותנחומא שלא למד, גם עשה שרשים על כל העשרים וארבע, ואע"פ כן מצאתיו בשיריו כמה וכמה דברים הנוגעים לגופיים, וגם הרב מוהר"א כמוהו כו'

(ד) ועוד הנני להעלות משיריו אשר דבר שם נגד אנשי זמנו, זה לשונו:

אמת יהגה חכי לדור דוברי כזב,
ואוכח ולא פנה, ואחכים ולא שעה.
אבקש שלום אנשי זמני יריבוני,
ואחשוב עליהם טוב והם יחשבו רעה.
ואראם עצת נפשי ויתלחשו עלי
ואקריב וירחיקם לבבם אשר תעה.

פרצו נקלי עם אשר אין בם מוסר ואלה תולדות פרץ
איך תעמוד ארצם ואין להם מלך במשפט יעמיד ארץ.

(ה) ועוד אתן בזה העתק דברי השיר אשר כתב בסוף ספרו, והוא:

יתד וב׳ תנועות יתד ותנועה ברלת וכן בסוגר:

להבין נשמעו דברי לבבי, להשכיל אוהבי נכתב כתבי
להתבונן בניב עברי ארמי, ובמדבר יהודי כערבי
ובמדבר ימיני נטעה גן, להוגי דת ולמפטיר בנביא
וקראתי לכל אחי ועמי, לתלמידי ולזקני ושבי
ארו מורי ידידי עם בשמי, שתי ייני אהובי עם חלבי
וכה אשקה בכל עת את חברי, וכה אמטיר על רעי כעבי
ואנהם ככפיר על כל מקנאי, ואשאג על נציביהם כלביא
ומי הוא זה אשר יעמוד לפני, ומי הוא אשר יסבול להבי
והשטן אשר יעמד ירופף, לנצבי ויגיע אליו להבי *)
ואין מלה בפיו אם לא התולים, ואין זכר בפנקסו להביא
ואמנם כי אני איש אל ענקי, ולא ילד לצחק עם חגבי
ולקרב למרו ידי ועטי, ולא אערך לנמהרים קרבי
אבל כל תאות נפשי להועיל, בדורי שונאי עם נאהבי
ולקבוץ מפניני התבונות, וזה כספי ומשכיות וזהבי
ואל עוזרי יתן שכרי, וירצני ויהיה עם לבבי.

ואחריו נאמרו אלו הדברים בלשון ערבי, תם הדין אל כתאב באל
תאליף פי יום אל ארבעין כ״ט לשאר אבילות תנין אלף וסבע מאינין
ואחר

*) להבי הא׳ מן להבת אש, והב׳ מן ויבא הנצב אחר הלהב.

ואחר ותמנין לתאריך אל שטרות והי תנין הרכ"ח ליצירה, ועינינו הרואות בזה כי השלמת ספרו בלשון ערבי קדם לזמן העתקתו את הקדמתו ללה"ק במשך ד' שנים, ובזה השלמתי יד"ח להגיד את אשר ידעתי על אודות האדם הגדול הזה, וכנראה היה גדול כבודו בכל מדינות אפריקא, ואנכי ראיתי קובץ גדול כתב יד על קלף סליחות כמנהג פאס בכה"כ בן דנאן, ואיני זוכר עוד בבירור אם נקרא שם שמו בבירור ע"ז, או הוא אולי לאיש אחר ממשפחת בן דנאן:

ר' הלל מווירונא, אדם גדול בתורה ובמדעים ומצויין בדורו בחכמת הפילוסופאה והרפואה ונאמן וטוב עם אלקים ואדם, ממנו נתתי לפניך הקורא תוך ספרי זה איזה מאמרים שונים הכוללים ענינים יקרים ומועילים וידובר בהם נכבדות וגדולות ועתה הנה באתי להעלות עליהם הביקורת לפי סדר קדימתם עם הספר, ומתוכם יתבאר פרטי מהותו, וזמן היותו, והרבה מעניניו.

א שני מכתביו בהשכל ודעת על אודות שוטני ספרי מרן הרמב"ם והקורות אותם אשר באו ראשונה בספרי זה, הם הועתקו בהשגחה נכונה ע"י ולא על ידי אחרים מכתב יד עתיק יומין מאד, הנמצא באוצר הספרים אשר בבית המדרש לבני עמינו בלונדון עיר הגדולה, ואם אמנם לא העלה לא זכרון אבותיו ולא זכר שם מקום מולדתו בחתימת דבריו בם, בכל זאת מאשר נאמר באר שם בדבריו, כי הוא הוליד בן לזקניו הבן אשר לא ימות והיא ספרו אשר חבר ויכנהו בשמו: תגמולי הנפש: וגם ספרו זה בא למראה עינינו בעיר אקספרד, ובראשיתו בהקדמתו שם נאמר: אמר המחבר הלל בן החסיד הרב רבי שמואל בן הגאון רבינו אלעזר מווירונא: ידענו עתה בזה היטיב להגיד עליו מי הוא זה ואיזה הוא, ורק מצד הענוה סיים מכתבו בדבריו· אמר הלל החסר: במקום הנהוג אצל בני אדם לומר דברי הצעיר או הקטן, ואין זה תואר וכינוי כלל, ולא נמצא שם גם מהמעתיק רשום שם דברים כאלו· אגרת ר' הלל החסר א)· והנה מכתביו אלו נשלחו מאתו לחכם אחד אשר במכתבו הא' הזכירו בשם ר' יצחק רופא לבד, ובמכתבו השני הוסיף להזכירו

א) אחרי אשר ארכו הימים מעת כשלם הדפסת המחברת הזאת עד יום שלחי אותה כעת ע"פ תבל החוצה, בנתיים יצא לאור ונדפס בס' טעם זקנים העתק מכתב הא' משני מכתבי ר' הלל הנז', ועליו נרשם באותיות גדולות. אגרת ר' הלל החסר, האלו זה מן השם או כינוי התואר שלו? ואמנם ידעתי גם ידעתי כי המכתב הזה נמסר מאת החכם כרמולי להמ"ל את הספר הנז', וגם מידי מי הגיע ההעתק לידו, כי הוא לא נמצא בלונדון, ולא הוא העתיקו מן המקום אשר הוא נמצא שם, רק נמסר לידו מאת איש א' הנבחר בעיניו לתת בראשו עטרה שאינו הולמתו. ואשר עיניו נשואות לעסוק רק בדברים שאינן נאותים לו בערכו, ולא ישפיקו לפניו כל ספרי כתבי יד הנמצאים באוצרות סוכים בינולם, וכל יכינם לו להוציא לאור רק ההעתקות והדפסות הכינשות ע"י אחרים, למהר שלל חש בז

ה' אלפים וחמישים, ע"כ יתכן הכרעת הדבר בעינינו, כי הנז' בס' מנחת קנאות היה הראשון, והנזכר בכרם חמד הוא היה האחרון. אפס לבי מהסס בדבר, ממה שנזכר עוד מר' הלל במכתבו הא'. ובכן נדונו בקציצת לשונות ונחתכו יותר מעשרה לשונות של טובי הכת המורה במירה כו', והנה שגור בפי כל שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ. ואנו רואים בס' מלחמות ה' דפוס ווילנא מדברי ר' אברהם בהרמב"ם מה שאמר שם, ולא ידענו הדבר על בוריה עד אשר באה אלינו מעכו כו' בשנת צ"ה לפרט אתקמ"ו לשטרות מגלת ספר כו' הנידה לנו מעשה שהיה כו' וגם שריפת הספרים כו' ונקמת שופט העולם כו' וסכבו שריפתם בכריתת לשונם ככתוב יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדלות, וסיום דבריו בשיר א' ראשיתו קמו מורי שוא, ואחריתו בחרוז, שתו כשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ [ג]) הנזכר גם מפי ר' הלל הנ"ל ושהוא מורגל בפי כל כנ"ל, ונמצא לפ"ז מעת קמו המערערים הראשונים ונדונו בכריתת לשונם עד שנת ס"ד אשר רצונינו לייחס לו זמן מכתבו הא' של ר' הלל יגיעו סך איזה שנים יותר מששים, ואין מקום לתרץ דבריו: אם לא שנאמר שלא חש לקטחיה של המאורע הנעשה במונפשלייר במדינת צרפת מהמערערים ועונשם בכריתת לשונם שם, ודבריו. זה ששים שנה, יסובו רק אל הנעשה בעיר פאריש ע"י הרב הגדול ר"י והנצמח מזה בשריפת התלמוד והספרים. ואולם לפ"ז דבריו במכתבו ימצאו בלתי מסודרים. או שנאמר בהיפך מזה שרבריו: זה ששים שנה: עולים מכוונים על ראשית המערערים, ומונה והולך כל הנצמח להם עי"כ, והנמשך מזה בזמן מאוחר קרוב לעשרה שנים אח"כ מה שנתעוררו שנית בדבר בעיר פאריש בשריפת ס' המדע והמורה ומה שנצמח שם עי"ז משריפת התלמוד והספרים במקום ההוא, אבל לא היה זה הכל בזמן אחד· ולפי זה יתכן היות תרם הנשיא כדמשק בשנת נ' לאלף הששי לזמן הנז' בס' מנחת קנאות שהוא כמו ס' שנה להתחלת המערערים, ואין להרחיקו עוד עד שנת ס"ו, ויתכן שהחרם הראשון הנז' בדבריו שאמר מקידם זה כבר לנדות ולהחרים כו' זה היה ממנו בשנת מ"ו, ואחר ד' שנים הוסיף שנית לחזקו ולנדות העובר בשם · · · · ה', והמעתיק אשר רשם בחרם האחרון שנת המ"ו

ג) השיר הזה המובא בדברי הר"א בהרמב"ם איננו הוא המחברו, כי מצאתיו באגרת להמשכילים יהודה ואברהם הלוים בני חסדאי אשר ערכוהו אל הרבנים מקהלות כאברה וארגון קסטילא וליאון, תחלתו: עד מתי לבני תשכבי עד מתי, עורה והקיצה מחשבותי עורי לשוני עורו שפתי אם לא יגבשיו איומתי, קומו היד והרעיון מחו הגליון, ואל תמניעו עצמיכם מן ההגיון והמכתב הזה עם שארי מכתבים רבים בענייני דברי הריב ע"ד ספרי מרן הרמב"ם הועתקו תחת השגחתי באקספורד במצות והוצאות שנינו (אני והש"ש) להוציאם ברצות ה' לאור עולם לעונג המשכילים.

המ"ו היה כוונתו על החרם הראשון מהנשיא יען כי בעיניו לא בא זה האחרון רק לחזק את הראשון. אבל בין כה וכה לא ימצאו דברי ר' הלל במכתבו מספיקים ומבוררים היטיב ומורים לכך, אמנם יהיו הדברים איך שיהיו הרווחנו מזה לדעת הזמן בקירוב אם לא בבירור, אשר החכם ר' הלל הזה נולד זמן מה קודם התחלת אלף הששי כנראה מכותלי מכתביו, אם ממה שהזכיר כם היותו תלמידו של הרב הגדול הר"י בברצולנא, ור"י נאסף אל עמיו לדעתי סמוך לשנת כ' לאלף הששי ד), ואם ממה שהזכיר עוד כי בארץ עניו וגליותו הוליד בן לזקוניו כו', הוא ספרו אשר חבר ושמו נקרא: תגמולי הנפש: וידענו כי השלימו בשנת ל"א לאלף הששי כעדות האדון וואלף ברשימת הס' שלו, (וגם בעיר אקספרד נמצא הס' הזה שלא מכתיבת יד המעתיק והסיפר המעתיקו שנית השלימו בשנת ל"ח), והנה אם שנת ל"א ייחסו המחבר לזקוניו, אין ספק על הולדו זמן מה קודם לאלף הששי, וכי בעת כותבו מכתביו אלו ככר היה מופלג בזקנה ושיבה, להיות העת ההיא לפי החשבון הקדום היתה לפחות כמו כ' שנה אחר חתימת ספרו זה, זאת המעט אשר מצאה ידי להעלות בבקורת אל הנוגע לדבריו הללו הראשונים תוך ספרו זה.

הנה

ד) הדבר גלוי וידוע אשר בת הר' יונה היתה אשת ר' שלמה בן הרמב"ן והמליצה זכר ולזה הרמב"ן שיהיה נקרא ע"ש זקינו אבי אמו רבינו יונה ע"ד וזרח השמש וגומר, וכן היה כמה שכתב הרשב"ש בתשו' סימן רנ"א (והביא זה גם בעל שם הגדולים) ולא לבד כי הר"י נאסף לעמיו זמן מה קודם הרמב"ן, רק גם קודם נסעו של הרמב"ן לארץ ישראל אשר האריך ימים גם שם כמה שנים, ועיני ראו ולא זר איזה קונטרסים שנכתבו ממנו בא"י, ומהם לזמן שנת כ"ד לאלף הששי, ומהם בשנת כ"ח לאלף הזה, ואין ספק לפני בזמן מיתת הר"י שהוא סמוך לשנת כ' כאמור בדברינו. ואמנם הוא היה גם ש"ב של הרמב"ן, והיה תלמידו של הר' שלמה ממונטפלייר, והלך בעצת רבו זה אשר שלחו למדינת צרפת לעורר על ספר המדע וס' המורה, ויע"י נצמח הרעה הזאת משריפתן בעיר פאריש אז כאמור כאן מפי ר' הלל במכתבו הא', ואנכי אמנם מצאתי מח"א כי מלך השטנה והמשטימה עליו מזה הענין קמו אנשי כמה קהילות להטיל מום בקדשי שמים ולתת פגם ופיסול אל בני משפחתו לפניו, אשר נכלל בזה גם הרמב"ן והרב ר' יונה גרונדי שני ש"ב לו, ות"י מזה הענין הרבה מכתבים מאשר קנאו כנגד המערערים והפוגמים בקדשי שמים, ובהם מכתב א' מאיש אשר בא על החתום הכותב כדמע משה בר נחמן, ומזכיר במכתבו מהערעור הזה על משפחת הר"י, וכי הדבר נוגע גם לשני גדולי ישראל וזולתו ש"ב הרמב"ן ז"ל וש"ב הר"י בר' יוסף השני (כי הראשון הר"י הוא בר' אברהם והוא והב' היו שני בשני זה לזה), וגם אליו בהיותו ממשפחה הזאת, ובעלי הערעור היה מקהל נרדש, והרווחנו מזה לדעת כי היה ג"כ רמב"ן שני באותו מקום ועיר בזמן מועט אחר הראשון, ונקוט האי כללא בידך כי הר' יונה הא' הוא בכה"ר אברהם, והר"י הב' הוא בכה"ר יוסף, ולהפריש בין שניהם השתמשו הבאים אחריהם בביאור מספיק ע"ז, להזכיר הא' בשם הרב הגדול מברצלונא, והב' בשם הרב ר"י לבד בלי תואר הגדול, (והנה הצעת דברי אלה היו ערוכים ממני טרם כלות הדפסתי ס' כפו"פ ושם בקונטרס זכרון שם אות הר"י הערתי בזה ואמרתי אשר הוא היה סבה לשריפת המורה והמדע והיה בן דורו של הרמב"ן ונפטר קודם לו קרוב לעשרים שנה כו', והעירותי לעיין ע"ז מחברת חמדה גנוזה היוצאת לאור ע"י, והרואה יראה שם מה שהחליף המגיה (המגיהים) והעלו שם בדברי, והיה בן דורו של הרמב"ם תחת הרמב"ן, בלי להתעורר להרגיש בדבר כי מי שהיה סיבה לשריפת ספרי הרמב"ם זמן רב אחרי מותו איננו באפשרית שיהיה נפטר עשרים שנה קודם לו, וזו היא השגחת מבש (חכמים) בהגהה בדברי וזולתם בימים האלו בזמן הזה):

ב הנה נתתי לפניך הקורא אח"ז מהחכם הנז' באיר לשלשה מאמרים סתומים וחתומים מדברי הרמב"ם כס' המדע וס' המורה, העתקתי אותם ג"כ אני בעצמי, בעיר אקספרד מקיבץ ספרי כת"י לר"ד אופנהיים שם נומ. 939 ברשימתי, ומאמריו בביאור הנז' יקרו מאד בעיני, מצד הנודע, כי החכם הזה גדלה מאד ידיעתו בדברי המורה וחכמת הפילוסופיאה כנאמר בעדותו מפי עצמו במכתביו הנז'. כי תהלה לאל חי אני אומר באמת כו' שאין היום בישראל איש שידע כל סתרי המורה כו' יותר ממני, וזה בעבור שהספרים שהם שרשיו ויסודותיו כמו חכמת הטבע והחכמת האלקית ידועים אלי הם ופירושיהם מפי רב מובהק, וכן מצאתיו אומר בספרו תגמולי הנפש וז"ל. וכך אמרתי בבחרותי בבהמ"ד בהיותי לומד בספ"ד לפני הרב שלמדני חכמת הטבע כו' וישרו דברי ומצאו חן בעיני כל כו', גם ר' אברהם אבועלפיא בהקדמת ספרו אוצר הגנוז כתב אודותו, וז"ל: ואני בעיר קפואה ק"ב לרומי מהלך ה' ימים מצאתי שם איש נכבד חכם ונבון פילוסף ורופא מומחה ושמו ר' הלל ואתחברה אתו ואלמיד לפניו מעט מחכמת הפילוספיאה וטיד נמתקה לי מאד, (נזכר ג"כ בס' בית המדרש חדר ג' עיי"ש), ומי הוא זה ואיזה איש משכיל אשר לא ינעם לו לראות באור מחכם מבין מפ"אר כמותו למאמרים סתומים מהרמב"ם, ואני באתי עוד להעיר הקורא בזה על היותו מזכיר בדבריו בבאור המאמר א' כי נעשה ממני פירוש באורך ע"ד עומק הפילוספיאה על שיר השירים, ולא נשמע זולת זה דבר ממנו עד הלום, וכן בל אמנע ג"כ מלהגיד בזה כי עוד נמצא לו לר"ה הנז' פירוש על כ"ה ההקדמות לס' המורה מהרמב"ם, והוא באוצרות ס' כתבי יד בעיר המהוללה וויען, וע"י אמצעות ידידי ואוהבי החכם מוהרי"ל דוקעס, הגיעני העתק ראשית ואחרית דברי הפירוש ההוא הנמצא שם מאת החכם שטערין המ"ל ס' הפרחון, והנני נוהג בם טובת עין לתת העתקתם בזה לפניך הקורא, בראשיתו בא שיר קטן וזה העתקתו:

אישים בסוד אישים בעיו תבעיו
דרשו אבי סוכו וברשנו תחיו
תתפארו בזה בהדר תחיו
תזכו ואחרי מות קרושים תהיו

אישים דרשו בכ"ה הקדמות
ורשו בזה שתי עולמות
כי תתעלו על האדמות
וקרושים תהיו אחרי מות

ואחריו

ואחריו יבואו דברי הספר, וזה תחלתו· אחי תחי רוחך ויגדל כחך, שאלת ממני לפרש לך הכ"ה הקדמות ותפק רצון ממני כפי כחי בעת הזאת אליך, ודע אחי כי צריך לך ולכל מבין בביאור אלה ההקדמות שני ענינים, הא' פירוש כל הקדמה בעצמה ר"ל פירוש נוסחת ההקדמה, והב' כוונת כל ההקדמה ר"ל אל איזה תכלית כיוון בה הרב ז"ל והעיון המבוקש הנוכח ממנה, וחלק הביאור אפרש לך בקצרה, אבל חלק הכונה נ"ל שאינו צריך פירוש לאיש משכיל להיות ידוע מאד מתוך דברי הרב ז"ל בפרקים הבאים אחרי ההקדמות, ולכן לא אכתוב לך באותו החלק דבר, ועוד כי יראתי לעבור על מצות הרב ז"ל שצוה בדרך השבעה בתחלת הספר שלא יפרש שום דבר באותו חלק לזולתו, ואעפ"י שלא נראה שכיון הרב ז"ל באותה השבועה אלא להחמיר בצוואה כי אין ההשבעה מחייבת אלא א"כ יקבלנה המושבע מפי המשביע ומודה בה, כמו שאמרו ז"ל משביע אני עליכם שאם אתה יודע לי עדות כו' ואמר אמן, עם כל זה יש לירוא מאד ממצותו ולחוש מפני רצונו, אכנם אני מצאתי בעצמי רשיון לפרש נסחת ההקדמית בעבור שכולם הם דברי אריסטו ואינם שיטתו בהן רק הסדר או בתוספת ומגרעת קצת מלות, ולכן שמעתי לקולך וכתבתי אליך בפירושם מה שיכולתי ובקצרה, ועם היותי מקצר לך לא יבצר לך די ההשנה, אעפ"י שלא אפרש לך עתה כל הענינים הגדולים כאלה ההקדמות עם כל זה תשיג תועלת גדולה זולתי בהזכירי אליך מהם ראשי פרקים, כי בזה תפקחנה עיניך ויאירו רעיונך על ענינים נכבדים שלא הרגישו בהם אפילו אותם שלמדו בזה הספר כל ימיהם, ואולי לימים עוד אועד אליך או אני אי חכם אחר גדול ממני שיעמידך על תכלית אמריתם ותגל נפשך מאד, ותחלת דברי אודיעך מה הוא ענין הקדמה וגזרה, אמרו חכמי ההגיון שההקדמה היא מה שמחייב מציאת הנשוא אל הנישא כו', זאת הוא מה שמצאתי מספיק להעתיק מראשית דבריו· ואלה דבריו בהשלמת ספרו באחריתו: ובכאן השלמתי לך כל פירוש החמשה ועשרים הקדמות, אמנם כונת הרב ז"ל בהן היא מבוארת מאד בפרקי הספר לכל הקדמה מהם ואינך צריך לפירושי זה כל שכן שכבר הקדמתי לומר לך בתחלת המאמר, שאין ראוי לי ולכמוני לפשוט יד בזה, ומחזה שדי תחזה, ואתה אחי חכם לבב אתה וידעת כי אלה הדברים אשר דבר משה רבינו אל כל בני ישראל דבר לא במדבר ולא רק ליחידים השרידים אשר ה' קורא וקרא ה' בשם להיותם בצל אל נשאם לבם לקרבה אל הערפל אשר שם האלקים עד יעברו ממנו לראות יה בארץ החיים, ואם יקשה בעיניך ממך בפירושי אלה שלחהו אלי ואוסיף עוד בביאור, ואעפ"י שהכרחתי עצמי לבאר לך

כפי

כפי היכולת. ואמנם לכד זה מצאתי באוצרות כת"י, כמה מאמרים ובאורים שונים ממנו לדברי הפילוספים הראשונים אריסטו ואפלטון וגאלינוס ואבונצר ואחרים, והמה מפוזרים ומפורדים לרוב כל ארע לכנותם בשם:

ג, עוד האצלתי לך ברכה בזה שלשה מאמרים יקרים אחרים מהאדם הגדול הזה, ואלה הם: (א) הקדמתו לספרו תגמולי הנפש, כי נעימים כל אמרותיה, יגידו וילמדו תכונת הספר ומחברו ותכלית כונתו ומגמתו בו, והסבה אשר הניעהו לכך. (ב) העתקת דברים מאמצע ספרו בציון א' מחלק השני, יען דבריו אלו מביאים אור נוגה על מה שנזכר ממנו במכתבו השני מב' מכתביו לר' יצחק בר' מרדכי הנז' אשר נעשה ממני מאמר לבאר על מה חלה המיתה על מין האנושי, וכי בו נתברר שלא חלה עליהם בעון אדה"ר והוא לבדו בחטאו מת וכל צאצאיו מתים בטבע, והוא אלו לא חטא אפשר שהיה חיו לנצח אבל אל כל הדורות הוא ענין טבעי ומוכרח היותו, אשר זה נראה בהשקפה ראשונה מוזר ומתנגד אל המוסכם אצל הבריות, ומתוך דבריו אלו יתבאר כי לדעתו זאת קרובה דעת הרבה מרז"ל בעלי התלמוד, ואנכי בארתי אחריו ומלאתי את דבריו שם בהערה במקומו מה שיש בה די להוסיף אומץ להם. ולחזקם, ומשם יראה הרואה כי אין רצוני לכפול דברים, וישכיל ויבין כל איש מתבונן ע"ד אמת כי העתקת המאמר הזה נאות ומוסכם ונכבד לתיתו לאור עולם. (ג) העתקת דברים עוד מציון ב' מחלק השני מספרו הכוללים מחקר נכבד מאד במיני החלוקים שנחלקים בהם דרז"ל חכמי התלמוד, והוא יקר הערך למאד, ואיני עלובה העיסה שהנחתום מעיד עליה שהיא טובה ומשובחת, ודי לנו עדות מספקת ע"ז מפי מחברו (במכתבו הב' לר"י בר' מרדכי הנז') באמרו וז"ל: ובזה הנתח הוצרכתי להביא מיני החלוקים שחלקתי בהם כל דברי רבותינו ע"ה והוא מחקר נכבד צריך מאד: וגם אנכי אחשוב למשפט כי יגילו וישישו כל נבוני דעת נגד דבריו אלו. והנני להעיר עוד את הקורא כי נזכר לו בחתימת מאמרו זה שחבר ספר מיוחד ע"ז הנקרא מאמר הדרכן ובו האריך מאד בבאור הענין, ועם זה כל אמנע מלהעלות זכרון שמות גדולי עולם וחבורים הנזכרים בספרו אחת הנה ואחת הנה אשר מצאתי אני מידי עברי עליו, (ואציגם על הסדר שבא זכרונם תוך הספר ולא על סדר קדימת הזמנים ולא לשמותם על סדר אלפ"י בית"א), ואלה המה: יצחק הישראלי בס' היסוד, אפלטון, אריסטו בס' השמים והעולם, רבינו משה זצ"ל כהקדמותיו (הם כ"ה ההקדמות לספר המורה) ובס' המורה, בן רש"ד בראשון מן השמע, ובס' עצמי השמים, מצאני בס'

בס' הפירייטיניאש (לפ"ד הש"ש צ"ל פירר הרמיניאש והוא מיוחס לאריסטו), מאמר גאלינוס, אבונצר בס' התחלות הנמצאות, בן רש"ד בפירוש לס' הנפש, במדרש הנקרא ס' הבהיר, תמסטיוס, בן רש"ד בשם אלכסנדר, אגושטינו, אלכסנדר מאחרוני האלמשיין, גאלינוס בס' הנקרא מלאכה קטנה, ובס' תחבולות הבריאות (ולפ"ד הש"ש צ"ל האברים), ודבר ארביגאנום ברפואות חולי המוח, אריסטו בס' בעלי חיים, ובס' המאמרות, הרב שלמד ממנו חכמת הטבע בספרד (וכבר נזכר זה למעלה בדברינו), ע"ד נמצא ממנו בעיר פאריש בכת"י ספר א' על חכמת הנתוח הנקרא ספר הכריתות עין אוריענט לשנת (1848). ובזה נשלם המעט אשר מצאה ידי על אודות האדם הגדול ויהל אור לנגד עינינו על תכונתו ועניניו:

מכתב מגילת סתרים המתיחס למרן הרמב"ם, כבר הערתי במקומו עליו כפי מה אשר מצאה יד בינתי, ומתוך הדברים הללו יתכונן המשכיל לדון עליו לפי דעתו אחרי אשר ידע ברור עניניו, ודבר שפתים אך למותר (אף אם נקבל אמונת הדבר היותו ממרן הרמב"ם) להגיד בשער דברים על אודות איש ידוע לכל כמוהו, וגם כי לא יכילם ספר, ואנכי לא אמנע רק מלהגיד בזה, כי העתקתיו ג"כ אני בעצמי מאוצר הספרים אשר בבית המדרש לבני עמינו בעה"ג לונדון, והכתב יד הוא עתיק יומין מאד מזמן מאה הראשונה לאלף השישי:

מאמר במהות הנפש, לאבונצר אלפראבי, המאמר הזה יקר הערך הוא ואם הוא לאיש אשר לא מבני עמינו, אמנם שרידי ימים קדמונים הוא, ומפי איש ידוע ומפורסם, אשר האיר עיני רבים בחבוריו חשונים, ובא זכרונם הרבה מגדולי בני עמינו, וגם ממרן הרמב"ם, ואין ידי משגרת לבאר כל אודותו ועניניו, וגם לא יכילם יריעות אחדות כי אם ספר מיוחד על זה, והנני רק להעיר בזה כי העתקתיו ג"כ אני בעצמי מאוצר ספרי בהמ"ד לבני עמינו בלונדון עה"ג, ונתחבר הס' בלשון ישמעאל, והועתק ע"י זרחיה בן יצחק הספרדי ללשון עברי, והוא הנקרא ג"כ בכינויו חנין, וממנו נמצא שם עוד העתקת ספרים אחרים מלבד הנז' בפתיחתו אל המאמר הזה.

ובזאת תם מאמר הבקורת.

לוח הציונים ומראה מקומות אל מאמרי רז"ל אשר לא בא להם הציונים על מכונם במקומם*).

דף ד' ע"א שורה ה' מסוף הדף, כמו שאמרו ז"ל נכתב במקומו, חולין ק"א ב':

ד' ה' ע"ב שורה ד' בראשית הדף שאמרו אין בו כו', ברכות י"ז א'· שם, שורה י' כמו שזכרנו בחבור, רמב"ם ח"א הלכות תפילה פרק ב' הלכה י"ד· שם, שורה י"ד מסוף הדף וכבר בארנו כו', שם פ"ד הלכה ד'· שם, שורה י"א ונתלו באמרם אין כו', מגילה כ"ג ב' כל דבר שבקדושה כו':

ד' ו' ע"ב שורה ט"ו שאמרו חז"ל כל המודה כו', קדושין מ' א', חולין ה' א', הוריות ח' א', ועוד. שם, שורה י' מסוף הדף מדברי חז"ל כו' שהיו משתחוים לצלם ולהיכל, יומא ע"ז א', קדושין ע"ב ב', מדרש שיר השירים פסוק אל תראוני, ואמנם בכל אלו המקומות נאמר שהיו משתחוים לצלם ופורעין עצמן כו', אבל אין ספק בדבר שמצד הכבוד שינה מרן הרמב"ם כאן על צד הכינוי לומר כן ודי בזאת למבין:

ד' ז' ע"א שורה י"ב וכן אמרו ע"ה, ערובין נ"ג ב', תנחומא פ' כי תשא, ומדרש רבה בראשית פ"שה כ ד· שם, שורה י"ג מסוף הדף שהמפורסם בדברי רז"ל, שמות רבה כ"ח· שם, שורה ט' וכך אמרו ע"ה כו', במדבר רבה י"א· שם, שורה ו' ואמרו ע"ה דם מילה ודם פסח, כריתות ט' א', ושמות רבה י"ט, ומכילתא בא ה'· שם, שורה ה' ואמרו עוד ע"ה שהם קלקלו כו', ספרא אחרי מות פרק י"א, יומא דף ע"ה א', ויקרא רבה כ"ג, ועיין הגהות והערות ממני ע"ז:

ד' ז' ע"ב שורה ב' כמו שבארו ע"ה החושך כו', שבת צ"ז א'. שם, שורה י"ד וכל זה מובן לרז"ל במדרש חזית ברבה לשיר השירים (נקרא כן ע"ש תחלתו בפסוק חזית איש מהיר וגו')

פסיק

---

*) לדבר הזה יסלח לי הקורא, כי לסיבת האמור בהקדמתי כלוח שנשארו דפים אחדים במחברתי זאת שלא באו בהם מראה מקום לדרז"ל בעלי התלמוד על מכונם במקומם (וכן ההגהות וההערות ההכרחית) אשר לא כדת שארי דברי המחברת הזאת אשר הכל על מקומו יבוא בשלום, והנני בא להשלים הנדרש בזה בידיעה מיוחדת הזאת, (וכן יבואו ההגהות וההערות בקונטרס מיוחד), ואולם אם גם פסוקים אחדים מהמקראות נשארו בעדרי הציון בדפים הללו, אחשוב זאת לבלתי הכרחית, יען מציאת המראה מקומות היא מלאכה ואינה חכמה וס' התנ"ך והנכרך לזה הוא מצוי בידי כל, אמנם לא כן הוא ס' התלמוד והנכרך לכך, ואי לזאת יצאתי בזה ידי חובתי.

פסוק אל תיראוני. שם, שורה ט"ו מסוף הדף שהרגו מנשה כמ"ש ע"ה, יבמות מ"ט ב', סנהדרין כ"ג ב'. שם, שורה י"ג הרחיקו האל יתברך כמ"ש, סנהדרין צ"ג א'. שם, שורה ב' כמו שאמרו וירח את ריח בגדיו אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו, סנהדרין ל"ז א':

ד' ח' ע"א שורה ה' כמו שאמרו ע"ה טמש הא ומתק הא, קהלת רבה ע"פ טובה חכמה עם נחלה, מס' עבודה זרה י"ח ב' בשינוי קצת בגוף העובדא ועיין הע"ית והגהות ע"ז. שם, שורה ט"ז וזה המעשה הוא במדרש קהלת כו', הוא שם ע"פ כל הדברים יגיעים, ובמס' ע"ז י"ז ב' בשינוי קצת ועיין הערות והגהות. שם, שורה ג' מסוף הדף וכן אמרו ע"ה הם לא עשו אלא לפנים, מגילה י"ב א':

ד' ט' ע"א שורה ו' לפי מה שאמרו חז"ל, תענית כ"ח ב'. שם, שורה י"ד וכן אמרו החכמים ע"ה כו', נזיר כ"ג ב'. שם, שורה י"ז כמו שאמרו רהט כתרידה כו', סנהדרין צ"ו א'. שם, שורה י"ט ובארו החכמים כו' ואמרו ביום א' כו', בבא בתרא ט"ז כ'. שם, שורה י"ב מסוף הדף כמ"ש ע"ה אין בן דוד בא כו', רש"י ז"ל מביא זה ע"פ אחר כבוד שלהני כשם מדרש אג"ה הדברים הללו כמו שהם כתובים כאן, ואני לא ארע מקומם כדרז"ל על זה הפסוק כי אם ממה שהא בזכרוני שנאמרו בס' תרב"א אשר איננו כערת ח"י, אבל כיוצא בהם נמצא לרז"ל במס' בבא בתרא יו"ד ב' ע"פ ביבוש קצירה וגו', ובאיזה ס' התלמוד מהדפוסי החדשים נשמטו הדברים מאיזה טעם מה. שם, שורה יו"ד וזה דבר החכמים ע"ה אין הקב"ה כו', פסחים קי"ח א', נזיר שם, וסנהדרין שם:

ד' ט' ע"ב שורה י"ג מסוף הדף אמרם באלו הנשרפין כו', אינו פרק זה אבל הוא בפ' בן סורר ומורה והיא סנהדרין דף ע"ד ב'. שם, שורה ו' וזה טורף לשונם בענין זה שם שם ע"א. שם, שורה ג' ושורה ב' וכך אמרו כו', שם שם ב':

ד' י' ע"א שורה י"ג וכך אמרו ביומא רנב"י אמר כו' שם פ"ו א'. שם, שורה ט"ו ואמרו עוד, ושורה י"ט וזה מאמר רב, ובסמוך לזה וכ"כ מאמר ר' יוחנן, ושורה ט' מסוף הדף וכך אמרו ע"ה כו' הכל שם שם:

ד' י' ע"ב שורה ז' כמו שאמרו כו', יומא שם דרז"ל ע"פ ולזות שפתים וגו' הרחק עצמו מן הכיעור והדומה לו. שם, שורה ח' כמ"ש ע"ה אחד שוגג כו', אבות פרק ד' משנה ד'. שם, שורה יו"ד וכך אמרו אין כו' ושורה י"ב כמ"ש ע"ה כל כו', ושורה ט"ו כך אמרו ז"ל הכל במס' יומא שם. שם, שורה ג' מסוף הדף ואמרו החכמים ע"ה, שיר השירים רבה ע"פ השבעתי אתכם:

ד' י"א ע"א שורה ה' וכך אמרו ע"ה במקום כו', פסחים נ' ע"א. שם, שורה י"ג וכך אמרו בתלמוד, וסמוך לזה וברוב המקומות, נדרים כ"ז א', בבא קמא כ"ח ב', ע"ז נ"ד א' ועוד. שם, שורה י"ט מפני שאמרו חכמים ע"ה, סנהדרין ע"ד א'. שם, שורה ה' מסוף הדף ועם כל זה לשון המשנה כו', נדרים כ"ז ב':

ד' י"א ע"ב שורה א' ואמרו חז"ל כו' עד ולא שימות בהם, סנהדרין ע"ד א', ע"ז נ"ד א' ועוד. שם, שורה ח' כמו שאמרו בתלמוד כו', תענית י"ח א', ראש השנה י"ט א', מעילה י"ז א' ועוד:

ד' י"ב ע"א שורה י"ב וכבר הזהירו רז"ל שלא ידור אדם כו', לא ידעתי מקום מוצא מאמר כזה ועיין הגהות והערות:

ד' י"ב ע"ב שורה ח' מסוף הדף וכבר פירשו רז"ל כו', מכלתא משפטים י"ג, תוספתא בבא קמא פרק הכונס, מדרש משלי ע"פ לא יבוזו וגו'. ובכל התלמוד אומר שמדא כו', כתובות ג' ב' ושם נסמן למקומות אחרים:

ד' י"ג ע"ב שורה ט' ואומר כי כתוב בפ"ב דיבמות, שם דף כ"ב א'. שם, שורה י"ג ובגמרא פירש כו', שם שם. שם, שורה ט"ז מסוף הדף וכן פסק הרמב"ם, הלכות יבום וחליצה פ"א הלכה ו'. שם, שורה י"א וכתוב בתלמוד יבמות כו', דף ט"ז ב'.

ד' י"ד ע"א שורה כ' כמו שדרשו רז"ל, קדושין ס"ח ב' ועוד. שם, שורה כ"א כמו שדרשו רז"ל כי יסיר כו', שם שם, ויבמות י"ז א', כ"ג א'. שם, שורה כ"ב אמנם מה שכתב הרמב"ם, עכום פ"ב הלכה ה'. שם, שורה ה' מסוף הדף כמו שדרשו רז"ל חטא ישראל כו', סנהדרין מ"ד א':

ד' י"ד ע"ב שורה י"א מסוף הדף ולמה האשימו רז"ל כו', סוטה מ"א ב'. שם, שורה ט' וכיוצא בהם אמרו רז"ל, סוטה כ"ב א'. והדברים הללו הם כשיבוש כאן, יעויין שם הנוסחא וכך צ"ל כאן ראטין מגושא ולא ידע מאי ראטין תני תנא ולא ידע מאי דתנאי:

ד' ל"א ע"א שורה י"א גרסינן בקדושין הקורא לחבירו כו', שם דף כ"ח א'. שם, שורה י"ג וממקומות אחרות שאומרים רז"ל כו', בבא מציעא צ"א א', סנהדרין כ"ו ב', חולין ג' א', תמורה ב' א':

ד' ל"א ע"ב שורה י"ג כמו שדרשו את אשת רעהו וגו', סנהדרין פ"א א'. שם, שורה י"ח כמו שאמרו רז"ל כ"ד מכין כו', יבמות צ' ע"א, וסנהדרין מ"ו א':

הגהות והערות ותקוני שגיאות

דף ד' ע"א שורה א'. תחלה מה שאתה צריך לידע כו' שאינך עם הארץ אלא תלמידינו ואהובינו אתה וכל מי שמבקש להדבק בתלמוד תורה ואפילו הבין פסוק א' כו' ואין הפרש להמבין אותו הענין מלשון הקודש או מלשון ערבי או מלשון ארמי הכוונה היא הבנת הענין כו'. דבריו אלו יתבררו מתוך דברי חז"ל במסכת מנחות צ"ב ב' אר"י משום רשב"י אפילו לא קרא אדם כו', ושם ורבא אמר כו', ומתוך דבריהם במס' מגילה י"ח ב' והרואה יראה ברש"י ותוס' וגם במס' ברכות דף י"ג ובמס' סוטה דף ל"ו:

שם שורה י"א. גדולי החכמים התחילו הלימוד והם גדולים בשנים, בש"ס במקומות רבות נתברר מהלל, ורבן יוחנן ב"ז, ור"א בן הורקנס, ור' עקיבא בן יוסף, ובן עזאי, וביותר הוא מבואר במס' אדר"נ. מתי התחילו למודם ואיך הצליחו בו. ומשם ידרוש הרואה כי נסמן אצלם מקום מוצא הדברים בתלמוד:

שם שורה ט"ו. ואיני רוצה בשום פנים להוציאו בלשון ערבי כו', החכם כרמולי בהערת דבריו לקבוץ הבא בס' טעם זקנים כתב ז"ל. והחכם ר"ש בר יוסף אבן איוב הספרדי בהקדמת ס' המצות לרמב"ם אשר העתיק בעיר בדרש בשנת ה' אלפים ליצירה מזכיר התשו' הזאת בלשון זה. והנה מצאתי תשובות שאלות לרבינו הרב המחבר ובתוכן תשובת שאלה אחת לו וזה שאחד מאנשי בבל שלח לו ספרו וחלה בו פניו להשיב לו ס' משנה תורה ללשון ערבי מפני שהאיש ההוא לא היה מבין לה"ק כו', ואנכי אמנם כבר הזכרתי במאמר בקורת ממני אל דברי המכתב הזה, מה שמובא מדבריו בהרב המגיד והכ"מ בפ"ז מה' סוכה וא"צ לכפול הדברים:

שם שורה י"ג מסוף הדף, וככר חברנו בזה הענין מאמר כו', הוא מאמר תחיית המתים מסנו הנדפס פעמים רבות במקומות שונות:

שם שורה ט'. ואמרנו שאלו הי"ג בריתית כו', ואמרו צ"ל, והוא טעות נפל בדפוס:

דף ד' ע"ב שורה י"ד מסוף הדף, ובלי ספק שהגיע אליכם השאלה כו' וראייתינו ע"ז תפיסת וקושיות כו' ותשובתו השנית בביאור מה כו', מלת ותשובתו היא שגיאה מטעות הדפוס וצ"ל, ותשובתינו, וגופי הדברים בענין זה מדברי הרמב"ם ותשובות

הראש

הראש ישיבה ע"ז, ומה שהשיב ע"ז הרמב"ם בסתירת דברי הר"י וחיזוק דבריו, הכל נדפס כבר באגרת הרמב"ם:

שם שורה ו'. א שתעשה, צ"ל או שתעשה:

ד' ה' ע"א שורה י' מסוף הדף, והשבנו עליו כו', עיין פאר הדור סימן ז' מה שהשיב בזה כי שם מקומו:

שם שורה ז'. כבר אמרנוהו במה שחברנו, הוא במאמרו תחיית המתים הנז':

שם שורה ד'. או ידמו עליו שהוא גשם כמתחילים, בכ"י אשר הידה לפני נאמר ולא ידמו עליו שהוא גשם המתחילים, ואנכי הגהתי בדפוס כאמור, יען כי זה מובן מעצמו שכן צ"ל:

ד' ה' ע"ב שורה ט"ז. ואנחנו אין דבריהם כו' אלא תוספת ההדס מצאנוהו כתוב ר"ל ההושענא, אין ספק בעיני שכך צ"ל בדברי הרמב"ם כאן בכל ההושענא וכוונתו על כל אגודת ג' מיני הלולב הנקראים הושענא (כמבואר במס' סוכה דף ל"ז א' בענין ר"ג שאמר לאוגרי ההושענא כו' יעויי"ש) שאין להוסיף רק בהדס שמצאנו היתר התוספת שלו כתוב במקומו (במס' סוכה ל"ד ב') כי לדעת הכל מדין תורה סגי בחד, ואף ר"י מודה שם בזה, ובכ"ז אנו לוקחין ג' בשביל לנאותו עיין כ"מ והמגיד הלכות סוכה פ"ז ה"ז, ולדעתי יש להגיה בדברי הכ"מ שם מה שהביא מדברי האגרת הזה, והעתיק מדבריו אך בהדס מוסיפין מפני הושענא, שצ"ל ממיני הושענא, עוד אפשר לדעתי להגיה שצ"ל דל"ה הושענא ומלת דל"ה הוא ראשי תיבות דלאו הכי, והבקי בטיב ההעתקות ידע כי שתי ההגהות אלו יתכנו היטב:

שם שורה י"ב מסוף הדף. אין רואת כו', אני רואה צ"ל, ובכת"י לפני נאמר אם רואה, מה שאין לו מובן כלל, ואנכי הגהתי אני, ואמנם בדפוס נפל הטעות הנז':

ד' ו' ע"א שורה א'. ואנשיהם היודעים, בכת"י לפני נאמר ואנחנו הם, והרואה יראה צודק הגהתי בדפוס כאמור כי זה מוכרח ומובן מאליו:

שם שורה ג' ע"ס שורה ח'. שיש מי שמדבר עלינו רעות והוא מבקש להתכבד בקלוני כו' ושמענו שאתה מחית כו' אל תעשה דבר זה שאנו מוחלים כו' ולא יזיק לנו אנחנו וכופין על מדת סרום זה נהנה וזה לא חסר, עכ"ד. כל קבל די ביה רוח ענוה יתירה דבר הדברים האלה, והפריז על המדה, כי המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעוה"ב, ואם לזאת יקרא זה נהנה, אם אדם מאבד חיי עולם בעבור כבוד המדומה בעולם הכלה וחולף אשר אם יעלה לשמים שיאו כגללו לנצח יאבד, וכל אדם מישראל מצווה על השבת ממונו של

של אדם, וכש"כ אבידת גופו, ועאכ"וכ אבידת נפשו, וגם חובה הוא לקנאות לכבוד הת"ח, ולמחות ביד בוזיהם המבזים גם מי שצווה על כך להיות זהיר בכבודם ומוראם, כדמיון איש המבזה שוטר וממונה מלך בו"ד אשר יובא בפלילים על כי הקל בכבוד מי שהקימו ממונה ושוטר, ואך למותר רוב דברים בזה:

שם שורה י"ד. שכל מי שמבקש להעלים מה שגלהו, לא כו', חסרון דברים יש כאן מה שנשמט בדפוס, וכך צ"ל, שכל מי כו' מה שגלהו, אמנם מוסיף לו גלוי, ויותר מזה שאתה מביא על עצמך מריבות ורעות שאין בהם צורך, ואנחנו, לא כו', והקונה יסלח אם לא העליתי דף נדפס מחדש בעבור החסרון המועט הזה, כי לא לאשר חסתי על הוצאה הוא סה"ד, כי אם נלחץ הנני לכלות ההדפסה במוקדם האפשרי מענינים נחוצים וע"כ לא יכולתי לעשות זאת:

שם שורה ז' מסוף הדף. וכטלוהו הקב"ה, יבטלהו צ"ל:

ד' ו' ע"ב שורה ח'. איך גנו רעי איוב אותו בהרבות לדבר ואמרו כו' בהעתקת הרא"ג נמצא כאן גם פסוק הרוב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק מה שהוא לא נמצא בהעתק אשר לפני:

שם שורה ט"ז. אצל ההקש הזה, כן הוא בכת"י, אבל הדבר נראה לעין שצ"ל העקש הזה:

שם שורה ט' מסוף הדף. שהיו משתחוים לצלם ולהיכל ע"ד כפירה, כן הוא בכת"י באקספרד, ואמנם בהעתקת הרא"ג הנוסחא יותר הוגנת היא, ונוסף שם אחר מלות, שהיו משתחוים לצלם ולהיכל, אלו הדברים. ולא היה הפרש אצל זה המפרש במי שהיה משתחוה לצלם ולהיכל. ואין ספק שהמעתיק מהעתקת אקספרד דלג הדברים הללו לפי שהיה בזכרונו היותו עומד בהעתקתו כחתימת מלות לצלם ולהיכל, וקפץ מן לצלם ולהיכל הא' עד הב', וכבר עמדתי על המבחן וראו עיני שני העתקות מדברי רב האי גאון ובאחת מהן נחסר דף שלם מה שדלג מעתיק א' מהם בסיבת כי לא הרגיש כדבוק ב' דפים ביחד, וחתימתן היו שוה בענינם:

ד' ז' ע"א שורה ג'. יאמינו כמו כן כהם ולא יודו לו בשליחות, כן הוא בכת"י באקספרד, ויש לפי נוסחת הדברים הללו ג"כ מובן לפי הענין המדובר כאן, אבל בהעתקת הרא"ג כתוב כאן, יאמינו כמו כן שהם ימותו, ומבואר שם בהוספותיו בשם החכם מונק, כי גם על הנוצרים עבר כוס שם, והכריחו אותם לקבל אמונת הישמעלים והם מיאנו ובחרו למות על חיזוק דתם, והרשיעו בעת

ההיא

ההיא הערביים לבשלם חיים, והדבר נראה לעין מחתימת דברי הענין כאן כי נוסחא זו יותר הוגנת ע"כ לא מנעתי מלהעלותה בזה:

שם שורה י"ט. ביד איש שישלוט, שישוט צ"ל והוא מטעות הרפום:

שם שורה כ'. והפיל כם, והאפיל צ"ל והוא ג"כ מטעות הרפוס:

שם שורה כ"ב. שנפל הענין הזה, העני צ"ל, וג"כ כנז':

שם שורה כ"ג. והנה רעות כו', וקנה צ"ל, וג"כ כנז':

שם שורה ה' מסוף הדף. ואמרו שהם קלקלו בעריות כו', בהיפך מזה נמצא לרז"ל (מדרש רבה ויקרא פרשה ל"ב) בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא כו', ולא נמצא ביניהן אחד פרוץ בערוה כו' אחת היתה ופרסמה הכתוב, ועוד בכ"מ אמרו רז"ל שהיו גדורים מן העריות, ואמת כי במס' יומא דף ע"ה ע"א נמצא חד מאן דאמר על פסוק זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם שהוא עריות אמנם אפילו אליבא דהאי מסיק שם הגמ' דהנך דאסירי להו לא פרצי בהו, אמנם בלוח הציונים הראתי מ"מ גם ממקום אחר, בכ"ז לא חזינא מאי אולמא דהאי דוכתא משאר מקומות לרז"ל המתנגדים לענין זה, ואמנם בעיקרא דמלתא ככר נמצא לרז"ל דרשות במקומות רבות ע"פ אחרים, וירעו אותנו המצרים, או הנסה אלקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי וגומר, בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז שקלקלו ישראל במצרים וילמדו שם ממעשיהם הרעים, ומטרת הוכחת מרן הרמב"ם כאן היא נכונה בל"ז:

ד' ז' ע"ב שורה ד' מסוף הדף. ולא ידע כו', כן הוא בכת"י, אבל לפ"ד צ"ל ואלו ידע:

ד' ח' ע"א שורה א' והלאה, שר' מאיר נתפס בעת שמד כו' ואמר להם אוכל ברצון כו', הרואה יראה במס' ע"ז י"ח כ', ושם הספור באופן אחר, וגם במד"ר קהלת שממקום הזה הביא מרן הרמב"ם הספור הזה לא נמצא שאמר להם אוכל ברצון ובגוף הענין אין ספק שאם היו רוצין בעת שמד להכריח לר"מ שיאכל דבר אסור שהוא הידה מוסר עצמו ליהרג על קדוש השם, וגם בעיני הגוים עצמו היה מוחזק בכך כמו שמבואר שם במד"ר שאמרו אלו הוה ר' מאיר לא הוה עביד כן, ובעצם העובדא של ר' מאיר יראה המעיין וימצא הפרש גדול בדבר בין מי שיכריחוהו להעביר על הדת, ובין מי שיתראה כעושה דבר האסור לישראל בשביל הצלת נפשו שלא יהרג, ואף לעשות איסור גמור התירו כמה גדולי ישראל בימי ההריגות והגזירות ע"י שיתחפש אדם מן ישראל וילבש שעטנז על שעה קלה למלט נפשו ממות ע"י שלא יכירהו הגוים שהוא יהודי,

אבל

אבל בגוף הנדון צדקה דעת מרן הרמב"ם בדבריו לדין, וע"כ לא ילך לבכי להרבות דברים להשיגו בזה, ודי בהערה זאת:

שם שורה ח'. וכגלוי והסתיר, הסתיר צ"ל.

שם שורה ד' מסוף הדף. עון ודיא ע"ז, עובדי צ"ל:

ד' ח' ע"ב שורה ח'. מלשון מילים, מלשין צ"ל:

שם שורה ט"ו. שהישמעאלים יש להם ע"ז במכה*) ועיי"ש ההגהה ע"ז, עיין בס' לקח טוב במדבר כ"א כ"ט שאמר שענין כמוש הוא אבן שחור בדמות אשה אשר המואבים עובדים אליו, והוא בלשון ישמעאל מכה ע"ז שהיא במדבר והולכים אליה עמים רבים וא' מאלף אינו חוזר וכבר התחיל להבטל, וגם הראב"ע לדניאל י"א ל"א אומר שיש במעקא שקוץ עד היום והוא מרקולים שאליו יחוגו כל ישמעאל ממזרח ומערב כו', ועוד אחרים זולתם חשבו כן בימים קדמונים, וזאת הביא ג"כ לזה האיש לחשוב כן, אבל אדונינו הרמב"ם אשר היה במדינת הישמעאלים ידע באמיתת הענין כי אינו כן, (וכן גלה דעתו בס' אגרת הרמב"ם בתשו' להגר צדק על הישמעאלים שאינם עע"ז), או כי ידע בבירור לפחות כי בימיו אינו כן עוד:

שם שורה י"ב מסוף הדף. והוסיף בדבריהם, בדברים צ"ל:

שם שורה א'. ותעשה לו כך, כת צ"ל:

ד' ט' ע"א שורה י"א מסה"ד. שיטול עשו כבוד כו', שיטול עשו שכר כבוד צ"ל:

ד' י' ע"ב שורה ו'. כשימנע עצמו מענינים מכוערים, בהעתקת רא"ג נוסף כאן דברים הללו. אצל בני אדם ואף על פי שאינם בעיניו מכוערים. ואין ספק שהמעתיק מכת"י אשר באקספרד דלג מן מכוערים הא' עד הב', והרי זה בא ללמד על יתרון הדבר היוצא לאור מתוך שני ההעתקות, כי אם אמנם בדרך כלל ההעתקה הנמצאת באקספרד יותר נכונה ומשובחת ויתרון לה בכל דבריה כיתרון האור מן החושך הנה הצלת שגיאות אחדות אשר נפלו בתוכה, ע"י העתקה השניה אשר ע"י הרא"ג ישימו דבר אמת בפי כל אוהב אמת לאמר. אלו לא יצאה לאור אלא בשביל זה דיינו:

שם שורה ב' מסוף הדף. שעשו לי צביונים ועשיתי צביונים, צביוני ועשיתי צביונם צ"ל:

ד' י"א ע"א שורה כ'. יהרגו ועל כו', ואל צ"ל:

ד' י"א ע"ב שורה כ'. לפיכך כל מי שנהרג כדי שיודה בשליחות, לפי הענין צ"ל כדי שלא יודה, ואפשר כוונתו לומר שנהרג בעבור שמבקשין ממנו כדי שיודה, אבל אין זה מבואר היטיב בדברים אלו:

שם שורה כ"א. לא יאמר עליו שהוא כו', יאמר עליו אלא שהוא כו' צ"ל:

ד' י"ב ע"א שורה י"ב. וכבר הזהירו רז"ל שלא ידור אדם במדינה שאין בה עש־ה חסידים אנכי מצאתי להיפך בדבריהם כי צדיק אחד מגין על כל העיר, אבל זה אפשר הוא רק במקום שאין האנשים רעים וחטאים עד למאד שיתחייבו כליה כסדום ועמורה, וכוונא הרמב"ם ז"ל הוא שלא ידור אדם כו' במדינה של רעים וחטאים, וזה אמת נמצא לרז"ל, שאין פחות מעשרה חסידים יכולים להציל, והוא נלמד מאברהם שלא התפלל בסדום עוד על תשעה ועיין רש"י שם (בראשית י"ט ל"ב) אבל בכ"ז אין הלשון ממרן הרמב"ם מרוקדק כאן:

שם שורה ט"ז מסוף הדף. וכן אמר דוד ע"ה כו', וכן אמר כו', וכן חייבים החסידים כו', שגיאה נפל כאן בדפוס, בסדרן וקדימתן של המאמרים, והמאמר וכן חייבים החסידים כו' מקומו קדום לפני, וכן אמר דוד ע"ה, וכן אמר כו', שהם לראיה על הדברים האמורים וכן חייבים כו', וע"ז יסובו דבריהם, ובל"ז אין להם יחס כאן:

ד י"ב ע"ב שורה כ'. וכמותם אמר כו', ובכמותם צ"ל.

ד' י"ג ע"א שורה ט'. ונכנסו להמיר, ונאנסו צ"ל:

ד' י"ד ע"א שורה ה'. דאי הרר ביה, לענ"ד נראה שצ"ל, דאי הרר בריה:

ד' י"ד ע"ב שורה ט'. את בתו עמרי, בת עמרי צ"ל:

הערה, בגוף הענין הזה מהשאלה ע"ד האנוסים לר"ם אבן דאנאן הנמצא בספרי זה מדף י"ג והלאה, כל אמנע מלהעתיק מה שמצאתי בקובץ כת"י ממני, (אשר היה ביד בני בניו באפריקא וזה מקרוב הובא משם ונמכר ע"י להאדון וויללעהם הענרי בלאק מלונדון כנזכר במאמר הבקורת ממני), הגהה בגיליון הספר, מאחד מניניו, זה לשונו. אעפ"י שאני מזרע הרב הפוסק ולא מנקבייא, וכ"ש תשוקתי להעמיד דבריו המצודקים, עם כל זה נצטערתי בצער ההוא מרבנן שחלק על הרב זקנינו ומצאתי און לו שכדבריו כתב רב יהודאי גאון (כמ"ש הרב המגיד ז"ל בשמו בפ"א מה' יבום) ועיין בשו"ת דרכי נועם באה"ע סימן צ"ט כתב בשם המרדכי ז"ל שכמה גאונים סוברים כן, אבל הפוסקים כולם חלוקין עליהם, וכן פסק מרן בא"ה סימן קנ"ז ס"ד, ואין זה תימא על הרב זקנינו איך לא ראה המגיד והש"ע דבזמנו עדיין לא היה הרב המגיד ומכש"כ הש"ע ושו"ת דרכי נועם, מ"מ המרדכי נראה לכאורה שהיה בימיו שהוא קדמון הרבה שהביא כמה להפוסקים שסוברים כן, וודאי או לא ראה או

ישׁ

יש לרחוק שעדיין לא היה בימיו ואלו ראה דברי המרדכי וודאי שהיה מחשיב לחולק עליו בחזקת חכם, לפיכך אני אומר למחלוקות הרב זקנינו עם ההיא מרבנן כמו שאומר בש"ס בתנאי, דנחלקו במחלוקות הגאונים ז"ל, אבל האמת כפשר זה גבן כמה שפסקו כל הפוסקים הנ"ל, ולפ"ז צריך ליישב קושיית הרב זקנינו שהקשה לקמן ממלכי יהודה שנשאו בנות המשומדים אחאב ועמרי דא"כ יהודה המלך המשיח גר צדק, דאינה קושיא דיכולים שגיירום כבר וכמו מעשה בועז ראש הייחס שגייר רות והמלכים לא נולדו עד שנתגיירה אמם, ומה שהקשה מעתליה המרשעת נוכל לומר שגם היא נתגיירה וילדה בנים ובנית ואח"כ חזרה לסורה כי היכי דלא תקשי על הגאונים שסוברים כדברי ההוא מרבנן, אני סעדיה ן' דנאן, ואני דור ה' להרב סעדיה ז"ל (זקנינו המחבר) אחר כמה שנים ראיתי במהרי"ק שורש פ"ה שנשאל על אדם כזה שנשאל בו הרב זקנינו ז"ל ואולי חוא הוא, והשיג שם דברי הנז' דכי נפלה לפני המומר פטורה מן החליצה והיבום והטעם משום דארעתא דהכי לא נתקדשה לכשר שתפול לפני המומר, וכל הפוסקים חלוקים על דבריו עיי"ש, ולפי טעם הגאונים שנתן מהריק"ו ל"ק מה שהקשינו לעיל מה יענו הגאונים בראיית זקנינו ממלכי יהודה, דלעולם המומר ישראל מקרי ואפ"ה אינה זקוקה לו דארעתא דהכי לא נתקדשה לו, וכמ"ש מהריק"ו ז"ל, עכ"ד ר"ס הנז' מה שכ' בכת"י בגיליון הכת"י הנז', ובעיקר הענין אין דברי זקינו צריכים שום חזוק והם ברורים ונכונים בכל צד, ויעוין עוד בדברי במאמר מיוחד ממני בחיזוק דברי הרמב"ם באגרת השמד שלו:

ד' ט"ז ע"ב שורה ט' מסיף הדף. חצובה כלה, חצופה צ"ל, ובכ"י כתוב חשובה:

ד' י"ז ע"א שורה ד' מסיף הדף. והנה אם נביאים כו', עם צ"ל:

ד' י"ח ע"א שורה י"ד. מנר חביונך, וילהט ברומי, נשמט בדפוס כאן אחר מלת חביונך ג' מלות, ויאר מערבי ממזרחך, גם מלת ברומי היא כאן שגיאה בדפוס וצ"ל דרומי:

שם שורה ט"ו. הפיחו כו, בי צ"ל:

ד' כ' ע"א שורה ט"ו מסוף הדף. ותסיר מתוכך ותלחם, מתוכך מוטה ותלחם צ"ל, ונשמט המלה הזאת בדפוס:

שם שורה ו'. ידועים אליהם, אליהם צ"ל:

ד' כ' ע"ב שורה י"ג מסוף הדף. וכפופים עליהם, אליהם צ"ל:

שם שורה ה'. אם לא יעשו, והיה, נשמט בדפוס מלות כן, בין מלת יעשו ובין מלת והיה:

ד' כ"ב ע"ב שורה ט"ז, וכל מציאת, ועל מציאת צ"ל:

ד' כ"ה ע"א שורה אחרונה. שנת בחמ"ח ששה ימים כו', כת"י הכ' מוסיף, ביום השבת ששה ימים כו':

ד' כ"ה ע"ב שורה ד' מסוף הדף· לראש הישיבה עשר שנים, נשמט מלת בסורא אחר מלות לרה"י:

שם אות ג' הגהה· השמטת וערבוב דברים באו שם בדברי, ואנכי כך אמרתי, כי שנים רק היו מבניו של רבי במותו כמבואר בכתובות דף ק"ג ע"א, ואין לומר שכוונת המחבר כאן לתלמידיו שהיו בחייו, ואולי היו לו עוד בנים אחרים ומנה אותם בכללם, הרי יוסף חפני ושמעון אפרתי ג"כ היו תלמידיו ששמשו אותו בחייו, והוא אמר עליהם הם ישמשיני כו', ומתו בחייו סמוך למותו, ומדוע לא נמנו גם הם, ומדוע ישתנה דינם של אלו מאלו שלא נזכרו בכללם רק השנים מבניו שמתו בחייו, והמעתיק ההגהה שלי חשב בדעתו כי האריכות דברי אלה הוא ללא צורך, וכי כפי הנוסח אשר העלה הוא לכתוב בלשון ההגהה יהיה נכלל כל מה שרציתי להגיד באריכות בתוך דבריו בקצרה, ואנכי לא הרגשתי בזה, ואמנם לא לחנם היו דברי הארוכים, והדברים כפי שהם הם שגיאה, ודי בהערה זו:

ד' כ"ח ע"ב שורה כ"א. עוד על תוקף, יעיד צ"ל:

ד' ל"א ע"א. מה שהעלה שם הרב ר"ם ן' דנאן בדבריו שם כדין הקורא לחבירו עבד כו', יראה הרואה בתשב"ץ חלק שני שאלה נ"א, מה שהביא שם בשם הרשב"א שרצה גם הוא להביא ראיה מכאן שמ"מ היא כמנין המלקות, והוא דחה שם דבריו שמכאן אינו ראיה מפני שהוא מדה כנגד מדה כו' כדברי הר"ם כאן, אבל הביא שם בשם הרשב"א עוד ראיה אחרת מסנהדרין דף כ"ו כ' בדין החשוד על העריות דאיתא שם עני מרי ארבעין בכתפיה וכשר וההוא מדרבנן היא שכ"כ רש"י שם· חייב מלקות הוא אעפ"י שאין בו התראה דאמר מר מלקין על לא טובה השמועה. וזו ראיה גמורה, והרוצה לעמוד על עיקרן של דברים יעיי"ש באורך, ובזה השלמתי מעט׳ הגהות והערות אשר לא נאמרו במקומן עם תקוני השגיאות, והחונן לאדם דעת הוא יחוננו ויאיר עינינו ויעמידנו ע"ד אמת:

תם

מאמר בחיזוק דברי אדונינו הרמב"ם באגרת השמד שלו.

פתיחה, אמר המ"ל, האמת עד לעצמו, כי דברי מרן אינן צריכין חיזוק, וכל דבריו בהוראה הם מקור תורת ה' אל אחד אמרן, מפי אלקינו שכשמים נמסרו בע"פ, למשה עבדו נאמן ביתו, וממנו אחריו בכל דור ודור ממקבלי התורה כע"פ במסורת נאמנים מפי נאמנים זקנים ונביאים ושופטים ובעלי רוה"ק וסנהדרין, עדי העת שראו חכמי האמת בבני עמינו, כי אזלת יד ישראל ונתפזרו בין העמים זה בכה וזה בכה בגבולות רבות והששו לדורות הבאים אשר מרוב הגלות ועמל התלאות תשתכח תורה שבע"פ מישראל, והתירוה לעלות בכתב מטעם עת לעשות לה' הפרו תורתך, והתחילו להעלות הדברים בכתב לכל תפוג תורה, ואמנם הראשונים העלו דבריהם לפי רוחב תבונתם ועומק חכמתם, והוצרכו לדורות האחרונים שנתמעטו הלבבות וקצרה יד תבונתם, אל ברור ההלכות והשקלי וטריא הרבית להוציא לאור דבר ה' זה הלכה ברורה, ורבו החבורים אשר נצרך כל צמא לדבר ה' להגות בם טרם יוציא לאור הדין לאישורו, ולזאת נתעודד וקם בעמינו דורש טובתם אדונינו הרמב"ם, ואחרי אשר מצאה ידו לעבור על כל ספרי המקבלים בעלי ההוראה, לא הניח לא תלמוד ירושלמי ולא תלמוד ולא ספרא וספרי ותוספתות וברייתות ומדרשים עם כל הספרים לגדולי בעלי ההוראה הקודמים אשר היו לפניו אשר לא ראו עיניו, אז קם כגבור במלחמתה של תורה להושיע ולהיטיב להגדיל תורה ולהאדיר, אשר כל איש ואיש שאין יד בינתו רחבה או שתלאותיו מרובים, ולא יוכל להגות בכל החבורים הרבים האלה, אשר גם הוא בלי טורח ועמל וזמן רב יזכה למצוא דבר ה', וידע כל פרטי המצות מפי ה' בתורה שבכתב, והנאמר בבאורם הנמסר בקבלה לכל פרטי עניניהם, כי אין שום מצוה שנתבארה בתורה יותר מראשי תוצאותיה, כמו התפילין והציצית והסוכה ואיסור המלאכה בשבת ושביתת המועדים וכדומה, וכל פרטיהן וענפיהן לא נתבררו רק במסורת בע"פ, ולתכלית טיבה הזאת ראה להעלות שני חבוריו, הספר המצות במנין המצות שנצטוו ישראל מאת ה', והספר היד בבירור דיני והלכות כל המצות, כפי העולה מתוך שני התורות שבכתב ושבע"פ, והעלה בם בלשון קל ומובן

וכסדר

ובסדר נכון, שייקל לכל איש אשר לא יוכל להעמיק בכל החבורים הרבים לדעת כל תוכן הדברים היוצאים לדין ולהוראה ברורה מתוך ספרי מקבלי התורה הרבים כולם, והוא כדורש אמת לא העלה בספרו אלא מה שהעתיק מדבריהם בלשון קל ומובן, אחרי אשר שם עיניו היטיב בכל דבריהם להוציא לאור האמת לאמיתו, לא כמו האיש הנפרד מן האמת הנשען בראותו מאמר א' או דעה אחת באחד מן המקומות, מבלי לבקש להעמיק ולחפש אולי ימצא דעות רבות המתנגדות כנגד הדעה ההיא, ועי"כ היא דחויה מההלכה וההוראה באמת, (לדעתי ע"ז יסוב כוונת הכתוב האמור (משלי י"ח א') לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה יתגלע, להעיר בדבר מה שהוא מדרך האיש אשר איננו מבקש האמת לאמתו, כי כשימצא מאמר א' יחידי מניחו ליסוד מוחלט כאלו היה המאמר ההוא מקור ההוראה, ונשען עליו מפאת היות דעתו הנמהרה והשערתו הכוזבות נוטה לכך, אף כי באמת אחרי העיון ברוב המקומות ימצאו הדברים להיפך, ורק מצד התרשלות האיש וריפיונו לבקש האמת ובכל תושיה יתגלע ע"כ נמצא לו מספיק מה שיבקש וימצא לתאות נפשו לבד, ואנשים כמו אלה אשר לתאוה יבקשו נפרד לא פסקה עוד אם מבני עמינו בעוה"ר *) ואם מאנשים אשר לא מבני עמינו, וגם נמצאים אנשים

פרטים

---

*) רבו כמו רבו אנשים כאלה בבני עמינו האומרים לשונם עט סופר ומחוקקים בעט ברזל בכל העולה על רוחם, ויחפשו בחפש מחופש לתלות דבריהם באילן גדול, מה שלא היה ולא נברא ומעולם לא עלה ע"ד האיש הגדול ההוא כ"א ההיפך מזה, ויאחזו ארחות נתיבותיהם בדרך שכבשוה כבר אנשים כמותם, רבים מצוררי ישראל אשר נדחו מקהל ה' והבאישו ריחם בעיני אחיהם בני עמם, כי יתאמצו איל למצוא חן בעיני העמים אשר נספחו אליהם, ויעטו מעיל הכזב והשקר להתגולל עלילות ברשע, להציג מדברי רז"ל חלקי דברים שלהם באיזה מאמר מתחילתו וסופו, וידלגו שלימות כל הדברים האמצעים אשר יתנו אור נוגה על כוונתם האמיתית, ויבולר בם מההיפך אל ההיפך, ממה שיעיזו פניהם לענות בשמם, ואולם לא מטה ידי יודעי מדע להקהות את שיניהם ולברר שגיאותיהם והבליהם בכל דבריהם, אבל מי יבלע וזכו להשיב לדברי רוח אשר אין קץ למו, והסכלים והפושעים כן ירבו וכן פרוצו בכל עת, ומי יערב לבבו לעבור ע"ד רז"ל שלא להשיב דבר לפוקרי ישראל, ורק לזאת עתה הנה באתי להראות לעין כל, איך חסרון תבונות איש יתעוהו מני אורח הישר, (והנה זה בא עד הראש להיות שר צבא לאגודת אנשים אחרים, אשר הרימו נס ונשאו דגל מלחמה ויעברו חלוצים למלחמה נגד ה' ותורתו, ויבקשו להדיח עם ה' מתורתו וחוקיו ומשפטיו אשר עץ חיים הם למחזיקים בם, מפאת היות התורה והחקים סמי ופרי המות לו ולאנשים כערכו, הנוטים בתבונתם אחרי שרירות לבבם ותאותם הרעות, וכאשר נולדו ונתגדלו בארץ אשר תושביה הסכינו לשמור דברי התורה והחקים, ויבושו המה ויכלמו להתוודע בתוכה לאלה אשר ישליכו מעליהם עול התורה ומצות ה' ויראתו או להמיר כבוד אלקים חי, וע"כ יצא להדיח את כל קהל ישראל מתורה שבע"פ והקבלה ומשיני לחפות על עצמם באמרם כי התורה הרצועה, ותפוג תורת חכמים ומצות ה' מפני תורה חדשה אשר תצא מן שוטים שכמותם, זאת חכמת אנשים כאלה אשר באו לכלל חפצ

ונתקיים

פרטים אשר דרכם להטיל ספיקות בכל דבר חדש הבא לאור מבלי לחרוץ משפט אמת וצדק, אם הדברים ראוים למי שאומרם, ובהיות בזכרונם מאמר א' המתנגד בהשקפה ראשונה אל מה שיראו עיניהם יפילו ספיקות בדבר אשר יתברר לכל דורש אמת, ע"כ ראיתי אני והעמסתי על חובה להעלות מאמרי בחזוק דברי מרן הרמב"ם באגרת השמד שלו, יען הוא מעיין עמוק ומקצוע גדול, ללמד לתועי דרך בינה ולהשיב נדחי ישראל, ולהורות חטאים בדרך אשר ילכו בה להוציא יקר מזולל, ועי"ז אקוה כולי האי ואולי יתקרבו לבבות איזה פושעים ונדחים להחזיק בדרך הנרצה לאבינו שבשמים הבלתי חפץ במות רשע כ"א בשובו מדרכיו וחיה, ולזאת אשא כפיי קודש לה', לקבץ איזה דברים מרז"ל בעלי התלמוד הנוגעים בחיזוק האמור והנרצים

ונתקיים בהם דרז"ל אין אדם חוטא אא"כ כו'), ומבלי דעת לו להתבונן ע"ד אמת בדברי גדולי ישראל, הוא בודה מלבו דבר וישים בפי אחרים ויליגם בשער בשם א' הגדולים, ואתה קורא נעים שא עיניך אל מחברת ציון הנדפס בפפד"מ, כי אין הס' הזה נעת עמדי להעתיק דבריו ככתבו וכלשונו, זה שנים רבות אשר בא האיש לגלות תעלומות בקרב הארץ, והעלה לפנינו תכונת א' מגדולי ישראל הנקרא בשמו ר' אהרן אל רבי ב"מ פירוש על התורה הנדפס בקושטדינא בהסכמת גדולי העיר הזאת עם פי' ר"ש אלמושנינו ר"מ אלבילדה ר"י קניזל, ובדבריו שם ממנו מתכונת רוחו, יהללו בשערים כי לא לבד היה איש אשר לא נשא פנים לחכמי התלמוד וילא לשעון כנגדם לפעמים, אבל גם ליותר מזה ערבה לבו לענות על תורת מרע"ה אשר הועתקה מלשון ערבי לעברי, והנה החכם המהולל כותב קורות בני עמינו, דר. יאסט שם בהערותיו ילא לקנאות קנאת ה' צבאות כנגדו ונתן בקולו עליו שם, לאמר הנואת יתהלל גבר, והיתכן אשר התורה הועתקה מערבי לעברי, ולא היה נשמע ונודע לכל חוקרי ודורשי קדמוניות מכל שוכני ארץ זולתי להמחבר הזה, ואם לזה יקרא דובר אמת יעויי"ש כל דבריו. ואמנם מה הוא היסוד אשר נשען בו ואיפה מצא להמחבר הנז' כי כתב כן, הנהו מאשר הביא מדבריו שכתב להקשות על דרז"ל בפסוק ואקחה פת לחם וסעדו לבכם, לבבכם אין כתב כאן כו', שאמרו הם, זה בא להורות מה שקודם שאכל ושתה אדם יש לו שני לבבות לאחר שאכל ושתה יש לו לב א', ואיך יתכן הוראת הכתוב לכך והלא באמת מלאכים היו שלא אכלו כלל, וע"ז ירד הם לתרץ. ושמא ע"ד כותב התורה שהעתיק הדברים מלשון ערבי לעברי כאמרה דרז"ל. ומזה בא להעיר ולעורר אותנו כי כן דעת הרב שהתורה הועתקה מלשון ערבי, ועתה מי האיש אשר עיני בינה לו בראשו ולא יראה שגגתו בדבר, ומי לא יבין זאת אשר כוונת המחבר כנונה רק להיות אברהם אבינו שלא ידע מזה היותם מלכים וכדמו בעיני לאנשים ערבים, ואמר להם רחצו רגליכם ולינו פה, (וכדחז"ל לפי שהערבים משתחוים לאבק שברגליהם והקפיד שלא להכנים ע"ז בביתו), בלי ספק באמרו אליהם ואקחה פת לחם וגו' בלשונם לשון ערבי דבר עמהם, וכותב התורה הוא שהעתיק בדבריו הספור הזה מדברי אברהם בלשון ערבי ללה"ק, (ואין ספק בדבר שכמה דברי ספורים הבאים בדברי תורה והנביאים שהם העתקת דברים ללה"ק מלשונות אחרות שרגלו בו המדברים בזמנם ובמקומם, כענין דברי מלך סדום לאברהם, ודברי פרעה מלך מצרים לאברהם ושרה, ואבימלך מלך פלשתים ליצחק ולבן ליעקב, ופרעה ליוסף ויעקב וכדומה לאלו הרבה), אבל מעולם לא עלה ע"ד המחבר הזה כי התורה עצמה כיתבה לאשונה בלשון ערבי, וכותב התורה העתיקה מלשון זה ללה"ק, ודי בהערה זו להורות על יסודות של שוא ותוהו ובוהו הנכללים בדברי אלה האנשים:

והנרצים למטרת הטוב הזה, וה' ירצה את פועלי ועמלי, כי לא לכבודי ולכבוד בית אבות נגשתי אל זה, כ"א לכבוד האמת ולכבוד תורתו, והוא יחזיק במעוזי וישים דבר בפי אכי"ר :

תוכן המאמר בס"ד

הדין דין אמת שאין הישמעאלים עובדי ע"ז, נתברר גם אח"כ בס' אגרת הרמב"ם, מטעם ברור המוחלט, כי הם אינם מחזיקים את המחמד רק לנביא, ותמיד יענו בקול, ה' הוא האלהים ומחמד הוא נביאו, וא"כ בענין השמד הזה שהכריחו לבני ישראל להודות בו שהוא נביא מאת ה', מאחר שההודאה הזאת להחזיק מי שאינו נביא לנביא אינו בכלל ג' דברים, ע"ו ג"ע ש"ד, שאחז"ל בהם יהרג ואל יעבור, אין הדבר הזה צריך לפנים לדון בדבר, שמי שנאנס על כך אינו צריך עפ"י הדין להיות נהרג בשביל זה, ומכש"כ אחרי שאינו מאמין זה בלבבו ע"ד אמת ואינו מקבלו כי אם אומר בפיו מפחד החרב המוטל על צווארו מה שהוא מבטל בלבו ואינו מודה בו, גם אין מקום להתעקש בדבר ולומר בשעת הגזירה שאני שאפילו על מצות קלה יהרג ואל יעבור, כי בשמד הזה שהרמב"ם דן עליו כבר נתבאר בדבריו שלא היו כופין בו כ"א על הדבור בלבד ולא יחייבהו לעשות בו שום מעשה, וכבר העיר בדבר מרן הרמב"ם שלא נראו מדרז"ל שאמרו גם בשעת הגזירה שיהרג וא"י בדבר שאין בו מעשה, והוא נלמד מדרז"ל שבת מ"ט א', שפעם א' גזרה המלכות שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו, והיה אלישע בעל כנפים מניחם ויצא לשוק וראהו קסדור א' כו' נטלן מראשו, ויעויין בתוס' שם ד"ה נטלן מראשו מה שהעיר ע"ז מהא דאמרינן בשעת הגזירה אפילו על מצוה קלה יו"י ואפילו לשנוי ערקתא דמסאני אסור, וכתב לתרץ בשם הר"ן דלא אמרו יהרג ואל יעבור אלא כשכופין אותו לעשות מעשה לעבור על מצות ל"ת אבל לא היכי כו', ויעויין גם כדף ק"ל א' שם בתוס' ד"ה א"ל כנפי יונה, ואעפ"י שכתב שם התוס' לתרץ באופן אחר מהר"ן מדעת עצמו משום דבשינו על דבר מתנהג כנכרי ודומה שמוציא עצמו מכלל ישראל כו', ולפ"ז יהיה מקום לדון קצת גם בענין זה, אמנם ראיות גדולות מוכיחות יש בדבר, כי במקום שיוכלו האנוסים לפי השעה לברוח אחרי כך למקום אחר ולקיים כל המצות, מפני מאורעות שעה שיהיה נראה כמוציא עצמו מכלל ישראל אין לאדם למסור נפשו ע"כ, יעויין פסחים נ"ג ב', מה ראת חמ"ו שמסרו עצמם כו', ובתוס' ד"ה מה ראו, שפי' שלא ברחו, וגם שלא היה ע"ז ממש רק צלם אנדרטא של מלך, וכן יעויין ע"ז א' תוס' ד"ה שלא השתחוו, (וכן אמרו חז"ל בסנהדרין צ"ג א' שדניאל

ברח

ברח), ואף שאינו דומה ברומה לברוח קודם שיאנסו, מ"מ המעיין היטיב ימצא הדין מכורר בדין ענין מרן הרמב"ם שלא היה בו מעשה כלל ולא דבר שהוא נראה כעין משתחוה ומודה לע"ז, ומפני מניעת קיום המצות יוכלו אח"כ לברוח אשר הדין אמת וצדק שלא נצטוו ע"כ להיות יהרג ואי"ו:

בעיקר הדין בע"ז ככר ביאר מרן הרמב"ם פ"ב מהלכות עכום הלכה ו' שכל המודה בע"ז אעפ"י שלא עבדה כו' ויעויין שבת ע"ב ב' ושם כנז'. מה שנתברר מדברי התוס' דבע"ז אפילו אינו מקבלו באלוה יהרג ואל יעבור וראיה שאמרו ע"ז ג"ע ש"ד יהרג וא"י, וכאן אינו מקבלו ורק מיראת מיתתו, אמנם כל זה לענין הדין שהוא מחוייב בכך, אבל אם עבר ולא נהרג הוא פטור ואינו חייב מיתה כי הלכה מרווחת היא כדעת רבא במס' סנהדרין דף ס"א ב' דהעובד ע"ז מאהבה ומיראה פטור עד שיקבלנו כאלוה, יועיין רמב"ם פ"ג מהלכות עכו"ם הלכה ו', ובכ"מ שם מה שהביא בשם הריב"ש שפי' מיראה גם מיראת אדם ואעפ"י שאינו ירא שיהרגני האדם רק שלא יזיקנו בכ"ז סובר רבא בהכי יען שאינו מודה בה בלבו ואינו עובד מרצונו אלא מאהבת האדם או מיראתו פטור הוא, ויעויין סנהדרין דף ס"א ב' תוס' ד"ה רבא אמר פטור, שלרבא אף ע"ג דחייב למסור עצמו להריגה לכתחילה מ"מ אינו חייב מיתה אם לא מסר עצמו, ויעויין גם שבת ע"ב ב' תוס' ד"ה רבא אמר כו', והרוצה לעמוד על עיקרן של דברים יעויין שם כנז' ובסנהדרין עוד דף ע"ג ע"א, ובמס' ע"ז דף נ"ד ע"א, וכרש"י במס' שבת שם על אמרם האי שגג בלא מתכוון היכי דמי, ויעויין בתשב"ץ סימן ס"ג שגדולה מזו רצה להעלות כי הנשאר במדינה מהאנוסים לחמלת בניו וביתו שהוא פטור מטעם שהרי אינו מקבלו באלוה, אף שלרין יש תשובה לדבריו, וככר הרגיש הוא בעצמו כזה, ואמנם אנכי מצאתי סעד לדבריו ממדרש רבה שה"ש ע"פ סמכוני באשישות ברז"ל ע"פ ויהונתן בן גרשם בן מנשה חבריא בעון קומי רשב"נ אמרין ליה כומר לע"ז והאריך כל אותן השנים, א"ל הן ע"י שהיתה עינו צרה בע"ז כיצד הוה כו' עד א"ל אנא נסיב אגרא ומסמי עינא כו', כי מי שעינו צרה באמת לע"ז אלא שטועה ונפתה בלבבו שלהרווחת ממון רשאי לעמוד ולכחש בשפתיו, שאין דינו רע כעע"ז גמור, ואולם לדעת הכל אין דין עונש העובד מיראה ואינו מקבלו בלבו גדול כדין העובד עע"ז גמור מרצון, יעוייז מגילה דף י"ב ע"א הם לא עשו אלא לפנים (פי' מיראת נבוכדנצר הרשע כו'), אף הוא לא עשה עמהם כו', וכן במדרש רבה שה"ש ע"פ זאת קומתך אמר להם אם כדעתכם כו' אמרו לו אעפ"כ לא עבדו אותה בכל לכם דכתיב כי

לא

לא ענה מלכו, (עוד יעויין במס' סנהדרין דף ס"ג א"ר יוחנן אלמלא ו' שבהעלוך נתחייבו שונאיהם ש"י כליה כו' א"ל רשב"י והלא כל המשתף ש"ש ור"א נעקר מן העו"ם שנאמר בלתי לה' לבדו, אלא מה ת"ל אשר העלוך שאיוו לאלקות הרבה, ושם במהרש"א ע"ז לדעת ר"י האמינו בשיתוף ולדעת רשב"י האמינו במציאות הסבה הראשונה שהיא עיקר האלקות אבל ממנו נתנו כח לאלקות הרבה שהמה יהיו המנהיגים בעולם כמו שפי' הרמב"ם בה' עכו"ם ומזה ג"כ אנו למדין לענין מי שאין מייחסין שום שיתוף ומודים רק על מי שאינו נביא באמת שהוא נביא שאין דינם כעע"ז גמור):

לענין קידוש ש"ש גם במקום שאינו מצוה על שורת הדין, אם בטוח בדבר שיוכל לעמוד, שהוא עושה מצוה, ומעלתו גדולה, והוא בכלל הרוגי מלכות שאחז"ל עליהם (פסחים נ' א') במקום שהרוגי מלכות עומדין אין כל בריה יכולה לעמוד, יש ראיות גדולות מוכיחות כדרז"ל בעלי התלמוד, הא' הביאו בעה"תום בסנהדרין שם ובמקומות רבות ממרדכי היהודי שלא השתחוה להמן אף דהיה מיראה ולדעת רבא דמיראה פטור, ועוד ראיות רבות כזה מגדולי התנאים כמו ר"י בן בבא (סנהדרין י"ג ב') שמסר עצמו להריגה כדי לסמוך זקנים בימיו שגזרה המלכות שכל הסומך והנסמך יהרגו, (ואמר לתלמידיו שירוצו הם ומזה נראה שלא נתחייבו בזה עפ"י הדין ורק הוא בשביל שהיה בטוח בנפשו שיוכל לעמוד מסר עצמו למיתה ע"כ), וכמו ר' חנינא בן תרדיון (ע"ז י"ז ב') שמסר עצמו למיתה כדי ללמוד תורה ברבים בשעת גזירת המלכות ע"כ, והרואה יראה (שם י"ח א') מה שא"ל ר"י בן קסמא אי אתה יודע שאומה זו כו' ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה כו', כי לא היה מחוייב בדבר, ורק שהיה בטוח בעצמו שיוכל לעמוד על קדוש ש"ש, וכן במדרש רבה ויקרא ל"כ, מה לך יוצא לסקול על שמלתי את בני מה לך יוצא לישרף כו' מה לך יוצא ליהרג כו' מכות האלה גרמו לי להאהב לאבי שבשמים, ויותר מזה שהמתיירא שיעבירוהו על הד"ת ולא יוכל לעמוד על קידוש ש"ש רשאי לחבול בנפשו והוא מכלל המתים על קידוש ש"ש, כמבואר במס' גיטין דף נ"ז ב' בענין ד' מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון כו' אמרו אם אנו טובעים בים אנו באים לחיי העוה"ב כו', וכמה גדולי התנאים מצינו שהחמירו ע"ע גם שלא לעבור ע"ד חכמים כענין ר"ע בבית האסורים שהחמיר עליו בענין נט"י ואמר מוטב שאמות מיתת עצמי כו', ובענין זה האריכו הרבה מגדולי האחרוני לברר פרטי דיני הנהרג במקום שארז"ל יעבור ולא יהרג ואינו במקום קידוש השם וזמן הגזירה:

לענין שאין דין עובר ע"ז באונס כעובדה בזדון וברצון ככר הביא

מרן

מרן הרמב"ם ז"ל בעצמו חיזוק לדבריו מדרז"ל בעצמו, (ואנכי בלוח הציונים שלי הוספתי ציוני מקומות אחרות ג"כ) ואין ספק בדבר כי חז"ל לכך נזהרו בדבריהם ג"כ לומר כל המודה בע"ז כו' ולא אמרו כל העובד ע"ז, שאם הוא אינו מודה בה אלא שעובדת מיראה וכש"כ אנוס נשתנה דינו, וגם אם הוא עו"ז בכלל החוטא או הפושע מ"מ פטור מעונש מיתה ואינו נחשב כגוי גמור שיצא מכלל ישראל להיות מותר להאכילו דבר איסור ולהכשילו, כמו במומר להכעיס או במודה לע"ז ועובד ברצון, והרשב"א ז"ל העלה לדין שמומר מטמא באוהל, וגם הכהן מטמא למומר מקרוביו כשעושה מעשה עמו במקצת, וראיה לדבר מדברי רז"ל (קדושין דף ל"ו א' שם) וכי תימא כי לית בהו המנותא הוא דמיקרי בני כי פלחי לכומ"ז לא מקרי בנים ואומר זרע מרעים בנים משחיתים וכ"ת בנים משחיתים מיקרו בני מעליא לא מיקרו ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי, וע"י התשובה חוזר דינם להיות כישראל גמור כבתחילה בלי שיהיה משפטו כדין גוי עובד אלילים הבא לדת ישראל, וכבר העיר בדבר על נכון הר"ס אבן דאנאן בדבר הזה ממה שמצינו שכל מלכי יהודה הכשרים שהיו אבותיהם עע"ז ולא נקראו בניהם הצדיקים גרים, וכן מדרז"ל (סנהדרין מ"ד א') ע"פ חטא ישראל אף עפ"י שחטא ישראל, ואין הדבר צריך לפנים שזרעם שנולדו מישראלית שהמירה דתה ג"כ כשיגדלו ויעמודו ע"ד לחזור לדת ישראל, משעה שחוזרים יש להם דין זרע ישראל, ושהמומרים נותנים דין וחשבון ונענשים לפני מי שאמר והיה העולם על כל מה שיבטלו מן התורה ומקבלים שכר על מה שקיימו ממנה בעוה"ז ובעוה"ב כמבואר בדבריו באריכות בפנים בספר, וראיה מכרחת יש לדבר מדרז"ל סנהדרין דף ק"ב ב', א"ר נחמן אחאב שקול היה שנאמר ויאמר ה' מי יפתה את אחאב וגומר מתקיף ליה רב יוסף מאן דכתיב ביה רק לא היה כאחאב אשר התמכר וגומר ותנינא בכל יום ויום כו' ואת אמרת שקול היה, אלא אחאב וותרן בממונו היה ומתוך שהיה כו' כפרו לו מחצה, יעויי"ש מה שדרשו עליו הרבה לגנאי שם, ובכל אלה אמרו שהועיל לו זכות מעשה הטוב שלו, (ומכש"כ לפי דעת דורשי רשומות שם ק"ד ב' ע"פ לי גלעד ולי מנשה וגו'), וכבר נתבאר לרז"ל במס' תענית דף י"א א' בדרשתם ע"פ אל אמונה ואין עול כשם שנפרעין מן הרשעים לעוה"ב כו' וכשם שמשלמים שכר לצדיקים בעוה"ב כו' כך משלמים שכר לרשעים כו', וכן אמרו במקומות רבות אין עבירות מכבה מצוה *), וגם נתבאר לרז"ל ערוכין

כ"א

---

*) ואם אמרו חז"ל במ"א במס' סוטה דף כ"א א' עבירה מכבה מצוה כבר נתבאר לגדול

כ"א ב' דרשתם ע"פ הראני ה' והנה שני דוראי תאנים וגו' הדוד האחד תאנים טובות מאד וגו' אלו הצדיקים גמורים והדוד אחד תאנים רעות אלו רשעים גמורים, ושמא תאמר אבד סברן ובטל סכויים ת"ל הדודאים נתנו ריח אלו ואלו עתידים שיתנו ריח, ואם אומר להעתיק כל המדרשים בענין זה לא יכילם ספר, והרבה נתבאר בתדב"א זוטא מתקוות פושעי ישראל שיהיו נדונים כרשעם בגיהנם לדורות שלעתיד יענו אמן בכל כחם כו', ויהיה להם תקומה ויעלו מתוכו, עוד נתבאר בו ובילקוט פ' לך לך ביותר שוב חזר הקב"ה לרצות את משה א"ל כלום יש לפני משא פנים בין גוי בין ישראל בין איש בין אשה בין עבד בין שפחה עשה מצוה שכרה בצדה שנאמר צדקתך כהררי אל וגו' אדם ובהמה תושיע ה', וכל מה שדברו רז"ל בדיני המינים והאפקורסים מישראל כבר נתבאר הוא מתוך דבריהם והביא הרמב"ם ז"ל לדין עכו"ם פרק ב' הלכה ה' כי הם התירים אחרי מהשבות לבכם בסכלות דברים שאמרנו, עד שנמצאים עוברים על גופי תורה להכעים כשאט נפש ביד רמה ואומרים שאין בזה עון, וכן עוד בדבריו שם פרק יו"ד הלכה א', אבל המוסרין והמינים מישראל מצוה לאבדן ביד ולהורידן עד באר שחת, מפני שהם מצרים לישראל ומסירין את העם מאחרי ה', אבל בדין החוטאים לנפשותם לבד מפאת שאין יכולים לכבוש את יצרם כבר נתבאר בדבריו הלכות רוצח וש"ד פרק ד' הלכה י', ישראל בעל עבירות שאינו עומד ברשעו תמיד אלא עושה עבירות להנאת עצמו כו' מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו, וכן עוד בדבריו שם פי"ג הלכה ד', ולא יניחנו נוטה למות כו', והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים מאחר שהם נלוים אל ה' ומאמינים בעיקר הדת שנאמר אמור להם חי אני נאם ה' אלקים אם אחפוץ במות הרשע כ"א בשוב רשע מדרכו וחיה, וכל תפלתינו בימי הדין מלאים בדבר בבקשת תשובת הרשעים וסליחת עוונותיהם, וככבר אר"ז סנהדרין ל"ט ע"ב שאין הקב"ה שמח גם במפלתן של רשעי הגוים עובדי אלילים, ודרשו ע"פ ולא קרב זא"ז כל הלילה שבקשו מלאכי השרת לומר שירה בשעה שהיו המצרים טובעים בים, וא"ל הקב"ה מעשי ידי טבועים בים, וכן במס' ר"ה דף ל"ב אמרו שמטעם זה אין ישראל אומרים הלל לפניו בר"ה, מפני שספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו, אף כי במשפט יעמוד ארץ. והראיה החזקה לדעתי לדיני הרמב"ם הנז' מרז"ל

המפרשים כי זה רק בעריות שאמרו בהם גם שמביאות אנדרלמוסיא בעולם והורגתן רעים וטובים, אבל לא בעבירות אחרות :

מדרז"ל מס' בבא מציעא פ"ג ב', כראבר"ש דהוה קא תפיס גנבי כו' ושלח ליה ר' יהושע חומץ בן יין עד מתי אתה מוסר עמו של אלקינו להריגה, שלח ליה קוצים אני מכלה מן הכרם, שלח ליה יבוא בעל הכרם ויכלה את קוציו, ונהרג ע"י איש א' (שנידע לו שהוא ובני בעלו נערה מאורסה ביוה"כ) וקם תותי זקיפא דהאי גברא וקא בכי כו' יעויי"ש באריכות כי הרבה יש ללמוד מדבריהם שם. ואם אמנם הוא היה ממונה עפ"י המלכות, וכוונתו הייתה לטובה שלא יהיו הצדיקים נתפסים חנם ע"י ממונים אחרים מהמלכות כמבואר שם, אמרו כן, אנן מה נעני אבתרייהו: וכן אמרו שם על ר"י בר' יוסי שהגיע למעשה כיוצא בו ואמר ליה אליהו כן, עד מתי אתה מוסר כו', וכן מדרז"ל בסנהדרין דף ל"ז ע"א, הנהו בריוני דהוין בשיבבותיה דר' זירא דהוה מקרב להו כי היכי דניהדרי בתשובה כו' כי נח נפשיה דר"ז אמרו עד האידנא כו' דהוה בעי עלן רחמי השתא מאן בעי עלן רחמי הרהרו בליביהו ועבדו תשובה. וכ"ב בדברי רז"ל ברכות דף י' ע"א הנהו בריוני דהווי בשיבבותיה דר' מאיר והוי קא מצערא ליה טובא כו', א"ל ברוריא דביתהו מאי דעתך דכתיב יתמו חטאים, מי כתיב חוטאים חטאים כתיב, ועוד שפיל לסיפא דקרא ורשעים עוד אינם כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם. וגדולה מזו נמצא לרז"ל (שם דף) ההוא מינא דהוה בשיבבותיה דריב"ל והוה קא מצער ליה טובא כו', סבר כי מטא האי שעתא אלטייה כי מטא ההיא שעתא ניים אמר שמע מיניה לאו אורח ארעא למעבד הכי, ורחמיו על כל מעשיו כתיב, וכתיב גם ענוש לצדיק לא טוב. ובמס' סנהדרין דף מ"ו ע"א נתבאר לרז"ל א"ר מאיר בזמן שאדם מצטער כו', א"כ המקום מצטער על דמן של רשעים שנשפך ק"ו על דמן של צדיקים. גם במדרש הנעלם דף ק"ת א' אמר רבי מצוה לו לאדם להתפלל על הרשעים כדי שיחזרו למוטב ולא יכנסו לגיהנם שנאמר ואני בחלותם לבושי שק וגו', ועוד שם ואמר רבי אסור לו לאדם להתפלל על הרשעים שיסתלקו מן העולם שאלמלא סלקו להקב"ה לתרח כשהיה עובד ע"ז לא בא אברהם אבינו לעולם ושבטי ישראל לא היו והתורה לא נתנה, וכל אותם הנביאים והצדיקים והחסידים והמלך דוד ומלך המשיח כו'. וכבר ארז"ל על כמה אומות עובדי ע"ז שנתחייבו כלייה למקום ונתלה להם זכות פירדות טובות שעתידין לצאת מזרעם. ואבא לא מזכי ברא אבל ברא מזכה אבא. וכבר ארז"ל באדר"נ ובילקוט ומדרשים ע"פ תורת אמת וגו' בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעוון שנאמר באהרן, ואמרו הא כצד מלמד שהיה אהרן מהלך בדרך פגע באדם רשע הקדים לו שלום כו'. וכן נודע דרז"ל על

פסוק

פסוק ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה· ולא לבד כל עוד שהרשע בחיים כי יש תקוה עליו שישוב עוד מדרכו הרעה, הנה גם ברשעים שמתו כבר מן העולם כמה מגדולי התנאים והחסידים השתדלו להרגיעם ולהצילם מדין גיהנם כענין ר"ע במדרש תנחומא ברשע א' שהרבה לחטוא והניח בן שלא מלו אותו בני עירו ולא למד תורה, וכאשר נודע לו מנפש הרשע המת שיהיה לו גאולה אם יתגדל בנו עפ"י הדת ויעלה לברך בתורה, ולא שקט ולא נח עד שבא לעירו ומל את בנו וגדלו עד שעלה לברך בתורה, ואח"ז נראה לו נפש הרשע הזה ואמר תנוח דעתך שהנחתי את דעתי· והרבה עובדות כי"ב נמצא לרז"ל· וגם באלישע אחר אמרו רז"ל (חגיגה דף ט"ו א') כי נח נפשיה דר"י פסק קוטרא מקבריה כו' יעוי"ש. וכן אמרו רז"ל על כמה מגדולי התנאים והחסידים שהיה רגיל אליהו לבוא אליהם, ונסתלק מהם בשביל שהיו איזה רשעים בשכונתם שנתחייבו כלייה ונענשו, והם לא התפללו עליהם· והרואה יראה במדרש רבה ויקרא פרשה י' דרז"ל ע"פ אהבת צדק ותשנא רשע, ר"י בשם ר"ע פתר קריא באבינו אברהם בשעה שבקש רחמים על סדומיים כו', אמר לפניו חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט, אם משפט אתה מבקש אין כאן עולם, ואם עולם אתה מבקש אין כאן משפט, את בעי תפוס חבלא בתרין ראשין, בעית עולמך ובעית דינא דקושטא, אם אין את מוותר צבחר ליח עולמך יכול קאים, א"ל הב"ה אהבת צדק ותשנא רשע, אהבת לצדק בריותי ושנאת מלחייבן, על כן משחך אלקים שמן ששון מחבריך, מהו מחבריך, א"ל חייך שיו"ד דורות שמנח עד אצלך עם כולן לא דברתי ועמך אני מדבר שנאמר ויאמר ה' אל אברם לך לך וגו', והרי התפילה על אנשים רעים וחטאים כסרום שהרבו חז"ל לספר ברוע מעשיהם, אמרו שנחשב לא"א ע"ה לזכות, והרואה יראה בס' ראשית חכמה שער הקרושה פי"ד כי הרבה לדבר שם מענין זה בגודל החובה ללמד זכות על רשעים והביא מאמרים רבים ע"ז מדרז"ל בכמה מקומות, ובפרט על רשעי ישראל שארז"ל עליהם (סנהדרין ל"ז א' ועוד) ע"פ כפלח הרמון רקתך אפילו רקנין שבך מלאים מצות כרמון, ואמרו עוד (במס' חגיגה דף כ"ז) פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהן כו', (וכונת דבריהם כי אין האור של גיהנם שולט בם לכלותם, ואחרי שיקבלו דין עונש העבירות יבואו לקבל שכרם לעוה"ב *), וכן לדעתי זה כוונת דרז"ל סנהדרין

*) טעות גדול טעו איזו משכילי ישראל, וחשבו שאמרם ז"ל כאן וכן אמרם כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב: יורו לתת יעוד טובה שלא כדין לאנשים מבני עמם, כאלו כוונתם ז"ל הוא לומר שהאיש מישראל יזכה לחיי העוה"ב בלי קבלת שום עונש על חטאיו ושלא יהיה

סנהדרין קי"א א' על פסוק, לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק, שהוא רק במי שלא עשה אפילו חק אחד, שרצונם לומר רק, שמי שעשה אפילו חק א' לא תרחיב שאול נפשה עליו, כי סוף סוף אחר נדונו שם לפי משפט הראוי על רוע מעשיו ימלט מתוכה לבוא לקבל שכר מעשה החק שקיים, אבל לא באו לומר כי ע"י החק

יהיה כענש כלל, כי חלילה מעולם לא עלה כן ע"ד רז"ל, אבל הם דברו בהווה להיות כל א' מישראל והוא המאמין באלקי השמים ושכתבה תורה ממנו להם, אף החוטאים בהם אי אפשר שלא קיימו איזה מצות כדרז"ל שאפילו רקנין שבהם מלאים מצות כרמון, ולכך החליטו עליהם לומר שכל ישראל יש לו חלק לעוה"ב, וכוונתם בזה הוא כי אחר שיקבל האדם מישראל דין עונשו בגיהנם על רוע מעשיו אח"ז יבוא לקבל שכרו על מעשה הטוב שלו ויגיע לחלקו בעוה"ב על המצות שעשה, וכבר אמרו ז"ל שלעתיד יהיה כל אחד כבוה מחופתו של חבירו, ולא עלה ע"ד ח"ו שיהיה כל א' מישראל שוה לחבירו, ויש שחלקו יהיה מעט, ויש שיהיה חלקו הרבה, ויש שעונשו יהיה מעט, ויש שעונשו יהיה הרבה כל אחד ואחד כפי רשעו וצדקתו, וכן גם מן הגוים מי שיעשה מעשה טוב, או שנזהר בשבע מצות בני נח שהם מצות שהשכל היה מחייבם גם אם לא באה עליהם הציווי מאת ה', כי אין ישובו של עולם וקיומו יוכל לעמוד בלא זה, יהיה להם חלק לעוה"ב לכל א' בערך הראוי לו לפי מעשיו, אבל לא יוכלו לומר בכלל מוכח שכל הגוים (שהם בהווה כינוי אללם על מי שלא ישמרו גם ז' מצות בני נח) שכל א' מהם יהיה להם חלק לעוה"ב, כי יתכן אשר ימצא בתוכם (לפי משפט הגוים אשר ראו בימיהם) מי שהשחית את דרכו מכל וכל ולא עשה שום מעשה טוב בימיו אשר יזכה באחרונה לבוא על ידה לחיי העוה"ב, ומי לא ידע ויודה מלב הגוים שהיו בימיהם עובדי האלילים ומכחישים באלקי עולם, ויש ממלכיהם כאשר הצליחו החזיקו עצמם לאלוה ויכופו רבים להשתחוות לפסל דמות תבניתם, והיה להם לעונג להבעיר אש בעיר מלכותם ולהתענג בראותם שריפת ואבדון הרג בני אדם וגם מעמם ומעבדיהם, ועל האומה הישראלית בלי שום מקום שאלה ומשטמה להם בעצם כגד עם שהיו רחוקים משכונתם, ותכונתם היה לשבת בארצם אשר נתן להם אלקי השמים נחלה לרשת אותה, איש תחת גפנו ותחת תאנתו בעבודת אדמתו בלי לנגוע להם, באו רק להדיחם מתורת ה' ובריתו עמהם, כטבריוס קאיוס, ואנטיוכס בימי הבית השני שבקש להשכיחם תורת ה' ולהעבירם על חוקי רצונו, כעדות התפלה מאתנו ע"ז בימי חנוכה, והעמיד צלם בהיכל והעלה חזיר על מזבח ה' למען עשות המתועב בעיניו, ואחרים זולתם שגזרו עליהם, שיבעלו נדות ויחללו שבתות ושלא ימולו בניהם ושיכתובו על קרן השור שאין להם חלק באלקי ישראל, ושלא יעסקו בתורה, וכל הסומך והנסמך יהרג, ומי שנטל את הלולב יהיה יוצא לצלוב, וכל המקיים אחת ממצות ה' יצא לסקילה ולשריפה, כי על גוים כאלה לא יתכן לומר בדרך כלל שיהיה לכולם חלק לעוה"ב מאלקי השמים אשר מרדו בו, והרבו לעשות הרע בעיניו ולשפוך דם נקי בקרב הארץ, ולא אומר לבד אשר אם נשאל מפי מחוקקי דתי הנוצרים והישמעאלים מה יהיה משפט אנשים הללו כי לא יבטיחו להם חיי העוה"ב ע"ז, אבל אומר גם כי אם נשאל מכל משכיל ומבין תהלוכות עולם מבין הגוים ומלכיהם אשר במשפט יעמדו ארץ בזמנינו זה, אם לא יענו כולם כאחד בחרב לצאת לעקר ולשרש אנשים כאלה גם מחיי שעה, ולא יוכח להם כלל אף בעונשם זה שלא יהיה חלק לעוה"ב, ואמנם כן חלילה וחלילה מעולם לא עלה ע"ד רז"ל לומר על כל מי שיעשה איזה מעשה הטוב והישר בעיני ה' שלא יבוא על שכרו מאת אלקי השמים אשר אינו מקפח שכר כל מבריותיו, בין ישראל בין גוי בין עבד בין שפחה יהיה מי שהוא כאמור, ודי בהערה זו:

החק ההוא יהיה ניצל מכל עונש על שאר מעשיו הרעים, וכן אצלי זה גם כוונת אמרם ז"ל (קדושין ל"ט ב') כל העושה מצוה אחת כו' מטיבין לו כו' ונוחל כו', שמגמתם לומר כי יש לפעמים גם מצוה אחת שזכותה גדול להיות מטיבין לו ומאריכין ימיו בעוה"ז בשבילה, ולעתיד יהיה גם מנוחלי העוה"ב על ידה אחרי היותו נדון בראשונה על מעשיו האחרים· וכן אמרם ז"ל רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, עולה לדעתי למטרת האמור, ורצונם בזה כי ע"י רוב התורה והמצות שנצטוו לא ימלט ששום אחד מהם יצא מן העולם בלי קיום איזה מצוה אשר ע"י יזכה באהרונה אחרי שיהיה נדון על מעשיו, לזכות בהם לחיי העוה"ב, מה שאינו כן גם באדם מישראל אשר ח"ו לא יעשה אפילו מצוה אחת ממצות ה' כל ימיו שלא יתכן זה רק ממי שכופר ואינו מאמין כלל באלקות שאור של גיהנם ישלוט בו לכלותו בעון רשעו, ולא יהיה בידו במה לזכות גם באחרונה, או כבני אדם החוטאים ומחטיאים את הרבים ומצירים ומדיחים לישראל, שעונשם גדול שלא יבואו לחיי העוה"ב לעולמי עולמים, והם יקבלו שכר איזה מעשה טוב שלהם בראשונה בעוה"ז, וגופן יהיה כלה ונשמתן נכרתת ואובדת בגיהנם, אבל כל א' מישראל חוץ מאלו לא ידח ממנו נדח ח"ו באחרונה, ובעבור חטאיהם לה' מי שאמר והיה העולם הוא יפרע מהם וישלם גמול לכל איש, ואנו אין לנו רשות לעונשם ולכלותם ולהרע להם בכל דבר· וכבר הזהירה תורה במצות טעינה ופריקה לשונאו מישראל, אף כי לא יתכן השנאה מאדם מישראל לחבירו ואחיו, שאסרה תורה עליו ונצטוה בה לא תשנא את אחיך וגו', רק במי שראה את חבירו עובר עבירה והוכיחו ע"כ והוא עומד ברשעו כדרז"ל, ובכ"ז הזהירה תורה עליו, ורז"ל אמרו (בב"מ ל"א ב') אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כו', ובפירוש ארז"ל (פסחים פ' ב') כתיב אל תלשן וגו' וסמיך ליה דור אביו יקלל וגו', משום דאביו יקלל ואת אמו לא יברך אל תלשן· אלא אפילו דור שאביו כו' אפילו הכי אל תלשן מנא לן מהושע, והנה אין קץ להרבות העתקות דברים מדברי רז"ל אל חיזוק וראיות אמיתת ענין האמור בדברינו, אבל אני לא באתי להיות כאיסתרא בלגינא קיש קיש קריא, להראות לעין זולתי מעוט ידיעתי בדרז"ל, וכן אדע אשר לא אגיד חדשות רבות ליודעי מרע ותושיה, ונאמן עלי אבי שבשמים ושהדי בשחק, כי מגמת לבבי הוא רק למחות מלבות התועים מבני עמינו מאנשי ההמון, אשר מהם שנשרש בלבבם, כי בהכשל בני האדם לפעמים באיזה חטאים ועונות איבדו את עולמם בחיי העוה"ב, ולא יקבלו עוד שום שכר אם יעשו מעשים טובים, וזאת יביאם להחוטאים להיות נרחים לתרבות רעה, למלאות תאוותם

לפחות

לפחורת לעונג חי העולם הכלה והחולף, (היפך מה שהורם חז"ל באמרם אם עבר אדם עבירות הרבה יעשה כנגדם חבילות של מצות), ומהמהם אשר תועים להשען ולבטוח במעוטי מעשי הטיב אשר בידיהם, ולא יחושו לנפשם להיות זהירים במשפטי התורה בערך הראוי והמחויב, ויכשלו בדברים שהן קלין בעיניהם ועבירות שהן דשין בעקביהם, והמה חמורות במשפט אלקי עולם, והללו והללו תועים מדרך הטוב ונוטים מתורת האמת בבלי דעת, ואי לזאת עתה הנה באתי לא לכבודי ולכבוד אבותי, כי אם לכבוד האמת ולאהבת הבריות, לחזק ידים רפות ולאמץ ברכים כושלות, ולאחוז בדרכי אדונינו הרמב"ם אשר קדמוני בזה, וכל דבריו אלה באגרת השמד לא באו אלא לחזק ידי הנאחזים במצודה רעה להצילם מפח מוקשם ע"י אונסם, שלא ימוטו וידחה פעמיהם ע"כ מקיום המצות מכל וכל, וכן בתר רישא גופא גריר ולתכלית זה ראיתי גם אני להעלות דברי המועטים בחזוק דבריו, וכולי האי ואולי יעשו דברי אמת וצדק הללו רושם לטובה להקים ברכים כושלות ולהאיר עיני חשכים באור תורה היוצא מתורת אמת מאת אלקי השמים והארץ אשר כל דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום:

ואחרי הדברים האלה אשר הביאני מצב הענין להעלות דברים נגד דעות זרות שנשרשו בלבבות איזה תועים מאנשים בבני עמינו בענין השכר והעונש להם בעוה"ב, בל אמנע בזה מלעקר ולשרש הדעה הנפסדה שנשרשה בלבב איזה תועים אשר לא מבני עמינו, כי רז"ל בעלי התלמוד באו לגזול ולשלול האושר ועשות הטוב והישר וחיי הנצחים מכל זולתם בכל הגוים אשר על פני הארץ, והנני לבאר הנמצא בדבריהם מן ההיפך אל היפך כפנה הזאת. והנה מלבד המקומות הרבות שנמצא בדברי אגרת השמד להרמב"ם, וביותר באור בהוספות דברי בחזוק דבריו, ממה שנתבאר בם מדברי רז"ל בעלי התלמוד שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, אפילו מהגוים שאינם מקיימים ז' מצות בני נח, כענין דרז"ל על נבוכדנצר שבשביל ד' פסיעות שרץ להקדים שם ה' לשם חזקיה כו', וענין עגלן מלך מואב ואחרים שנתבארו בדברינו, (ויותר מזה נתבאר לחז"ל סוטה מ"ו ב' אר"י אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אפילו שלא לשמה כו' שבשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק מלך מואב זכה כו'), וכן אמרו ז"ל מפורש (ע"ז יו"ד ב'), ולא יהיה שריד לבית עשו, כעושה מעשה עשו, ולא כל מלכיה ולא כל שריה, ואמרו (שם) וגם דף י"ח א', בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה א', בענין קטיעא בר שלום וקלצנטירו של ר"ח בן תרדיון שיצאת בת קול ואמרה עליהם שהם מזומנים לחיי עוה"ב), הנני בזה להעלות מאמרים אחדים מהמעט

אשר

אשר הם כזכרוני מה שדרשו חז"ל בענין חסידי אומות העולם, ירושלמי מס' ראש השנה פרק א', א"ר לוי כתיב והוא ישפוט תבל בצדק אר"ל הקב"ה דן את ישראל כו' ואומות העולם בלילה בשעה שהם ישינים מן העבירות, שמואל אמר כשהוא דן את ישראל הוא דן את האומות, ומה מקיים שמואל ידין לאומים במשרים בישרים שבהם מזכיר להם מעשה יתרו ומעשה רחב, ושם במפרש נדונים לא לענין תרי"ג מצות כיון שלא קבלום אלא לענין ז' מצות שנצטוו בני נח שעליהם הם נדונים והקב"ה דן אותם ברחמים ואעפ"י שהם חייבים כליה מצד עצמם שאינם נזהרים במצות האלה זוכר להם כשרים שהיו בתוכם, ואפשר שיבואו גם עתה אחרים כמותם כו', ועיין מדרש תהלים ע"פ ישובו רשעים לשאולה וגו', וע"פ גערת גוים וגו', וע"פ והוא ישפוט תבל צדק ידין לאומים, ועוד שם דרשתם ע"פ פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ, וכן במ"ר רות פ' ג', ובילקוט פ' לך לך ע"פ צדקתך כהררי אל כו' אדם ובהמה תושיע שהזכרנוהו למעלה, ויעויין ילקוט שמעוני רמז רצ"ו ע"פ כהניך ילבשו צדק אלו צדיקי או"ה, ושם רמז שכ"ז, ובתלמוד בבלי שלנו סנהדרין דף ק"ה ע"א שם מחלוקות ר"א ור"י, ומסקנת הגמ' בהכרעת הדבר כדעת ר' יהושע שם שלא ישובו לשאולה אלא גוים שכחי אלקים, ולא כולם, והביאו לראיה מדברי המשנה שנשנה בה בלעם הוא דלא אתא לחיי העוה"ב אבל אחרינא אתו, וגם רבי שסתם המשנה, כלי להגיד דעת מי הוא, מכרעת שכן גם דעתו כזה, ונתקבלה אצלו להלכה מרווחת, (וככר הבאתי מדבריו (ע"ז יו"ד ב') מה שנתבאר שם דעתו כן בפירוש), ויעויין מד"ר שה"ש ע"פ חכו ממתקים:

ואמנם לא נכחד ממני טענת הטוען אשר לא מבני עמינו כאמרו במחברתו נתיבות עולם אשר כנגד דרז"ל הללו בחסידי או"ה שיש להם חלק לעוה"ב, נמצא להם מאמרים אחרים אשר יורו בם כי הנוצרים וההגרים אין להם חלק לעוה"ב, וכן שאין דין בן נח או גר תושב נוהג אצלינו בזמן שאין היובל נוהג, והביא לראיה ע"ז מדברי הרמב"ם הלכות תשובה פרק ג' הלכה ח', שהביא שם לדין ואלו שאין להם חלק לעוה"ב כו' המינין והאפיקורסין והכופרים בתורה כו', ואח"כ נתבאר בדבריו, ג' הם הכופרים בתורה כו' והאומר שהבורא החליף מצוה זו באחרת וככר בטלה תורה זו אעפ"י שהיא היתה מעם ה' כגון הנוצרים וההגרים כל א' מאלו כו', ומדבריו הלכות א"ב פי"ד ה"ז ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג, ולפ"ז לא ימצא דין חסידי אוה"ע להגויים אשר בזמנינו, גם אם יקיימו ז מצות, זאת תורף דבריו אשר כפלם עד למאה פעמים והמתיקם בצחות ההגיון כמשפט הראוי להבא לאמת את השקר, אבל לשוא

ותוהו

ותוהו היה עמלו בעיני כל משכיל ע"ד אמת, והוא יתן עדות בנפשו בדבריו אלה, כי מעולם לא ראה בעצמו ספרי הש"ס והרמב"ם ולא ידע דרך הלמוד כלל, והנני בזה לברר משפט התורה בכל דיני בני האדם עפ"י קבלת רז"ל, ויראה הרואה איך דבריהם נכונים באמת וצדק אין נפתל בם וכל דרכיהם דרכי נועם ונתיבותיהם נתיבות שלום:

ואען ואומר כי הוא זה, בעיני רז"ל נחלקו כל מין האנושי לשלשה סוגים.

הא' אנשים שאינם מאמינים במציאת בורא עולם ושכר ועונש על כל טוב ורע, עד שאינם נזהרים גם בשבע מצות שהשכל הוא היה מחייבם לקבלם גם אם לא נצטוו עליהם בני אדם מפי הגבורה, והם עבודת אלילים, גלוי עריות, שפיכות דמים, אכילת אבר מן החי, ברכת השם, גזל, ודינים, אשר אין ישובו של עולם יוכל להתקיים בלא זה, ואנו רואים שנתחייבו אנשי דור המבול ואנשי סדום ועמורה כלייה למקום בעבור רוע דרכם, כנאמר, וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ, וירא אלקים את הארץ והנה נשחתה, ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה, אף קודם שנתנה תורה מאת ה' מן השמים, ונענשו על חטאם בדברים הללו שיש בהם השחתת ישובו של עולם, ואלו האנשים נקראו אצלם בהוה גוים או אומות העולם בסתם, לא שהוראת השמות הללו בלה"ק הוא לאנשים רעים וחטאים כי יתכן לומר גוי קדוש וגוי צדיק, וחסידי אומות העולם וישרים שבהם אבל לפי שמימות עולם וגם בימיהם היו רובי הגוים או אומות העולם, אנשים אשר השחיתו את דרכם בכל הדברים המביאים השחתת העולם, והיו עובדי אלילים ושופכי דמים ועושי הרע בעיני ה', שלא להחזיק גם ז' מצות הללו אשר תלוי בהם קיום העולם, ע"כ הונח אצלם שם גוים ואו"ה בהוה ובתמידות על אנשים הנשחתים הללו, שהיו הרבים בכל הגוים, ומי שיצא מגדר זה הוסיפו עליו תואר נלוה, בן נח, או גר תושב, או חסיד אוה"ע, שהוראתן אחת היא על בן אדם המקיים אלו ז' מצות שיש בהם ישובו של עולם, ובכל זאת גם על אלו גוים ואוה"ע הנשחתים שהם רעים וחטאים בעיני ה' וחייבים בדון שמים ויש בידם השחתת ישובו של עולם, אמרו רז"ל שאין אדם מישראל רשאי להמיתם בידים, כי המשפט לאלקים הוא ויבוא בעל הכרם אדון העולם ויכלה את קוציו, ויענישם הוא בזמן שיתמלא סאתם *) ורק אם אנו רואים ששלט בם דין

---

*) לדעתי טעם הדבר כי אולי גלוי לפני מי שאמר והיה העולם העתידים להעמיד פרידות טובות מורעם, שאין דבר זה יכולים בני אדם לעמוד עליהם, וכבר אמרז"ל מד"ר שמות פרשה א' במרע"ה ביבנין המצרי שנאמר ויפן כה וכה ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה כו' ובכ"ז אמרו רבנן ע"פ וירא כי אין איש ראה שאין תוחלת של צדיקים עומדת הימנו'

דין שמים להמיתם שנפלו לבור, אין אנו חייבין להעליתם, ועליהם נאמר הדין לרז"ל לא מעלין ולא מורידין כי לאנשים כאלה רוצחים בטבע ורעים וחטאים המשחיתים ישובו של עולם אין אנו מצווים להשתדל בהצלתם, וכמו שלא יחויב בן אדם להעלות מן הבור זאב ודוב וארי הטורפים ב"א כן לא יחויב להעלות מן הבור אדם רוצח וטורף נמשל כמוהם נדמה, ורע מהם, והנה הרואה יראה במס' ע"ז דף כ"ו ובתוס' שם ד"ה ולא מורידין, מה שנתבאר שם שאעפ"י שסתם גוים עובדי האלילים הם ועוברים על ז' מצות מ"מ אין מורידין אותם, ומה שאמרו במס' סופרים טוב שבגוים הרוג ככר נתבאר בירושלמי קדושין שהוא רק בשעת מלחמה וראיה לדבר הביאו מויקח שש מאות רכב בחור, ומהיכן היו מהירא את דבר ה', וכן יעויין במס' ע"ז דף ס"ד כ' ובתוס' ד"ה איזה גר תושב וגם שם נתבאר שדין הגוים אשר לא מעלין ולא מורידין הוא בהגוים העוברים ז' מצות ב"נ שהם רעים וחטאים וחייבים בדין שמים, ולכן העלה גם מרן הרמב"ם לדין כן בפ"ד מהל' רוצח וש"ד הלכה י"א, אבל הגוים (והם העוברים על ז' מצות) שאין בינינו ובינם מלחמה אסיר כו', וכן העלה לדין בפ"י מהל' עכו"ם שאסור לאבד הגוי כשאינו עושה מלחמה ויעויין בכ"מ שם, וכל מה שדברו רז"ל מן הגוים בסתם הוא רק מן הרעים וחוטאים כאמור: ובכל אלה לא ראו עליהם בעין איבה, רק לפי רוע מעשיהם שהם רוצחים ושופכי דמים הזהירו שלא להתלות עמהם בדרך, ושלא יתייחד עמהם, ושלא להתרפאות מידם, וראיה נכונה לדבר שזה הוא רק מצד חשש הנזק מידם, מענין הרפואה, שנתברר לדין כי במקום שאין חשש רשאים אנו להתרפאות מהם, וכשמקבל שכר שרי לקבל רפואה מידו דחייש לפסידא דאגרא ולא קטיל ליה, וברופא מומחה שרי דלא מרע נפשיה, ובדבר שאין בו סכנה שרי שיהיה ירא להזיק כי יכיר רשעתו, ואדם חשוב שאני שהוא ירא להזיקו, ור' אבוהו ור"י קבלו רפואות מגוים, יעויין כ"ז במס' ע"ז רפ"ב וברא"ש שם: ולא ראו עליהם בעין חמלה ג"כ לפי רוע מעשיהם והשחתת דרכם שצוותה התורה לא תחנם על אנשים בערכם, וגם דוד המלך אמר אל תחון כל בגדי און סלה, ואמרו שאסור לרפאותם בחנם, ובת ישראל לא תילד ולא תניק בן הגוי מפני שאסור להם לגדל עובדי אלילים ורעים וחטאים, ולחוננם, רק במקום חשש נזק לישראל משום איבה הותר הדבר מפני שאין להם לסכן בעצמם בשביל זה, ואמנם לא יחול מקום חשש נזק מפני איבת הגוי

ולא מזרעו עד סוף כל הדורות, כי בלא זאת לא היה משה רשאי להרגו, אך שנתחייב המצרי לפי מעשיו או מיתה לשמים:

הגוי על מי שלא תתרצה לעשות לו הדבר להניק בנו חנם, וע"כ לא הותרה הדבר רק בשכר ומשום איבה, כי אז יוכל להיות חשש נזק מהאיבה על הממאנת לעשות את הדבר, אבל לא יתכן שיגדל האיבה להביא חשש נזק על מי שלא יעשה דבר בחנם, וגם מאלו הגוים אסרו גזילת וגניבות ממונו, רק השבת אבידתו, וטעותו, ופטור תשלום נזק שור שנגח לישראל, והוספת חומש על הקרן, מנעו מהם כי עמדו ע"ד התירה וארז"ל ע"פ ראה ויתר גוים, ראה ז' מצות בני נח שקבלו עליהם בני נח ולא קיימום עמד והתיר ממונם לישראל, (ולדעתי גם לג"ת כי משפט אחד הוא)· שאין אנו מצווים אלא להשיב אבידתו של אדם מה שהוא שלו, אבל לא אבידת הגנב והגזלן שאבד דבר שאינו שלו, וכן לשלם ההיזק לאדם שהזיקו לו חפצו וממונו, אבל לא לשלם למי שהזיקו לו בדבר שאינו שלו רק גניב וגזול הוא אתו, ולא נרע הבעלים האמיתים, וכן טעותו של איש כזה. ואין ספק בעיני שכל הממשלות אשר במשפט יעמידו ארץ, וחסידי אומות העולם כולם לא יאשימו לאיש שנכנס גנב וגזלן ידוע בביתו ואבד דבר מה בביתו או טעה בחשבונו, והוא לא ישיב לו האבידה או הטעות, כי אין אנו אחראין אלא על קיום ישובו של עולם להשיב לאיש אשר זכה בממונו בדין ומשפט, אבל לא להחזיק ידי רעים וחטאים המשחיתים ומזיקים לקיום העולם, ואין בזה משום שנאת חנם ושלא כדין מה, רק מתכונת רשעת האנשים הללו. וראיה מכרחת לדבר משפט חז"ל בדין הגונב מהגנב אף אם הוא אדם מישראל, וכל מה שדברו חז"ל בענין הגוים הוא רק לאנשים כאלה, אבל לא לאנשים שיש בהם ישובו של עולם המקיימים המצות שישובו של עולם תלוית בהם, גם אם לא יקיימו שארי מצות שנצטוו עליהם ישראל כמו שיתבאר מיד בדברינו אודותם, ורק לאלו אסרו לכפול שלום כמו שנתבאר בדברי הרמב"ם (היוצאים ממקור דברי רז"ל), הלכות מלכים פ"י הלכה י"ב, ז"ל, וזה שאמרו חכמים אין כופלין להם שלום בגוים, לא, בגר תושב, ואף על אלו צוו חכמים לבקר חוליהם ולקבור מתיהם כו' ולפרנס ענייהם כו' מפני דרכי השלום הרי נאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו, ונאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, וכבר נתבאר בר"ן גיטין לדרז"ל שם דף ס"א ת"ר מפרנסין עניי גוים כו' דלישנא לאו דווקא דהוא הדין כשימצאו סתי גוים לבר שמתעסקים בהם מפני דרכי השלום וכן לפרנס ענייהם ולבקר חוליהם, ושכן מבואר בתוספתא ובירושלמי, ואמנם כן על האנשים הללו שסורן רע וטבעם לשפוך דם ולרצוח ולגזול ולעשות כל תועבות ה', אמרו בדין ומשפט, גוי ששבת חייב מיתה, לא שממיתין אותו, אלא שאנו מודיעין שהוא מתחייב בנפשו ע"ז, יען כי

כי

כי לאנשים כאלה, היגיעה בדרך ארץ המשכחת עון נאה להם ונאה לעולם, (כמו שארז"ל שינה לרשעים נאה להם ונאה לעולם), ומה יעשו אנשים כאלה בימי השביתה ממלאכתם, יגלו עריות ויגזולו ויחבולו ויהרגו ויעשו כל תועבות ה' בלי מעצור ככל העולה על תכונות רוחם וטבעם הרע, ושהדי בשחק כי רבות ראו עיני מן גויי זמנינו עם שבשדות הרקים מדעת ויבואו עפ"י הממשלה אל העיירות ביום הראשון לשמוע חוקי תורתם והדת שלהם, ועיני הממשלה עליהם לגרור בעדם ולהענישם בעשותם הרע, ובכל אלה ביום זה הוא יום המוכן לפורעניות אצלם ויוציאו ממונם בשכרות וסביאת יי"ש וחובלים ופוצעים זה בזה וחומסים וגוזלים וגונבים ומגלים את העריות ויעשו כל הרע בעיני ה' ואדם, וכן אמרו בצדק ומשפט על גוי כזה העוסק בתורה כמשפט האמור, יען איש כזה שאפילו מצות שנצטווה מאת ה' והשכל מחייבם הוא עובר עליהם, ואין עסקו ללמוד לקיים שארי המצות וההקים שלא נצטווה עליהם והשכל לא יחייבום ותכלית מגמתו בלמודו הוא רק להתחכם בתחבולות וערמה שיוכל להגדיל ולהאדיר מעשים רעים, כי לאיש כזה אנו מחויבים להודיעו שמתחייב בנפשו הוא עי"ז, ויראה לי לעצמי שלא למוד התורה לבד נאסרה לו כי גם כל חכמה ומדע אשר יורהו להוסיף תחבולות וערמה וחכמה שיוכל עי"כ לפרוץ מעשיו הרעים ולהתחכם להרע כטבעו, שגם הם יהיו אסורים לאיש כמוהו בדין שמים וגם בדין אדם משכיל ע"ד אמת, ואמרו למשפט שלגוי כזה אם חפץ לעסוק בתורה, יעסוק בראשונה בז' מצות שנצטוו עליהם כל הגוים, ואח"ז ישתנה דינו, כי אם יקיים המצות הללו שהשכל מחייבם, ויתנהג בחובת הדברים שישובו של עולם תלוי בהם, אז ישתנה דינו, ויוכל ללמוד גם שארי דיני התורה והמדעים להוסיף שלימות בנפשו או לקיים ולקבל שכר, כדין ב"נ שנשתנה דינו בכל אלו כאשר יתבאר מיד בדברינו כאן. וכן בדין ומשפט ארז"ל שאם יהיה יד ישראל תקיפה שיכופו אחרים לקבל ז' מצות לסלק נזק השחתת העולם, ואין בכל העולם ממלכות וממשלות אשר במשפט יעמידו ארץ שיהיו ידם תקיפה לכוף בני אדם אשר ימצאו בימיהם שישחיתו את הארץ ויפסידוה ברעתם לרצוח ולשפוך דם נקי ולחמוס ולגזול ולעשות את כל הרע בעיני ה' ואדם, שלא יסכימו כאחד חברים גם בחרב לצאת לקראת אלה לעקרם ולשרשם מארצות החיים עד שיקבלו עליהם לעזוב דרך הרע, ואי שמים אקרא עד מה אויב לא בדעת ידבר, וישים דמיון והשתוות לאנשים הורגי נפשות נקיים שלא כדין ומשפט, אל אנשים רופאים שיכופו את החולים לקחת סממנים לרפואתן שלא ישחת גופן או ימותו מחולים, ומכש"כ בחולי ומכה מהלכת אשר מניעת רפואת החולים יוכל לבוא

לרבים

לרבים אחרים להשחתה ונזק, שחובת הכל הוא לכוף את החולים שיקבלו הסממנים לרפואות אף אם לא יומתקו בפיהם לפי תכונת מוגם הנשחת, והנה להממשלה הישרה מבריטאניא אשר שלחה ספינות עם אנשי חיל לעבור על הימים, לשלול ספינות השודדים העוברים בימים לגזול נפשות ולמוכרם לעבדים, להתיר השבויים ולשלחם חפשי יהיה משפט א' בעיני איש ההוא, עם השודדים הללו, כי נשתוו כפעולתם שעשקו גם הם בחומסם העבדים מיד בעליהם השודדים, אבל ממי יצא משפט מעוקל כזה, להשוות המציל העשוק מיד עושקיו, והמונעים בזרוע את הרוצחים מלשפוך דם, עם אנשים רוצחי נפשות ושופכי דם נקיים חנם, ואין ספק בעיני שנעלם בעיניו מידי דברו במחברתו, מה הם ז' מצות הללו ב"נ שהחמירה התורה בעינש העוברים עליהם, כי אז לא היה לשונו משולח להשוותם, עם כל אנשים שומרי חק ומשפט השכל האנושי ועושי הטוב והישר בעיני ה' במה שנצטוו עליהם ממנו:

הב' אנשים המאמינים במציאת בורא עולם ושכר ועונש, ושומרים הז' מצות הנז' אשר קיום העולם תלוי בם, ונצטוו עליהם כל באי עולם מבני נח והלאה, מפי הגבורה, והם הנקראים כלשון רז"ל, חסידי אומות העולם, או בני נח, או גרי תושבים, ואלו נשתנה דינם מכל וכל, הרואה יראה רמב"ם בפ' יו"ד מה' עכו"ם הלכה ב', וימצא מבואר שכל מה שאמרה תורה בדין הגוים שהזהירה עליהם לא תחנם, יצאו בני נח מכלל זה, ונקבע להלכה שם גר תושב (והוא בן נח) הואיל ואנו מצווים להחיותו מרפאים אותו בחנם, ובהלכות מלכים פרק י' הלכה יו"ד בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצות התורה כדי לקבל שכר, אין מונעין אותו לעשותה כהלכתה, ואם הביא עולה מקבלין ממנו, נתן צדקה מקבלין ממנו ומפרנסין בהם עניי ישראל, אבל הגוי כו', כי כל מי שעושה הטוב בעיני ה' מקבל שכרו, והרואה יראה מה שנתבאר במס' קדושין דף ל"א א' מגודל שכרו של גוי א' באשקלון ודמא בן נתנה שמו מה שהגיע לו בשכר כבוד אב ואם, (ולא אמרו רז"ל אלא גדול שכר המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, וזה דבר שהשכל יכריחו, כי המצווה שנענש אם אינו עושה בדין הוא שיקבל מעט שכר יותר ממי שאינו מצווה ואינו נענש אם אינו עושה, וזה יהיה גם במשפט מלכי אדמה) ושם שם הלכה י"ב נתבאר, וכן יראה לי שנוהגין עם גר תושב בדרך ארץ וגמילות חסדים כישראל*) שהרי אנו מצווין להחיותו כו', וזה שאמרו חכמים

אין

---

*) דברי שטות הוא האמור במחברת נתיבות עולם כי הדין הזה הוא מהכרעת הרמב"ם בעצמו, ולא מדברי בעלי התלמוד, וס' הרמב"ם עם נושאי כליו המציינים לכל דבריו איה מקורם בדרז"ל מצויים בידי הכל, ואלו פתח הוא בעצמו בתוך הס' או ידע רק

אין כופלין להם שלום בגוים לא בגר תושב, אפילו הגוים (הם האנשים הרעים וחטאים בעיני ה' וע"י הוא השחתת ישובו של עולם) ציוו חכמים לבקר חוליהם ולקבור מתיהם ולפרנס ענייהם מפני דרכי שלום הרי נאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו ונאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, עכ"ד שם. ומי האיש היודע להבין דבר ועיניו הרואות הדברים האמורים, אשר יפול ספק בלבבו, כי האמור מפני דרכי שלום מוסב על בן נח שהוא הנקרא גר תושב. והרי ההבדל מבואר כאן שדרכי שלום הוא נאמר רק בגוי לא בג"ת, ובג"ת הוא מצד המצוה להחיותו, במי שיש בו ישובו של עולם וטובת החברה, והרואה יראה גודל דברי השטירה הנמצא במחברת נתיבות עולם פרק ד' במה שהשיבו וועד הרבנים בפאריז לנאפלאען על שאלתו אם בעיניהם הצרפתים כאחים המה להם, ובהדברים הנמצאים בס' החינוך לנערי יהודים כו', והמשפט מעוקל אשר בא להוציא מחסרון הבנתו, והרי וועד הרבנים הללו נשאלו על הצרפתים, שהם גוים המקיימים ז' מצות בני נח, ובצדק השיבו, שהם נכללו במצות ואהבת לריעך, כי יש בהם ריעות ומותרים אנו להושיבנו בתוכינו, דליכא למיחש ביה פן יחטיאו, עיין רמב"ם פ"י הלכות עכו"ם ה"ו, והתורה אמרה וכי יגור אתך גר בארציכם לא תונו אותו, כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם, ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים וגו', וזה מדבר בגר תושב לא בגר צדק שהוא כישראל גמור לכל דבר *), וכן בצדק נאמר כל האמור בס' החינוך ללמד נערי בני ישראל אשר בימינו הנתונים בין אוה"ע המקיימים ז' מצות, כי מצות ואהבת לרעיך כמוך הונח בתורה על בני

דרכי הלמוד, היה רואה ויודע כי דברי הרמב"ם י ר א ה ל י, הוא מוסב רק על הכרעתו להתנהג עמהם כישראל בלי שום הפרש קדימה שנוסף לאדם מישראל מצד האחוה והיותו בעל דת אחת, (ואין ספק שחסידי אוה"ע כשיבוא להם בעל דת אחרת ואיש נכרי לבקש חנינה שיתן קדימה להנכרי), אבל בעיקר הדין מזה כבר הוכרנו בדברינו מקומות רבות שאמרז"ל כן, ויתבאר עוד להלאה בדברינו יותר מזה, וגם הכרעת הרמב"ם בזה לא יצאה מבטנו ודעתו בלבד, רק ממה שמצא סעד וסמך מדרז"ל ע"ז, ולדעתי הוא ממה שאמרו לרז"ל בב"מ ע"א א', ע"פ אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, שדרשו גוי ועמי עמי קודם, עני ועשיר, עניי עירו ועניי עיר אחרת כו', כי זה בא ללמד אשר חוץ מדין זה, הם שוים במה שחייבה התורה להם, כי אל"כ לא הוצרכה תורה להורות על זה בפרט, ודי בזה למי שרואה בעינים פקוחות ויודע דרכי הלמוד:

*) הרואה יראה במס' יבמות מ"ז ב' דאי הדר ביה ומקדש בת ישראל מומר קרינן ביה וקדושיו קדושין, וכיון דכישראל מומר הוא לכן נשתנה דינו, אם רצה אח"כ לחזור, להיות כדון כישראל המפר דת שעונשו חמור, מפני שהכניס עצמו בקשרי התורה מן השמים וקבלה על עצמו, ועתה הוא כמורד במלכו ואלקיו, ואין בזה שום חומר עליו וגרעון יערך מצד היותו גוי בראשונה, כי אם כהפוך הוא, ודי בהערה זו:

בני אדם אשר לא מבני ישראל, ואף גם על גוים שנאמר וכי יגור אתך וגו', כאזרח וגו', ואהבת לו כמוך וגו', ואין ספק שאם נשאלו רבני הוועד על הגוים הקדמונים שלא היו שומרים ז' מצות ב"נ שנצטוו עליהם כל גויי הארץ, אשר היו משיבים לו כדינם, אבל מי יכניסם להגיד למלך דברים שלא נשאלו ממנו, וכן בעל ס' החינוך, אין ספק שדבריו צודקים כי גם על הגוים שהם בני אדם שלא מבני ישראל הונח מצות ואהבת לריעך, שהרי כן הדבר בג"ת שהוא גוי ואינו מישראל, והמקראות אשר הביאו לראיה ע"ז יבררו כוונת דבריהם שהוא בג"ת במקיימי ז' מצות ב"נ, ולא בכל הגוים הכופרים ועושי רשעה, והמחבר הזה או שנמצא בספרו במקום אחר משפטם, או שחשב ללא צורך ללמד הנערים משפט אנשים אשר אינם נמצאים בימינו לפנינו, והטיב אשר דבר עליהם כי כבני נח לבקר וחוליהם כו' הוא מפני טובת החברה, לא כמו אצל הגוים שאינם ב"נ שהוא אצלם רק מפני דרכי השלום, ורק לתת חיזוק בלבב נערים הביא הכתוב טוב ה' לכל וגו', שלא נצרך כלל לזה, ואם חפץ אויבינו פלילים לדעת משפטי בני נח בזמנינו ישוטטו לבקש דרז"ל בכל המקומות בש"ס וביחוד במס' ע"ז דף ס"ד, ויעויין ברמב"ם ה' מלכים פ"ו הלכה ה' שגם ז' עממין ועמלק אם קבלו ז' מצות יצאו מכלל ז' עממין ועמלק, והרי הם כבני נח הכשרים, וכן ארז"ל ירושלמי שביעית אר"ש בר"נ ששלח יהושע עד שלא נכנסו לארץ מי שרוצה להשלים כו' גבעונים השלימו, גרגשי פנה כו', ואף על הגוים הרעים עוד דרז"ל ע"פ אשר יעשו אותם האדם וחי בהם, כהנים לוים וישראלים לא נאמר אלא האדם, הא למדת שאפילו גוי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול, ואם כי זה רק בז' מצות (יעויין סנהדרין נ"ז ב', בב"ק ל"ח א' מכות כ"ג ב', ע"ז ג' א') זה נכון בבירור, כי מי שאינו מקיים שום מצוה אף ממה שנצטווה, והשכל מחייבם, לא ילמוד בראשונה מצות שאין השכל מחייבם, ואמנם המקיים ז' מצות ב"נ כהוגן בתחלה, ישתנה דינו אח"כ· ומרן הרמב"ם בתשו' הכריע כי מותר ללמד המצות ופירושם לנוצרים, מפני שהם מודים בתורה מן השמים כי היא בשלימותה כמו שהיא בידינו רק יגלו פנים כו', ואם יעמידם איש על הפירוש הנכון אולי יחזרו, וגם אם לא יחזרו אין בזה מכשול לישראל כי לא ימצאו בתורתם הפך תורתינו, עכ"ד. וגם יעויין בס' באר שבע סימן ע"ד דף צ"ב, מה שהעלה שם דמותר ללמדם תורה, (ואני אומר יראה לי שללמדם מותר אבל הם בעצמם לא ילמדו כי יעלו מהתורה היפך מה שנאמר בה מחסרון ידיעתם דרכי למודה), וככר נתבאר מה שיש בו די בדרז"ל ז"ל חולין י"ג ב', אין מינים באומות, וגוים שבחוץ לארץ לאו עובדי ע"ז נינהו כו',

ולענין

בחג הסוכות פרים כנגד כל האומות ונתבאר לרז"ל א"ר יוחנן אוי להם לעובדי ע"ז שאבדו ואין יודעין מה שאבדו, בזמן שבהמ"ק קיים מזבח מכפר עליהם ועכשיו כו׳, ואף כי נגד הגוים אשר קבלו עליהם עתה הרבה מצוות יותר ממה שנצטוו, ומחזיקים בחוקים ומשפטים טובים, כי אם לא ירשיעו לשפוך דם נקי מעולם ולא יעלה על דעת אדם מישראל להקל בכבודן מפני שאינו מחזיקין בדתם, שלא נצטוו עליה מאת ה׳, ואין בדרת ישראל שנאה נגד אוה ע, יחזיקו באיזה דת שירצו, ורק לאדם מישראל שיצא מדתו החמירו, ועליהם אמרו מה שאמרו, כמו שיתבאר בדברינו, ודין גר תושב נוהג גם בזמן הזה, שאין מונעין אותו מישיבת ארץ, ומצוה להחיותו, ולא נאמר להוראה אין דין גר תושב נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג, אלא נאמר אין מקבלין, והוא מוסב רק לענין שיקבלוהו הב"ד להושיבו בעיר עצמה וזה מטעמים נכונים שנתבארו במקומם, (ולדעתי מטעם שארץ ישראל נחלה היא מאת ה׳ לרשת אותה, ואינם רשאים לתיתה אחוזת עולם לעם אחר, ובזמן שאין היובל נוהג יהידה נשאר נחלתם מאת ה׳ אחוזת עולם להתושבים), ויעויין פרק י׳ מה׳ עכו"ם בסופו בדברי הכ"מ, ופי"ד מה׳ אסורי ביאה הלכה ז׳ ח׳, וכראב"ד ובכ"מ והג"מ שם, שנשתנה דין הג"ת בזמן הזה בכמה דברים להקל עליו ולטובתו, וכל דיני המצוה להחיותו ולהושיבו בתוכינו ולהחזיק עמו באהבה וריעות אין תלוי בשום זמן ועת, ואין צורך להעתיק דברים הנמצאים ביד הכל, ומשם יראה הרואה עוד למקומות אחרות להרמב"ם בדין בדין נ"ת וכן לחז"ל בעלי התלמוד · והדבר ברור ומוחלט בעיני אשר המחברת נתיבות עולם כוללת העתקת דברים מפי אחרים, שנתכוונו להצר לישראל בדברי שקר וכזב, ובחרו מדרז"ל כל מה שיאורו למטרת מבוקשם להרשיע, והעלו חצאי דברים שיורו לכוונה רעה, ממקומות אשר כל דבריהם אמת וצדק, ותשלום כל מאמר ככתבו וכלשונו יברר כוונתו מההיפך אל ההיפך, ואין זה פאר וכבוד אל מחבר ספר השולח אותו החוצה ע"פ תבל כולה, ולאיש הלוקח בידו פלס

להודות לה׳ יותר מיציאת לעבדות לחירות, ומה הוא תכלית כל התורה והמצות והעדות והחקים והמשפטים אם לא להכיר מי שאמר והיה העולם אשר הוציאנו בחסדו מעבדות לחירות, ועי"כ נתחייבנו ביותר לשמוע בקול דבריו ולהיות לו לעבדים לשמור חוקותיו ומצותיו, ואיך לא נכיר הנס הגדול הזה כי גדל חסדו עמנו ביום זה להצילנו ממות לחיים, ולא יהא קריאת המגילה הזאת ספור הנס מצוה וחובה וחביבה להניח שארי מצות בשבילה, ועפ"י דיני התורה, כל מצוה העוברת קודמת למצוה שאינה עוברת, וכל אדם מישראל לא יבצר ממנו קיום התורה והמצות האחרות כל ימות השנה, ולמה לא ידחה מצוה גדולה כזאת מקרא מגילה שהיא רק נכונה לזמן מועד אחת לשנה את שארי המצות שאינם עוברות, ואפשר להם להתקיים אח"כ :

פלס ומאזני משפט להכריע בין שני דתות שישפוט אחרים על דברים שלא עלה על דעתם מעולם, ורק מחסרון הכנת הדברים לכוונתן האמיתית, להוציא עי"כ משפט מעוקל, הרואה יראה פרק ט' בנתיבות עולם מה שהביא שם מדברי הרמב"ם א"ב פי"ד הלכה ג' ה' בענין גר שבא להתגייר מש"ש, וכשם כו' כך מודיעין אותו שכרן של מצות, ואומרים לו הוי יודע שהעוה"ב אינו צפון אלא לצדיקים והם ישראל כו' ואין הקב"ה מביא עליהם רוב פורעניות כדי שלא יאבדו אלא כל האומות כלין והן עומדים. וע"ז הרבה והגדיל תלונתו, והניח ליסוד מוסד, כי מדברים הללו נשמע סתירה אל האמור לרז"ל אשר חסידי אוה"ע יש להם חלק לעוה"ב, כי א"כ למה עוה"ב אינו צפון אלא לישראל ולמה כל האומות כלין ולמה הם יקבלו טוב העוה"ז וינצלו מיסורין באשר לא להם יהיה השכר הצפון לצדיקים, יעוין בדבריו הרבים שם כי נלאתי להעתיקם. ומי האיש אשר עיני בינה בראשו ולא ירגיש בחסרון הבנתו דברי הרמב"ם, אשר אין בהם יותר מדבר ה' בפי הנביא (ירמיה ל"א י"א) כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפיצותיך שם אך אותך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך, וכפול הדבר (שם מ"ו כ"ז כ"ח) ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל וגו', אתה אל תירא עבדי יעקב נאום ה' כי אתך אני כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה ואתך לא אעשה כלה וגו', ואמנם גם הנביא והרמב"ם הנמשך אחר דבריו לא עלה על דעתם שכל האומות העולם יהיו כלין באחרונה גם מאלה שלא נתחייבו כלייה מרוב רשעם וחטאתם, ומכש"כ מן החסידים שבהם, וחלילה לאל מרשע ושדי מעול, ותכלית כוונת הדברים הוא כפי מה שהורונו רז"ל (ע"ז ד' א'), ובכמה מקומות, ע"פ רק אתכם ידעתי מכל משפחות אדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם, משל למה הדבר דומה לאדם שנושה בשני בני אדם, אוהבו נפרע ממנו מעט מעט, שונאו נפרע ממנו בכת אחת, ואמרו ע"פ בסאסאה בשלחה תריבנה שאין הקב"ה נפרע מאומה (מאומות העולם שהם רעים וחטאים) וחוזר ונפרע אלא ממתין להם עד שיתמלא סאתם בעון רשעם ואז מענישם ומאבדם מן העולם, אבל להאומה הישראלית מהברית אשר כרת את אבותיהם והשבועה אשר נשבע להם, אינו מאריך להם באופן שיגיעו אח"ז שיתמלא סאתם לכלותם מן העולם, רק נפרע מהם מעט מעט, ועי"ז הם דווים סחופים ומדולדלים בעוה"ז יותר מגוים שהם רעים וחטאים מהם, וזה לטובתם שלא יגיעו לגדר שיתחייבו כליה, ואמיתת דבר זה לא יכחיש שום בן דעה, כי כמה אומות היו שנאבדו מן העולם, ושהאומה הישראלית בין כל רוב שוטניה וצורריה אשר קמו מידי עת להשחיתה

להשחיתה ולאבדה מן העולם, עודנה חי וקיים, בחמלת אלקי אבותינו ונתקיים בה כיעוד האמור, ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלקיכם, וכדרז"ל ע"ז וכן ע"פ כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם וגו'. ואחרי כי כן הדבר לא יפלא בעינינו. למה העוה"ב צפון לצדיקים והם ישראל, יען חלילה לאל מרשע, והצדיק שהרבה מעשים טובים (ויש לו לבוא על שכרו) והוא מישראל שנתייסר בעוה"ז ונפרע ממנו על חטא או עון שעשה, ועל מעשיו הטובים לא קבל עוד שום שכר, בדין הוא שיהיה העוה"ב צפון ושמור לו, כי הלילה לא יעלה על הדעת שיקפח הקב"ה שכר כל בריה, ומכש"כ לצדיקים, וכן להיפך לא יפלא בעינינו, למה יהיו אוה"ע כלים, ולמה יקבלו הם טוב העוה"ז וינצלו מיסורים באשר לא להם יהיה השכר הצפון לצדיקים, כי הוא זה רק שיכלו כאשר יהיו רעים וחטאים מאד ויתחייבו כלייה לפני ה'. בעון רשעם, וככ"ז לאשר אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, וגם החוטאים הללו א"א שלא עשו איזה מעשה טוב מאומה, ועל הטוב ההוא יקבלו שכרם בעוה"ז, ומי יתן ואדע להכין דעת האיש הזה, וכי לבבו יחשוב אשר גם השופט כל הארץ לא יעשה משפט, וכל הגוים אשר הם ואבותיהם יהיו רעים וחטאים יזכו לשני עולמות, העוה"ז והעוה"ב והאומה הישראלית לבדנה בעונותיה לא יהיה לה חלק בנועם ה' לא בעוה"ז ולא בעוה"ב, אי שמים אי שמים, הזאת יהיה משפט אמת וצדק, לא לנו ה' לא לנו יאמר נא ישראל, כי אם לשמך תן כבוד, וקרב הימים אשר ידעו תועי רוח בינה, ומלאה הארץ דעה:

הג' אנשים המאמינים בה' ובמשה נביאו נאמן ביתו, וקבלו עליהם ועל זרעם אחריהם לעולמי עולמים, התורה מן השמים שניתנה על ידו בהר סיני, והם הנקראים בלשון רז"ל ישראל, ולא שהוראת המלה הזאת לכך, כי יתכן לומר ישראל חוטא או פושע או מומר, אבל להיות בני ישראל לבדם נכנסו בברית לקיים דברי התורה הזאת בין שארי כל האומות, ע"כ נקראו מרז"ל בהווה ובסתם בשם ישראל על מקבלי ושומרי העדות והמצות והחקים והמשפטים הנכללים בזאת התורה מן השמים אשר צווה ה' ע"י משה עבדו, ואמנם התורה הזאת, כוללת, דברים בכתב, בעקרי הראשים מדיניה, ואיננה מספקת בבירור פרטי ותנאי דיני כל מצוה ומצוה, כי אז תהיה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, ודברים בעל פה, שנמסרו למרע"ה מפי ה' בבירור וידיעת הפרטים והענפים המסתעפים משורשי המצות, וממנו נמסרה ליהושע, ומיהושע אחריו בכל דור ודור ממקבלי התורה זה מזה, להיות ידיעת כל פרטי התורה נמסר בידי

אנשים

אנשים חכמים מופנים לעסק הלימוד, ומקבליהם נאמנים מפי נאמנים, וחכמים מפי חכמים מובהקים, ודבר זה נעשה מאתו יתב"ש לטובת כללית האומה הישראלית *), למען יוכלו כולם לדעת דרכי התורה והמצות מפי השמועה (מהחכמים אשר נמסרה להם ידיעת התורה על נכונה והעמלים בלמודה כל ימיהם לדעת אותם), אף מאלו שאין תכונתם מסוגלת אל הלמוד בעצמם, ואף המסוגלים אל הלמוד ירויחו כי יגיעו לידיעתם מיד בטרם שיעלה בידם הידיעה עפ"י הלמוד אחרי העמל זמן רבה בלמודם, ולדעתי ע"ז באה הוראת הכתוב (דברים ל"א י"ב י"ג) הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגו' למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלקיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת, ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' וגו', להורות למטרת דברינו הנז', בתועלת ההבדל, כי מפי השמועה יוכלו לזכות גם מי שאינם מוכשרים מתכונתם אל הלימוד, וכן יוכלו לדעת בשעה קלה וזמן מועט יותר ממה שיגיע לזמן רב ע"י הלמוד מפי עצמם, וכל הימים אשר לא גלו ישראל מעל אדמתם היו מתנהגים בענייני התורה והמצות עפ"י ראשים ושופטים אנשים חכמים שקבלו התורה ברור אחר דור מפי מקבל הראשון מרע"ה מאת ה', וכל המלכים הכשרים שהיו בישראל משפט אחד היה להם כאחד העם בהנוגע לעניני התורה ולשמוע בקול ה' בקיום המצות לשאול

---

*) לדעתי רצה הקב"ה לזכות את ישראל בתיתו התורה שבע"פ במסורת בידי חכמי וראשי מנהיגי דור ודור, למען לא יסמוכו רבים ללמדה מתוך הספר, ולא ילכו לשמוע וללמוד מפי חכם נקי בלמודיה, וכי אדם עפ"י הרוב ישתבש ובפרט המתחיל בלמוד מפי עצמו, וכבר הרחיב הדבור מרן הרמב"ם במאמרו לתחה"מ. איך נמצאים כ"א התועים גם בדבר ה' להוציא מדבריו היפך ממה שיגיעו הוראת הדברים לאמיתתן, כמו בפסוק שמע ישראל ה' וגו', וכדומה, יעויי"ש דבריו הנעימים. וגם בעבור כי אי אפשר שכל א' וא' מהעם יעסוק בתורה, כנודע דרז"ל במאמרם, כמה יגיעות יגע אדם הראשון חרש וזרע בדר קצר דש טחן לש ואפה עד שמצא פת כו', ואם לא ימצאו הרבים אשר עסקיהם יהיה רק בישובו של עולם בעד אחרים, וכל איש לעצמו יצטרך להמציא לו מחסוריו דירה ומלבושים ומזון וכ"ד, גם אם אלף שנים יחיה לא יגיע למצוא די ספוקו, ומכש"כ שיהיה מופנה זמן מה לעסוק בתורה, ועי"כ תפוג תורה מכל וכל, ואנו רואים מה שגזרה חכמתו העליונה בישראל, אשר כללית האומה יתעסקו בישובו של עולם בעבודת האדמה נחלת שדה וכרם אשר נתן להם לאחוזה, והבדיל מכל זרע יעקב שבט א' אשר ה' הוא נחלתם וזכה להם במתנות כהונה לויה שימצאו מחייתם בלי עמל ועבודה, ויהיה לבניהם ועתותיהם מופנה בלמוד תוה"ק, הם יגידו דבריו ליעקב יורו משפטיו לישראל, כי בהיות תכלית הנרצה מה' במתן תורתו היא הידיעה ללכת בדרכיה דרכי נועם ונתיבותיה נתיבות שלום לעשות הטוב והישר בעיניו, נצמח עי"ז תועלת רב, כי ידעו כל העם כולם הדרך הנרצה מאת ה', ובשעה קלה מפי השמועה, יותר ממה שיוציאו ע"י עמלם בלמוד מפי עצמם, גם מאלה הראויים לכך, ודי בהערה זו:

לשאול מפי המקבלים הללו בדור אחר דור אשר כולם באים ממקור אחד, ודבר ה' בפיהם מה שציוה עלינו בע"פ על ידי מרע"ה, והחולק עליהם במה שיורו ויגידו דבר ה' ודיני התורה המסורה בידם, אינו אלא חולק על ה' ומואם לשמוע את אשר נצטווה ממנו, יהיה החולק הזה מי שהוא גדול החכמים ואביר הרועים, תורה אחת לישראל חקה אחת לכל לשמוע דבר ה', כעם ככהן כמלך יהידה מי שהוא, ועל אלו החכמים בעלי הקבלה הוזהרנו בכבודם ומוראם, לא מצד חכמתם ושלימותם, רק מצד מורא ה' לבלי להמרות אל דבריו אשר הוא בפיהם, ואין בכלל כי דבר ה' בזה, כל מה שיצוה חכם ושופט או נביא מרע"ה לעצמו שלא בשם ה', (כמו אם יצוו לאיש לעשות מלאכה המיוחדת לו או איזה שליחות אחרות), ומי יתן ואדע, היתכן במלך א' בשר ודם ממלכי האדמה שיעלה חק ומשפט קיים לעד כל ימי מלכותו, וישלח בראשונה איש גבה הקומה יופי התואר וטיב רואי וחכם וגבור ועשיר שנכללו בו כל יתרון שלימות האנושי שימנהו לשוטר ושופט ויצווהו לפרסם דברי החק במדינתו, כי במות השוטר הראשון וימנה המלך אחר תחתיו שלא יהיה בערך שלימות הראשון, אשר יפירו העם פקודת המלך בגלל זה, והלא לא נתחייבו האנשים אל החק הזה אשר יצא מפי השוטר הראשון לסבת שלימותו של השוטר, רק עבור פקודות המלך אשר הם מחויבים לשמוע בקולו בכל ימי מלכותו, ולשמוע בקול שופטיו ושוטריו אשר יקימם להשגיח על קיום ושמירת פקודתי, יהיו מי שיהיו. והן אלקי השמים והארץ אל אחד החי וקיים לעולמי עולמים אלקי ישראל, ומלכם בראשם, כאמור כי לי בני ישראל עבדים, והעלה להם חקים ומשפטים לדורות עולמים שלא יחליפם ולא ימירם כי לא איש אל ובן אדם להתנחם, ומעתה היצדק דברי אויבינו פלילים במחברת נתיבות עולם להדיח את עם ה' מקול דבריו וחוקותיו, כל עוד אשר לא יעמיד להם בכל דור ראשים כמרע"ה בשלימותם, והיתכן כי יפירו הם מה שנודע להם שנצטוו ע"כ מפי ה' ביד משה ונשארו הדברים במסורת נאמנה אצל האומה ת"י ראשי דור ודור, בטענת כי אין אנשי ראשי דורם שוים בערכם בשלימות המעלות אל ראשי דורות הראשונים, ומתוך כך ישתנה דין מלכם ואלקיהם לבלתי שמוע כתורתו, וכבר נתבאר בדברי מרן הרמב"ם ה' ממרים פ"א הלכה ג'. דברי קבלה אין בהם מחלוקות לעולם, וכל דבר שתמצא בו מחלוקות בידוע שאינו קבלה ממרע"ה, ודברים שלמדין מן הדין אם הסכימו עליהם ב"ד הגדול כולן הרי הסכימו, ואם נהלקו בהן הולכין אחר הרוב ומוציאין הדין אחרי הרבים, וכן הגזירות והתקנות והמנהגות כו' נושאין ונותנין אלו כנגד אלו והולכין אחר רובן ומוציאין הדבר אחרי הרבים, יעויי"ש

בדבריו

בדבריו, והמה ממקור דרז"ל סנהדרין דף פ"ח ב' *), ונמשך ענין הקבלה נאמנים מפי נאמנים ונסמכים מפי מוסמכים, (כיהושע ממשה שסמך ידיו עליו וזקנים מיהושע והם לאחרים ואחרים לאחרים), עד זמן שגברו השמדות והגלות על ישראל ונתפזרו ונדחו בכל פינות העולם, ומאז פסקה הכנסיה הכוללת ובית דין הגדול הסמוכים וממונים ראשים על העם שיוכלו לדונם בדיני נפשות וקנסות כמשפט ראשי עם ושופטיה, ולהשגיח לטובת האומה, ואז נתדלדלה מצב האומה כי נמצא בתוכם עוד איזה יחידים אשר היו נפוצים ע"פ הארץ ורבו אנשים מהם שהיו כל עסקם בעבודת האדמה ולא היה להם כנסיה ועדה, והיו מתגוררים באוהלים ע"פ השדות מהיישוב, ולא ראו מימיהם שום נמוסי דרך ארץ, ולא איזה לקח ולמוד מכל דבר חכמה ומדע, והיו רועים ונוסעים ממקום אל מקום, ועם שבשדות יושבי צריפים ומהלכי מדבריות, כדמיון הערבים גם בזה"ז באיזה מחלקי הישוב, ולא היה כפופים ועומדים ת"י שום השגחה שילמדום דרכי המוסר ותורת האדם ונמוסי בדרך ארץ, ולא ידעו בושת, ותכלית שנאה שנאו אל החכמים מבני עמם, מפאת שידעו פחיתות מדותיהם וקלות ערכם

*) מי לא יודה כי זה דבר שהשכל מחייב והדעת נותנת, לכל כנסיה ואומה שיקימו עליהם ראשי עם ושופטים ושוטרים אשר במשפט יעמידו ארץ, ויתנהגו כללות האומה עפ"י הדרכת הראשים שנבחרו עליהם, הראוים לכך מאנשי דוריהם, ולא להיות כצאן אשר אין להם רועה, ובדבר שלא הסכימה עליהם דעת כולם כאחד, להחזיק דברים המרובין, נגד היחיד או היחידים, גם בענינים שהם המה רק בתיקון המדינה לבד, ומכש"כ במה שהוא בהוראות הדינים אשר אמרה תורה ג"כ אחרי רבים להטות, ואין דעת אויבינו פלילים הנז' עולה יפה בזה שלא יהיה משפט ודין הוראה לדבר שנוגע מהסכמת הרבים, וכן אין דבריו נכונים בזה שעלה על דעתו כי הוראת הכתובים. (דברים י"ז ח' והלאה) כי יפלא ממך דבר למשפט וגו' וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו, ובאת אל הכהנים הלוים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם וגו', ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך וגו' ככל אשר יורוך, על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה וגו'. הוא כי הכהן העומד לפני ה' ישאל וידרש את ה' וישיג ממנו מענה בדרך נס ע"ז. וטעות גדול טעה האיש הזה בחשבו שהמובן הוא בדבר האמור, ובאת אל הכהנים הלוים ואל השפט, להיות מחוברים וסמוכים זע"ז, והרי כמבואר במקומו בתורה שם, והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן וגו' או אל השפט ההוא ומת האיש ההוא ובערת הרע מקרבך, וזה יורה באר היטב, כי גם בראשונה האמור ואל השפט הוא נפרד ואות הוי"ו במלת ואל השפט הוא (במקום או) וי"ו המחלק ואין הוראתו על הסמיכות, וכשם שמשפט השופט לא באה ממה שהשיג מענה בדרך נס מאת ה' עפ"י השאלה מאתו באורים ותומים, כן הושוו הכהנים הלוים עמו בגדר זה ונכללו עמו, ונאמר גם עליהם, ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך וגו' ושמרת לעשות ככל אשר יורוך, על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך, ומעולם לא נשאלו באורים ותומים על דיני התורה, ובדבר מצוה המבואר דינה בתורה, אין הכהן או הנביא נאמנים לאמר בשם ה', ובדבר שאינו מבואר ידונו החכמים עפ"י דרכי התורה מאת ה' אשר נמסרה בידיהם, ויעלו הדין עפ"י המשפט התורה שנמסרה להם מן השמים, כי הם הפוסקים בדבר, ולא ניתנה תורה למלאכי השרת ולא בשמים היא:

ערכם בעיני בעל דיעות ומדות, ורצו לאבד החכמים מן העולם ולעקרם ולשרשם במיתות משונות, כעדות נאמנה ע"ז מא' מגדולי התנאים שהיה עם הארץ בראשונה (ורועה צאן עד היותו בן ארבעים שנה ולא ידע אף תמונות האותיות כמבואר בארוכה לרז"ל בתחלתו של ר"ע בכ"מ) שמובא שם בדברי רז"ל (פסחים כ"ה ב'), תניא א"ר עקיבא כשהייתי עם הארץ אמרתי מי יתן לי ת"מיד חכם ואנשכנו כחמור, אמרו לו תלמידיו רבי אמור ככלב, אמר להם זה נושך ושיבר העצם וזה נושך ואינו שובר העצם, ואמרו עוד שם, וגדולה שנאה ששונאין ע"ה את ת"ח יותר משנאה ששונאין הגוים עע"ז את ישראל ונשותיהם יותר מהם, ואמרו עוד (ערוכין דף נ"ח ב') עליהם יושבי צריפים ומהלכי מדברות חייהם אינם חיים ונשיהם ובניהם אינם שלהם, ועל בנותיהם הוא אומר ארור שיכב עם כל בהמה ונתבאר שם בטעם הענין מה שיש בו די שהי' נזקקין למנאפים בלכתם מרחוק למרחצאות וכו', ובעמי הארץ הללו דברו חכמים שם את אשר דברו בפחיתותם ואמרו עליהם ע"ד גוזמא מותר לקורעו כדג וכל שארי המאמרים, (ואין ספק בעיני שגם אויבינו פלילים שהתגוללו עד"רז"ל בענין ע"ה, אם ראו דבריהם במקומם וידעו תכונות הע"ה שדברו עליו כן, לא היה מאשימם כ"כ, והם יודו כי לא נשמע בעולם שנהרג ע"ה א' מן הת"ח), ואמנם אח"ז כרכות הימים נשתנה מצב האומה מכל וכל, והוראה מוחלטת היא לרז"ל ולכל גדולי הפוסקים אחריהם, שאין בזמנינו לא דין החכם ולא דין ע"ה, וכבר נתבאר במחברתינו זאת בדף ד' באגרת מרן הרמב"ם לבגדד, לדין, שכל מי שמבקש להדבק בת"ח ואפילו הבין פסוק א' כו' ואין הפרש להמבין אותו ענין מלה"ק או מלשון ערבי או ארמית אינו עם הארץ, ואנוכי בהגהות והערות לדברי' הראיתי מקיר לזה מד"רזל במס' מנחות צ"ט ב' שם אר"י בשם רשב"י כו' ורבא אמר כו', אש־ כללא רבה כייל בידינו כי דברי ר"י בשם רשב"י, וכן דברי רבא הם הלכה, והרואה יראה עוד במס' סוטה דף מ"ב ב' אר"י משום ר"ש בן עזאי א"ל הקב"ה לישראל כו', ומשם מכרעת ג"כ הדברים כאמור, ואין דעת האומר ברכות מ"ז ב' וסוטה כ"ב א' שמי שקרא ושנה ולא שמש ת"ח הרי הוא ע"ה עולה להלכה *), ומפי האמור בדברינו אלה

---

*) מלבד האמור לא יפלא כ"כ הדבר בעינינו, אם נביט אל תכונת בעל המאמר הזה ומצב זמנו, והנה המאמר הזה בשם אחרים אומרים, וידענו כי ר' מאיר הוא הנקרא בשם אחרים כמבואר בסוף הוריות, ובימיו היו המשניות וההלכות מסורים רק בע"פ בידי החכמים, והיו אסורים להיות בכתב ובספר שיהיה מצוי בידי הכל, עד שבא בדור אחריו ר"י הנשיא והתיר להעלות המשניות בכתב משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, כי ראה שתשתכח תורה בל"ז, וכן רב אשי ורבינא אחריו שסידרו ההלכות בתלמוד מטעם זה,

אלה יתברר לנו, שלא הקילו רז"ל בכבוד אחרים והחמירו בכבוד עצמם, וכבר נתברר בדברי הרמב"ם באגרת השמד וכדברינו למעלה בחיזוק דבריו מה שיש בו, מדיני אנשים החוטאים לבר, והמ׳מרים העוברים על גופי תורה להכעים בשאט נפש ביד רמה, והמוסרין והמינים מישראל שהם מצרים לישראל ומסירין את העם מאחרי ה׳. ולא נמצא בדבריהם שום דבר שלא בדין ובמשפט, ואין צורך לכפול הדברים בזה, גם אין דבר אמת בפי אויבינו פלילים שהחמירו על אחרים שלא כדין לכבוד עצמם, והביא ראיה מדבריהם במי שאביו הוא עם הארץ, והיה אביו ורבו בשביה שאמרו פודה את רבו תחלה ואח"כ את אביו, כי אם ידע כמונו טעם הענין כמו שהורונו רז"ל בזה לא היה זה לפלא בעיניו, והם אמרו (כריתות דף כ"ח א׳) בטעם הדבר מפני שהוא ואביו חייבים בכבוד הרב, וגם עינוי הרב בשביה ובושתו ופגמו מרובה מעינוי ובושת ופגם של הע"ה, ואנו רואים בדבריהם (שם) שאמרו, אף שהאב והאם שקולים שנאמר איש אמו ואביו תיראו, בכ"ז האב קודם לאמו בדיני הכבוד מפני שהוא ואמו חייבים בכבוד אביו, ואעפ"י כן בדין הפדיון אמרו (במס׳ הוריות י"ג א׳) שאמו קודמת לאביו וגם לרבו משום שבושתה ופגמה של אשה מרובה משל איש), וכן אמרו עוד בטעם הדבר מפני שרבו הביאו לחיי העוה"ב, ואמנם אין הדין של הרב נוהג כלל במקום שמלמדו בשכר, כי אז לא הוא הביאו לחיי העוה"ב רק המשלם לרבו שילמדו, וגם אין זה אלא ברבו מובהק שרוב תורתו ותלמודו ממנו שרק ע"י בא לחיי העוה"ב, וראיה מכרחת לדבר בעיני שהוא רק מטעם הנז׳ בדברינו, שהרי אם היה אביו ת"ח אף שהתאכזר עליו שלא להביאו לחיי העוה"ב ואף שרבו יותר גדול ממנו בתורה האב קודם, מפני שאז אין האב חייב בכבוד רבו, וגם בושת הגוי

וכבר ארז"ל המורים מתוך משנתן הרי הם מבלי עולם, ובאמת כל מי שלא שמש ת"ח בימיו והספיק לו להורות הלכה למעשה מתוך הכרעתו לעצמו ממה שקרא ושנה לא הספיק לו לידע שום דין על בוריו, ובעת ההיא שלא היה ספר כלול בדיני התורה והקבלה הנכונה לא היתה רק ביחיד יחידי החכמים מקבלי התורה בע"פ מדור ודור, האיש הזה אשר לא הלך לשמוע דבר ה׳ בפיהם, הראה עדות בנפשו כי הוא כופר בדיני התורה שבע"פ, ואינו חושש עליהם לדעת אותם לקיימם כהוגן, ובדין יכולים אנחנו להכריע עליו שאינו בגדר ת"ח ועדיין הוא בגדר ע"ה, ולדעתי יראה לי אשר כמו שם החוטא שיורה על מי שעושה עונות רבות וגדולות וגם על מי שאינו עושה אלא מעט וקטנות, ואין לשני בני אדם הללו שנקראים בשם זה דין ומשפט א׳, כן נשתמשו רז"ל במלת ע"ה גם על מי שיצא רק מגדר ת"ח, ואינו בדין א׳ עם ע"ה הגרוע. וכמה חלוקת יש לרז"ל בדיני ע"ה, ומהם הגרועים מאד שאמרו עליהם מה שאמרו ושאין מקבלין עדות, ומהם שאינם גרועים כ"כ ונאמנים לעדות, ומה הניצלים עוד ולא נקראין בכינוי זה להורות שעדיין לא באו לגדר ת"ח, ואנכי לעצמי באלתי בקונטרס מיוחד כל דיני הע"ה לרז"ל ותכונות כל או"א מהם :

ופגם אביו גדול כמו של רבו, ואז האב קודם לרבו בדין לפדותו, ואנוכי אחשוב למשפט כי גם בדין מלכי האדמה יתכן שיהייבו אנשי חיל ועושי מלאכות לפדות בנפשם גדולי מלכותם וראשי ממשלתם מן השביה, ומכש"כ בדין שמים וגזירת מלכו של עולם כי יתכן שיחויבו אנשי ההמון לפדות חכמי תורת ה' ונוצרי עדותיו וראשי עדת בני ישראל אשר ילמדום חוקי תורתו חנם, ודי כהערה זו, ולא אמנע מלהעיר עוד בזה בשגגת דברי' ותלונתו על רז"ל שאמרו לדין שהנשים ועבדים וקטנים פטורים מת"ת שהוא אינו כדין ומשפט צדק, כי נהפוך הוא, וטעות גדול טעה בדבריהם שאמרו (קדושין כ"ט) ע"פ ולמדתם את בניכם ולא בנותיכם שהם הבינו מהוראת מלת בניכם שבא לשלול הבנות כי הם בעצמם נשתמשו במלת בני' על הנקבות ואמרו אוי למי שבניו נקבות, אבל הורונו רק מה שנמסר להם בע"פ בקבלה בפסוק זה שלא נכללו בו הבנות, ובעיקר הדין יודה וידע כל משכיל ע"ד אמת, שבדין צדק יהיו פטורים, מלמוד התורה המתשת כוחו של אדם, הנשים המולידים בנים ובנות ויש להם צער הריון ולידה וגידולם, ועליהם גם למוד ועשיית כל מלאכת הבית כהכנת המאכלים והמלבושים כמאמרם אדם מביא לביתו חיטים כוסס כו' ופשתן כו', וכי גם הלמוד לא יהיה מסוקל להם, מאחר שמעצם תכונתם מתחלה יתחנכו במה שראוי להם בידיעת ההכרחית לשלימותם במה שמוטל עליהם והוא מחויב להם, לא יוכלו ע"ד להעמיק בלמודים כראוי, ולמען דעת דבר ה' ישמעו וילמדו לעשות כאמור בתורת ה' הקהל את העם האנשים והנשים וגו' למען ישמעו וגו', (וגם בין כל הגוים משפט אחד שלא יגדלו בנותיהם ללמודי התכמות וכל המדעים שילמודו הבנים) וידיעת האמונה והדינים המחויבים להם לא נשלל מהם, ורק שהם פטורים מעסק ת"ת שחיבים בהם האנשים, וככר ארז"ל (ברכות י"ז ב') גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים מכל האנשים כו' ואמרו הני נשי במאי זכיין באקרוייה בנייהו כו' ובאתנייהו גברייהו בי רבנן וכו', וכל למוד האנשים בא מידם ומתייהם גם להם להיות זוכין ע"ז, וכ"כ הקטנים שגופן חלוש עוד אינו בדין שיהי' עמלים ונענים בת"ת המתשת כוחם שישארו חולים ומדוכאים ולא יוכלו ללמוד כל ימיהם לכשיגדלו ע"כ, וכבר אר"זל שהאב צריך לחנך את בנו הקטן ומבשירו מעט מעט אל הלמוד ותניק שיוכל לדבר אביו כו', וכן גם העבדים בדין הוא היותם פטורים מת"ת, כי התורה אמרה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם, ואם אין לאדם במה להתפרנס רשאי למכור א"ע, ואז הוא מוזהר עפ"י התורה ועפ"י השכל האנושי להיות משועבד למלאכת רבו, (כי מי יקבלהו אם לא

לא יהיה עבד נאמן), וגם ביום השבת שהוא יום מנוחה הוא מחויב לרבו באיזה שירות שאינם מלאכה בביתו, והוא ניתן גם לו למנוחה למען יתחלצו עצמותיו וינוח מעמל מלאכתו כל ימות השבועה, ואם יתיש כוחו בת"ת ביום זה מתי ינוח, ומדוע והרסו כחותיו ויחלה ויתבטל מלמודיו בצאתו לחירות עי"ז וגם כי בשעה קלה לא יעלה למידו יפה לשיעמוק בו להוציא ע"י דבר חק ומשפט, ולא יבצר ממנו לשמוע דבר י"י וילמוד ליראה את י"י עי"ז, ולא לעמול בנפשו, וגם הנה רז"ל לא אסרו עליו הלמוד, ורק אמרו שהוא פטור, וגם האומנים והפועלים בני חורין נשתנה דינם בשעה שהן מושכרין למלאכתן, ומה רבה היא גודל הפלא בעיני כדבריו עוד בתלונה על רז"ל שאמ"ו הכל חייבין בת"ת עשיר ועני חולה וזקן, ואני כבער ולא אדע, למה לא יהיה העשיר חייב בלמוד התורה וידיעת מצורת יוצרו ואלקיו אשר השפיע לו טובה, והם לא אמרו כי ילמוד כל היום ויניח עסקי' בשביל זה רק שיקבע לו עת מה בזמן שהוא מופנה מעסקי', וכן העני למה יגרע מתורת ה' בעת היותו בטל ממלאכה ואינו מוצא מה לעשות, ולמה לא ירגיע לבכו בתורת ה' משיבת נפש המשמחת ונותנת תקוה ואומץ לסבול פגעי', הטוב יהיה לו כי ילך שוכב ושומם, וכן הזקן הבטל ממלאכה כבר, והחולה המתגולל על מטתו ולא יעשה שום דבר, מדוע לא יבלו זמן מה בשעשועי הלמוד, יהן על כולם לא הכבידו רז"ל ונתנו קצבה לדבר לעסוק יותר מהראוי בערכם, או במקום שיגיעו להפסד ונזק, סוף דבר כל דבריו בתלונותיו נגד רז"ל הוא הכל ורעיון רוח ורובם שגגות *)
בני

*) גדולה היא השגגה בדבריו באמרו שיונה הנביא עשה שלא כדין לרז"ל, וההפך הוא, כי רק ממה שאסרו להרוג גם הגוים הרעים ועובדי אלילים ואמרו ולא מורידין אותן כמו שהתבאר כבר בדברינו, והוא ידע כי בסבתו קם הסערה והאניה חשבה להשבר, ע"כ הוכרח להודיעם שישליכהו ולא יהיו נהרגים ע"י בסבתו כי בל"ז היה כאלו הורגם בידים. וגם דבריו נגד רז"ל במה שהתירו לקרוב למלכות ואמרו מותר ללבוש כו' ולגלח כנגד פניהם כדרך שהם עושים, אינם נכונים, כי אין איסור אלא במה שהוא חק לעו"ג, ועושה האדם כן בלא ענין, רק להתראות כאחד מעובדי ע"ז והמודים בה, אבל לא כן בהקרוב למלכות, שאינו עושה זאת בלא ענין בכדי להתראות כעע"ז רק מפני הצורך וכבוד המלוכה, וכבר ארז"ל גדול כבוד הבריות. ומכ"ש כבוד המלכים, ועוד הנני בזה להעלות השמטה בדברי מה שנשמט ממני במקומו, להעיר בדין ג"ת שהרג את ישראל בשגגה שאמרו שהוא נהרג עליו ואינו גולה, כי אין זה מצד גרעון ערכו בעיניהם, רק מצד שאמרה תורה אדם מועד לעולם, (והן אם עלה אדם בסולם רעוע וישן אדם למטה ונפל עליו והרגוהו, או הרים את הגרזן לחטוב עץ והיה אדם מאחוריו והרגו ממש פושע הוא כי ע"כ נתן לו ה' עינים לראות ותחבולות לסלק הנזק) ורק באדם מישראל אחרי שלא היה מזיד גמור, אמרו שהגלות מארצו ומנחלתו ועמו יכפר לו, מה שאין כן בגר תושב שהוא אינו בארצו ובין עמו ונחלתו, רק מקבל מחייה מחמלת אזרחי הארץ שאינם מעמו, מה הפרש יהיה לו אם ידור בשומרון מערי ישראל או באחת מערי המקלט, ואין זה גלות אצלו, ובמה יתכפר:

וחסרון ידיעה, והדברים שאמרו בחובות התלמיד להרב נודעו לו, ומה שאמרו בחובתן יהי כבוד כו' וכבוד תלמידך כמורא רבך, ואמרו הרבה למדתי מרבותי ומחבירי יותר מהם ומתלמידי יותר מכולם, לא נודע לו, ומכל המאמרים הטובים המלאים בחכמה ומוסר ואהבת הבריות ומדות טובות, הרבים מאד לא נגלה אליו אף אחד, על כן אחת היא עמדי, כי לא כאו במחברת הזאת דברים ממה שראה איש בעיניו בלמודו בעצמו בדרז"ל רק כל דבריה הוא מהעתקת איזה מאמרים אשר נקבצו מצוררי ישראל, ואנכי אקוה כי העליתי מה שיש בו די בתשובה על התלונות נגד דרז"ל. ועל שארי דבריו, וכי דיני תורת ישראל המה לשחוק בעיני איש כמוהו, זאת אומר, כי האיש המבקש לדעת דבר ה' יטהר לבבו מכל טומאה בראשונה ולא יטמטם את לבבו בכל רע, וילך לדרוש דבר ה' מפי יודע ומבין, שילמדהו כהוגן, ואז יצלח בלמודו, ויתן ה' במהרה, כי יבואו ימי תמורה, ומלאה הארץ דעה, וגר זאב עם כבש לא ירעו ולא ישחיתו זה לזה כל הנבראים כולם.

קוטב הדברים *).

הנאמרים באגרת השמד לר' מימון אבי הרמב"ם ז"ל.

אגרת מרנו ורבנו מימון בר מרנו ורבנו יהוסף זצ"ל, חברה בעיר פאס שנת אתע"א לשטרות, שלחה לאחינו אשר היה להם

חבור אחוה ואהבה אל הנפשות הנפסדות באבל הגלות, מתאבל על רחוק המועדים ואורך הצרות תמורת הרוחה ועל התהפכות הלילות והימים אודות הצרות וההריגה על מצות ה' והתורה, ואף כי רוב הצרות

---

*) הדברים הללו אשר אנכי נותן לפניך הקורא בזה, אינו אחראי וערבאי בדבר, להיות בלתי נמצא בהם תוספות או גרעון מקיצור תחלית ותוכן הענינים הכללים בגופי קונטרסים מהמאמר אגרת השמד לר' מימון אבי הרמב"ם, יען כי דבריו נאמרים בו בלשון ערבי אשר אינני יודע ומכיר בו, ולא יכולתי למצוא איש יודע ומכיר בלשון זה ביהודי באקספרד לשמוע מפיו בבירור תכלית מטרת דבריו בו, ורק מאשר מצאתי בגליון הספר כתוב בכ"י הסופר אשר העתיקו והוא היה איש המבין בטיב הלשון, כי לא מנע להעלות בגליון בלשון הקודש בקוצר מילין לציון ולמזכרת לעצמו בכל דף מהספר מענין מה ידובר בה, ומראותי המקראות הבאות בכל דף על הסדר חשבתי למשפט, כי עולה בידי להגיד קוטב מה מהדברים אשר המה מבוארים בארוך בזה הספר בלשון ערבי, והנה יודע אנכי כי כל אוהב תבונות ירדוף לדעת שמץ מה מני האדם הגדול הזה, אשר אותותינו לא ראינו עוד ולא אתנו יודע עד מה מדבריו ודעותיו, חוץ ממה שנמצא בפי מרן הרמב"ם בנו המזכירו לפרקים תוך חבוריו, על כן המה לבי ולא חסתי על הטורח והעמל והוצאה קלה, להביא אל הדפוס קוטב דבריו אלה, אשר לפי אומד דעתי לא רחקתי ממטרת האמת, והגליתי לכוון תכלית הדברים, וקרבתי והצגתי המאמרים הנפזרים באופן שיהיה מובן והמשך

הצרות הרעישו הצלחת איש העושה חיל והפכו אותה? עוד בוטח אל היעודים אשר יער השית"ב כי נאמנים המה כל דבריו, כאשר אמר השית"ב על עצמו, בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון. פירוש בשמי נשבעתי שהיא איננה שבועה הנגבלת ע"י שמי כי זכרי המחובר עם הגאולה הוא ענף ממני. דבר ולא ישוב יען אשר נתעלה השית"ב מלייחס אליו התחלה או השבה, כי לי תכרע כל ברך תשבעון כל לשון הברואים, לכן אם לא יש אחד בעולם אשר ישבע בשמי ולא יעשה, איך יוכל להיות שהשבועה לא תתקיים אם אנכי בעצמי המושבע והעושה הוא הזכר והשם : (וככראה הדברים הללו הם מפתיקת המעתיק) :

אחינו בני ישראל הנתונים בצרה המקום ירחם עליהם במהרה, אנו צריכים לדעת כי היסורים הבאים מאת ה' על כל בריותיו הם לתכלית טוב ולא על צד הכליון והנקמה, כאמור טוב וישר ה' על כן יורה הטאים בדרך, ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו, ובפרט להאומה הישראלית אשר בחר בם מכל האומות הוא יזכור להם את בריתו אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם, ולא ימירם באומה אחרת, לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם, וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם, וידוע כי אבותינו באו בברית לקיים את כל דברי ה' וכל המשפטים, ויען כל העם קול אחד ויאמר כל אשר דבר ה' נעשה, ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, וחלילה לא תופר בריתם עם ה', וככר יצאה ההבטחה מפי ה' שלעולמי עד יאמינו ישראל במשה עבדו כאמור וגם בך יאמינו לעולם, ואף ע"פ שנגזר עלינו גלות כאשר ייסר איש את בנו הוא, כאמור, והיה אם לא תשמע בקול ה' אלקיך, וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מייסרך, כי תכנו בשבט לא ימות, אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם, ונאמר, ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלקיך, כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שם אך אתך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך :

ואם יאמר האומר שהחליף ה' אותנו באומה אחרת, זה אי אפשר שהרי

מעט לכל דבריו, והנה אקוה אחרי יודע במקהלות ע"י יקרת המאמר הזה, יקפוצו רבים לבקש להעתיקו, ולתת לאור העתקת דבריו בשלימות, וע"כ לא ראיתי חובה עלי לפאר דברי במיטב ההגיון ולהרחיבם ולהעלות ציוני המדרגות, כי אין במעשה ידי זאת מה שאשלח לאור עולם החונה קבל עם והמוני בני אדם, רק הנני נותן דוגמא ומבחן, ומחוויבא במחוג לחכמי לב, להיות להם עפ"י הדברים האלה, השערה ותבונה בתכונות האדם הגדול הזה, ואקוה כי הם המה יכירו טוב כוונתי וידעו ויודו כי צדקתי במפעלי זה :

שהרי לא נהג עם שום אומה כמו שנהג עם ישראל, איזו אומה שהגין עליה בענן, או השכין שכינתו בתוכה, ונאמר וכבוד ה' מלא את המשכן, כי מלא כבוד ה' את בית ה', (והמלך אחשוורש כאשר העביר את ושתי והכנים אסתר במקומה נאמר בו וישם כתר מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי). איזה אומה שנתן לה הקב"ה תורה כמו שנתן לישראל, השמע עם קול אלקים מדבר מתוך האש וגו', ועוד הוא הבטיחנו כמה הבטחות, הבטחה ראשונה ע"י מרע"ה באחרית הימים ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל הגוים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה, אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלקיך ומשם יקחך והביאך ה' אלקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה והטיבך והרבך מאבותיך, כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך, ושארי נביאים פירשו מה שאמר מרע"ה א), והאל ית"ש ככל היוצא מפיו יעשה, וגם נשבע לקיים כל דבר הנביאים, כי נשבעתי נאם ה', זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך, כי נשבעתי יצא מפי צדקה, מכל זה למדנו שהקב"ה לא ימאס בנו ולא יסיר ממנו השם החביב שקראנו בנים בין בשעת הכעס בין בשעת הרצון, בנים אתם לה' אלקיכם, בני בכורי ישראל, בנים לא אמן בם, בנים משחיתים, בנים סכלים, במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי, כי הייתי לישראל לאב, ואעפ"י שנראה האומות במעלה ושלוה לא נחוש, וכן כא היעוד מראש על גודל הצרות שימצא אותנו בגלות, ובגוים ההם לא תרגיע, בבוקר תאמר מי יתן ערב ובערב מי יתן בוקר, ואנו אין לנו אלא להשתדל בתורה ובמצות כי הם כמו חבל בידי הנטבעים בים הגלות, כנאמר ע"ז, הושיעני אלקים כי באו מים עד נפש, והדבר שיצילנו מהגלות הוא העסק בתורה, כ"ש. לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעני, ולכן צריך האדם שיהא לבבו שלם עם אלקים ומאמין בדבריו, ולא ילך אחר החומר, ולא יכריע הטבע על השכל, העולם הזה נמשל לאשה יפה וסרת טעם, וההולך אחר תאוות העולם כהולך אחר זונה, והנה אשה לקראתו שית זונה ונצורת לב, השומר נפשו ירחק עצמו מהנאת העוה"ז, יזכיר האדם את יום המיתה ושהוא עתיד ליתן דין וחשבון ולא ירדוף אחר היתרונות, ומי שעיניו פקוחות ידבק בדרכי האל יתב' ויסתפק לו מן העוה"ז בדבר מועט:

הדבר שידבק את האדם בבוראו הוא התפילה, לכן צריך אדם להיות נזהר בה ג"פ בכל יום שחרית מנחה וערבית, וככר אמרו

א) כאן כמלא מאמר בלשון ערבי, ולא מלאה ידי להוציא כוונת דבריו, ובגליון הספר, רשום מהסופר, משל להבין הענין:

אמרו רז"ל אברהם תקן תפילת שחרית שנאמר וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה', יצחק תקן תפילת מנחה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב ואין שיחה אלא תפילה שנאמר תפילה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו, יעקב תקן תפילת ערבית שנאמר ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ואין פגיעה אלא תפילה שנאמר ולא תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי, והרי אבותינו מראש נזהרו בכך ב) וגודל מעלת התפילה היא רבה למאד שהרי דניאל ניצול בזכותה מגוב האריות, ורוק ותשכח, והיה זהיר בה כנאמר, וזמנין תלתא ביומא הוא בריך על ברכוהי ומצלא ומודה קדם אלהה כל קבל די הוה עבד מן קדמת דנא, ונאמר מפי המלך החסיד משיח ה', אני אל אלקים אקרא וגומר, ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי, ובשעת הדחק והאונס יהיה זהיר האדם בתפילת הבינינו, (הנז' לרז"ל במס' ברכות), ואם לא יוכל להיות נזהר גם בה, יתפלל לפחות תפילה קצרה, אלקינו ואלקי אבותינו צרכי עמך בית ישראל מרובין ודעתם קצרה יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שתתן לכל אחד ואחד ממנו די מחסורו ולכל גויה וגויה די מחסירה ופרנסתה ותשמע תפלתינו ברוך שומע תפלה ג). וכן ישתדל לעשות מעשים טובים בכל עת בעוד שתמצא ידו לעשות בעוה"ז, כי העוה"ז הוא עולם המעשה, והעוה"ב הוא עולם השכר כמו שארז"ל ע"פ היום לעשותם כו', ואל זה סובב הולך הכתוב הנאמר, כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה, לזרז את האדם אל המעשים טובים בעוה"ז אשר רק הוא עולם המעשה ולא העוה"ב שאין בו מעשה עוד:

מעלת משה רבינו ע"ה גדלה מאד מתחלת צאתו לאויר העולם שנאמר עליו, ותרא אותו כי טוב הוא, ונשתבח בשבחו של השית"ב, הנאמר בו, טוב ה' לכל, טוב ה' לקוו, טוב וישר ה', טוב אתה ומטיב, אני אעביר כל טובי על פניך, לולי האמנתי לראות בטוב ה', מה רב טובך אשר צפנת ליריאך. עוד תדע מעלת מרע"ה שחזר גופו כגוף המלאכים מיכאל וגבריאל.

דין

ב) כאן כמלא בדבריו עוד, קושיא ע"ד רז"ל אברהם תקן תפילת שחרית כו', וכי לא היה הוא מתפלל מנחה וערבית עד שתקנו אותם יצחק ויעקב, והרחיב דברים ביסוד זה אשר לא יכולתי ג"כ להוציא כוונת דבריו בלשון ערבי, והסופר רשם בגליון, שאלה באמרם ז"ל אברהם תקן כו', וכי לא כו', וי"ל כו', ולא יותר, וע"כ כשארו הדברים חתומים לפני:

ג) כאן כמלא ממנו ג"כ דברים בלשון ערבי שנשארו סתומים וחתומים לפני והסופר רשם בגליון, דיניס ותנאים של המתפלל:

עוד שאחז בכסא הכבוד, מאחז פני כסא פרשז עליו עננו. עוד לפי ששם ידיו על יהושע למד תורה בששה חדשים יותר מארבעים שנה, ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו. עוד שדרך על הענן ברגליו, ויבוא משה בתוך הענן ויעל אל ההר. עוד שהיה שוכן בין המלאכים מ' יום ומ' לילה. עוד שהיה ברייה גדולה יותר מכל בני דורו, ויפרוש את האהל על המשכן. עוד שישב ק"כ יום בלא אכילה ושתיה. עוד מענין קרח ועדתו, ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש, וילנו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אתם המתם את עם ה', והנה החל הנגף בעם, אם כמות כל האדם ימותון אלה ופקדת כל האדם יפקד עליהם לא ה' שלחני, ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פנה וגו' וירדו חיים שאולה וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה', סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה, דבר אל העדה לאמר העלו מסביב למשכן ק־ח דתן ואבירם, ויעלו מעל משכן קרח דתן ואבירם מסביב, כל אלה ילמדנו לדעת גדולת מרע"ה בכל אופן וענין:

מעלת האומה הישראלית תדע אותה מהשליח ששלח אותו להם ומהמשלח יתב' ויתעלה,

מאהבתו לישראל שלח להם משה שהיה ענו מאד, והאיש משה וגו'. ומסר עצמו עליהם למיתה. וכשנתבשר במיתה שאל מהשית"ב שימנה עליהם רועה נאמן כמוהו כמ"ש יפקוד ה' אלקי הרוחות וגו'. וכשצפה בנבואה כל מה שעתיד להיות לישראל בגלות עד ימות המשיח וראה שאין מי שתקובל תפילתו עליהם התפלל הוא עליהם ואמר תפלה למשה איש האלקים, ובספרי וזאת הברכה ארז"ל שאמר זאת התפלה ביום המיתה כשבא לברך את ישראל וז"ש וזאת הברכה נוסף על התפילה שהתפלל ברכה ג"כ, וכנגד מה שראה ברוה"ק לדורות שלא יהיה בתוכם מי שיתפלל ותקובל תפלתו, אמר תפלה למשה איש האלקים, להיותו נשען בכח אלוק ד) על זה, כ"ש וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרעו וצדקתו היא סמכתהו. וכאשר ראה מצב האומה, שה פזורה ישראל אריות הדיחו, (וכן נסתכל ע"ז דוד המלך ברוה"ק ואמר, אלקים הרס שנימו בפימו מלתעות

ד) כאן ביאר בדבריו עשרה שנקראו איש אלקים, ואלו הם, משה אלקנה שמואל דוד שמעיה עדוא אלישע מיכה אמוץ אליהו, ועוד מבואר שם, ומתל בני קרח, והם אסיר ואלקנה ואביאסף, לבני קרח מזמור, והימן וידותון ומשכיל ואסף ואיתן, בתוך דבריו בארך שם בלשון ערבי, ואולי דבריו מהם יסובו שם כנגד מ"ש תשב אנוש עד דכא וגו', והביא מהם לראיה ע"ז, אבל לא אדע פשר דבר ולא אוכל לחרוץ משפטי ע"ז:

מלתעות כפירים נתוץ ה'), והביט ונסתכל לדורות אשר בחסדי ה' לא ימאס ולא יגעל כם לכולותם להעמיד להם מושיעים כרחז"ל, וכענין רבינו הקדוש ואנטינוס, ור"י בן חנניה ע"ה והקיסר, אמר ע"ז, אדני מעון אתה היית לנו בדר ודר· ואמר עוד, בטרם הרים וגומר ומעולם ועד עולם אתה אל, תשב אנוש וגומר, להיות מאתו לא יבצר עזרה ולו הכח והמשרה, לקיים כיעוד האמור גואלם חזק ה' צבאות שמו, כי אין מצב ומעמד ותקוה אל האומה באופן אחר, ובכללה נאמר, כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו, ואהי' כאיש אשר לא שומע ואין בפיו תוכחות, כי לך ה' הוחלתי וגומר· ואמר עוד תשב אנוש וגו' ותאמר שובו בני אדם כי אלף שנים בעיניך וגו' לענין שימהר ויחיש עזרתי לפי מצב וריפיון בני האדם הנובלין מהרה, ואינם כגדרו, כי אלף שנים וגו' כיום אתמול· ואמר עוד זרמתם שינה יהיו כבוקר כחציר יחלוף, כבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש, כנגד מה שהסתכל מהמון וגאות לאומים, ושאון לאומים כשאון מים כבירים ישאון, נגר ישראל, וסוף הדבר כמיועד, יתרומם כבוד ישראל ויפול גאון קמיהם, מכין הרים בכחו וגו', משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לאומים, והעם היושב בחשך יראה אור באור פני ה', בערב ילין בכי ולבקר רנה, וכאור בקר יזרח שמש, וזרח בחשך אורך וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה, והיה יום אחד ה'א יודע לה' לא יום ולא לילה, כי הנה חשך יכסה ארץ וערפל לאמים, ועליך יזרח ה', והיה לעת ערב יהיה אור, על ההרים יעמוד רגלי מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלקיך, וכ"ש, על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך מבשרת ירושלים הרימי אל תיראי אמרי לערי יהודה הנה אלקיכם, ואז יהיה יום חושך ואפילה ענן וערפל לצוררי ישראל, כ"ש· ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה, תעלה חמתי באפי, קול אמר קרא ואמר מה אקרא כל הבשר חציר, יבש חציר נבל ציץ ודבר אלקינו יקום לעולם, יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש, וע"ז אמר מרע"ה זרמתם שנה יהיו וגו', ופירוש זרמתם מן כזרם ברד כזרם מים כבירים שוטפים, כי זה כל סאין שאון המון לאומים וזרמתם, שנה יהיו, כבוקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש, כי לעת ערב, בערב יהיה אור לישראל ובבקר יזרח להם שמש צדקה אז וחלף שאון לאומים· ואמר עוד כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו, שת עונותינו לנגדך עלמנו למאור פניך, כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו וגו', ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' ורהבם עמל ואון כי גז חיש ונעפה, כנגד מה שראה ברוע מצב האומה, כ"ש, כי נשארנו מעט מהרבה, ונשארנו מתי מספר, נכחם עינך לפני,

ואם

ואם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה', בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך, אם יגדלו את בניהם ושכלתים מאדם, והיית כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל· ואמר עוד, מי יודע עז אפך וכיראתך עברתך, למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה, כנגד מה שנסתכל מאורך הגלות, והדברים סתומים וחתומים מזמן הקץ והגאולה, כ"ש, אותתינו לא ראינו אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה, לך דניאל כי סתומים וחתומים הדברים, ומעמד בין הבתרים שנתבאר זמנו לא נתברר לנו אף כי גלות הנורא הזה. ואמר עוד שובה ה' עד מתי וגו', כנגד מה שראה שנגזר על ישראל בעונותיהם, בדור המדבר, (כאמור, עד אנא מאנתם לשמור מצותי ותורתי, עד אנא ינאצוני העם הזה, ועד אנא לא יאמינו בו, עד מתי לעדה הרעה הזאת), שיהיו משועבדים בשעבוד ד' מלכיות, אשר כנגד זה אמר דוד המלך ע"ה ברוה"ק, עד אנא ה' תשכחינו נצח, עד אנא תסתיר פניך ממני, עד אנא אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם, עד אנא ירום אויבי עלי, וכן אמר, כנגד מה שראה מגודל שמחת שונאי ישראל שהם שמחים בכך במפלתן, עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו, יביעו ידברו וגו', עמך ה' ידכאו וגו', ונסתכל מרע"ה ברוה"ק מה שסוף הדבר עתיד הקב"ה להתנחם עליהם ולהשיב את שבותם אחרי שיהיו נדונים מאתו, כאמור, כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם, והתפלל ע"ז ואמר שובה ה' עד מתי והנחם על עבדיך. ואמר עוד שבענו בבקר חסדך וגו', כנגד מה שצפה ברוה"ק שעתיד הקב"ה לרחם עמו בחסד עולם ולא יסור מהם חסדיו, כאמור ובחסד עולם רחמתיך אמר גואלך ה', וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וגו', מה יקר חסדך אלקים וגו', וחסדי לא יסור ממנו, ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים, ואז יגילו וירננו, כאמור, רננו צדיקים בה', אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה, פצחו רננו יחדיו, רנו ליעקב שמחה וצהלו וגו', והתפלל ע"ז מרע"ה שימהר ה' לעשות זאת, ואמר שבענו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו. ואמר עוד שמחנו כימות עניתנו וגו', לפי מה שראה והתבונן במדותיו של הקב"ה כשמביא יסורין על אדם ומתרצה לו באחרונה יטיב עמו וישיב את כל אשר לו למשנה, כמו שמצינו באיוב, ומה הוא שלא לקה אלא בגופו ובממונו ובבניו אבל לא נמכר ונשתעבד ועכ"ז מלא השי"ת חסרונו למשנה, האומה הישראלית שלקו בגופו וממונם ובניהם ונמכרו ונשתעבדו בעול גלות ושביה עאכ"וכ, ומכאן נחמה לבני הגלות), וכבר עמד בתפילה כשחטאו ישראל ואמר אליו ה' הנה מלאכי ילך וגו' ובקש רחמים בעדם ואמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה, ובמה יודע כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך וגו'

וגו', ונרצה לו ה' בדבר הזה שיתרצה אל עמו וילך הוא בקרבנו כי חנון ורחום הוא, ונאמר ביעוד מפי הנביאים כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בך, ולכן התפלל ע"ז ואמר שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה. (ואם תאמר איך בקש שמחנו כימות עניתנו וגו' שהם רגע לפי הכתובים, כאמור, ברגע קטן עזבתיך, הסתרתי פני רגע ממך, חבי כמעט רגע עד יעבור זעם, כי רגע באפו חיים ברצונו, והגאולה היא לפי הכתובים ברחמים גדולים ובחסד עולם, כאמור, וברחמים גדולים אקבצך, ובחסד עולם רחמתיך, וגם אי אפשר שאח"כ ישוב הגלות', כאמור, כי מי נח זאת לו וגו' כן נשבעתי מקצף עליך וגו', וי"ל כי הטובה לאחר הגאולה היא לעתיד וכבר בא היעוד על העת ההיא, כאמור, ויצא חוטר מגזע ישי וגו', כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, כי אז אהפוך וגו' לקרוא כולם בשם ה' לעברו שכם אחד, וכן נאמר, כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה וגו', כי כימי העץ ימי עמי ומעשה ידיהם יבלו בחירי, והרצון באמרו כימי העץ, על עץ החיים שהוא בתוך הג', אשר אוכליו יחיו לעד כאמור ואכל וחי לעולם, והדבר מבואר על תורת ה', עץ חיים היא למחזיקים בה, וכן אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ומרע"ה רבן של כל הנביאים והנביאים יוכיחו הלעולם יחיו, אלא זה על חיים הנצחיים נאמר עץ חיים היא להם, ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד) · ואמר עוד יראה אל עבדיך פעלך וגו', כנגד מה שבא היעוד על עת הגאולה, עין בעין יראו בשוב ה' ציון, וראיתם ושש לבכם וגו', ועיניכם תראינה ואתם תאמרו יגדל ה' וגו', וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה, וע"ז התפלל ואמר יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם, ואמר עוד ויהי נועם ה' עלינו וגו', כנגד יעוד היתרונות לאחר הגאולה, כאמור, אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם, ואלך אתכם קוממיות, ונודע בגוים זרעם, כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל וגו' נאם ה' נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה, ולא ילמדו עוד איש את רעהו וגו' כי כולם ידעו אותי וגו', ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו, ועי"ז יגיעו לאורך ימים ושנות חיים, כאמור, כי ארך ימים, ושנות חיים ושלום יוסיפו לך, וחסידי ישראל ישבו בבית ה' לאורך ימים, כנאמר, אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית ה' לאורך ימים, והרצון באמרו ושבתי כמו, ושבתי בשלום, וכנאמר אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנעם ה' ולבקר בהיכלו, והרצון באמרו ולבקר מן לא יבקר בין טוב

לרע

לרע (שהוא מן בקר), וע"ז התפלל ואמר ויהי נועם ה' עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו, וזאת התפילה היתה מרע"ה לפני מותו וע"כ נאמר וזאת הברכה וגו' ברכה נוסף על התפלה *) יתברך וישתבח מי שאמר והיה העולם האל הנאמן האומר ועושה ומדבר ומקיים ועינינו תחזינה מהרה בשוב ה' את שבות עמו וינחמנו בכפלים :

---

*) כבר אמרתי בראשונה, כי המאמר השני הזה מר' מימון אבי הרמב"ם כולו כתוב בלשון ערבי, אשר אינני מכיר בו. ומחזיק הרבה דפים, והמעט אשר העליתי בזה, הוא מן ההשערה לפי סדור המקראות המובאים בדבריו, ולפי מיעוטי ההערות אשר רשם בגליון הס', הסופר המעתיקו אשר היה מכיר בו, ורשם בצד, מענין מה ידובר באיזה מן המקומות, ובלי ספק המאמר הזה נתבאר בדבריו הרבה יותר, ונוספו בו כמה דברים שלא נגלו לי מהם, ורק לתת דמיון והשערה מה, מתכלית דבריו באתי היום, יען לי מה יקרו דברי אדם הגדול הזה, אשר לא שבעה עינינו עוד עונג לראות מדבריו בשום ענין ע"ע, ועוד מי שישתדל בהדפסת גוף הספר ישא מלוא ברכה והחזקת טובה, והנני להעיר עוד בזה, כי הובא בדברי הר' מימון כאן, ויש אומרים מרע"ה לא מת אלא עומד ומשמש במרום, וכל משכיל ידע לתכלית מה הביא הדברים, אמנם לא מצאתי מקום לכוללם בפנים בתוך דבריו, והשבח מגידי לאלקי עולם, אשר עד כה עזרני, והמלאכה על ידי נשלם :

חמדה גנוזה.

מאמר לחכם המהואר ר' שלמה הקטן ז"ל אשר חבר כתר מלכות, אם הנפשות נבראו קודם בריאת הגופים, או לא *).

יראה היות הנפשות נבראות קודם הגופים וחוץ מהם, וזה מכח מאמר שר הנביאים באמרו (בראשית ב' ג') כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות, ר"ל סר מעשות פעולה חדשה, והפעולה החדשה היא שלא היתה בעצמה לעולם, ושלא קדמה בחומר, אם כן להיות הנפש בלתי חמרית, ולפי זה אי אפשר לומר היותה קודמת קדימה חמרית בפעולת שש הימים יראה היותה קודמת בעצמה, כי אם לא היתה קודמת בעצמה היה השמוה ית' פועל פעולה חדשה בבריאת הנפשות, אם כן יראה היות הנפש נבראת קודם הגוף וחוץ ממנו לבלתי היות כל הגופים מאז: ואם תאמר כי ואם הנפש לא קדמה בחמר בפעולות שש הימים קדמה בהקש אל המשפט הזרעיי, אקביל באמרי שאם המשפט הזרעיי מהנפש קדם יתחייב היותו קודם בנברא מה או רוחני או גופני והדבר שבו ימצא המשפט הזרעיי מדבר מה הוא פועל לו, ומזה הוא שמניח הפילוסוף בשני מהשמע הזרע בסוג הסבה הפועלת, א"כ או יהיה המלאך פועל הנפש ובורא אותה שהוא כזב או נברא מהגופני שהוא יותר כזב א"כ הראשון
הוא

*) מקום מוצא זה המאמר, ואיזה דברים אודותו יעויין במאמר בקורת מהמ"ל.

הוא נמנע ועוד פעולת הבריאה קודמת להבדל ולפעולת צבא השמים והארץ והיסודות האחרים והנפש המתחדשת על תכונת בריאה א״כ אינה מתחלת להיות אחר פעולת שש הימים שבהם חלוקים הנבראות ונשלמת פעולת צבאם ולפי זה יתחייב חיוב כחיוב הראשון, ועוד כל מה שאינו תולה מדבר אחר לפי ישותו אפשר התחלתו בהעדר התחלת אותו הדבר, והנפש המשכלת אינה תולה מהגוף לפי מציאתה להיותה נשארת בהפסד הגוף, אם כן לא יראה בלתי נכון הנחת הנפשות נבראו קודם וחוץ מהגופים, ועוד המלאך והנפש ישתתפו בטבע השכלי א״כ להיות תנאי הטבע השכלי העדר החומריות יראה בלתי היות הנפשות המשכילות דבקות לגופים בבריאתם, ועוד יותר נאות לשלימות המציאות הטבע הרוחני מהגופני א״כ אם הנפשות המשכילות נבראות מחדש בריאה אחר בריאה יראה בלתי היות כל המציאות נברא מאז והיות תמיד נוסף דבר מה על נשיאותו אשר נגד זה אמר שר הנביאִים (בראשית ב׳ א׳) באמרו ויכלו השמים והארץ וכל צבאם והמקביל לזה הוא היות הפועל המיוחד נעשה בכח מיוחד והנפש היא פועל מיוחד מהגוף א״כ יראה בלתי היותה כי אם בגוף, ועוד גבול התנועה אינו קודם לתנועה ובלבד בהוייה והנפש היא גבול ההויה האנושית כמו כל צורה אחרת עצמיית מהדבר המתהווה א״כ אי אפשר להיות הנפש קודמת להויית הגוף, ולהגבלת הדרוש המתואר נאמר היות אמנת קצת מהקדמונים שהנפשות נבראות קודם הגופים וחוץ מהם אשר סבת זה הטעות היא להיותם מניחים היות הנפש דבקה לגוף דבקות מקרי כמו הספן לספינה או כמו האדם ללבוש כמו שמודיע גרגוריאוס מאפלטון, ומזה הוא שהיה אומר היות נפש האדם לבושה מהגוף ולסבת זה לפי פיטגורים היתה עוברת מגוף לגוף, אמנם זה סותר הפילוסוף בהראותו היות לנפש יחס מה עצמי אל הגוף להיותה נותנת ישות עצמי ומיניי לגוף בזה על תכונת היות הנפש הנותנת מציאות לגוף אחד בלתי אפשר לה השלמת גוף אחר, ועל דרך דומה סותר אבן ציני זה הטעות במשפט חזק בהנחת העדר החמרית בנפש, וזה כי אי אפשר התחדש התחלפות במספר תחת מין אחד כי אם מהתחלפות החמר כי אל התחלפות ההתחלות הצוריות יתחייב התחלפות המין אם כן לבלתי היות חמר לנפש שממנה התהוה אי אפשר להיות נפשות רבות ממין אחד כי אם לסבת התחלפות החמר שהם בו, אם כן אם היו נבראות קודם הגופים היה מתחייב היותם נבדלות במין, ולפי

זה

זה היו נבדלות כלם במין לסברת התחלפות הצורות או היה מתחייב היותם אחת במספר, אבל אגושטינוס אומר היות נפש האדם הראשון נבראת קודם הרכבת הגוף אך איני מסכים בו, אם כן על המקביל הראשון נאמר היות שהשמוה ית' שבת ביום השביעי וסר מהפעולה כי לא פעל ועשה דבר אחר כן שלא קדם קדימה מה בפעולות הראשונות או לפי החמר ומשפט זרעיי כמו הגופים המתהוים מחדש או לפי הדמות כמו הנפשות הנבראות מחדש, אמנם ראוי לדעת היות דמות הנפש קודם בפעולת הבריאה להיות כל הנבראות נבראות יחד על תבונת מה אבל זה הדמות היה דמות (ודמות) בטבע המשותף שבו ישתתפו הנפש והמלאך ר"ל בטבע השכלי, גם קדם בפעולות שש הימים דמות אלו הנפשות הנבראות עתה במין כי בין הפעולות האחרות משש הימים נברא האדם שלם בנפש המשכלת לפי הקשים (הקודמים) האחרים, ואם לפי אגושטינוס נעשה האדם באותם השש הימים בהקש אל החמר והמשפט הזרעיי למשפט הגוף אבל למשפט הנפש נפש אדם הראשון נעשתה קודם בעצמה ולסבת זה תראה התרת המקביל השני להיותינו מורים בלתי היות המשפט הזרעיי מהנפש קודם לבריאתה בנברא מה, ועל המקביל השלישי נאמר היות בריאה מה בלתי מנחת חמר לא מאשר יעשה דבר מה ולא מה שבו יעשה וזאת היא הבריאה הקודמת להבדל ולפעולת צבא השמים והארץ, אבל בריאת הנפש ואם אינה מחמר מבקשת חמר שבו נבראת, ולבלתי היות אפשר לאותו החמר קבלת ההכנה על שיעשה מיוחד ונערך בלעדי פעולת הטבע על כן זאת הבריאה מתחייבת ונמשכת אחר הבדל הנבראות והלוקחם ופעולת צבאם אשר על פיהם מיוסדות ההתחלות הפועלות בטבע, ועל המקביל הרביעי נאמר כמו שאומר אבן ציני הנפש ואם אינה תולה מהגוף בהקש אל ישותה או בהקש אל תכליתה תולה על דרך מה בהקש אל התחלתה והמשפט על זה הוא לפי כי לבלתי היות מציאות לכללים כי אם בנפש יתחייב שכל מה שיתחדש במציאות יתחדש במה שיפרט, אם כן לבלתי היות אפשר המצא מציאות הפרט בנפש כי אם במה שתדבק בגוף דבקות צורה יתחייב בלתי היותה מתחלת להיות כי אם בגוף אך נקנה לה בגוף מציאות מוחלט בלתי מושקע או נשקד בחמר, ולסבת זה תשאר אחר הפסד הגוף נפרטת לפי מציאותה ונבדלת מנפש אחרת, ועל המקביל החמישי נאמר היות המלאך והנפש

משתתפים

משתתפים בזה שכל אחד הוא עצם מתעצם בעצמו ובעל מציאות מוחלט והיותו נעדר החמר שיהיה הלק ממנו אשר מאלו יתחייב ההשכלה בשניתם אבל בזה יבדלו כי להיות טבע המלאך יותר עליון ויותר קרוב לשמוהו יתב׳ נקנה בו מציאות יותר עליון אשר אל השתתפותו אי אפשר הבארת הגוף, ולסבת זה גם כן אי אפשר היות המלאך צורת הגוף אבל בנפש נקנה מציאות יותר שפל שבו ידבק הגוף לה על שיהיה אחר מציאת הנפש והגוף אשר זה המציאות הוא מציאות המחובר, ולסבת זה הוא צורת הגוף ופרטותה היא מהדבקות אל הגוף, ועל המקביל הששי נאמר היות השלמת העצמי מהמציאות במינים והמקרי בפרטים אם כן לבלתי היות רבוי הנפשות לפי מין מתחלף כי אם לפי מספר לבד ישאר בלתי היות נוסף שלמות על השלמות העצמיי מהמציאות לסבת היות נבראות נפשות רבות כי אם על המקרי לבד וזה אינו בלתי נכון:

אכול מציד לך אביא ואל תשעה למנחת שו
הלא קול יעקב קולי ואם ידי ידי עשו:

תם המאמר

תשובה להרמב״ם ז״ל למר יוסף בן גאביר מאנשי בגדד על אגרת שנכללו בה איזה שאלות:

שויתי יי לנגדי תמיד, הגיע אלינו אגרת הזקן הנכבד היקר התלמיד מר יוסף בן אבי אלפימ״ר המכונה אבן גאבר והוא זוכר שהיה עם הארץ, אבל נתבאר לנו במכתבו שיש לו השתדלות חזקה על תלמוד תורה שהוא מתעסק בפירושינו למשנה, ושאינו מבין החבור שחברנו ר״ל משנה תורה בשביל שהוא לשון עברי, וזכר לנו גם כן ששמע מתלמידיו ישמרם צורם שיש שם בגדד שתפשו עלינו אותם הדברים שזכרם ובקש להשיב להם, והלה פנינו שנכתוב לו בכתב ידינו כדי לסייעו, ואנחנו על הלמוד ואנחנו עושים

עושים זה׳ — תחילה מה שאתה צריך לידע השם יתמיד ערכך ויוסיף בהצלחתך שאינך עם הארץ אלא תלמידינו ואהובינו אתה, וכל מי שמבקש להדבק בתלמוד תורה, ואפי׳ הבין פסוק אחד או הלכה אחת, ואין הפרש להמבין אותו הענין מלשון הקדש או מלשון ערבי או מלשון ארמי, הכוונה היא הבנת הענין בכל לשון שיהיה וכל שכן הפירושים והחבורים והעיקר היא שתתעסק בלימוד, וכל מי שמניח הלימוד אם לא למד דבר מעולם נאמר בו כי דבר ה׳ בזה, וכן כל המתעצל מן התוספת ואפילו חכם גדול הוא מבטל עשה של תלמוד תורה שהוא כנגד הכל, ובכלל אומר לך שלא תבזה עצמך ואל תתייאש מן השלימות׳ גדולי החכמים התחילו הלמוד והם גדולים בשנים והי׳ מהם מה שהיה, וראוי לך גם כן שתלמוד זה השיעור מן החבור מלשון הקודש שחברנו בו החבור כי הוא קל להבין וקרוב להתלמד מאד, ואחר שתתחנך בס׳ אחד תבין כל החבור כולו, ואיני רוצה בשום פנים להוציאו בלשון ערבי לפי שכל נעימותיו יפסדו, אני מבקש עתה להחזיר פירוש המשנה וספר המצות ללשון הקודש וכל שכן שאחזיר זה החבור ללשון ערבי אל תבקש זה ממני כלל, ועל כל פנים אחינו אתה, הש״י יסייע אותך ויחנך השלמות האמיתי ויקבץ לך הצלחות שני עולמות:

אבל מה ששמעת אותם אומרי׳ שאנחנו הרחקנו תחיית המתים ר״ל חזרת הנפש לגוף — זה שם רע גדול עלינו — והאומר זה עלינו או שהוא איש רשע ערום מוציא מדברינו מה שלא אמרנו, או איש סכל נתקשה עליו להבין מדברינו העולם הבא וחשב שהוא תחיית המתים, וכבר חברנו בזה הענין מאמר להבנת זה הטעות, והוא בלי ספק יגיע לכם ויסיר מעליכם כל ספק בזה הענין —: ווכרת לנו ג״כ שתפשו עלינו אמרינו שהמילה אמנם אנחנו נצטווינו בה ע״י משה רבינו ולא ע״י אברהם אבינו, ואמרנו שאלו י״ג בריתות שנגמרו על זה אמנם היא עם אברהם, ווה המאמר מאומרו סכלות גדולה, וראיה עליו שלא ידע דבר מעיקרי הדת, ומאמרינו הוא אמת שאין בו ספק, לפי שתרי״ג מצות שנאמרו למשה בסיני בכללם היא המילה וגיד הנשה; אבל הדבר כמו שאמרו ז״ל נכתב במקומו, ואמנם אנחנו הולכים אחר מה שנצטווינו בסיני שוכר לנו איסור גיד הנשה המוקדם והמילה המוקדמת וי״ג בריתות האמורים במילה׳ וראוי לשאול אלו הסומים הרוצים להדמות לבעלי העינים ולומר להם אם הכתובים שיש

באותה

באותה הפרשה שלש עשרה הבריתות נאמרו לאברהם וזכרם אברהם וכתבם וכשבא משה רבינו העתיק אותם הפסוקים שכתבם אברהם וכתבם בתורה כמו שכותבים שאר בני אדם דברי זולתם וחרוזי זולתם, או אם אלו הכתובים הנזכרים בתורה נאמרו למשה מפי הגבורה, וכל מי שלא יאמין שאלו הפסוקים עם כל התורה נאמרו למשה מפי הגבורה הוא בכלל האומר אין תורה מן השמים, ומאין היינו אנחנו יודעים אלולא ידע משה רבינו מה שנאמר לאברהם אבינו בעת שנצטוה על המילה, ואמנם נודע לנו זה ממשה בסיני, אם כן עקר זאת המצוה והיובה ממשה, ואלו השלש עשרה ממשה נצטווינו ממה שהודיעו השם וזה הדבר מבואר ולא יהעלם אלא על מי שלא עיין ולא הסתכל בלמוד עיקרי הדת והאביד כל ימיו בשריגים· ואין בתורתינו חילוק, תורה צוה לנו משה כולה מורשה מהשם, וכל מה שיש בו ממה שקדם לזולתו כמו שבע מצות בני נח ומילה לאברהם לא להאמין בו אנחנו מפני שהדבר הזה מוקדם אלא מפני הצווי האחרון המיוחד בני אנחנו קהלת יעקב, וההארכה בזה אבוד הזמן —: וזכרת שגגו עלינו התרת ההליכה בנהרות שמימיהם הרבת בשבת, אמת שהוא מות' בלי ספק —: ומה שזכרת שהם השבו שאני אמרתי תחומין דרבנן והם דאורייתא, כבר הגיע אלינו דברי הראש ישיבה יצ"ו וידענו שהוא טעה מאד ולא נסתכל בדברינו ולא הבין ענינינו בשום פנים, והביא דברים רחוקים וכבר השיבונו אותו על זה בתשובה ארוכה וכבר כתבו אותה התלמידים והיא בידיהם דומה למאמר ונתפרסם, ובלי ספק שהגיע אליכם השאלה הראשונה והתשובה עליה בהיתר ההליכה בנהרות וראייתינו על (זה) תפיסת וקושיות ראש הישיבה יצ"ו עלינו בלשונו ותשובתו השנית בבאור מה שנסתפק עליו מדברינו, והמופת על אמתת מה שהורינו בו תהילה, מהיות זה ספיקא דרבנן ומותר —: ומה שזכרת ממה שגגו עלינו שהתרנו בשבעת ימי נקיים שתשב האשה בביתה, איני יודע מה הוא ענין זאת המלה אצליכם, אם ענינו שתגע בבעלה אפילו באצבע קטנה או תאכל עמו ותשתה עמו בכלי אחד, א שתעשה אחד מן ג' דברים שהם רחיצת פניו ידיו ורגליו, והצעת המטה בפניו, ומוזגת את הכוס לו, זה אינו מותר אלא אחר שבערת ימים (נקיים) וטבילה במי מקוה, ואם הענין הוא שתעשה שאר העסקיםכמו הלישה והבישול או שתגע בבגד או שתלך על מהצלת זה מותר ואפילו בימי נדתה עצמן, לפי שענין הטהרה

והטומאה

והטומאה זולת האסור והמותר אצל הרבנים, וזה מנהגינו המפורסם בכל ארצותינו ובכל צרפת והוא דין התלמוד ועליו מצאנו בני ישראל כולם בעת שהיינו ביניהם· אבל אנשי מצרים מצינו אותם בזה נוטים לדברי מינים והולכים אחר סידור הקראים, אם כן מנהג אנשי ארציכם כמו אנשי מצרים אנחנו לא נצוה עליכם שתסורו ממנה ולא אטעה אתכם בהוספת השימור והבדלת הנדה ואין בזה אלא חיוב מה שאינו חייב, אבל על תנאי שימנו שבעת נקיים ושיחפפו ושיטבלו במי מקוה, אבל אם הוא מנהגכם גם כן שמשתמרין שלא תגע כסף ולא תלך על כך וכך והם רוחצים בין השמשות ואינם טובלים במי מקוה זו מינות גמורה לא מנהג, וראוי להתרחק מזה הדבר ולהסירו להכריח בני אדם על דין התלמוד לא יותר כמו שעשינו אנחנו בארץ מצרים ולא הספיק לנו זאת ההזהרה בלבד עד שהחרמנו בספרי תורות בכל בתי כנסיות וכתבנו הסכמות בזה והיה החרם שארורה כל אשה שלא תמנה שבעת נקיים או תבטל הטבילה או תרחוץ בלבד כמו שעושין הקראים ואפילו עם הטבילה ואמרנו להם שהנגיעה בבגדים ובמאכלים הוא מותר אבל תשארו על מנהגיכם, מי שרוצה להתיר יתיר, ומי שימאס הדבר מפני זוהמא או מפני תוספת סייג כדי להתרחק מן הנדה יש לו לעשות, אבל אם הוא סובר איסור במאכל או במשתה שתגע בו הנדה ונתרחק ממנו מפני האיסור יצא מכלל הרבנים וכפר בתורה שבעל פה· זהו מה שנתפרסם מהוראתינו ותעשנו בזה הענין וזה כולו אמת מבואר לא יחלוק עליו אלא או סכל או מי שאינו מדקדק בתורה ומגנה האמתיות אצל ההמון, ואם יאמר עלינו זולת זה אחד מהמגנים אמר שקר —: אבל הציצית שכותבים עליה פסוקים אינו מותר לעשות, ואותם הפסוקים ראוים לחתכם ולגנזם וכבר נשאל זה הדבר ממנו והשבנו עליו (בה״ת) בתשובה אין ספק שהגיע אליכם —: ומה ששאלת איך הוא השארות הנפש בעולם הבא, כל מה שאפשר לנו לומר בו להקריבו להבנה בכר אמרנוהו במה שחברנו, ואני איעצך שלא תעסוק באלו העמוקות, לפי שמציאת הדברים הנפרדים מן הגלגל איך הוא יקשה ציורו מאוד על כל בעלי הכמה המפורסמים ולפיכך הם מכחישים בו או ידמו עליו שהוא גשם כמתחילים ומי שלא קדם לו חינוך, ואל תצייר ברעתך אלא במה שאתה יכול להביט, ולא יזיק לך בדתך שתסבור שבני עוה״ב הם גופות עד שיתקיים לך היטיב מציאותם ואפילו תסבור בהם שהם אוכלי׳

ושותים

ושותים ומולידים בשמים העליונים או בגן עדן כמו שנאמר לא יזיק לך זה ברתך, שיש דברים רבים הוסכלו (בו) והם יותר מבוארים מזה, ולא הזיק סכלותם בעקרי הדת, אבל יהיה בו הכחשת דברי המעתיקים לפירוש האמתי שאמרו אין בו לא אכילה ולא שתייה, שמתחייב ממנו הסתלקות מציאת הגוף כמו שבארנו בזה המאמר האחרון יגיע אליכם בלי ספק —: ותפילת התענית איך מקבלים התענית שאומר אהא בתענית למחר או שיאמר לטהר אתענה או מה שדומה לזה, וראוי (שהראוי) לאומרו אחר תפילת המנחה לפי שכן יראה מן הירושלמי, ואם אמרו בעצם התפילה בשומע תפילה כמו שזכרנו בחבור בס' אהבה, ואמנם ענינו לא יאמר אלא מליל התענית —: ואמנם הערבה אני רואה שאין ראוי להוסיף בה על שני בדים כמו שאין ראוי להוסיף על לולב אחד ואתרוג אחד, וזולתינו מן הגאונים מתירין הוספת הערבה כמו שמותר להוסיף ההדס, ואנחנו אין דבריהם אצלינו חוק אלא תוספת ההדס מצאנוהו כתוב ר"ל ההושענא, וכל דבר שלא נמצא אותו כתוב בבירור לחכמים שהוא מותר נשאיר אותו על גבולו בלי תוספות ובלי גרעון מפני שאין הפרש אצלינו בין התוספת על הדבר המוגבל או בין החסרון ממנו, וכשלא נעש' אלא שני בדים קיימנו מצוה מן המובחר ר"ל שאין בה השש תוספת ולא גרעון זו היא דעתינו ומי שרוצה להולך אחריה ילך —: וממה שזכרת ממה שגנו עלינו רואה קרי בליל הצום ואמרם זה שרואה קרי טעון טבילה אנחנו לא נשגיה בגנות ההמון ולא נתלה במאמרי' המפורסמים אלא במה שהוא מוסכם העיון וכבר בארנו עיקרי זה הדבר בהלכות ק"ש ותפילה יבינהו כל בעל עיון —: ואמנם היוצר, אין רואה כשם שמתפלל אותו שליח ציבור כך מתפלל אותו היחיד, וכבר אמר זולתינו מן הגאונים ז"ל זולת זה ונתלו באמרם אין היחיד אומר קדוש, ורוב גאונינו מן המערב על דעתינו, לפי שזה הוא מספר מה שאומרי' המלאכים, והקדושה שאין היחיד ראוי לאומר' הוא שיכוון הוא להקדוש, כמו שיאמ' ש"צ בתפילה נקדישך ונעריצך, וככר כתב זה המאמר וראייתו אבן גאסום נ"ע תלמיד רבינו נסים בספרו שחבר בתפילה, ובלי ספק שהוא מצוי אצליכם —: וכל מה שזכרת מאהבתינו והוספת, יש לך שכר גדול לפי שהיא אהבה לשם שמים והיא נמשכת אחר מה שראית מדברינו בתורה שהיא מאצל ה' יתב', אם כן עיקר זאת האהבה היא לשם, וכן חייבין אנחנו לאהוב את ה' בכל לב ובכל נפש, ומחוזק אהבתו ראוי לאהוב

מצוותיו

מצוותיו ואזהרותיו, ואנשיהם היודעים אותם והמלמדים אותם. ואמנם מה שהגיע לנו, ואפשר שיהיה אמת ושלא יהיה אמת, שיש מי שמדבר עלינו רעות והוא מבקש להתכבד בקלוני ויצא משיטת הראוי בחבורינו, ושמענו שאתה מהית בידם קצת מיחוי והתקוממת בזה קצת התקוממות, אל תעשה דבר זה, שאנו מוחלים לכל מי שיעשה זה בשביל סכלותו, וכל שכן למי שיש לו בזה תועלת ולא יזיק לנו אנחנו, וכופין על מדת סדום זה נהנה וזה לא חסר, וכל שכן ההנאה בזה-לא כלום לזה האומר בשביל מה שיועילו בעיני היושבים לפניו מן השלימות ושהוא חכם ושהוא תופש על מי שיהשוב בו שבני אדם נסמכים עליו, וכל שכן אם היתה התפיסה בחכמה וכדת וזה כולו מועיל למי שעושה בעולם הזה ויועילנו אנחנו גם כן בעולם הזה ובעולם הבא, ואמנם מהעולם הבא מבואר, והעולם הזה מפני שכל מי שמבקש להעלים מה שגלהו לא נבקש סיוע מאדם ונניח כל אדם עם מה שירצה לעצמו, והש"י יעזור אותך על רצונו, וישים כל מעשינו ומאמרינו לשמו, ושלומך ירבה ושלום כל הזקנים וכל התלמידים, יברכם אלקינו אמן —:

תם

ה' אלקי הושיעני מכל סואן וסאון, והצליחני באגרת מכתב הגאון. „הוא רבינו הרב רבנא משה בן מיימון מורה צדק זצ"ל, וקרא המכתב הזה „אגרת השמד":

אמר רבינו משה בן הרב רבינו מיימון הספרדי זצ"ל, שאול שאל איש מבני דורינו לאיש מאנשי החכמה לפי דבריו ממי שלא קרה עליהם מה שקרה על רב קהילות ישראל מזה השמד, ובטלוהו הקב"ה, על ענין השמד הזה אשר יכריחונו בו להודו' לאותו האיש בשליחות ושהוא נביא אמת, האם יודה בזה בשביל שלא ימות ויטבעו בניו ובנותיו בגוים או לא אלא ימות ולא יעיד לו העדות ההיא אחר שהוא מחוב תורת משה רבינו ע"ה והעדות ההיא מביאה לעזוב המצות כולם: ויען הנשאל הזה דבר חלוש, אין בו טעם, חסר הלשון והענין, סדר בו דברים יפסידום ואפילו הנשים חסרות הדעת

והיינו

והיינו משיבים תורף דבריו אעפ"י שהוא ארוך וחלש ועמום
לולי המלתינו על החסד אשר נתחסד בו עמנו האל יתנשא
ויתברך כלומר הדבור בלשון כמו שאמר ית"ב בתורתו הקדושה
מתחסד עלינו מי שם פה לאדם וגומר ולפיכך ראוי לו לאדם
שיחמול על דבורו יותר מחמלתו על ממונו, ושלא ירבה בדבור
וימעיט הענין, וכבר גנה החכם ע"ה רבוי הדברים ומעוט
הענין ואמר כי בא החלום ברב ענין וקול כסיל ברוב דברים,
הלא תראה איך גנו רעי איוב אותו בהרבות דברים ואמרו איוב
לא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכל, והרבה כמו זה, ומפני
שידענו באמתת הענין הזה ולא נסכל אותו כסכלות האיש,
ראינו שנזכיר קצת תורף לשונו לבד ונחסר מה שזולת זה,
ממה שאינו ראוי לענות עליו, ואע"פ שכל דבריו בהתבוננות הם
ממה שאין ראוי לענות עליהם, ומזה שהוא אמר שמי שהודה
לו בשליחות כבר כפר באלקי ישראל והביא ראיה על זה ממה
שאמרו הז"ל כל המודה בע"ז כאלו כפר בכל התורה כולה,
ולא היה אצל ההקש הזה הפרש בין מודה בע"ז בלי אונס אלא
ברצון נפשו כירבעם וחביריו, ובין מי שיאמר על איש מבני אדם.
שהוא נביא בהכרח מפני פחד החרב, וכאשר ראינו בתחילת
דבריו זה אמרנו שאין ראוי שנתפים עליו עד שנשמע כל דבריו,
כמו שאמר החכם משיב דבר בטרם ישמע וגו', וכאשר הבטנו
בדבריו עוד מעט מצאנוהו אומר דבר זה לשונו שמי שאמר
הדבר ההוא ואפילו קיים כל התורה כולה בסתר ובגלוי יהיה
גוי הרי זה גוי, א"כ אין אצל זה הזך בשכל הפרש בשום פנים
בין מי שאינו משמר שבתו מפני החרב ובין מי שאינו משמרו
כרצונו, אח"כ מצאנוהו אומר כי כשיכנוס אחד מן האנוסים
בבית תפילתם ואפילו אינו אומר דבר ואחר כך יכנוס בביתו
ויתפלל תפילת ישראל שהתפילה ההיא פשע הוא מוסיף בה
ועבירה היא בידו, והביא ראיות על זה מדברי חז"ל כי שתים
רעות עשה עמי שהיו משתחוים לצלם ולהיכל ע"ד כפירה למען
טמא מקדש ה' ולחלל שם קדשו, וכן מי שיכנוס בבית שישמע
לאשר ידמה להשתדל בגדולת ה' יתב' ויתע' ולא יזכור בו ולא
יאמר דבר שיהיה היפך הדת בשום פנים והוא עם כל זה
מוכרח בהכנסתו, ועוד מצאנוהו אומר שמי שיודה באותו האיש
שהוא נביא ואע"פ שהוא אנוס הרי הוא רשע ופסול מפסולי
עדות דאורייתא התורה אמרה אל תשת ידך עם רשע להיות
עד חמס, וכאשר שמענו גדופו וחרופו באריכת לשונו בסכלות
והוללות אמרנו אין ראוי עם כל זה שנתפוס עליו עד שנשמע
סוף

סוף דבריו, ואולי יהיה כדבר שלמה ע"ה טוב אחרית דבר מראשיתו, ומצאנוהו בתכלית דבריו אומר שהמינים והערלים יאמינו כמו כן כהם ולא יודו לו בשליחות, וכאשר שמענו זה תמהנו מרוב הפלא ואמרנו המבלי אין אלקים בישראל שיהיה עובד ע"ז שורף בנו ובתו לעבדו ק"ו שנשרוף אנחנו עצמינו ובנינו בעבודת האל יתברך ויתנשא, אוי לשאלה ולמענה. וכאשר ראינו ראשית דברו שלקח ראיה ממי שאינו מסכים עם דבריו וסכל זה השיעור וסופו שיישר בעיניו דעת המינים והנוצרים יש"ו אמרנו צדק דברי האל יתב' תחילת דברי פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רע. וממה שראוי שתדעהו שהאדם אין ראוי לדבר ולדרוש באזני העם עד שיחזיר מה שרצונו לדבר בו פעם ושתים ושלוש וארבע וישנה אותו היטב ואחר כן ידבר, וכן אמרו ע"ה והביאו ראיה בזה מלשון הכתוב אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ואח"כ ויאמר לאדם, זה נאמר על מה שיצטרך בו האדם לדבר בו בפיו, ואולם מה שיחוק האדם בידו ויכתבהו על הספר ראוי לו שיחזירהו אלף פעמים אלו יתכן זה, וזה האיש שלא עשה דבר מכל זה אבל כתב אלה הענינים הנכברים בטופס ולא ראה לכתבם תחילה ולתקנם, מפני שהיה דברו אצלו בלי ספק כענין שלא היה צריך להזור עליו, ומסר ביד איש שישלוט בם בכל עיר ובכל מדינה והפיל בם לבות בני אדם שלח חשך ויחשיך:

ועתה אתחיל לבאר גורל מה שנפל הענין הזה ומה שעשה בעצמו כא שער ואיך חשב לעשות טובה אחת והנה רעות רבות ושנה והביא ראיות שאינו כענין והאריך לשונו והלך אחר רצונו -- בענין – ואומר שהמפורסם בדברי רז"ל שישראל בימי משה קודם צאתם ממצרים הפסידו דרכם והפרו ברית מילה ולא היה בהם מהול אלא שבט לוי עד שבאה מצות פסח ואמר האל יתב' למשה כל ערל לא יאכל בו וצום בעשיית המילה, וכך אמרו ע"ה משה היה מל ויהושע היה פורע ואהרן מוצץ ואספו כל הערלות המרים המרים והיה דם מילה מתערב עם דם הפסח, ובזה היו ראוים להגאל והוא דבר האל יתב' ליחזקאל ע"ה ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך, ואמרו ע"ה דם מילה ודם פסח, ואמרו עוד ע"ה שהם קלקלו בעריות לדבר האל יתב' בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו, ועם היותם בזה הענין הרע בשביל מה שאמר משה רבינו ע"ה והן לא יאמינו לי האשימו השם יתב' ע"ז, ואמר לו משה הם מאמינים בני מאמינים דכתיב ויאמן העם וכו' והאמין בה' ויחשבה לו

צדקה

צדקה, אבל אתה אין סופך להאמין דכתיב יען לא האמנתם בי ונענש לאלתר כמו שבארו ע"ה ההושד בכשרים לוקה בגופו מנא לן ממשה וכו'. וכמו כן ישראל בימי אליהו ז"ל היו כולם עובדי ע"ז בעונותינו אלא שבעת אלפים איש כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו. ועם כל זה כשעמד ללמד חובה על ישראל בחורב כמו שאמר ויאמר מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי לה' אלקי ישראל כי עזבו בריתך בני ישראל א"ל שמא בריתך ואמר ואת מזבחותיך הרסו אמר ליה שמא מזבחותיך אמר לו ואת נביאך הרגו אמר לו והרי אתה קיים אמר לו ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה. השיבו הקב"ה עד שאתה מלמד חובה על ישראל לא היה לך ללמד על אומות העולם שיש להם בערוער ששים בתים לע"ז. אלא תלמוד חובה על ישראל. עזובת ערי ערוער ולך שוב לדרכך המדברה דמשק וכל זה מובן לרז"ל במדרש חזית. וכמו כן בזמן ישעיה ע"ה הרבו עונות והוסיפו להטוא כמו שאמר הוי גוי חטא עם כבד עון וגו' והיה בם עובדי ע"ז כמו שאמר ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך. והיה בם כמו כן שפיכת דמים כמו שאמר איכה היתה לזונה וגו' ועתה מרצחים. והיו ג"כ מחללי שם שמים כמו שאמר אכול ושתה כי מחר נמות. ובזו מצות האל יתב' כמ"ש סרו מני דרך הטו מני אורח השביתו מפנינו את קדוש ישראל. ועם כל זה בשביל שאמר ובתוך עם טמא שפתים. אמר ויעף אלי אחד מן השרפים וכו' עד והטאתך תכופר. ולא כופר עד שהרגו מנשה כמ"ש ע"ה. וכאשר עמד המלאך ולמד חובה על יהושע בן יהוצדק בשביל בניו שהיו נושאים נשים שאינן ראויות לכהונה הרחיקו האל יתב' כמ"ש יגער ה' בך השטן ויגער ה' בך הבוחר בירושלים. א"כ נענשו עמודי עולם משה ואליהו וישעיה ומלאכי השרת כשנשאו בחק עדת ישראל מעט דברים כל שכן קל מקלי עולם יתר דברי' על קהלות ישראל חכמים ותלמידים כהנים ולוים ויקראם פושעים ורשעים וגוים ופסולי עדות וכופרים בה' אלקי ישראל ויכתוב הדבר הזה בכתב ידו מה יהיה ענשו. והם לא מרדו האל יתב' לבקשות טובות והנאות ולא עזבו הדת ורחקו להשגת מעלה ותענוגי הזמן כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כובד מלחמה. ולא ידע זה האיש שהם אלה שלא פשעו ברצונם לא יעזבם האל ית' ולא יתשם ולא בזה ולא שקץ ענות עני כמו שאמר ע"ה וירח את ריח בגדיו אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו לא אמר ככל מה שאמר ובדה מלבו. ומה מפורסם

ג"כ שר' מאיר נתפס בעת שמד מהשמדות שהיה בו שנהרגו חכמי ישראל ואמרו לו מכיריו הלא אתה מאיר, אמר איני, ואמרו א"כ אכול מזה אם אינך מישראל והיה לפניהם בשר הזיר ואמר להם אוכל ברצון והראה את עצמו כאלו הוא אוכל ולא אכל כמו שאמרו ע"ה טמש הא ומתק הא, ואין ספק שר' מאיר אצל זה הצנוע היודע אמתת התורה גוי הוא, מפני שבך כתב בחבורו שמי שהוא בגלוי גוי ובסתר ישראל הרי הוא כגוי, מפני שעבודת האל יתב' אצלו אמנם הוא בסתר ובגלוי והסתיר אותה ר"מ, ומהמפורסם כמו כן שר' אליעזר נתפס למינות אשר הוא יותר קשה מע"ז, וזה שהמינים יבריתם האל יתלוצצו בדתות ויאמרו אויל המתעסק בם משוגע הלמד אותם ויבטלו הנבואה לגמרי, והיה ר' אליעזר ידוע וגדול בחכמות והיה נכבד אצל המינים לשלמות חכמתו, ואמרו איך תהיה במדריגות החכמה אל מה שאתה בו ותאמין בזה, וענה אותם דבר הראם בו כאלו מאמין הוא אמונתם והיתה כוונתו במענה ההוא אמונת האמת לא זולת זה, וזה המעש' הוא במדרש קהלת זה לשונו, מעשה בר' אליעזר שנתפס לשם מינות והעלהו אגמון לבירה אמר לו זקן כיוצא בך יעסוק בדברים הללו אמר לו נאמן הדיין עלי אותו הגמון סבר שעליו הוא אומר והוא לא נתכוון אלא לשם שמים, אמר לו אותו הגמון ר' הואיל והאמנתני אף אני הייתי תמיה לאמר אפשר שישיבות הללו טעו אחרי דברים הללו, אמר לו דימוס הרי אתה פטור, הנה כבר התבאר לך שר"א הראה להגמון שהוא מין ולבו מסור לשמים ומינות גדולה מע"ז כמו שהתבאר בכל התלמוד, ואין ספק שר"א אצל זה הכשר פסול לעדות כמו שהוא כותב בחבורו, והשמד הזה שאנחנו בו אין אנחנו מראים בו שאנו עובדים ע"ז אלא שאנחנו [מראים] נאמין מה שהם אומרים לבד, וכבר נתאמת אצלם שאין אנו מאמינים זה בשום פנים אלא שנרמה בו המלך ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו. וידוע הוא מה שקרה על ישראל בימי נבוכדנצר הרשע שכל מי שהיה בבבל כגד לצלם מלבד חנניה מישאל ועזריה ע"ה כמו שאמר האל יתב' עליהם לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פנים יחוורו, ואולם החרש והמסגר היו בכלל מי שסגד אם הם היו בבבל, ואולם לא ראינו מעולם מי שקראם לא רשעים ולא גוים ולא פסולי עדות ולא חשב האל יתב' ויתע' עליהם עון ודיא ע"ז מפני שהיו אנוסים, וכן אמרו ע"ה הם לא עשו אלא לפנים אף אני לא אעשה עמהם אלא לפנים בימי המן, ואולם האיש הזה אין ספק שהוא מאשים האל יתב' הוי רב את יוצרו חרש

מחרשי

מחרשי האדמה, היאמר חמר ליוצרו מה תעשה, וידוע הוא כמו כן מה שקרה לישראל במלכות יון הרשע מגזרות קשות ורעות ומכללם היה שלא יסגור אדם פתח ביתו כדי שלא יתייחד להתעסק בשום מצוה ורבים כאלה, ועם כל זה לא קראום החכמים ע"ה לא רשעים ולא גוים אלא צדיקים גמורים והיו מתחננים בעדם והוסיפו בתפילה בימי מתתיה על הנסים וכו' עד ורשעים ביד צדיקים. ולולא שהסכמנו בתחלת דברינו שלא נזכיר כל דברי זה המעתיק מלשון מלים השמעתים לך והיית מאריך לתמוה איך יסכל האדם ערכו בזה השעור עד שיזכור בדברים האלה וישלח ידו ויכתוב ויענה כשישאלהו שואל בעת שאלה אחת כמו שזכרנו והשיבו עליה תשובות שאינו כענין, יביא ראיותיו בעדים זוממים ובמקלל אביו ואמו ובמקלל — .. ובמצות ציצית ותפילין ובחורש שור וחמור ובהרבעת בהמה כאלו השואל שאל ממנו שיחבר לו הזהרות ימנה בם כל המצות, ואמר כן שהישמאלים יש להם ע"ז בְּמַכָּה*) ובמקומות אחרים, או כאלו הוא השואל שאלוהו אם יעל' לחוג בְּמַכֶּה או לא, ואמר כמו כן שהמשוגע הרג מישראל נ"ב אלף כאלו השואל שאלו אם יהיה לו חלק לעוה"ב ורבים כמו אלה, ובאמת היה ראוי לאיש הזה שיתבונן בדברי שלמה ע"ה באומרו אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלקים וגו', שהוא אלו התבונן בפסוק זה היה יודע כי כל מה שישיב על שאלה או ידין באיסור אי היתר שהוא מוציא דבר לפני האלקים ולא היה נופל במה שנפל והשית"ב יודע ועד ודי בו עד שהוא אלו חרף יותר ממה שחרף והוסיף בדבריהם יותר ממה שהוסיף לא תזיקנו זה ולא בקשנו עזר לעצמינו בשום פנים אבל אמרנו נשכבה בבשתינו ותכסנו כלמתנו כי לה' אלקינו חטאנו אנחנו ואבותינו והיה מוסיף (בו) בעינינו גדולה ומעלה ונאמר כי לשם שמים נתכון לפי שאנו מכירים ת"ל ערכינו ולא נסכל אותו ידענו ה' רשענו עון אבותינו כי חטאנו לו ולא היה ראוי לנו לתפוש לולא שהוא כתב פרק לא היה ראוי לנו להתרשל ממנו ולהחריש לו והוא אומרו שמי שהתפלל מאנשי השמד אין לו שכר בתפילה ההיא דעבירה היא בידו, וידענו כי כל מה שיחובר בספר בריא או חולה אין ספק שיפורסם בידי אדם, וזהו מה שהרבה בדעות הנפסדות באנשים לפי שאין בינך ובין דעת הנפסדת אלא מה שיחוקק על ספר ותעשה לו כך בלי ספק, לפיכך פחדנו שתגיע התשובה

---

*) כן נקרא בית תפלתם בלשונם.

התשובה ההיא המשיבה מאחרי ה׳ ביד עם הארץ וומצא בדה שאין לו שכר בתפילה ולא יתפלל, וכמו כן יתר המצות ההקש בם אחת אין שכר לו כמעשה אחת מהם, והנני מבאר לך עתה כמה שנפל בו זה המוסיף להחביל, כבר באר הספר שאחאב בן עמרי הכופר באל ית׳ העובד ע״ז שהעיד השי״ת עליו רק לא היה כאחאב, כשצם שתי שעות וחצי מהיום לפי מה שאמרו חז״ל בטלה גזרה מעליו כמו שאמר ויהי דבר ה׳ אל אליהו התשבי לאמר הראית כי נכנע אחאב מפני יען כי נכנע אחאב מפני לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה אל ביתו, ולא קפח הקב״ה שכר תעניתו. ועגלון מלך מואב המצר לישראל, מפני ששם כבוד לשי״ת כשאמר לנ אהוד דבר אלקים לי אליך המלך ועמד, גמלהו האל יתב׳ גמול טוב ושם כסא שלמה שהוא כסא ה׳ כמו שאמר וישב שלמה על כסא ה׳, וכסא המלך המשיח מזרעו כי רות המואביה היתה בתו, וכן אמרו החכמים ע״ה ולא קפח הקב״ה שכרו, ונבוכדנצר הרשע שהרג מישראל כחול אשר על שפת הים ושרף בית הדום של אלקינו יתב׳, בשביל שרץ ד׳ פסיעות להקדים שם אלקינו ב״ה לשם חזקיהו כמו שאמרו רהט בתריה ד׳ פסיעות היה גמולו שמלך מ׳ שנה כמו מלכות שלמה ולא קפח הקב״ה שכרו, ועשו הרשע שהעיד הש״י באיבתו לו ואת עשו שנאתי, ובארו החכמים רוע פעליו ואמרו ביום א׳ עבר ה׳ עבירות ואלו הן הרג את הנפש ועבד ע״ז ובעל נערה המאורסה וכפר בתחיית המתים ושטם את הבכורה, ונתעטף בטליתו ונכנס אצל יצחק אביו ואמר יש מעשר למלח? אמר לו כמה בני מדקדק במצות, ועכ״ז כשהחזיק במצוה אחת והוא כבוד האבות היה שכרו שנתן לו השי״ת מלכות בלי נפסקת עד שיבוא מלך המשיח ז״ל. כמש״א ע״ה אין בן דוד בא עד שיטול עשו כבוד אב ואם כדכתיב אחר כבוד שלחני אל הגוים, וזה דבר החכמים ע״ה אין הקב״ה מקפח זכות כל בריה אלא יגמול לעולם על פעולת הטוב לכל מי שיעשהו ויעניש על מעשה הרע אל מי שיעשהו, ואם לאלה הכופרים המפורסמים יגמלם השי״ת גמול טוב על מעט מוער ממעשה הטוב, ישראל שנאנס באונס השמד ועישה מצות בסתר איך לא יגמלהו האל יתב׳ על כך ולא יהיה הפרש אצלו בין עושה מצוה או אינו עושה, בין עובד אלהים לאשר לא עבדו, וכל שכן שלא יראה מדבר זה האיש אלא כשיתפלל יעשה עברה כך כתב ואמר כי שתים רעות עשה עמי, וכבר התבאר לך טעותו, ושהוא לא סר תמיד מהיותו מגנה אנשי זמנו עד שעבר זה לדבר בחק החכמים ע״ה כמו

שבארנו

שבארנו, ולא זה בלבד אלא אף כחק הבורא יתב׳ ואמר שהוא יעניש על מעשה המצות וכה אמר שתפילת אחד ממנו עברה היא ועל כמו זה אמר שלמה ע״ה ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא, וכאשר ראיתי כי זה הדבר המחליא אשר היא חלי העינים שמתי ידי לקבץ סמים ובשמים ראש מדברי הקדמונים, זה יעשה מהם פוך מועיל למחלה ההיא ותרופה בו בעזרת השם יתברך:

וראיתי לחלק דברי בזה הענין לחמשה מינים. המין הראשון בחלוקת המצות בעת האונס: המין השני בגבול חלול השם יתעלה ויתברך, ועונשו: המין השלישי במדריגת הנהרגים על קדושת השם והאנוסים באונס השמד: המין הרביעי בענין זה השמד מבין השמדות ומה ראוי לאדם לעשות בו: המין החמישי בספור איך יאות לאדם שישמר בזה השמד, ה׳ למען שמו הגדול ורחמיו הרבים יבטלהו —.

המין הראשון בחלוקת המצות בשנות האונס. שלושה כללים מהמצות והם ע״ז וגלוי עריות ושפיכות דמים, הדין בהם הוא שכל זמן שיאנס האדם על אחת מהם הוא מצוה שיהרג ואל יעבור בכל זמן ובכל מקום ועל איזה ענין שיהיה. אמנם אמרנו בכל זמן רצוננו בו בכל עת בין בשעת השמד בין שלא בשעת השמד, ואמרנו בכל מקום ר״ל בין בצינעה בין בפרהסיא, ואמרנו ועל איזה ענין נרצה בו בין נתכוון להעבירו בין שלא נתכוון להעבירו יהרג ואל יעבור. ושאר המצות כול׳ מלבד אלה הג׳ אם אנסו עליה׳ אונס יביט אם להנאת עצמו נתכוון יעבור ואל יהרג בין בשעת השמד בין שלא בשעת השמד בין בסתר בין בפרהסיא, וראיה לדבר אמרם באלו נשרפין והא אסתר בפרהסיא הואי. אסתר קרקע עולם היא, רבא אמר הנאת עצמו שאני ואזדא רבא לטעמיה דאמר רבא האי גוי וכו׳, וקיימא לן הלכתא כרבא, א״כ הנה נתבאר לך שכל זמן שיתכוון להנאת עצמו יעבור ואל יהרג אפילו בפרהסיא ובשעת השמד, ואם נתכוון להעבירו יביט כמו כן אם היה בשעת השמד יהרג ואל יעבור בין בצינעה בין בגלוי, ואם היה שלא בשעת השמד אם היה בסתר יעבור ואל יהרג ואם היה בפרהסיא יהרג ואל יעבור, וזה תורף לשונם בענין הזה, כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן אפילו שלא בשעת השמד לא אמרו אלא בצינעה אבל בפרהסיא אפילו מצוה קלה יו״י אמרוה רבנן וכך אמרו מאי מצוה קלה וכו׳, אמנם פרהסיא ירצהו בו עשרה מישראל, וכך אמרו ז״ל אין פרהסיא פחות מעשרה וכולם מישראל: המין השני כגבול [חלול] השם יתב׳

ועונשו

וענשו, חלול השם יתב׳ יחלק לשני חלקים כללי ופרטי, והכללי יחלק לשני חלקים, האחד מהם הוא שיעשה אחד מבני אדם עברה להכעיס לא יעשוה לתענוג או לערבות שימצא במעשה ההוא, אלא להיותו קל ונבזה בעיניו, הנה זה כבר חלל את הש״י והוא אמרו יתב׳ ולא תשבעו בשמי לשקר והללת את שם אלקיך אני ה׳, וזה מעשה אין שום תענוג והנאה נמצאים בו, ואם עשה בפרהסיא הוא מחלל שם שמים בפרהסיא, וכבר בארנו שכל מקום שנאמר בו פרהסיא נרצה בו עשרה מישראל. והשני שיתרשל האדם מעצמו ולא יתקן פעולותיו הגשמיות עד שיגלו אצל ההמון ממנו ספורים מגונים מאד ואע״פ שלא עשה עבירה כבר חלל את השם יתעלה מפני שראוי לאדם שישמר מבני האדם מהעבירות כמו שישמר במה שיש בינו ובין בוראו כמו שאמר יתעלה והייתם נקיים מה׳ ומישראל, וכך אמרו ביומא רב נחמן בר יצחק אמר כגון דאמר אינשי שרא ליה מרא לפלניא, ואמרו עוד כגון שהביריו בוששין משמועתו: והפרטי יתלק לשני חלקים, האחד שיעשה איש חכם מעשה שהוא מותר לכל אדם אלא שאיש כמוהו אינו ראוי לעשות כמעשהו מפני שהוא ידוע במעשה החסד; והוא מבוקש יותר מזולתו וזה כבר חלל את השם יתב׳, וזה מאמר רב בגבול חלול השם יתב׳ כגון אנא דשקילנא בשרא ולא יהיבנא דמי לאלתר כלומר שאדם כמוני לא היה ראוי לו שיקה דבר עד שישקול דמיו תיכף שהוא לוקח ולא אחר כן, ואע״פ שהמעשה הזה מותר לכל בני אדם, וכמו כן מאמר ר׳ יוחנן כגון אנא דמסגינא ד׳ אמות בלא תפלין, ענין זה שאדם כמוני לא היה ראוי לו לעשות זה, ובכל התלמוד אדם חשוב שאני. והחלק השני שיהיה אדם חכם מתנהג עם בני אדם הנהגה פחותה וכשרה במקחו ובממכרו ובמשאו ובמתנו, ויקביל פני אדם בכעס ובבזיון ולא תהיה דעתו מעורבת עם הבריות ולא יהיה לו עם בני אדם מדות יקרות והגונות, הנה זה כבר חלל השם יתב׳ וכך אמרו ע״ה בזמן שאדם קורא ושונה ואינו נושא ונותן באמונה ודבורו אינו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרים עליו וכו׳. ולולא פחדתי מהאריכות ומהיציאה מכוונת דברינו פה הייתי מבאר לך איך ראוי לחכם שיתנהג עם בני אדם, ואיך יאות שיהיו כל פעולותיו וכל דבריו וקבלותיו לבני אדם כולם עד שישבחוהו כל מי שידבר עמו או יתערב עמו, ומה ענין אמרם נושא ונותן באמונה ומה ענין דבורו בנחת עם הבריות, ואולם לא יספיק בזה אלא חבור גדול, ואשוב לענין דברי, וקדוש השם הוא היפך חלול השם וזה שהאדם הוא

כשיעשה

כשיעשה מצוה מהמצות ולא יערב עמה כוונה מהכוונות אלא אהבת השי"ת ועבודתו לבד הנה הוא קדש את השם, ואם עשה זה לפני קהל הנה הוא קדש את השי"ת ברבים, וכמו כן אם נשמעו ממנו שמועות טובות קדש את השי"ת כמו שאמרו בזמן שאדם וכו' עד ויאמר לו עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר, וכמו כן אדם גדול כשימנע עצמו מענינים מכוערים קדש את השם כמו שאמרו ולזות שפתים הרחק ממך. וחלול השם הוא עון גדול יענש בו שוגג כמזיד כמש"א ע"ה אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם, וכל העונות יארך אדם עליהם אלא חלול השם אין מאריכין, וכך אמרו אין מקיפין לחלול השם מהו אין מקיפין אין עושין בו כחנוני המקיף, כלו' שיפרעו ממנו מיד, וכל המחלל שם שמים בינו לבין עצמו הב"ה נפרע ממנו בגלוי כמ"ש ע"ה כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי, והעון הזה בין יתר העונות אין יום הכפורים ולא תשובה ולא יסורים מכפרים אלא כולם תולים ומיתה מכפרת, וכך אמרו ז"ל כל מי שיש בידו חלול השם אין כה בתשובה ולא ביוה"כ לכפר ולא ביסורים למרק, אלא כולם תולים ומיתה מכפרת שנאמר ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון, וכל זה כשיהיה מחלל שם שמים ברצונו כמו שנבאר, וכמו שחלול השם הוא עון גדול כך הוא קדוש השם מעשה טוב וגדול, והגמול הטוב עליו רב ועצום מאד, וכל איש מבני ישראל הוא חייב בקודש השי"ת, כמו שאמר בספרא אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי וגומר להיות לכם לאלקים על מנת כך הוצאתי אתכם על מנת שתקדשו שמי ברבים, ואמרו בפ' בן סורר ומורה סנהדרין ע"ד: בעי מיניה מר' אמי בן נח מצווה על קדוש השם או לא, שמע מינה בבר ישראל-לא צריך בעייא דמצווה על קדושת השם דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל—:

המין השלישי במדרגת הנהרגי' על קדושת השי"ת והאנוסי' באונס השמד, דע שכל מקום שאמרו חכמים בו ע"ה יהרג ואל יעבור, אם נהרג כבר קדש את השי"ת, ואם היה בעשרה מישראל כבר קדש את ה' ברבים כמו חנניה מישאל ועזריא ודניאל ועשרה הרוגי מלכות ושבעה בני חנה ושארי ישראל הנהרגים על קדוש השי"ת, הרחמן יקום נקמת דמיהם בקרוב בימינו, ובעדם נאמר אספו לי הסידי כורתי בריתי עלי זבח, ואמרו החכמים ע"ה השבעתי אתכם בנות ירושלים, השבעתי אתכם בדורות של שמד בצבאות שעשו לי צביונים ועשיתי צביונים, או כאיילות השדה שהיו שופכים דמם עלי

כדם

כדם צבי וכדם איל, וכן הוא אומר כי עליך הורגנו כל
כל היום, ואיש שזכהו השית"ב לעלות במעלה העליונה הזאת
כלומר שנהרג על קדושת הש"יתב ואפילו היו עוונותיו כירבעם
בן נבט והביריו הוא מבני העוה"ב, ואפילו לא היה תלמיד
חכם, וכך אמרו ע"ה במקום שהרוגי מלכות עומדין אין כל בריה
יכולה לעמוד במחיצתן מאן נינהו אי לימא ר"ע והביריו וכל
שכן דאיכא תורה ומעשים טובים, אלא הרוגי לוד, ואם לא
יהרג אלא עבר מפני האונס ולא נהרג לא היטיב לעשות והוא
מחלל שם שמים באונס, אמנם אינו חייב עונש מכל השבעה*)
עונשים שלא מצאנו בכל התורה כולה לא בקלות ולא בחמורות
מקום שיחייב השי"ת גמול מגמולי העונש לאנוס אלא לעושה
ברצון כמו שאמר והנפש אשר תעשה ביד רמה וגו' ואולם
אנוס לא, וכך אמרו בתלמוד אנוס דאורייתא הוא דכתיב כי
כאשר יקום איש על רעהו וגו' כן הדבר הזה, וברוב המקומות
אנוס רחמנא פטריה ולא נקרא לא פושע ולא רשע ולא פסול
לעדות אלא אם כן עשה עברות יפסל בם לעדות, אלא
שהוא לא קיים מצוות קדושת השם ויקרא שמו מחלל שם
שמים באונס ואינו כמו מהלל שם שמים ברצון בשום פנים,
ואמנם מי שיאמר או יעלה על דעתו מפני שאמרו החכמים ע"ה
יהרגו ועל יעבורו שאם עבר שיהיה חייב מיתה אם היה [אנוס]
כמזיד זה טעות גמורה שאין הדבר כן אלא כמו שאספר, וזה,
שהוא מצוה שיהרג ואם לא נהרג אינו חייב מיתה ואפילו עבד
עבודה זרה באונס אינו חייב כרת וכ"שכ שלא יהרגוהו ב"ד
וזה העיקר הוא מבואר בתורת כהנים, אמר הש"ית בנותן
מזרעו למולך ונתתי את פני באיש ההוא לא אנוס ולא שוגג
ולא מוטעה, לא יתחייב כרת אע"פ שיהי' חייב אם עשה במזיד
וברצון כרת, וכל שכן עברות שיתחייב על זדונם ברצון מלקות
ארבעי' לא יתחייב אם עשאם באונס מלקות בשום פנים, והלול
השי"ת בלאו הוא כמו שאמר האל יתב' ולא תחללו את שם
קדשי, וידוע הוא ששבועות שקר היא חילול השם שכן כתוב
ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלקיך וגו', ועם כל
זה לשון המשנה נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה
בש"א אומרי' בנדר ובה"ה אומרי' אף בשבועה, ואעפ"י שהענינים
האלה הם מבוארים בעצמם ואין צריך להביא עליהם ראיות
בשום פנים כי איך יושם (דין) מי שעשה באונס עם מי שעשה
ברצון

*) ל"ה כ"ל ז' עונשים הם מלקות כרת מיתה בידי שמים, וד' מיתות בית דין:

ברצון ואמרו הז"ל יעבור ואל יהרג, וראה זה האיש עצמו יקר יותר מהחכמים וזותר מדקדק במצות והתיר עצמו למיתה בפיו ובלשונו וקדש את השם לפי דבריו, הוא חוטא ומורד במעשיו ודמו בראשו מתחייב בנפשו לפי דבר האל ית' וית' אשר יעשה אותה האדם וחי בהם ולא שימות בהם:

המין הרביעי בענין זה השמד מבין השמדו' ומה ראוי לאד' שיעש' בו, דע שכל השמדות שהיו בזמן החכמים ז"ל היו מצוים בם לעבור על המצות והי' בם עשיית מעש' כמו שאמרו בתלמוד שלא יתעסקו בתורה או שלא ימולו את בניהם או שיבעלו נשותיהם נדות או שיחללו את השבת או זולת זה, וזה השמד לא יחייבו עשיית מעשה אלא הדבור בלבד ואם ירצה האדם לקיים תרי"ג מצות בסתר יקיים ואין מונע לו אלא אם הקרה עצמו בלא אונס שיחלל שבת וזולתו אינו בכך אנוס כי זה האדם אינו מתחייב לשום מעשה כי אם הדבור בלבד, וכבר נתאמת אצלם כי אין אנחנו מאמינים באותו הדבור ואינו כפי מאמרו אלא להנצל מן המלך כדי להפיס דעתו בדבור דרתו, לפיכך כל מי שנהרג כדי שיודה בשליחות אותו האיש לא יאמר עליו שהוא עושה הטוב והישר ויש לו שכר לפני הש"ית, ומעלתו במעלה העליונה כי הוא מסר עצמו לקרושת הש"ית אבל מי שבא לשאול אותנו או יהרג או יודה אומרים לו שיודה ואל יהרג, אבל לא יעמוד במלכות אותו מלך אלא ישב בביתו עד שיצא, ואם הוא צריך למעשה ידיו יעשה בסתר עד שיצא כי מעולם לא נשמע כמו זה השמד הנפלא שאין כופין בו כי אם על הדבור בלבד, ולא יראה מדברי רז"ל שאמרו יהרג ואל יעבור ואל יאמר דבר שאין בו מעשה, אבל יהרג כשיחייבוהו לעשות מעשה ולא יעבור דבר שהוא מוזהר עליו, וצריך כל מי שיעבור עליו זה השמד להתנהג באלו הענינים שאני מציע, שישים בין עיניו לעשות ולקיים מן המצות מה שהוא יכול, ואם אירע לו שעבר הרבה או שחלל שבת לא יטלטל מה שאינו מותר לטלטלו ואל יאמר מה שעברתי עליו יותר גדול מזה שאני נזהר ממנו, אלא יזהר מכל מה שהוא יכול, ותדע שצריך אדם לידע עיקר מעיקרי הדת והוא שירבעם בן נבט והדומים לו נפרעים ממנו על עשיית העגלים ועל בטול ערובי תבשילין והדומה להם שלא יאמר האדם קם ליה בדרבה מיניה לא יאמר זה אלא בדיני בני אדם בעולם הזה, אבל הש"ית ויתעלה נפרע מבני אדם על החמורות ועל הקלות ונותן שכר על כל דבר שעושים, על כן צריך האדם לידע כי כל עבירה

שיעבור

שיעבור נפרעין ממנו עליה וכל מצוה שיעשה מקבל עליה שכר, ואין הדבר כמו שחשב בזה האיש הנשאל, והעצה שאני יועץ לנפשי והדעת שאני רוצה בה לי ולאוהבי ולכל מבקש ממני עצה שיצא מאלו המקומות, וילך למקום שהוא יכול להעמיד דתו ולקיים תורתו בלא אונס ופחד ויעזוב ביתו ובניו וכל אשר יש לו עליו, כי דת הש"ית שהנחיל אותנו גדולה והיובה קודם לכל אלו המקרים הבזוי' בעיני המשכילים, שהם אינם עומדים ויראת ה' יתב' היא שעומדת, ולא עוד אלא אפי' היו שתי מדינות מישראל אחת מהן יותר טובה במעשיה ובמנהגותיה ויותר מדקדקת מהאחרת ונכנעים למצות יותר שחייב ירא ה' יתב' לצאת מאותה המדינ' שמעשיה אינן כל כך לאותה המדינה הטובה, וכבר הזהירו רז"ל שלא ידור אדם במדינה שאין בה עשרה חסידים והביאו ראיה ע"ז מסדום דכתיב אולי ימצאון שם עשרה ויאמר לא אשחית בעבור העשרה, וכל זה כשהיו שתי המדינות ישראל, אבל אם היה המקום מן הגוים ישראל שהוא עומד ביניהם על אחת כמה וכמה שהוא חייב לצאת ממקומו למקום טוב וישתדל לעשות ואף על פי שמפיל עצמו בסכנות עד שינצל מן המקום הרע שאינו יכול להעמיד דתו כראוי וילך עד שיגיע למקום טוב וכבר פורש על ידי הנביאים ע"ה שכל הדר בין הכופרים שהוא כמותם, וכן אמר דוד ע"ה כי גרשוני מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלקים אחרים, הנה שקל דירתו בין הגוים כאלו עובד אלקים אחרים וכן אמר דוד ע"ה הלא משנאך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט, וכן אמר חבר אני לכל אשר יראוך ולשומרי פקודיך, וכן חיובי' החסידים ויראי ה' יתב' שימאסו הרע ועושיו וידבקו בטוב ובעושיו, וכן מצינו באברהם ע"ה שמאס משפחתו ומקומו וברח לנפשו להנצל מדעת הבוערים, וכל זה אם לא יכופו אותו הכופרים לעשות מעשיהם שצריך האדם לצאת מביניהם, אבל כשכופין אותו לעבור על אחת מן המצות אסור לעמוד באותו מקום אלא יצא ויניח כל אשר לו וילך ביום ובלילה עד שימצא מקום שיוכל לעמוד ולהעמיד דתו והעולם גדול ורחב, — והתנצלות מי שטען בענין ביתו ובניו אינה טענה לפני באמת אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלקים כפרו, ואין ראוי אצלי מי שיטעון זאת הטענה כדי לרחות מעל נפשו אלא יגלה למקום ראוי ולא יעמוד בשום פנים במקום השמד וכל העומד שם הרי הוא עובר ומחלל שם שמים והוא קרוב למזיד, אבל אלו שמסיתים עצמן ואומרים שיעמדו במקומם עד שיבא מלך המשיח וי"ל

לארץ

לארץ המערב יוציאם ויוליכם לירושלים איני יודע איך יבטל מהם זה השמד אלא הם עוברים ומחטיאים זולתם וכמותם אמר הנביא ע"ה וירפאו את שבר בת עמי על נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום, כי ביאת המשיח אין לו זמן קצוב עד שתולין ואומרין עליו שהוא קרוב או רחוק וחיוב המצות אינו תלוי בביאת המשיח, אלא אנחנו מחויבים להתעסק בתורה ובמצות ונשתדל להשלים עצתם, ואחר שנעשה מה שאנחנו מחויבים אם יזכינו הש"ית אנחנו או בנינו או בני בנינו לראות המשיח ז"ל הרי זה טוב יותר ויותר ואם לא לא הפסדנו כלום אלא רוחנו בעשייתינו מה שאנחנו מחוייבים בו, אבל אם יעמוד אדם במקומות שיראה מהם כי התורה נפסק מהם והמין יאבד בעבור השנים! — והוא אינו יכול להעמיד דתו ויאמר אשאר כמו שאני עד שיבוא המשיח ז"ל ואצא מורה שאני בו, אין זה כי אם רוע לב ואבוד גדול ובטול הדת, ודעת זו היא דעתי והש"ית ויתעלה יודע האמת יתרומם ויתנשא:

המין החמישי אפרש בו איך ראוי לאדם לראות עצמו באלו ימי השמד, חייב הוא כל מי שאינו יכול לצאת מפני משאלות לבו וסכנת הימים ועמד באותם המקומות שיראה נפשו, מחלל שם שמים לא ברצון ממש אבל קרוב הוא להיות ברצון ושהוא נזוף מלפני המקום ברוך הוא נענש על רוע מעשיו, ועם זה יהיה בדעתו שאם עשה מצוה מן המצות שהש"ית יכפול שכרו עליהם שהוא לא עשאם אלא לשם שמים בלבד ואינו מבקשה כדי להתגדל ושיראה שהוא עושה מצוה ואינו דומה שכר מי שעשה מצוה בלי פחד לשכר מי שעושה אותה ויודע הוא שאם יוודע בו יאבד עצמו וכל מה שיש לו, ועל דמיון זה הזמן אמר הש"יתב כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך ואעפ"כ לא יפנה אדם ממחשבתו עד שהוא יוצא מאותן הגלילות שקצף הש"ית עליהם, ובכל יכלתו ישתדל, וגם כן אינו ראוי להרחיק מחללי שבתות ולמאוס אותם אלא מקרבם ומזרזם לעשיית המצות וכבר פרשו רז"ל שהפושע אם פשע ברבונו כשיבוא לבית הכנסת להתפלל מקבלים אותו ואין נוהגין בו מנהג בזיון ותמכו על זה מדברי שלמה ע"ה שאמר לא יבוזו לגנב כי יגנוב לא יבוזו לפושעי ישראל שהם באים בסתר לגנוב מצות, ומיום שגלינו מארצינו בעונותינו ובעונות אבותינו לא פסק ממנו שמד, כי מנעורנו גדלנו כאב ומבטן אמו ינחנו, ובכל התלמוד אומר שמדא עבידא דבטל הש"יתב ויתעלה יבטל זה השמד ויקיים בימינו מה שנאמר בימים ההם

נאום

נאום ה' יבוקש עת עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאינה, כי אסלח לאשר אשאיר וכן יהי רצון ונאמר אמן:

תם

שאלה ע"ד האנוסים

אטר סעריה בכה"ר מימון אבן דנאן יב"ץ:

שלוח שלחו אלי נכבדי הקהל הקדוש מאלקה לשאול את פי במעשה שקרה, והוא שאחד מאלו האנוסי' הבאים מארץ קאשטיילא לחזור בתשובה, והם שהוכרחו אבותם ונכנסו להמיר את כבודם ולצאת מן הכלל, היום כמו תשעים שנה, והנה אלה דור שני שלישי ורביעי, כי זה האיש נשא אשה במאלקה בכתובה וקדושין ומת בלא בנים וחיי לרבנן ולכל ישראל שבק, ויש לו אחים מאותם המומרים שלא שבו בתשובה, אם אשתו של זה השב בתשובה זקוקה ליבום לאחיו המומר הרשע ואם לאו, ואם אלה המומרים יחשבו רשעים או גוים גמורים, ואם קדושיהן תופשין כבת ישראל בעודם בקלקולם ואם לאו, ואם הם נחשבים כרשעי ישראל ולא כגוים האנוסין הם או משומדים. ואני עניתים כי כל המוכרח לצאת מן הכלל ר"ל הדור הראשון היו אנוסים גמורים, והדורות הבאים אחריהם בניהם ובני בניהם, כל זמן שהם נבדלים ונכרים שהם זרע ישראל, נחשבים מרשעי ישראל ואינם משומדים גמורים, וצד אנסות יש בהם, ואע"פי שהם יכולים לברוח מתחת ממשלת מכריהם ולשוב בתשובה, וקדושיהן וגם קדושי המשומדים הגמורי' תופשים בבת ישראל בעודם בקלקולם וכותבין גיטין בשמותיהם, יהיה שמותיהם מה שיהיה וגיטיהן גיטין פוטרין ככל גיטי ישראל, וזה האיש המת בלא בנים אשתו זקוקה ליבום לאחיו הרשע המומר, ואם בא יבוא לשוב בתשובה כאחיו המת ייבם אם ירצה, ואם לא נפייסהו ויחליץ לה ואז תהיה מותרת לשוק, וסבור הייתי שהדין הזה יהיה ידוע ומפורסם לכל הנבונים, ולא חשבתי כי יש מי שיודע ספר ויחלק בדבר זה, כי כבר דברו בזה גאוני עולם ודברי המשנה והגמרא והפוסקים בדין זה הם מחוורים מאוד,

עד

עד שהראוני קונטרס אחד שכתב האיש המקולקל המוח המבלבל השכל כלו מלא טעות ושבושים ברב דברים ודמיונות ועלגות, אבל הכוונה העולה ממנו שהוא אמר שאלו האנוסים הם גוים גמורים והם פחותים מן המשומדים, ואין קדושיהן ולא קדושי המשומדין תופשין בבת ישראל, ואינם זקוקי' ליבום כלל, וזאת האשה היא מותרת לשוק מיד ואינה זקוקה ליבום ולא צריכה להליצה כלל, ולפי דעתו המשובשת יתחייב כי אישה שמת גר צדק היה, ולפיכך הוצרכתי בעבור דמיון ההמון להביא ראיות לדברי שהם דברי גאוני עולם, ואומר כי כתוב בפרק ב' דיבמות מי שיש לו אח מכל מקום זוקק את אשת אחיו ליבום, ואחיו הוא לו לכל דבר הוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית ע"כ — והנה לא הבדיל התנא בין צדיק לרשע ובין עובד אלקים לאשר לא עבדו, ובגמרא פירש מ"מ לאתויי מאי אמר רב יהודה לאתויי ממזר ע"כ ואמרו המפרשים הנבונים שאין צריך לומר לאתויי משומד או אנוס שהאנוס והמשומד אח מעליא הוא לענין יוחסין שהוא יכול לייבם או לחלוץ, והממזר שהבי' הגמרא לא יוכל לייבם שהרי היבמה אסורה לו והיה עולה בדעתינו מפני שהיא אסורה לייבם לו היא פטורה מן החליצה ולכן אמר לאתויי ממזר שהוא אח רחוק ביחס, ועוד שדין אחד הוא אם יהיה האח הממזר יהודי חסיד תלמיד חכם שקודם לכהן גדול עם הארץ או רשע או אנוס או משומד זוקק הוא את אשת אחיו, וכן פסק הרמב"ם ז"ל ואמר מי שיש לו אח מ"מ אפי' ממזר אפילו עובד ע"ז וכו' וכן פסקו הגאונים ז"ל, ואם היינו שואלים את החכמים הפוסקים ההם לאמור אם יהיה האח ממזר ומשומד היהיה זוקק את אשת אחיו ליבום היו אומרים לנו זוקק הוא שכך המובן מדבריהם בברור, וכתוב בתלמוד יבמות בסוף פ"ק אמר רב יהודה אמר רב גוי שקדש בזמן הזה חוששין לקדושיו שמא מעשרת השבטים הוא עד כאן ואע"פ שאינו הלכה ואין חוששין לקדושי גוי בזמן הזה, והטעם שרחוק מאוד הוא וקרוב להיות נמנע שיהיה כל אבהותיו ואמהותיו של זה הגוי מעשרת השבטים, כי אם יש באבותיו בן גויה אע"פ שהוא מישראל שנטמעו בגוים גוי גמור הוא ואין קדושיו קדושין' אבל נבין ממנה כי אם נכיר באמת וברור שזה האיש הוא מעשרת השבטים בלי ספק שקדושיו קדושין ותופסין בקדושי ישראל הכשר ולא יסכל זה מי שיודע בדרכי התלמוד אפילו מעט, ומכאן פסק והשיב רבינו הגדול הרי"ף ז"ל וזה טופס

דבריו

דבריו מועתק מלשון ערבי משעה שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו נעשה ונשמע כבר נתחייבו בעול תורה ואע"פ שימיר כבודו הישראל אלף המרות לא יסור עול התורה מצווארו ואם קדש בת ישראל קדושיו קדושין וזרעו מאשתו המשומדת בר ישראל הוא לכל דבר, פשיט למאי דנפק מינה דאי הדר ביה ומקדש ישראל משומד הוא וקדושיו קדושין וכו', וזאת ההלכה מקויימת היא כמו שידוע ומפורסם אפילו לבר בי רב, ואם הגר שמל וטבל והזר לקלקולו קדושיו קדושין כש"כ הישראל המשומד וכש"כ וקו"ח ישראל האנוס, וזרע המשומד משומד הוא לפי דעת רבים ונכבדים ממני, ולפי דעתי המעוטה החלושה כי זרע המשומד אנוס הוא ויש לי ראיות על זה וזרע האנוס ג"כ אנוס הוא, וכן הורה רבי' הרי"ף וראיה ברור' מאוד בגמ' על זה והיא מה שכתבתי למעלה גוי שקדש בזה"ז חוששין לקדושיו וכו' שאם בודאי ובברור יהיה האיש מעשרת השבטים קדושיו קדושין בלי ספק עד שיטמע הזרע ההוא בגוים ויאבד זכרו ולא יוכר, או יהיה הזרע ההוא מן השפחה או מן הנכרית, ומי שקדושיו קדושין והוא מזרע ישראל שנתקדשו בהר סיני זוקק הוא את אשת אחיו לייבום אם לא יהיה מן השפח' או מן הנכרית שאחיו מן השפח' ומן הנכרית אינו אחיו כלל כי הנולד מן השפחה הוא עבד כמו שדרשו רו"ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה, והנולד מן הגויה הרי הוא גוי כמו שדרשו רז"ל כי יסיר את בנך מאחרי. אמנם מה שכתב הרמב"ם וזולתו ישראל שעבד ע"ז הרי הוא כגוי לכל דבריו, ורבינו יעקב וזולתו כתבו הרי הוא כגוי גמור כן הוא האמת שאנחנו נתנהג עם המשומדים כמו שנתנהג עם הגוים הגמורים, והטעם לרחקם ולהכניעם ולשברם כדי שלא נלמוד ממעשיהם הרעים וכדי שיזכרו וישובו אל ה' כי מגעם ינסך היין ושחיטתם אסורה ובכל ענין נתנהג עמהם כמו שנתנהג עם הגוים הגמורים בין באסורי תורה בין באסורי דברי סופרים, אכן בענין היחס והרבית הם אחינו בלי ספק ר"ל לקידושי בת ישראל ולזקוק לייבום ולהתחתן בם לקחת את בנותיהם ושלא להלותם ולא ללות מהם ברבית, ולכן דייקו לשונם החכמים הפוסקים ואמרו כגוי גמור ולא אמרו גוי גמור, ואעפ"י שחטאו ופשעו ישראלים הם כמו שדרשו רז"ל חטא ישראל אעפ"י שחטא ישראל הוא, ואעפ"י שזה מובן מדברי רז"ל אביא לך ראיה גדולה לדברינו מצינו שהנביא יהוא בן חנני הוכיח את יהושפט מלך יהודה הצדיק על שהלך עם אחאב הרשע המשומד לע"ז לרמות גלעד דכתיב (דה"י ב' י"ט ב') ויצא

אל

אל פניו יהוא בן חנני החוזה ויאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזור ולשנאי ה׳ תאהב ובזאת עליך קצף מלפני ה׳, והנביא אליעזר בן דודוהו הוכיחו ג״כ על שנתחבר לאחזיהו בן אחאב בעשיית האניות וכשרו בעונשי על כך שישברו האניות דכתיב (דה״י ב׳, כ׳ ל״ז) ויתנבא אליעזר בן דודוהו ממרשה על יהושפט לאמר בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה׳ את מעשיך וישברו אניות ולא עצרו ללכת אל תרשיש, ולא הוכיחו אותו על שנתחתן באחאב הרשע המשומד שלקח בתו של אחאב ליורם בנו, וגם אסא אביו הצדיק לקח לו ליהושפט את בתו עמרי הרשע שהיא אחות אחאב ולא הוכיחום הנביאים ולא גנו את מעשיהם על זאת מפני שדבר שהוא מותר עשו, וגם חכמי ישראל לא כתבו עליהם שהחיתון הזה היה אסור להם או עבירה בידם, ועתה ראה גם ראה, כי לפי סברתו של זה המבולבל השכל ולפי דעתו המטורפת יתחייב כי יהושפט והזקיה ויאשיה מלכי יהודה הצדיקים היו גוים גמורים או גרי הצדק, וגם המלך המשיח שיב״ב כן הוא לפי דעתו, וזה כי עמרי ואחאב בנו היו משומדים ולא נמצא בעולם יותר משומד ורשע מאחאב דכתיב רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה׳ וגומר, והנה עתליה המרשעת בתו משומדת ומחזקת בפשעי אביה ורשעו היתה והיא אמו של אחזיהו מלך יהודה והיא גויה לפי דעתו של המבולבל כי המשומד הוא גוי גמור וכל הנולד מן הגויה הוא גוי בלי ספק, והנה נתבאר לנו מטרוף דעתו של זה כי כל מלכי יהודה מאחזיהו עם המלך המשיח שיב״ב הם גוים גמורים או לפחות גרים, ואם יאמר שהם גרים איה מצות אלקינו לא תוכל לתת עליך איש נכרי שלא יהיה המלך מכלל גרים, ולמה זלגו עיניו של אגריפס המלך דמעות, והנה מלכי יהודה והמלך המשיח גרים כמוהו, ולמה האשימו רז״ל את החכמים שאמרו לו אל תירא אגריפס אחינו אתה וקראו להם חנפים, ועל האומר דברים כאלו וכיוצא בהם אמרו רז״ל מסתברא כמאן דאמר מגוש דתאנא מגושא ולא ידע מאי דתאני ראטין ולא ידע מאי דראטין, וכל הראיות האלה שהביאנו הם על המשומדים וזרעם שפרקו עול תורה מעל צווארם וחזרו לעבוד הבלי הגוים ותועבותיהם ברצון לבם וחפץ נפשם הארורה, והפרש גדול יש בין המשומדים והאנוסים המוכרחים לצאת מן הכלל המודים באותו ההבל בפיהם ובשפתם, מפני חרב נטושה מפני קשת דרוכה ומפני כובד מלחמה, והם לא כן ידמו ולבבם לא כן יחשוב, כי ייחוד האל ואהבתו בלבבם והרבה מהם עושים מצות במטמוניות ומסכנים

ומסכנים בעצמם, ואפילו הרשעים מתם הנוטים למינות ואפיקורסות אין ההבל הוא של הגוים השוב בעיניהם לכלום ולא יוכל לבם להאמין שיש בו ממש והרי הם מובדלים ומרוחקים בעיני הגוים והגוים מחרפין ומגדפין אותם כל היום וקורין להם יהודים ושונאין אותם מפני נטותם לתורת היהודית, וכמה אנשים מהם שקדשו את השם ברבים ונהרגו על קדושת ה׳, הלאלה נקרא משומדים וגיים גמורים ופחותים מן הגוים כמו שהורה המשובש המבולבל הדעת חלילה חי ה׳ כי יש שכר לקצת מהם ר״ל לאותם המסכנים עצמם לשמור קצת מצות יותר משכר היהודים האלה אשר אין להם פחד ולא סכנה אבל ישבחום הגוים אם ישמרו תורת ה׳ וחוקיו והם אינם עושין המצות כתקונן, ואף עפ״י שההפרש גדול שבין האנוס והעובר ברצונו ידוע הוא ומבורר לנבונים ואונס רחמנא פטריה דין תורה דכתיב ולנערה לא תעשה דבר וגומר! — וככר כתב הרמב״ם בזה הענין באגרת השמד מה שלא יוכל אדם להוסיף בחזוקו ובראיותיו הברורות עכ״ז לפי קוצר לשוני ודעתי אכתוב בזה מעט מזער מה ששאבתי מטפטוף מטרו ואאיר להמון עמי באור נפשי ההולכת לאורו כדי לזכות את הרבים, כי בעוונותינו שרבו לא פסק השמד מדורותינו מימי היונים בהיותינו על אדמתינו ומיום שגלינו מארצנו עד היום הזה והבושת אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו... ואמר כי ידוע הוא כי אבותינו השחיתו דרכם וקלקלו מעשיהם ובטלו ברית המילה ונטו להבלי הגוים, ולפי דעתי כי ברצונם עשו, והראיה כי שבט הלוי שמרו דרך ה׳ ולא בטלו ברית המילה ואלו הכריחום הגוים מתחילה לקלקל מעשיהם היו מכריחים גם את שבט לוי, ועם כל זה בשביל שאמר משה רבינו ע״ה רבן של כל הנביאים סגולת המין האנושי מלאך ה׳ הקרוב אליו והן לא יאמינו לי נענש והאשימו הקב״ה ואמר לו משה הם מאמינים בני מאמינים, מאמינים דכתיב ויאמן העם, בני מאמינים דכתיב והאמין בה׳ ויחשבה לו וגו׳, אבל אתה אין סופך להאמין דכתיב יען לא האמנתם בי וגומר, וכשנגאלו אבותינו ונכנסו לארץ עבדו ע״ז ברצונם את הבעלים ואת העשתרות בימי השופטים ובימי הנביאים ומתחלת מלכות ירבעם בן נבט יש״ע עד שגלו בימי הושע בן אלה לא פסקה ע״ז מעשרת השבטים וכל קלקולם היה ברצונם ואעפ״י שהיה ביניהם כמה צדיקים עובדים את ה׳ מאהבה ומיראה וכמה נביאים והסידים והכמים לא יכלו להשיבם לתורת ה׳ ולדרכו הטובה, ובימי אליהו רבו הרשעים

המקלקלים

המקלקלים עד שלא נשאר מעובדי ה' אלא שבעת אלפים דכתיב (מלכי' א', י"ט י"ח) והשארתי בישראל שבעת אלפי' כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וגומר, ובימי הרשעים ממלכי יהודה ג"כ עבדו הרבה משבט יהודה ובנימין ע"ז ברצונם ולא ראינו מחכמי ישראל מי שעלתה על לבו לומר שאבותינו אשר פשעו ומרדו וכחשו בה' יקראו גוים גמורים ופחותים מן הגוים ובניהם העובדים את ה' גרים, אכן מדרך היחס כל ישראל אחים הם כלנו בני איש אחד נחנו המורדים והפושעים המשומדים והאנוסים והחוטאים והצדיקים והישרים והכהנים והלוים והחכמים והגרים הנספחים על בית יעקב כלם הם ישראלים עזבו את ה' או כחשו בו ופשעו בתורתו ועול התורה על צווארם לא יסור מהם לעולם ועד, וגותנין דין וחשבון לפני מי שאמר והיה העולם על כל מה שיבטלו מן התורה ומקבלים שכר על מה שיקיימו ממנה בעולם הזה ובעולם הבא, ואין מהם בן חורין ליבטל מן התורה שכבר קבלוה ונשבעו עליה ובטלו המודעא וקיימו מה שקבלו עליהם ועל זרעם ועל כל הנלווים עליהם ותורה אחת ומשפט אחד לאזרח ולגר, וכן כתיב תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ולא נאמר מורשת זרע יעקב, וכן השיב הנביא יחזקאל ע"ה לאותם הרשעים שאמרו והיה כגוים במשפחות הארצות לשרת עץ ואבן חי אני נאום ה' אלקים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם יחזקאל כ' ל"ב ל"ג, — ובימי גלות אבותינו לבבל השתחוו כלם לצלם ולפי שהיו אנוסים ונמצא בהם מי שקדש את השם ברבים ר"ל חנניה משאל ועזריה נבא ישעיה הנביא ע"ה עליהם ואמר לכן כה אמר ה' את בית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו, כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי וגומר (ישעי' כ"ט כ"ב כ"ג) וזיכה את כל הדור בעבור הצדיקים הנמצאים בו ולא האשימם מפני שהיו אנוסים, וכן דרשו רז"ל מגילה י"ב א' ואמרו שאלו תלמידיו את ר"ש בן יוחאי מפני מה נתחייבו שונאיהם ש"י שבאותו דור כליה אמר להם אמרו לי אתם אמרו לו מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע א"ל אם כן שבשושן יהרגו שבשאר ארצות כל העולם לא יהרגו, אמרו לו אמור אתה אמר להם מפני שהשתחוו לצלם, אמרו לו וכי משא פנים יש בדבר ר"ל וכי הקב"ה נשא פניהם ועשה להם נס בימי מרדכי וכבר השתחוו לצלם והייבין כליה והשיב אותם הם לא עשו אלא לפנים כלומר מיראת נבוכדנצר הרשע והקב"ה צערם ביראה ועשה להם נס כי אנוסים

היו

היו, ובימי היוונים בבית שני גזרו על אבותינו והכריחום לבטל המצות ולכפור ביחוד הבורא, ועם כל זה לא האשימום רז"ל ולא קראו אותם גוים ולא משומדים ולא רשעים אבל צדיקים וישרים כי אנוסים היו ומסכני' בעצמן ועושים המצות במטמוניות, ואחר חורבן בית שני גזרו הרומנים והנוצרים והישמעלים והוציאו כמה קהלות מן הכלל ואח"כ חזרו רובן של אותם הקהילות לדת ישראל אחר דורו' רבים, מהם מי שהחזירום הגוים אל עמם ואל אלקיהם מפני שראו שאינם מאמינים בדת הגוים ונחמו על מה שעשו להם, ומהם מי שברחו הדור הראשון ובניהם ובני בניהם ממלכות למלכות אחרת ומארץ הישמעאלים לארץ הנוצרים ומארץ הנוצרים לארץ הישמעאלים, ומהם הרבה שהתישבו באותו השמד והיו שומרים מה שיכלו לשמור ממשמרת ה' ותורתו במטמוניות, ואני אומר בעבור שאודיע לאלו אשר לא שמעו ולא ראו שאין החולי הרע הזה ר"ל חולי השמד בארצות הנוצרים בלבד אלא גם בארצות הישמעאלים שהיא רוב הישוב ובה רוב הגולה, ובעונותינו הרבים כבר עברה חרב השמד על רבים מקהלות אשור ובבל ותימן ואפריקי וארץ המערב וארץ הזאת ספרד בימי חיוי הכלבי ש"ע בדורות הרמב"ם ז"ל לפניו והיו בתוך דורות השמד רבי' מחכמי ישראל צדיקים וטובים, והן היום חושבים הישמעאלים על קצת מהם שהם חזרו לדתם כמו שהם אומרים על דונש בן תמים ועל הסדאי בן חסדאי וזולתם, והנה רבינו הגאון השלם הרמב"ם ז"ל ורבינו מיימון הדיין אביו והר' יוסף בן עקנין תלמידו ז"ל כתבו בנהוג דורות השמד מה שיספיק ומה שיועיל מאוד ומה שאין בו ספק שהוא האמת והנכון, סוף דבר שלא נמצא חכם מחכמי ישראל שקורא דורות השמד גוים גמורים ולא רשעים גמורים מפני שפשיעותם באונס היתה מתחילה ואפילו המשומדים שעברו ופרקו עול התורה מעל צווארם ברצונם וחפצם לא קראום גוים גמורים וכש"כ לענין היחס והרבית, ואיך יפתח פיו קל אחד מקלי עולם ויעתיר על רוב קהלות ישראל שבכל דור ודור מראשי הדורות ועד היום ויאמר שהם גוים גמורים ופחותים מן הגוים ויקלקל בעריות קלקול גדול מה יהי' עונשו לפני מי שאמר והיה העולם, ולולא שראיתי הרעה הגדולה הזאת המגעת מדבריו לא הייתי כותב דבר אחד מכל זה אשר דברתי, אולם הוכרחתי לדבר מפני כבוד שמים שלא יתחלל, וכ"ש בהמצא פתיים מהמון העם שיחשבוהו לחכם ומורה הוראה ומנהיג קהלה, והמנהג

כמנהג

כמנהג יהוא בן נמשי וכו׳ הלא ירפה זרע האנוסים עפ״י השמד והצרות מהסתפחת בנחלת ה׳ ומלהדבק בעמו עד שיטמעו בגוים ויוסיפו על חטאתם פשע ויאבד זכרם מישראל, שובה עד ה׳ אלקיך כי כשלת בעונך, והאל למען שמו הגדול יפתח לבבינו בתורתו ויקרבנו לעבודתו וישבור עול הגוים מעל צווארנו ויאסוף נדחינו ויקבץ נפוצותינו מארבע כנפות הארץ כמו שהבטחנו דכתיב ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ:

תם

כתב שלוח מאת התלמיד החשוב להרמב״ם ז״ל:

הן לב אחד ושפה אחת לשנינו, ולא עבר זר בינינו, וזה החלך לעשות, לדור בצל ידידותיך בא להסות, ולפני תבונתך שפך שיחו, ולקראת אמונתך הוציא כל רוהו, ואני אני הוא המדבר הנני, דבר כי חפצתי צדקך אם יש מלין השיבני, הלא אתמול בת אהביך כימה, היפה והנעימה, נשאה חסד לפני, ותטב הנערה בעיני, וארשתיה לי באמונה, כדת וכהלכה על הר סיני נתונה, בשלש אלה קדשתיה, כסף ידידות למהר נתתיה, ושטר אהבים כתבתי לה כי אהבתיה, וכי יבעל בחור בתולה בעלתיה, ואחר אשר בכל אלה קניתיה, לחפת החשק הכנסתיה, לא פתתיה ולא אנסתיה, רק חשקה בי כי חשקתיה, ונפשי בנפשה קשרתיה, וכל זה בפני שני עדים ברורים, רבן עבד אללה ובן רשד הכרים, ובעמדה בתוך חפתה תחתי ונתה, ואחרי דודים אחרים פותתה, וכתבו המושלים מימי קדם קדמתה, הצובה כלה שזנתה תוך חפתה, לא מצאה בי עול כי רחקה מעלי, וסרה מאוהלי, ומראה הנאוה לא הראיתני, וקולה הערב לא השמיעתני, ואתה לא כהירת בבתך ולא הכלמתה, לא החטאת אותה ולא האשמתה, ואולי מאתך היתה נסבה, וגם זו רעה רבה, ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא או יהיה, והתפלל בעדך וחיה, והיא גם היא יתפלל בעדה, להכין אותה ולסעדה, ואם אינך משיב דע כי בסוף הפסוק תנקש, ולכן רדוף שלום ובקש, ולמען ייטב לך והארכת ימים, הט אזנך ושמע דברים חכמים, תנו רבנן

כרוך

ברוך המחזיר אבדה לבעלה, ועל אחת כמה וכמה אשת חיל עטרת בעלה, והנני מחכה לתשובתה ובעדה אפגיע, וכל גוי וממלכה בעדה אשביע, ולמענה נפשי יום ליום תביע, ובגוים ההם לא תרגיע, אשרי המחכה ויגיע, עבד אהבתו נאמן בריתו, הנכסף לראות פני הדרתו, המתאבק בעפר רגלי מעלתו,

יוסף בר' שמעון ז"ל:

תשובת הרב הגדול הרמב"ם ז"ל להתלמיד החשוב:

על גב הכתב

עץ הדעת ועץ התבונה, יסוד הדת וסוד האמונה,

את עש ואת כימה, אבי נעם בן קיש בן אלקנה, וכו':

שמעו חכמים מלי, הטו אזנכם ולכו אלי, שפטו נא ביני ובין יריבי, ואם יש בי עון הננו ענו בי, את בתי כימה נתתי לכסיל חתני וישנאה, והיתה אמונה בגלגל אמונה, ויחשבה לזונה, כי כסתה פניה, ומיום נלכדה רגלה ברשתו, יען נהפך נחשתו לבושתו, ועבר עליו רוח קנאת וקנא את אשתו, שארה כסותה ועונתה לה גרע, ושם לה עלילות דברים והוציא עליה שם רע, ואחר אשר קשר במושכותי' מעדנותיה, קשר בקשורי' על קשוריה, ואש קנאתו שלה במגדנותיה, ושלא כדת העיד כלאים, והוסיף על חטאתו כפלים, וריחה בעיני חשב להבאיש, וכה דבר אלי האיש, הנה בתך זנתה תחתי בתוך חופתה, הביטה וראה את חרפתה, ופקוד עליה עונה ומעלה, והשיב תשיבנה לבעלה, כי נביא הוא ויתפלל בעדך גם בעדה, וישיב שבותה ויכון צעדה, ויכסה על עונה כי לא יתפוץ במותה, וה' יסלח לה כי הניא אביה אותה, ואתם ידעתם את האיש ואת שיחו, כי הוא יוציא כל רוחו, וכי הוא בוטח בלבו, ומור' הלכה בפני רבו, והנה גם הוא מוציא דבה, והנה אם נביאים נבא כסומא בארובה, כי תואנה הוא מבקש וסבה, להתעולל עלילות, ולדבר גדולות, על דעתכם כי הוא איש טמא שפתים, והיא לא נטמאה ולא חלו בה ידים, וחלילה לה מעשות כדבר האל, למעול מעל באישה לעשות נבלה בישראל

בישראל, לבלתי לכתה אחרי שאול ואחרי שמואל *) · ועתה
היצבו ואוכיחנו בפניכם, אל תעצבו ואל יחר בעיניכם, כאשר
ייסר איש את בנו החומל עליו, אני מייסרו ואומרה אליו,
יען התרגזך אלי ושאונך עלה באזני ותענני קשה, ותפקוד עלי
עון האשה, ובשני עדיך העברי והערבי עלי הגדלת, ובין קודש
לחול לא הבדלת, ונשאך לבך להמנות בלהקת נביאים,
ולהתגאות לפני משיב גמול על גאים, בי נשבעתי כי לולא
למעני אני עושה, ואת פני כימה אהבתי אני נושא, כמעט
עניתיך עזורה, ועניתיך על זאת, ואמנם בני מחשבותיך גוי
אובד עצות ואין בהם משכיל, תן להם ה' רחם משכיל, ואתה
האיש הלזה, דע וראה כי עמך הגוי הזה, והשמר לך פן יהיה
דבר עם לבבך בליעל, להזנות עוד את אשה בעולת בעל, וכל
שכן האשה הבאה אל ביתיך, פן ישא המושל עליך משלו,
פי כסיל מחתה לו, וקרנים מידו לו, ועתה בני שמע בקולי
הנה אשתך קח ולך, ועל ה' יהבך השלך, בכל דרכיך דעהו,
כי נסתר איש מרעהו, והוא יישר אורחותיך ויכונו מחשבותיך,
וקבל מוסר מורך, אל תתן את פיך להחטיא את בשרך, כי אמת
יהגה חכי ואם תבקש, אין בהם נפתל ועקש, ואל ישיאך לבך
לעלות במעלות הנבואות, ולא בגאות ועיניך רואות, לא מפני
שדרכן גבה מדרכך, אלא מפני שהשעה צריכה לכך, ושמא
תאמר הלא שמואל נבא כאשר ראוי ואני בחכמתי האיתני,
אעשה כן גם אני, אם חכמת חכמת לך להבין ולהורו', אין לך
עסק בנסתרות, ואין לך ראיה להביא, מדאמרינן חכם עדיף
מנביא, כי לא כל חוגר חרב רשאי לקטול, ולא כל הרוצה
ליטול את השם יטול, ועוד אם שמואל נבא והפליא פלאים,
הגם שאול בנביאי', לפיכ' אל תתחכם יותר ואל תהי גאה, ושים
לבך לענות הקדמוני' וראה, כי לנביא היום יקרא לפני' הרוא',
ואל תבקש לך גדולות אל תבקש, עשה כאשר צויתיך, בדרך
הכמה

---

*) הערת המכתב הא' וגם מן הב' עד מלות אלו "אחרי שאול ואחרי שמואל" נדפס
כבר ע"י החכם הנכבד מ' שלמה מונק נ"י כפי שמצא בהעתק בכת"י אחד באוקספארד
בלתי נשלם העתקתו ונחסר בו משם והלאה, ואני הנה מצאתי באחד מס' קניית אוצר
הספרי' מהמנוח מ' חיים מיכל מהמבורג אשר באו הנה השלמת כל המכתב הזה ויקרה בעיני
חמדה גנוזה לתיתו לאור עולם, וכאשר לא יתכן לתת חצי דבר ע"כ באין מנוס אנוס
הייתי לתת מחדש העתקת ב' מכתבים אלו מהחל ועד כלה, ואמנם גם ז"ו נכון היה
להגיהם מפאת הנוסחאות המתוקנות אשר לדעתי בהעתקה זו נגד הראשונה שהיתה לפני
החכם הנזכר אשר כל רואה יבחין וידע:

חכמה הורתיך, אל תאמין בעצמך עד יום מותך, ושים השכל אב והחכמה אחותך, בין כך ובין כך ירבו בישראל כמותך —:

מכתב ע"ד ספרי הרמב"ם:

רוח טהורה, ונשמה יתירה, נפש נקייה, ככוד חונה בצורות גוויה, חלוץ מחלצות התעודה, גדול בישראל נודע ביהודה, יביע גולות עליות גולות תחתיות, החל ברפואות ויכל בטבעיות, ויגבה לבו באלהיו׳, וישלמו בו מעלות המדות ומעלות שכליות, איש אשר אלה לו, וזה צבא מהללו, אדוני מורי הח"ר יצחק רופא הגופות סועד הנשמות, קונה שני עולמות, הלל ההסר, אוהבך הקדמון ומשועבדך, בלב חפץ ובנפש שוקקה מפיק לך את רוחו, מצמית לאדונותיך את כל יצוריו ואת כחו, לכל אשר עליו תשוה, ובכל אשר נפשך תאוה אתה תצוה ואספרנה יע"ש, כשמוע אזני צלצלי פעמי פעמוניך ובהילך על ראשי ממרחק אורים מנר חביונך, וילהט ברומי מברקי זהב צפונך, וממרחק הפיהו בו סמי רקחך, ששו בני מעי ששו ומרוח נדבה התנוססו, ורעיוני באהבים התעלסו, ברכתי והללתי נקודת העת אשר בה ראיתיך, והיום המאושר אשר בו ידעתיך, אדוני אחי אחר קראתיך, אזכורך ואברכך כי אהבת החכמים אהבתיך, ידיד ה׳ תשכון עליו לילך מזמך, יתנך ברכה בקרב עמך, אלקים יענה את שלומך, הן הנשתוון הזה יוודע לאחוותך, כי זה כמה שמעתי עליך טובו׳ גדולות ונפלאות, וכי הוספת מעלות חכמה תוספת מרובה עד מאד על המעלה הראשונה אשר בה ראיתיך, ועתה מקרוב בא הנה סוחר איש עב בצואר עתק והשלימני עד מאד בעל פה מצידך ואמר לי כי נתת לו אגרת אחת שיביאנה אלי ואח"כ נתחרטת ותקחנו ממנו, ובכן בא בלא אגרת, אמנם בפיו הביא אלי תשורה אחת מבשורות שלומות וברכות אוגרות, ואז נתחדשה בי תכונה אחת מורכבת משני הפכים יחדו, כלומר שמחה ועצבון, השמחה על בשורת השלום, ועצבון על אשר מנעת ממני את עטך ולא זכיתני לראות את טורי יהלומך ואיך ולמה היתה הסבה בזה לא אשאל ולא אנסה כי אולי ידעתי וסתמת מותר ופירושה אסור, ואני עם כל זה אקרא ולא אטה וארבה ולא אסור:

אמנם

אמנם אודיעך, כי גם אם ארכו הימים ונושנו העתים מן היום אשר נתחכרנו בעיר רומי עד היום הזה ורפו טבעיי ונחלשו כוחותיי מאז ועד עתה עם כל זה לבבי חדש וטבעי חזק וכוחי גדול להתחבב בהיבחך אם אני ראוי לכך והנני עז כנמר וקל כצבי וגבור כארי תחלה לעשות רצון קוני שבשמים ואחר כך למלאות חפציך ולעבוד עבודתך בכל אשר אוכל לחשוב שיהיה כבודך וכבוד חכמתך ואליך לצוות ואלי לשמור ולעשות ודי בזה, ואח"כ אודיעך כי הנני גר בעיר פורלא וביקר בל ילין, ובשבתי פה אינני יורע מן הענינים המתחדשים בעולם היהודים אלא במקרה, בסור הנה לעתים רחוקות קצת אנשים שיאמרו לי כך וכך נתחדש (אצל) היהודים בעולם ובמקום פלוני, וזה עתה ימים רבים ששמעתי שבא בפררא א' מאשכנז שמו שלמה פטיט ועבר על עכו ואז לא נודעו לי מהלכיו ועקבותיו, אך עתה מקרוב נודע כי עיקר עקבותיו והליכותיו הי' להלהם בה' ובמשה עבדו, וכי הוא נושא עמו כלי חרש מלאי טומאה מתוכם, כלומר שהחתים אגרות מצד חכמי אשכנז דוברות סרה על דברי רבינו משה ובפרט על מורה הנבוכים כדי לגזור על ביעורן, ובשומעי ספקתי כף על כף על שלא ידעתי זה מידי עוברו באלה הגלילות שאילו ידעתי הייתי פונה מכל עסקי ורץ אחריו עד אנקונא ולא היה נפרד ממני לעולם עד הביאו אותו בכור המצרף לפני חכמי ישראל וחכמי גוים לדעת את המינות והכפירות שמצא בהם הוא וחביריו עדי שקר, והייתי מסדר בכל כוחי בעור גופו ואגרותיו לעיני השמש בבעור חמץ, והנני אומר כי אותו שלמה אם החתים האגרות בזדונו לא החתים בשרו מזובו אבל רר בשרו ונפשו בחובו, עוד שמעתי כי באלה האגרות נדה והחרים וגרה מדון בקהל עכו ושם הרב איש באחיו חרבם תבוא בלבו והקללה תבוא כמים בקרבו, ולכן מפחדתי פן נתפשטו הבליו ושקריו גם שם בקהל רומי ושמא נטתה שום כת סבלות אחריו, אמרתי אל לבי להזהירך ולהשכילך השמר לך ושמור נפשך מהצטרף עם קשר רשעים ואם יפתוך הטאים אל תאבה ואל תשא לו פנים ואפילו אם יהיה מן הנקראים רבנים בפי ההמון תקרא אליו רב החובל, ובכן תזכה ותמצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואנשים, ואל תחוש לחן התיישים, אהי שאל נא לימים ראשונים ושנים קדמוניות זה ששים שנה אשר התעוררו קצת מחכמי פרובינצה וקטלוניא על ספרי רבינו, ולא כיוונו בזה לכבוד אמונת התלמוד ושום דבר אמונה אלא בעבור שנתחדשה

שנאה

שנאה וקנאה ביניהם ולא היו יכולים להנקם איש מאחיו, ולכן מצאה כת אחת תואנ' על האחרת באמור הם מיני' ועוסקי' בספרי מינות והוליכו עמהם כמה וכמה כרכים מס' מדע ומורה והלכו אל צרפת והלשינו את הכת האחרת לפני חכמי צרפת בדברי מינות וכפירה ושהם עוסקים בספרים פלוניים שרובו דברי מינות והוציאום וקרא בהם לפני אותם ההכמים ופירשום לגנאי ולבזיון כרצונם, ואותם ההכמים המשולחי' לא דקדקו בספרים ונתנו אוזן אל אותם המדברי' והחליטו גזירתם לבער ס' המורה והמדע בכל אשר ימצאו שם וכל ההוגה בהם יחרם הוא וכל רכושו ויבדל מקהל הגולה, ולא היה דיים בזה, אבל נתנו למאכולת אש לעיני השמש כל אותם הכרכים, ולא דיים בתבערה לבד אמנם עוד האש אשר בה שרפום הבעירוהו מן הנר הגדול שהיה דולק בבית הכור הכומרייא הגדולה של פריש לפני המזבח, והכומריים הבעירו אש ונתנוה אליהם ונר, ונשרפו הספרים ברחוב עיר פריש לעיני כל העם וכל זה עשו להשמיע קול שאון הכפירה והמינות ולהבזות ספרי רבינו ושלחו הנדויים והגזירות בכל קהילות פרובינצא ובזה נתנו חרב חדה תאיש באחיו ברוב הקהילות ותהי הרעה הולכת וגדלת עד ששתי הכיתות נלחמו במונפשלייר בהכה ופצוע והוצאות שם רע ולעזים מגונים וכת המורים במורה צדק נפלו בפח יקושיו כי שכרו עידי שקר נגד הכת העלובה והעידו עליהם עדיות רבות ורעות לפני שופטי הארץ והוזמו ובכן נדונו בקציצת לשונות ונחתכו יותר מעשרה לשונות של טובי הכת המורת במורה ויודע ה' עבדיו וזעם את אויביו, והנה שגור בפי כל שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ ' ועתה אשוב מה שנעשה בעיר פריש מה קבלו על ככה ומה הגיע עליהם, ה' משמים השקיף ויקנא לכבוד רבינו הקדוש ולכבוד ספריו, וישלח בקהילת צרפת הרון אפו והמתו, ולא נשא פנים לתורתו, ואל תתמה ע"ז לומר איך לא נשא פנים לאלף ומאתים ס' תלמוד ואגדה בעבור המורה והמדע, הלא תחשוב כי רבינו משה היה כמעט משנה בדורו אל משה רבינו וצדקת כל הדור היה תלוי בו, ואותם הנמהרים כוונו לביישו ולהוציא עליו שם רע שלא לשם שמים, ולכן חרה אף ה' בהם שהרי אמרו רבותינו ע"ה בגיטין פרק הניזקין אמר רבי שמעון בא וראה כמה גדולה כוחה של בושה שהרי סייע הקב"ה את בר קמצא והחריב את ביתו ושרף את היכלו, ואם על בר קמצא שהיה קל אחד בדורו והיה ע"ד סעודה הקפיד

השׁ"ית

הש"ית כך, מה תאמר ברבינו משה שהיה משנה למשה רבינו שביזוהו והוציאו עליו שם רע ומינות וכפיר', אי שמים אי לזאת יסלח להם סלה, הלא תראה מה שנאמ' בירושלמי ר"פ החובל שדרשו ע"ה על מקרא שאמר ישור על אנשים ויאמר וגו' ואז פדה נפשו ויעבור וגו' במה דברים אמורי' שלא הוציא עליו שם רע אבל הוציא עליו שם רע אין לו מחילה עולמית, והטעם בעבור שהוצאת שם רע הוא כתב שאינו נמחק מדור לדור, ולכן אהי אל תתמה אם ענש הש"ית את תורת בני צרפת לכבוד רבינו משה ולא נשא פנים לס' התלמוד שלהם וישקף עליהם בעמוד אש וענן עד שהרעיש עליהן כל הגלחות, ואז נתחרשו הגזירות הגדולות את הקהלות הרגו יותר מג' אלפים ואת ספרי התלמוד שלהן כולם נתנו לשריפת ולמאכולת אש ואז יצאה הגזירה שלא ילמדו עוד ספרי תלמוד בגלוי עד היום הזה: ואם תשאלני מי יודע שאותם הגזירות היו בעון שריפת המדע והמורה, אענך הנה האות והמופת שלא הפסיקו מ' יום בין שריפת ס' רבינו לשריפת ס' התלמוד ובאותו מקום עצמו נשרפו, כל הספרי' והפירושי' שנמצאו בפריש ונתערב אפר ס' התלמוד באפר ס' המדע והמורה כי עדיין היה האפר במקום, וזה דבר אמת וגלוי לכל העמים יהודים וגוים לאלתר ידעו הכל כי דין שמים היה וממרום שלח אשו על אשר שלחו יד בספר הקדוש, והר' יונה הגדול מברצלונא ז"ל היה ראש וקצין על כל אותם הרעות הגדולות שנעשו בצרפת, ואז נמס לבבו ולבב כל עוזריו, וקיבל עליו ללכת ולהשתטח על קבר רבינו במנין עשרה ולבכות על קברו ז' ימים שימחול לו על אשר מעל בספריו והורה בפיו בפני כל העם, ואמר בלשון זה הנני מכה על פני וכוש ומתחרט על אשר פערתי פי נגד רבינו הקדוש הר' משה בן מימון וספריו, והנני מודה מלב ונפ"ש ואומר משה ותורתו אמת וכולנו בדאין, ואני מקבל עלי מעכשיו ללכת להשתטח על קברו במניין עשרה וללכת על קברו ז' ימים ולומר בכל יום חטאתי לאלקי ישראל ואל ר"מ אבן מימון שדברתי והעויתי נגד ספריו, כלשון הזה אמר בבה"כ של פריש ולפני הקהל הנותרים מן הגזירה ויצא משם ובא לו במונפשליר עירו ואמר כן בבה"כ של ברצולנא במעמד כל הקהל ואז נפל פחד רבינו על כל הקהילות וכל מי שפער פיו נגדו קיבל דין שמים עליו, והר' יונה קבע ישיבתו בברצולנא ובכל הלכה והלכה היה מזכיר מחבור רבינו משה ואמר ורבינו משה כתב כך בחיבוריו ונראין לו דבריו ולא חלק עוד על סברותיו, אמנם עם כ"ז נענש

בעבור

בעבור שאיחר את נדרו שנים רבות עד שכמעט נשכח ממנו והלך לו לעיר טוליטולא כדי לעבור וללכת על קבר רבינו ובהיותו שם חברו עליו קהילות ספרד והפצירו בו להתעכב בעיר שנה או שנתים ונתרצה להם וקבע לו שם ישיבה גדולה, ואע"פ שתורתו וצדקתו תלוי לו עם כל זה לא מירקו העוון כי שם נשתלם לו את גמולו שהמלאך בא והכטו ומת פתאום במיתה שאינה ראוי לזכרה וקרהו כן בעון איחור הנדר, כי בעת יציאת נשמה היה צועק את רבינו רבינו, וכל אותם שהשגיחו על נדרם ניצולו ונכפר להם, ואותם שנתרשלו רמזו ונכרתו ואבדו מתוך הקהל ולא נשאר למו שורש וענף, ואם תשאלני איך ידעתי זה אשיבך כי עמדתי בברצולנא ג' שנים ושמשתי לפני מורי הר' יונה והוא הצדיק סיפר לי מפיו אות באות כאשר כתבתי לעיל ככל אשר עשה וכל אשר קרהו עד יום צאתו מברצולנא ללכת אל טוליטולא ואני הייתי בברצולנא בנסעו ונשקתי את ידיו בעת הפרידה וברכני ורכב, והמקרה שקרה לו ממיתתו בעיר טולטילא היה דבר מפורסם לכל קהלות טולטילא אך אין ראוי לי לפרש בעד כבוד תורתו וחסידתו, והענינים שהיה במונפשליר ובפריש ידעתים מפי כל בני הקהל של מונפשליר בהיותי שם, והנה עתה קמו אלה תחת אבותיהם תרבות אנשים חטאים לספות חרון אף ה' עליהם אוי לנפשם כי גמלו להם רע, ראה אדוני ואחי כי הארכתי בספור הזה למען תלמד ממנו לאהבה וליראה את כבוד רבינו הקדוש וספריו ותסיר מתוכך ותלחם בעדו נגד כל הסכלים וכל אשר הונו על משה, ואם עתה מסתפק בשום דבור מספריו ובפרט במורה תכתוב לי כל ספיקותיך באר היטיב, ואני כיד אלקי הטובה עלי אתיר לך את כולם ואפרש לך כל הסתומות, כי תהלה לאל חי אני אומר באמת ולא כמתפאר אלא כמשבח את יוצרי אשר הנני בזה שאין היום בישראל איש שידע כל סתרי המורה ושרשיו וענפיו יותר ממני, ובפרט החלק הב' והג' שהם עיקר המורה, וכל כוונותיו מבוארים אצלי, וזה בעבור שהספרים שהם שרשיו ויסודותיו כלומר ס' הכמות הטבע וחכמה האלקית ידועים אליהם ופירושיהם מפי רב מובהק, ואני לכבוד רבינו שמתי אל לבי זה ימים רבים להקור על כל המקומות שאפשר להתפקר לטעון עליו שקר, וקיבצתי כל נפזרים והסירותי כל הספיקות הנופלים עליהן ובארתי כל תעלומים, גם עתה מקרוב הגיעו אלי קושיות שהקשה הר' משה מיידונדרא על קצת דבר המורה מן התלמוד

וכראשית

ובראשית רבה ותנחומא ושאר ס' אגדה וראיתי שהם מילין תפלים בלי מלח ותבלין ותרצתי כולם וכמעט שלא היו צריכין תרוץ בעבור שלא נולדו אותם הקושיות אלא מהמת הסרון ידיעה בדברי רבינו, ובעמוד המשכיל על אמתת נוסחת הספר וכוונת השער לאלתר יפונה לפניו הדרך ויורם מלפניו כל מכשול ולא תקשה לו קושיא, וכזה המקרה קרה לסכלי אשכנז ולנמהרי צרפת וכל מי שילעוג ע"ד רבינו הוא אחד מהשנים או בלתי מבין או מקשה עצמו לדעת· ודע אחי כי בע"ה יתב' הנני מעותד לשלוה אגרות גדולות בשנה הזו אל נכד רבינו ואל חכמי ארץ מצרים ואל קציני קהלות בבל למען העיר את רוחם ולבבם לערוך מלחמה נגד הכמי אשכנז וצרפת החולקים ע"ד רבינו, ושלא ישאו על פניהם עוד מסוה הבושה הזאת אשר נשאו זה ס' שנה ויותר, ואזכיר להם דברי עונות הראשונים והחוצפות אשר התחצפו אותם החכמים בשם וסכלים בפועל ע"ד רבינו מימי עולם ושנים קדמוניות, ואתן עצתי שיעשו קיבוץ בעיר אלכסנדריאה אשר על שפת הים ושם יעשו הוועד, ומשם ישלחו שלוחים נכבדים וחכמים באגרותיהם אל קהלות אשכנז וצרפת ויועידום למשפט לזמן פלוני בחודש פלוני ובמקום פלוני בווינציאה או במרשילייא או בגינואה לבא להראות את כחם ואת טענותם מדוע בזו ספרי רבינו ומה מצאו בהם עול, והיה אם יהיה טענותם עליו אמיתיות יהי מה ויגנזו, ואם ימצאו טענות פסולות ושקרות יקבלו עליהם את הדין כאשר יגזרו חכמי ארץ מצרים ובבל על מה שעשו המה ואבותיהם, והכמי בבל יהיו המכריעים בדבר זה כי להם דבר המשפט על כל חכמי ישראל וכולם כפופים עליהם מדין תורה, ומזה אינם יכולים להתנצל בשום פנים לפי הנראה לי, ואם ימאנו הכמי צרפת ואשכנז מבוא אל מקום המשפט הם ינדו וישמתו ויחרימו אותם בכל קהילות בבל ומצרים, כך אייעץ וכך אכתוב באורך ובמליצות וראיות מן המקרא ומן התלמוד אל כל קהילו' מצרים ובבל, ואראה להם פנים לדבר איך הם הייבין לעשות לכבוד רבי' רבם שהאיר עיני כולם בתורה ובמצות ובהכמות ולכבוד עצמם, וכי המה נשארים בבושת וכלימה כל ימות עולם וחכמתם ותורתם יהיה לאין אם לא יעשו, והיה אם שמוע ישמעו לי הנה מועד שמחה וששון אל כל אוהבי דברי רבינו, ואני הקטן נבזה אצטרף עמהם אם אהיה ראוי לכך בעיניהם· וידעתי באמת כי כל אותם הסכלים יפלו בנופלים ובהבל יבואו ובהבל ילכו ובחשך שמם יכוס', ואני בוטח ברחמי הנותן לאדם

לשון

לשון למודים, כי אנכי לבדי אלכוד להם כל המעברות וארחן הזמם בפיהם והחטם באפם כש"כ בהיות שם כל גאון יעקב וכל כבוד חכמת ישראל שאז יפיגו טעמם ויהיו כאבן דומם, ודברי רבינו ישארו על מכונם ומבוקשם, ואם ח"ו יתרשלו בדבר ולא ישגיחהו לטרוה בכך הנה אני כבר התנצלתי ועשיתי את שלי, ואין לנפש רבינו עלי תרעומות אלא עליהם, וקהלותיו וקרוביו אשר בארץ מצרים ישאו את עונם ומשחתם בהם, ובושה תכסה פניהם ודי בזה, ואתה ארוני ואחי מוה בן מזה, מחזה שדי יחזה, אמר הלל החכר מארץ נוד:

כתב ששלח ר' הלל למאישטרו גאיו:

ארוני אחי החכם ר' יצחק בר' מרדכי תתברך לעולמי עולמים, ותזכה לגורל קץ הימין· אגרתך באה אלי לעת יולדה ילדה, כי עברו ט' חדשים ויותר מיום שולחי אליך אגרתי עד יום הגיע אלי אגרתך, ובבואה ששתי לקראתה, ובפותחי וקוראי ברכתי את הש"י אשר יעצך ובדרך אמרת הנחך, ובאמרי יושר המריצך כי נטית אחרי רבינו, ולא פנית אל רהבים ושטי כזב, והפעם אודה את ה' אשר לא השבירת אל רבינו גואל באלה הגלילות, ואשר הציב לי חכם לאדון והכר שיהי' לעזרת ה' לכבוד רבינו ותורתו, יפק ה' את וממיך, ויהי כנהר שלומיך, וישמחו בך כל אוהבי שמך:

אודיעך אחי כי זה שנה בא אל פידרו בחור א' מפררא קרובי, שמו ר' שלום בר' יוסף שהוא דר בעכו, ותכף הגיע שם פקדני בכתביו, ומפחדתי פן נטה אחרי אבשלום ולא אחרי אבי שלום הזהרתיו באגרתי עד מאד כאשר הזהרתיך ויותר מדעתי את מנהג הרע שלהם וזה מימי קדם והוא כאיש נוטה ומחזיק ביד מרעים שם בעכו השיב לי בדרך מתנצל ומנצל את רבו רב פטיט כאשר תראה בקונטרס, ואני השבתי לו גם כן ככתוב שם ושלחתי אליך דברי אותו הקונטרס כולו אות באות כמו אותו ששלחתי אליו למען תראה שבכל מקום שפקרו בגזירה שלהם תשובתם בצדם מלבד מה שימצאו עוד תשובה על מה שערערו ע"ד המורה, ועל כל מה שיטענו ימצאו תשובתם בצד הטענה בעזרת שוכן מעונה, ובעזרתך ארוני אחי, אבל אמרתי לריק יגעתי כי כתבתי אגרות גדולו' לקהל אלכסנדריאה

שישלחום

שישלחום אל הר' דוד אל אלקיירא שהיא העיר אשר דר בה ומסרתים ביד סוהר א' מגינואה אוהבי שמצאתי בעיר בולונייא שהוא מעותד לעבור באלכסנדריאה והלך לו אל ייגאה עם האגרות, ובשובי אל פורליץ הגיע אגרתך אלי אשר בה הודעתני שהר' דוד בא על עכו, ואולי עדיין תגיע אגרתי לידו בשום זמן ויברכוני, ואני שמח מאד על אותם שהביאו צוארם בעול דברי רבינו כפי מה שכתבת, ושחכמי בבל ונשיא דמשק התעוררו לכבוד רבינו, ומעתה גם אותו הפטיט שפל אנשים יפול ברשת ההוראה בעל כרחו וילך שחוח, ויעלה ביד החוה, כמנהג הצרפתים שמעולם לא עלתה בידם אלא רגזנותם, ומחשבתי הטובה אשר השברתי ואשר כתבתי השם יצרפנו למעשה, ושפתי לא אכלא ורעיוני לא יפוגו ואצבעותי לא ישבתו מעשות מלאכה לכבוד רבינו בכל כחי, ואודיעך אדוני כי בארץ עוני וגלותי הולדתי בן לזקונים הבן אשר לא ימות, והוא ס' אחד שהברתי שמו ספר תגמולי הנפש, ואכתוב לך ציוניו והלקיו שעריו ויסודותיו למען תשמח בספריו ובכוונתיו, הספר כולו הלקתי לשני חלקים· החלק האחד ז' ציונים שהם ז' שערים, החלק הב' ג' ציונים· בציון האחד מן הז' אודיע שהנפש היא נמצאת למען השבית קצת כופרים שחשבו שאין דבר מנהיג הגוף אלא הרוח ויש קצת שאמרו שהוא הדם, ויש שאמרו שהוא אויר העולם, ואני הוכחתי שהגופים מתנהגים בדבר שהוא נפש ובזה הרבתי —! בציון הב' אודיע שהוא עצם בלתי גוף בלתי חומרי בלתי סגולה בלתי מקרה —! בשלישי אודיע שהיא בלתי מתנענעת בשום אחד ממיני התנועה ושהיא בלתי משתנית בשום אחד ממיני השינויים ובזה הארכתי קצת בעבור שאנחנו נראה בה ההפך שהרי תמיד כל היום משתני' תכונות נפשותינו מרצון אל רצון מיגון לשמח' מסכלות אל השכל, ובנתח מן הציון אם הנפש נחלקת נפל דב"ר אחד בהכרח והוא לחקור אם הגלגל הוא בעל חלקים, ואם יאמר בו בשום אופן מתחלק בכח, ובכאן נולד עוד מבוקש אחר בהכרח והוא להודיע החלוקים וההפרשים שיש בין הכח והאפשר, כי בזה יוותרו ספקות גדולות, ור"ש אבן תיבון שאל מרבינו משה שיודיענו ההפרש ביניהם, ורבינו השיבו כי הוא דבר עמוק מאוד אפילו אצל בקיאי הפלוסופים ולא באר אליו מזה דבר ואני דקדקתי בפירושי בן רש"ד ואבן צאיג אשר אתי על ס' השמע הטבעי ומצאתי ההפרשים מבוארים, אמנם הענין כבד מאד להבינו אל מי שאין לו שורש חזק בחכמה הטבעית, ולא מצאתי

בבולנייא

בבולנייא שום רב שהרגיש בזה עד היום ושמחו בו עד מאד כי גם המה היו נבוכים בדבר — ! בציון הד׳ אודיע מה היא הנפש באמת ע״ד התכת תגדר ואתן את גדרה — בחמישי אודיע אם היא אחת במספר בעצם אל כל אנשי העולם או רבות, ובכאן אביא כל ראיות מאותם שאמרו שהיא אחת כמו בן רש״ד וסיעתו ותימסטיוס וסיעתו, ואביא כל מה שיוכל אדם להבין מזה מתוך תורה שבכתב ומתוך דברי רבותינו ואראה דעתי בזה, וגם זה הענין הוא מחקר נכבד מאוד ופינה מפינות האמונה בתשועת הנפשות — ! בששי אודיע מדרגת השכל ואראה שהם ג׳ מדרגות ואבאר מציאותם בראיות מופתיות ואראה איך השכל שהוא החלק אחד מן הנפש יש לו באחריה התאחדות בשכל הפועל והיו אחד, וזה אוכיח מאד בראיות מופתיות שאין סתר למו — ! בשביעי אודיע איך הוא השכל שבנו חלק מנפש האנושית הנשארות אחר המות ואביא כל ראיות בן רש״ד ואלכסנדר ואפלטון האומרים הפך, ואחריהם אטעון עליהם אחת אחת ואסתרם מתוך נוסחת אריסטו בספר הנפש ובאחר הטבע וזו היא ג״כ פינה גדולה מפינות האמונה בתשועת הנפשות ובלעדה לא יוכל עמיד איש משכיל מאמין, ע״כ ציוני החלק הא׳ — ! באחר סג׳ ציוני החלק הב׳ אתווכח על מיני תגמולי הנפש ועושיה האם המה חומריים גופנים או לאו ואוכיח שמן הנמנע לגמרי הוא היותם חומרים כלל, וזה אראה מדרך הצדק האלוקי ומדרך אופני ההכמה הטבעית — ! בציון הב׳ אודיע מה המה באמת השכרים והעונשים ובזה הנחה הוצרכתי להביא מיני החלוקים שהלקתי בהם כל דברי רבותינו ע״ה והוא מחקר נכבד צריך מאד והארכתי בו — ! בציון הג׳ אפרש הרבה מדברי רבותינו שנראה משטהם החיצון שתגמולי הנפש הם חומרים גופיים ואין הדבר כן, אלא הפירוש הוא כמו שאראה שם ואודיע מה הוא הגן עדן באמת, ומהו הגיהנם ואיך הוא, וזה אראה מתורה שבכתב ומדברי רבותינו ע״ה ונשלם החבור — ! ונראה אלי לצרף עמו בסופו עוד ג׳ מבוקשים גדולים — ! האחד בהודיע מה היא הסבה בהשתנות הבחירות בבני אדם. כלומר, מה הוא הסבה בבחור ראובן בצדק ובלעם ברשע, אם גזרת הנפשות אחת ואם גם תהיינה רבות בגיזרת׳ בעצמותם לא ימעט הספק, אך יגדל יותר, ובכאן הבאתי הרבה מדברי רבותינו, ואח״כ התרתי זה הספק הגדול מדרך אופני החכמה הטבעית באורך והשבתי על שאלות השואל אם השם יתברך יודע בהמצא אדם שיהיה צדיק או רשע ראוי מזה הידיעה

שיצא

שיצא ריקם מן הגמול ומן העונש, והשאלה היתה עמוקה מאד ומוקפת חומה מראיות חוקות הגונות הטבעיות ואלקיורת ולכן הוצרכתי לדקדק מאד ולהעמיק בהתרתה, והש"ית סמכני בזה ומצאתי דרך להשיב עליה בענין שאני השקטתי סערת לבב השואל ונחה דעתו — ! המבוקש הב' הוא על מה הלה המיתה על המין האנושי האם הלה עליהם בעון אדם הראשון אי באתם בטבע, ובכאן הבאתי כל מה שמצאתי בדברי רבותינו על כך, ובפרט מה שאמר בזה ר"י הגלילי, ופירשתי כולם פירוש מבואר והוכחתי כאור צהרים שלא חלה עליהם בעון אדה"ר והוא לבדו בחטאו מת וכל צאצאיו מתים בטבע והוא אלו לא חטאו אפשר שהיו חייו לנצח וכן האמת אבל אל כל הדורות הוא ענין טבעי *ומוכרח היותו — ! המבוקש הג' הוא על אודות מפלת המלאכים מן השמים בתחלת בריאת העולם אם אמת הדבר או לא והבאתי ע"ז ראיות נצחות כלומר שהיא אמונה בראית וסכלה, ומה שנמצא מזה לקצת חכמים בברייתא דרבי אלעזר או יפורש בענין אחר או יגנז וישתקע ולא יזכר עוד, וכל מציאת השדים ובטולם יחדתי מאמר לעצמו ע"ד האפשרות, ראה אחי מעלת זה החבור שלא ימצא היום לא ביהודים ולא באומות ספר כולל כל אלה הענינים בפרטים כמוהו ואיננו גדול השיעור ולא יעלה יותר ממאה עלי נייר, תהלה לאל חי אשר חנני להשלימו: **

---

*) **הדברים** הנאמרים בזה: אם ישי' למוזר בעיני הקורא, הנה ישים מבטו בסוף החוברת, (במאמר מס' **תגמולי הנפש** להמחבר הזה, בגליון א' מחלק ב' מהספר עם הוספות הערות מאתי המעתיק), ותנוח דעתו, כי שם יבורר כוונת הדברים האלו ומסכימים במעט לדחז"ל:

) **שני המכתבים האלו מר' הלל לר' יצחק בר מרדכי העתקתי אותם מאשר נמצאים בקובץ כ"י אוצר הספרים מעזבון **הגאון** המנוח מ' **שלמה** ז"ל **הגאבד"ק** לונדון העיר הגדולה, אשר היא כעת ת"י אצילי וגיבורי רוזני ראשי הקהל מעיר הזאת, וזה מקרוב שתו לאו חוק ומשפט בכל בתי אוצרות ספרים להממלכות אשר פתוח יהי' דבר יום ביומו לכל מבקר וחפץ לשקוד על דלתותי', וזכרה אלקים לטובה לעושי טוב בעמו, [והנה גם בו החמודות, והעת לא עת לדבר מזה על כל פרטי ענייני' בשגם כי כאשר הוגד לי יביאו בדפוס אי"ה בקרוב רשימות ספריהם הנמצא כעת ע"י איש משכיל ונכבד מ' **שמשון ראוויזק** מהדינתינו, בוא הגבר הוקם על עליו מאתם, להשגיח בכל ענייניו, או יודע לכל כל מוצאיו וקיבוץ חמודותיו] ושם בל אמנע מלהעיר לעיין הקדמתי אשר יבואר שם בבקורת על אודות חכמי ישראל אלה; מאלה ב' המכתבים, ומי שכשלחו אליו. מי אלה המה וכל פרטי יקר תבונתם:

מכתב מר׳ אנטולי זצ״ל לרבינו משה זצ״ל*):

מחמדי שירות, ונכבדי זמירות, להתעלם בכנף רננים, קדמו שרים אחר נוגנים, במליצות וחידות משליהם, ובתבונות שכליהם, העמידום על משמרותם, במחלקותם לבית אבותם, לפקודתם בעבודתם, מהם משוררים בכנורות, ומחצצרים בחצוצרות, מהם מהללים בנבלים, ומחללים בחלילים, להזכיר ולהודות, בכל מיני המורות, בשם הנב״א ( ) על הודות, מנצחים בשפתי רננות, ומשבחים בנגינות, במערך שפת יתר עודפת, מור עובר נוטפת, לאמר הנה שררה רודפת, נפש יקרה אוספת, וענוה נוספת, לנכבד אשר הוא צפת, על ראש הדת וטיטפת, ובשמעי רנתם, ונועם זמירותם, יצאתי בעקבותיהם, להיות להכרה להם, כי צלחה ועברה, רוה עצה וגבורה, ואבוא בנוא אמון, והיא עיר גדולה יכוננה עליון, וארונן אל קול הפעמון, רודף אחר ההמון, אף כי קול הצלצל, יגיע גיא הרים אל אצל, באתי עד תכונתם, אל מקום תחנותם, ואתבונן והנה בפיהם השבח כמענם, והמהלל בלשונם, ורוממות אל בגרונם, דברי מלכות ידברו, ותהלות יבשרו, מעבירים קול בהמולה, הנה תורה וגדולה, ושם טוב כבוד ותהלה, והנה עושר וסגולה, ועטרת זהב גדולה, הואל ובחר מופת הזמן, כי הנה איתן והנה הימן, ולכל שכל ומדע, הנה כלכל והנה דרדע, ואהי אני מתבונן על השמועה, והנה קול שופר וקול תרועה, ואשמע קול קורא באזני, משה קבל תורה מסיני, והאזנתי מארבע רוחות השמים, כי יש שבר במצרים, מי יתן גכותינו מלאות עינים, לרעות הנועם אשר שמעו האזנים, בכבוד פנת יקרת אשר מסיני מהצבתה, והעטרת אשר מנקרת צור חורב נוקרתה, משם הגאוה והרהב, האדרת עם לשון הזהב, ואשר במחול משחקות יוצאות, ועל פתח משכן הידידות צובאות, אל בנות השיר תענינה, לאמר צאינה וראינה, בתפארת שר השרים, וברגל מנזר הנזרים, בו יצדק המהלל, ולו יאות המלל, מתהללים בו יתהללו, ובעזות נגהו יתנהלו, המנהל רחליו, במעונות שחליו

---

*) המכתב הזה כבר נדפס בקינן ספר תעלומות חכמה להאדם הגדול מהר״ר יש״ר מקנדיאה, ועמו גם מכתב תשובת הרמב״ם אליו, אשר ממנו אפס מקצתו תראה פה, וכולו לא תראה כי עיקרו חסר מן הספר, כאשר תראה בציון הגהה במקומו, ועל כן ראיתי אני עם לבבי, לעשות טובה כהיום לתת לאור הדפוס העתק שלם מן מכתב תשובת הרמב״ם לר׳ אנטולי כמו שמצאתיו אני בגליונות אשר יהל אור אחר עליו, ולהיות בלתי יסוד לתת חצי דבר העלמתי עתה! גם העתק מכתב ר׳ אנטולי אשר עליו באה תשובת הרמב״ם, ומכבר הוא גם הוא יקר הערך וכבד בכל עניניו כולו מכתבו זה, והס׳ תעלומות חכמה כתם הוא כובד המליצות גם במחיר רב, ומבלעדי כל דבר נכון היה לתת כהיום שנית בדפוס העתקתו:

שחליו, וישת לו עדרים, בהררי נמרים, לא ישכלו ולא יכרתו, לא ירעו ולא ישחיתו, כי זרוע אלקים אמצתהו, וכפיר עמים שמתהו, הוא הנצר, יורש העצר, משה רבינו, פרשינו ורכבינו, פאר הדור ופלאו, ושמו עלה לשמים שיאו, נר מערב ואור מזרח, ישיש כגבור לרוץ אורח, נזר החכמים, נגיד ומצוה לאומים, בא מזרע הפרתמים, הרב אשר אהב בהמון, ארוננו וגאוננו מימון, זכרו לחיי העולם וחלקו עם שבע כתות הצדיקים בגן עדן, ויעמיד השם ניר לו בחסדו, פרי צדיק עץ חיים לאנשי חלדו, ויאמינו בה' ובמשה עבדו, אלה תרומות מדותיו, וקצות מעלות תהלותיו, לבד מהנחלות אשר נחל מאבותיו, ונגיד טישרים מגיד סר מרע ויירא מצוה, ובוטח בו יש תקוה, הולך בתום וביד כל אדם יתתום, בקש חפץ וכשרון, ומצא בכל חכמה יתרון, ובאר תעלומות התורה, וחקר צפוני משנה וגמרא, דלה עמוקות מתוספתא, ומצא מים חים במכילתא, פרק כל קושיא, תרץ כל הויה, לא קמה לאיש בפירושו אתקפתא, ולא עמדה במדרשותיו בתא, ויחכם מהכמת בני מצרים, בכל מלאכת השמים, הודיע רמות ופליאות, מהגיון ומספרי הרפואות, רזי היצירה לפניו נגלו, ומעשה המרכבה מפיו שאלו, אף כי בצחות הערביים, מפיו אנו חיים, אסף וקבץ, ורקם ושבץ, למד ורבץ, כמעשה יעבץ, חרש וזרע חפר ונטע, קצר ואצר, בצר ועצר, אלם אלומות, והעמיד ערומות, ערמות ערמות, חכמותיו קוראות בראש הומיות, קולי אליכם בני גליות, מים שכלי לקטו מרגליות, כי הצבתי לכם תלפיות, והגדתי לכם האותיות, אל תזכרו ראשונות וקדמוניות, וראוי ליתן תודות ותושבחות אל אדונינו, אשר הלביש פאר חכמי זמנינו, במהלצות משה רבינו גאוננו, ירום הודו ונשא וגבה, יאיר אורו ושביבו יגה, כי כל הלכה במדרשם אמורה, וכל מדה קלה וחמורה, קבלו מפי משה מפי הגבורה, וכלם כקטן כגדול מבין עם תלמיד נכספים ונגהים, למשה איש האלקים, ומתפללים ודורשים, מעם האדון אשר אנו מבקשים, שיאריך האל ית' ימיו ושנותיו, ולהשקיטו שלום במשכנותיו, אמן כן יעשה האל, אלקי ישראל, ואנוכי עבדך הצעיר, רוחי אותי העיר, נשאתי לבבי אל כפיים, ואשתחוה לפני אלקי השמים, ואתחנן ואתפלל, בלי דומם יומם וליל, שישים בחיים חלקך, כי הוריתנו דרך חקיך, ותלמדנו משפטי צדקך, ואתפלל לנוכח מִשְׂרָתך, אני ההתום משרתך, לבקש מאדוננו לבלתי יחשוב עון על עבדו, אשר באתי למול שכלו בכלי דלות, כי לא לבשתי בגדי עצלות, אך אמרתי להביא בכורים, זו מנחת העומר שעורים, להתיר במדינה החדש, עד אשלח שתי הלחם להתיר במקדש, גם אמנם על צחצוח לשוני הלמודה, מרוב ימים עלתה חלודה, אולי אוכל לענור

ואצחצחנה

ואצחצחנה, וחכם באחור ישבחנה, ואנשי עצתי העומדים בסודי ישכילו אם לא מדאגה, פן תצא מפי שגגה, ויראתי לנפשי, פן יקום בי כחשי, כי קרן עור פני משה, והנה אלפי הדל במנשה, על כן שמתי רסן שתיקה בלחיי, כי מה אני או מה חיי, או מה משפחתי הצעירה, לבוא לפני צפירת התפארה, כל שכן שבעיני קטונתי, ולהשיג תאוה לא יכולתי, ואומרה מה אאריך ומה אחבר, עת לחשות ועת לדבר, לו יתנני עושני כאחד ממשרתיך, השומרים מזוזות פתחי ביתיך, או כאחד המחזיקים בשוליך, הקרובים אליך, ומן המתאבקים בעפר רגליך, ללחוך עפרות נעליך, ואחלי ואולי, יקרא שמך עלי, ואמצא חן לפני הדרת מִשְׂרָתֶךָ, ותמשיך חסד לעבדך בן אמתך, והנני משתחוה מרחוק להר משרתך ( ), וכורך על גבי ברכי מול גבעת הדרתך, להעביר שגגתי, ואחרתי עד פה להכר אגרת מהללים, ואין בפי מלים, ומה יענה השועל בסוכת השחלים, ולולי שמנעיני זקני קהלי יצ"ו לא הגיעה אגרתי זאת לפני רגליך זולתי אני בעצמי, שלום גאוננו, ענק צוארונינו, ושלום תורתו התמימה יגדל לעד וירבה לנצח, והאל יפליא למענהו, ויראני אותו ואת נוהו:

נשלם אגרת אנטולי בר יוסף עמש"י:

תשובת הרמב"ם על המכתב הנ"ל:

הגיע אלי אגרת, כל אבני אקדח אוגרת, אבל היתה סוגרת ומסוגרת, ולא ידעתי בקהתה מהשליח אל מי שולחה ומי הוא המשלח, ואומר לה אמנם כי יש בה סוד סתום, גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום, ואסיר צעיפה מעל פניה, להשתעשע בפניניה, והנה על כל בנות נסוכה, שמורה וערוכה, צולחת למלוכה, ענקים בגרגרותיה ורבידים יקרים, וצמידים על ידיה קשורים, מעולפת ספירים, ומעיל כבנות המלכים לבושה, ואבנט זהב ואבן יקרה חבושה, וכתר מלכות בראשה, ובגדי שש ומשי רקמה, ולוית חן על ראשה שומה, יפה כלבנה ברה כחמה, וכשחר נכון מוצאו סביב לה, וקרנים כאור בכל גבולה, וכצאת השמש בגבורתו זרח באהלה, ובראותי כי כבוד הדרה מאד מאד נורא, ובעיניה חיצים שנונים לכל מביט יורה זחלתי ואירא, ואומרה לה אחותי רוחי ולבי עזבוני, ורחמיך יקרבוני, הסיבי עיניך מנגדי שהמה הרהיבוני, והנה למשחית נהפך הודי, שימה מסוה והעמידני על עמדי, זה חסדך אשר תעשה

עמדי

עמרי; ותענה גש נא אלי ואל תירא מלהט החרבות, ואל יבהילוך היצי הרכות, מנהה אניכי שלוחה להיות מהנצבות, ואשאל אותה ואומר בת מי את? ותאמר בת איש שר וגדול בישראל, רב פעלים מקבציאל, באהלי תושיה גדל *), ומכל ארח רע הדל, ובין חכמים רבה, ובמלחמות התורה קש רבה (קש"ר רבה **), וחלוץ מלחמתה בקרא (נקרא), ונפשו לעבודתה תערה, משיב מלחמה שערה, ונבדל הוא מכל סוחר ומורה, וקשת נחושה במלחמת התורה יורה, ואם בדרך השופטים דרך, ובמערכות התלמוד ערך, מברכות פיו תבורך יבורך, וכן פורת עלי עין החכמה, ושרשו פתוח אל מי המזמה, ויונקותיו אל נהל הבין נצמדים, הוציא פרח ויצץ ציל ויגמול שקדים, ודודי אדום וצח, ולשונו מהיר וצח, ומכבודו הוא האיר כשחר הנראה שביב (סביב) לי, הם הקרנים אשר נגלו בכל גבולי, ומזוהר פניו הוא השמש הזורחת באהלי, ושם האיש החכם ר' אנטולי, והנה הוא לקראתך עם מרכבתו, וראות פניך לבד משאלתו, והשלוחה לפניך רחל בתו, אם טוב בעיניך לשמוע עניני ולהבין מגמת אמרי, ולחפש כל אבני קודש וקציני וחילי, הנם בתוך אהלי, ואם רע בעיניך אשובה לי, ואלכה במר רוחי ודברי טמונה בחובי, אל משפחתי ואל בית אבי, ואומר לה אני גואלך, ומעלה מעלה אעלך, הראיני את מראיך השמיעני את קולך, הרימי בכה קולך קול שודד ובוזה, כי דבריך ערבו לי ככתב נביא וחוזה, וגם לא תעבורי מזה, ולפני תעמוד בכל עתותי, שומה כחותם על לבי כהותם על זרועותי, וכה תדבקין עם נערותי, אבל כראוי ליפיך אשר חננך היוצר, ישאל אביך מהר לנו מצר, עת להאריך ועת לקצר, ואם בין עמרים תלקט כשאר הנשלים ימים או עשרה הדשים, ותאכלי כאחד הרשים, לחם ונזיד עדשים· עד אשר ירחיב גבולינו האל, ולהריק לנו ברכות יואל, כי ה' דבר טיב על ישראל, אז תאכלי סלת כשמן ודבש מירכבת יביאנה לפניך המרבבך, שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך:

הגיע כתב הדרת כבוד גדולת קדושת פנת יקרת מעלת מרנא ורבנא הה"ר אנטולי ש"ץ—°° הדיין המהיר, המורה דת ודין המזהיר, אור המבינים הבהיר, חכדת החכמים תפארת הסגנים, אל השש ושמח בחברתו, הנכסף לראותו, לפי עוצם חכמתו ותוקף תורתו וטוב שמועתו, משה בר' מימון, ושמחתי על כתבך ודברי שאלותיך כמוצא שלל

---

*) באהלי תושיה גדל, מכאן עד הדיין כזה —°° אחר מלות הר' אנטולי ש"ן לפני מלות הדיין המהיר וגו' כולו חסר מן הספר, גם לבד זאת היו נוסחאות מתוקנות, והוספות איזה מלים, כאשר יראה הרואה בשני המקומות:

**) קש רבה, כן הוא בכת"י ואיננו מובן, ולדעתי יש להגיה כמו שכתבתי והוא כפי דברי חז"ל מס' סוטה דף מ"ד ע"א שאיננו יכול לעמוד בקשרי מלחמה:

שלל רב, ודבר ה' בפיך אמת על לבי ערב, ויהי כטל ביום שרב, וכתביך העידו לכל קוראיהם, כי איש חכם אתה וערך התלמוד ערכת, ובלשון עבר בנת ויפה חברת וצחות דברת, וכגדי ענוה לבשת ובדרך קצרה הלכת וכגמול נפשך שמת, ואם את ארצך ארץ רחבת ידים, ואתה בעל המזימה*) כאיש חבינים, הלא אם קטן אתה בעיניך ראש המבינים אתה, ומלא חמודות מאנשי המדות, ומכתביך ושאלותיך ריח שמניך הטובים הריחותי, וכערוגות הבושם היו לפני, לזאת אמרתי לכל בני אמוני, ראו ריח בני כריח השדה אשר ברכו אדני, וישמחו כלם על ביאתך בארצנו, והצצת מחרכינו, והשגחת מחלונינו, האל ידריכך בארמונתינו, דרך ישרה לא תכשל בה, וישפיע לך מטובותיו הצפינות ליראיו, ויתמיד שלותך עם נכריו (נבראיו), ואשר הביאך עד הלום, יטה אליך כנהר שלום, אמן:**)

מאמר על סדר הדורות, דור ודור וחכמיו, ממקבלי התורה, לר' סעדיה בכהר"ר מימון זצלל"ה אבן דאנאן, והוי הקדי לו בפתיחתו דברים אחדי' (נאמרו ממנו בלשון ערבי וזה באורם בלה"ק באו אלי מאת אוהבי הרב החכם מהו' אליעזר הלוי נ"י יכונה דאקטאר לעווע) זה ענינם. אמר סעדיה יברכהו צורו, הגהתי ספר הדורות הזה על פי חבורים וספרים שונים, גם סדרתי אותו על נכון והרחקתי הדיעות המפסידות, והוא חי נפשי תועלת גדולה להתלמידים, כי להבין הדין צריכין אנחנו לדעת מעלת החכמים ודורותיהם, ורבותיהם ותלמידיהם, החכמים אשר היו בזמניהם, לפניהם או לאחריהם. —

אדם שת אנוש קינן מהללאל ירד חנוך משותלך למך נח שם ארפכשד שלח עבר פלג רעו שרו' נחור תרח, אברהם יצחק יעקב לוי קהת עמרם, משה רבן של כל הנביאים קבל תורה מסיני שנת בתמ"ח א) ששה ימים לחדש סיון והוא יום מעמד הר סיני, ומסרה

---

*) בהנדפס המלחמה תחת המזימה:

**) שני המכתבים האלה מר' אכטולי להרמב"ם, ותשובתו אליו, אשר ראוי ונכון היה לנדפס כלה וסמוך להמכתבים בין הרמב"ם והר' יוסף תלמידו, קודם ב' מכתבי ר' הלל אשר קדמו עתה עליהם, עיין על זה בהקדמה סבת ענין תקומתם פה, ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

א) בתמ"ח הוא ב' אלפים תמ"ח, ונקוט כלל זה בידך, האות הא' בדברי המחבר במנין השנים הוא אצלו על מספר האלפים וממנו והלאה הוא מספר הפרט למנין השנה אחריו באלף הסמוך לו:

ומסרה ליהושע, משה יהושע פנחס עלי שמואל דוד אחיהו אליהו אלישע יהורע זכריה הושע עמוס ישעיה מיכה יואל נחום חבקוק צפניה ירמיה ברוך עזרא ג), שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה שהם עזרא וסייעתו והם (והוא) תחלת התנאים וראשם, שמעון אנטיגנוס יוסי יהודה שמעיה הלל שמעון גמליאל שמעון יהודה, ר' יהודה הנשיא הוא הנקרא רבינו הקדוש והוא חבר ספר המשנה ולמדה ברבים ותלמידיו הם סוף התנאים אשר שמעון הצדיק הוא ראשיתם, והם ראשית האמוראים, וגדולי תלמידי רבינו הקדוש הם י"ו ארבעת בנים ג) (שנים מבניו) רבן שמעון ורבן גמליאל ור' אושעיא ור' אלעזר הקפר ור' חנינא בר חמא ור' אפס ור' חייא ור' אבא ובר קפרא ור' אבא אבוהו דשמואל ושמואל בנו ורב ור' ינאי ולוי ור' הושעיא ור' יוחנן, ושם בר קפרא ר' נתן ושם רב אבא, ובשנת ג' תתקמ"ט ליצירה שהיא שנת תק"ב ד) (ת"ק) לשטרות חבר רבינו הקדוש את המשנה וחייה אחר כך שלושים שנה ונפטר שנת ג' תתקע"ט וקודם פטירתו ירד שמואל לבבל ונעשה ראש ישיבה בנהרדעא וסמוך לפטירת רבינו הקדוש ירד רב לבבל ה) וישב שם עם שמואל חבירו בנהרדעא ימים, ואח"כ הוקם לראש ישיבה בסורא ונפטר רב שנת ד"ג וחייה אחריו שמואל חבירו בנהרדעא שבע שנים ונפטר בשנת ד"י, ועמדו אחריהם תלמידיהם רב יהודה בר יחזקאל ורב הונא ורב נחמן בר יעקב שהיתה אשתו ילתא בת ריש גלותא והוקם רב יהודה לראש ישיבה בפומבדיתא ל"ו שנה ונפטר שנת דמ"ו וחוקם רב הונא לראש ישיבה בסורא ד' שנה וחייה אחר פטירת רב יהודה ד' שנים ועמדו שתי הישיבות על סמך רב הונא כל אותן הארבע שנים ועמו רב חסדא שהיה מתלמידי ר"ב ושמואל ונעשה תלמיד חבר לרב הונא ונפטר רב הונא בסורא שנת ד"ן ורב נחמן היה בנהרדעא לראש ולדיין ימים רבים ואחר פטירת רב הונא הוקם רב חסדא לראש ישיבה עשר שנים ונפטר שנת ד"ס, ועמדו אחריהם תלמידיהם רבה ורב יוסף, והוקם רבה לראש ישיבה כ"ב שנים והלשינו בו רשעים וברח לאגם ומת שם ו) שנת פ"ב, והוקם אחריו רב יוסף חבירו שנתים ומחצה. וסגיא נהור הוה

ג) וזו כדעת הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לס' היד רמב"ם ח"א:
עיין ס' הקבלה להראב"ד והרמב"ם בהקדמתו הנ"ל, והוא בחר לו בכאן דרך אחרת, ועיין תוס' כתובות דף ק"ג ע"ב, כי שנים מבניו של רבי יוסף חפני ושמעון אפרתי מתו בחייו כו', והדברים נראה לעיין שמונה בכללם י"ו, ואתה תוכל לפרטם י"ד לבד ר"ג ור"ש שהם מבניו, שהוא רק מטעות הסופר באמר ארבעת בנים וצ"ל כמו שהגהתי בפנים:
ד) גם זה ברור מטעות הסופר וכן מבואר גם בס' הקבלה להראב"ד וחבר המשנה שנת ג' תתקמ"ט שהיא שנת ת"ק למנין שטרות ושנת ק"כ לחורבן הבית:
ה) עיין סנהדרין דף ה' עמוד א':
ו) עיין בבא מציעא דף פ"ו עמוד א':

הוה ונפטר שנת דפ"ה, ועמדו אחריהם תלמידיהם אביי ורבא בר רב יוסף בר חמא והוקם אביי לראש ישיבה בסורא כשנפטר רב יוסף רבו ועמד י"ד שנה ונפטר שנת דצ"ט ואחריו הוקם רבא במחוזא י"ד שנים אחרות ונפטר שנת דקי"ג, ואחרי מות רבא הוקם רב נחמן בר יצחק שהיה מתלמידי רבא ורב יוסף לראש ישיבה בפומבדיתא ד' שנים ונפטר שנת דקי"ז ואחריו הוקם רב פפא חבירו בנרש ורב חמא חברו בנהרדעא ט"ו שנים ונפטרו רב פפא ורב חמא שנת דקל"ב, ובימיהם הוקם ר' אשי תלמיד אביי ורבא (רב פפא ורב חמא) ז) בסורא שנת דקכ"ז, ובשנה החמישית לגדולת רב אשי נפטר רב פפא בנרש ורב המא בנהרדעא שנת דקל"ב, ובאותו הפרק התחיל רב אשי לחבר התלמוד בבלי ועמו ר' אבינא חבירו ורב טביומא בנו והוא הנקרא מר בר רב אשי והם סוף האמוראים, וכן סימנוה רבנן אבינה לאחריתם ח), ורב אשי המאור עיניהם של ישראל האריך ימים על ממלכתו ששים שנה ונפטר שנת דקפ"ז ורבינא חבירו נפטר שנת דקפ"ב ועמד על כנו מר כנו והזקני' שהאריכו ימי' אהריו ותלמידיו חמישי' שנה עד שנת דרל"ז, נמצא שישיבת סוריא נקראת ישיבת רב אשי מאה ועשר שנים משנת דקכ"ז עד שנת דרל"ז ס' שנה בחייו ונ' אחרי מיתו עד שהוקם אבא יוסי לראש ישיבה שנה דרל"ז, והוא ראש רבנן סבוראי, ובשנת כ"ד לגדולתו נחתם התלמוד שנת דר"ס ליצירה·

ומשנת דקי"ז עד שנת דרל"ז הוקמו גם כן ראשי ישיבות מן האמוראים בפומבדיתא, ואלה שמותם: אחרי מות רב נחמן בר יצחק בשנת דקי"ז, הוקם לראש רב זביד כ"ג שנה ונפטר שנת דק"מ, ואחריו רב דימי מנהרדעא ג' שנים ונפטר שנת דקמ"ג, ואחריו רפרם בר פפא ומת באותו שנה, ואחריו רב הונא בריה דרב יהושע ד' (ט') שנים ונפטר שנת דקנ"ג ט), ואחריו רב כהנא השני י"ח שנים כי רב כהנא הראשון הוא מתלמידי רב ושמואל ומן חבירי ר' יהודה ור' הונא, ונפטר רב כהנא השני שנת דקע"א, ואחריו רב

ז) כצ"ל כמו שהגהתי דקי"ל מס' קדושין דף ע"ב עמוד ב' יום שמת רבא נולד רב אשי, ואביי נפטר עוד קודם רבא ועיין הרמב"ם בהקדמתו לס' היד מה שכתב, ומכלל החכמים שקיבלו מרבא הוא רב אשי ורבינא, שכל היודע דבריו יפרש כוונתו (שכוונ' לומר ומן החכמים רק ומכלל החכמים) שכן כונתו להיותו מיד בדור שלאחר רבא שבאה לדור ההוא הקבלה מרבא ומשם לרב אשי, וגם הוא בכלל בין מקבליו:
ח) בבא מציעא דף פ"ו ע"א, ועיין בהוספות מחבר לס' כפתור ופרח הנדפס על ידי, מה שהעליתי דבר אמת בבאור כוונת הדברים, ששגו בם רבים:
ט) עיין ס' הקבלה להראב"ד, שכתב לרפרם בר פפא רב כהנא השני, ושעמד כ"ח שנים, ולא מנה לרב הונא בריה דרב יהושע, וכתב עליו, שלא הוזכר בראשי ישיבות, אמנם לפי גרסת המחבר כאן על ד"כ שעמד י"ח שנה, והשנים בין רפרם ובינו, רב הונא בריה דר"י ושעמד עד דקנ"ג ע"כ נ"ל כמו שהגהתי:

רב אחא בריה דרבא שנתים ונפטר שנת דקע"ג, ואחריו רבינא שנתים ונפטר שנת דקע"ה, ואחריו רב אשי י"ב שנים ונפטר שנת דקפ"ז, ואחריו רב גביהה מבי כתיל הוקם בפומבדיתא אחרי שנפטר רב אשי בסורא כי הישיבה היתה על סמך רב אשי ועמד רב גביהה ו' שנים ונפטר שנת דקצ"ג, ואחריו רפרם עשר שנים ונפטר שנת דר"ג, ואחריו רב גידל י"ג שנה ונפטר שנת דרי"ו, ואחריו רב סימא בריה דרבא כ"א שנה ונפטר שנת דרל"ז י), עד כאן סדר רבנן אמוראי ראשי ישיבות סורא ופומבדיתא וזולתן, משנת ג' תתקע"ט שנפטר רבינו הקדוש עד שנת דרל"ז שהוקם אבא יוסי בסורא לראש ישיבה, שהוא רנ"ח שנים; ואחריהם עמדו רבנן סבוראי בסורא ובפומבדיתא, ואלה שמותם למקומתם: ראש רבנן סבוראי הוא אבא יוסי שהוקם לראש ישיבה בסורא בשנת דרל"ז ועמד ל"ז שנה ונפטר שנת דרע"ד, ואחריו רב אחא בר רב הונא שנה אחת ונפטר שנת דרע"ה, ואחריו רב שמואל בר רבא ג' שנים ונפטר שנת דרע"ח, ואחריו רבינא אומנא שנה אחת ונפטר שנת דרע"ט, ואחריו רב תחנינא ז' שנים ונפטר שנה דרפ"ו, ואחריו רב עינא והוא הבירו של רב סימא שהוקם לראש ישיבה בפומבדיתא בעת ההיא —· ואלה שמות רבנן סבוראי שהוקמו לראשי ישיבות בפומבדיתא בימי' אלו הנזכרים שהוקמו בסורא, רב גביהה מארגיזא הוקם בימי אבא יוסי, ואחריו רב אחא בר נהילאי, ואחריו רב סמא בר רב יהודה חבירו של רב עינא והיו רב סמא ורב עינא עד שנת ד"ש, ואחר פטירתם נתדלדלו הישיבות ובטלו כמו נ' שנה מפני שנאת מלכי פרס שר"י ושמדותיהם, והיו מתלמידי רב עינא ורב סמא תלמידי חכמים לא נודעו לנו שמותם קבלו מהם רב הנן מאשיא שהוקם לראש ישיבה בסורא בשנת דשמ"ט ורב אחדבוי בר רב קטינא ומר זוטרא בר חיננא, ואחר רב חנן הוקם רב הונא, ואחריו רב חיננא, ואחריו רב יצחק ולא נודעו לנו מספר שנותיהם, אכן בימי רב הונא ורב חיננא ורב יצחק גברה מלכות ישמעאל על מלכות פרס, ובשנת דשע"ד התחיל אחמד מלך ישמעאל לטעון טענותיו שהוא נביא, ואהרי מות רב יצחק הוקם מר הונא בסורא ומר רבא בפומבדיתא, ואחריו רב ששנא והוא רב משרשיא בר תחליפא ורב בוסתנאי ונפטר רב משרשיא בר תחליפא שהוא סוף רבנן סבוראי שנת דתמ"ט, ומשנת דרל"ז עד שנת דתמ"ט הם ימי רבנן סבוראי ימים מאתים וי"ג שנה: — ומשנת דתמ"ט ואילך סדר גאונים בשתי הישיבות, וראשי גאוני ישיבות פומבדיתא הוא, רב חיננא

י) עיין ס' הקבלה להראב"ד:

חיננא מנהר פקיד הוקם לראש בשנת דתמ"ט ועמד ח' שנים ונפטר שנת דתנ"ז, ואחריו רב הילאי הלוי י"ח שנים ונפטר שנת דתע"ה, ואחריו רב יעקב מנהר פקוד י"ח שנים גם כן ונפטר שנת דתצ"ג, ואחריו רב שמואל מבני בניו של אמימר חבירו של רב אשי י"ח שנים ונפטר שנת דתקי"א, ואחריו רב מארי הכהן מנהר פקיד ח' שנים ונפטר שנת דתקי"ט, ואחריו רב אדא חצי שנה ונפטר באותו השנה, ואחריו רב יהודאי והיה סגי נהור הוקם לראש ג' שנים ומחצה, והוא חבר הלכות פסוקות, ובימיו יצא ענן הרשע למינות והכם גדול היה ומזרע בית דוד ונזרקה בו מינות ויצא לתרבות רעה, ונפטר רב יהודאי שנת דתקכ"ג, ואחריו רב אחואני ה' שנים ונפטר שנת דתקכ"ח, ואחריו רב מארי בר רב משרשיא הלוי ג' שנים ומחצה ונפטר שנת דתקל"ב, ואחריו רב ביבי הלוי יו"ד שנים ומחצה ונפטר שנת דתקמ"ג, ואחריו רב ישעיה בר אבא הלוי י"ג שנים ונפטר שנת דתקנ"ו, ואחריו רב יוסף בר רב שילא י"ט שנה ונפטר שנת דתקע"ה, ואחריו ר' מרדכי הכהן ג' שנים ונפטר שנת דתקע"ח, ואחריו רב אחונאי ד' שנים ונפטר שנת דתקפ"ב, ואחריו רב יוסף בר רב יהודה חסיד גדול ומלומד בנסים ואליהו נראה אליו לפי עדות חסידים וישיבתו שנתים עד שנת דתקפ"ד, ואחריו רב יוסף בר רב חייא ז' שנים ונפטר שנת דתקצ"א, ואחריו רב יוסף בר רב דיבי שנתים (ארבעה) יא) ונפטר שנת דתקצ"ה, ואחריו רב פלטוי י"ו שנה ונפטר שנת דתרי"א, ואחריו רב אחאי הכהן ו' חדשים ונפטר באותו שנה, ואחר פטירת רב אחאי נחלקו העם חצים היה אחר רב מנחם בר רב יוסף בר רב חייא לסמכו, והחצי היה אחר רב מתתיה בר רב דיבי ועמדו במחלוקת שנה ומחצה ומת רב מנחם והיה לראש רב מתתיה בר רב דיבי וכל ימי שררותו היה עשר שנים ונפטר שנת דתרכ"א, ואחריו רבה בר אמי ב' שנים ומחצה ונפטר שנת דתרכ"ד, ואחריו צמח בר רב פלטוי גאון ט' שנים ונפטר שנת דתרל"ג, ואחריו רב האיי בר רב דוד ז' שנים ומחצה ונפטר שנת דתרמ"א, ואחריו רב קיומי בר רב אחינאי י"ח שנה ומחצה ונפטר שנת דתרנ"ט, ואחריו רב יהודה בר רב שמואל אבי אביו של רבינו שרירא י"ב שנה ונפטר שנת דהרע"א, ואחריו רב מבשר הכהן בר רב קיומי גאון והנשיא דוד בן זכאי הקים רב כהן

צדק

יא) לפי דבריו כך אנו צריכים להגיה כאן, כי רחוק הוא לומר שרק בימי גאון זה עמדו בינתים בלי שום א' זמן ב' שנה, וגם כי המחבר יעלים עצמו מלהעיר ע"ז, ואמנם עיין ס' הקבלה להראב"ד שדרך אחרת לו ואחר רב יוסף בר רב יהודה מונה ר' אברהם בר רב שרירא י"ב שנה, ואחריו רב יוסף בר רב חייא (וגם דבריו שם אינם מכוונים), ואחריו רב יצחק בר רב חייא, ואחריו רב יוסף, ואחריו רב פלטוי יוד שנה, והבדל רב בין דבריו לדברי המחבר כאן:

צדק בר רב יוסף ונפטר רב מבשר וחזרו כלם לרב כהן צדק ונפטר שנת דתרצ"ה, ואחריו רב חנניה אביו של רבינו שרירא ה' שנים ומחצה ונפטר שנת דתש"א, ואחריו רב אהרן הכהן אבן סארגאדת והוא היה סוחר ועשיר גדול ומפני עושרו הוקם לא מפני שהיה ראוי לכך כי חכמים גדולים ממנו היו שם ועמד י"ט שנה ונפטר שנת דתש"ך, ואחריו רב נחמיה ח' שנים ונפטר שנת דתשכ"ח, ואחריו רב שרירא בן רב חנניא גאון והאריך ימים כמו מאה שנה ובשנת דתשכ"ח הוקם לראש ישיבה וגאונותו ל' שנה עד שנת דתשנ"ח וסלק את עצמו, והושיב את רבינו האי על כסאו בחייו לפי שראה שהוא ראוי לכך יותר ממנו כש"כ מכל חכמי הדור והוא רבץ תורה בישראל יותר מכל הגאונים ולאורו הלכו דורשי התורה ממזרח שמש עד מבואו והיו ימי חייו צ"ט שנים וימי שררותו וגאונותו מ' שנה, ונפטר שנת דתשצ"ח בעי"ט האחרון של פסח, והוא סוף הגאונים בבבל, והוא רבינו האי המפורסם ראש ישיבת פומבדיתא וסורא בן ר' שרירא גאון ר"י בן ר' שמואל (חנניה) יג) גאון ר"י בן ר' יהודה גאון ר"י בן ר' שמואל גאון ונשיא מראשי גליות ומבני בניו של רבה בר אבוהו מזרע זרובבל בן שאלתיאל מזרע המלוכה. זרע שלמה בן ארונינו דוד משיח אלקי יעקב ונעים זמירות ישראל והיה הותם בחותמו צורת אריה כמו מלכי יהודה, ולפניו היו גאונים ששמם כשמו רב האיי בר רב דוד ר"י, ורב האי בר רב נחשון, ובימיו של רב האי הוקם חותנו אבי אשתו רב שמואל הכהן אבן חפני לראש ישיבה בסורא ונפטר שנת דתשצ"ד ארבעה שנים קודם פטירת רב האיי והוא היה חכם גדול וחבר ספרים רבים, ואחר פטירת רבינו האי הוקם לראש ישיבה חזקיהו בן בנו של דוד בן זכאי ראש גליות ועמד שנתים ולא בכחו, ואח"כ הישיבה הולכת ודלה ופשט התלמוד וחכמת התורה בעת ההיא בארץ אספמיא יותר מכל העולם, נמצא שימות הגאונים בבבל מימי רב חיננא שהוקם שנת דתמ"ט עד שנפטר רבינו האיי בשנת דתשצ"ח ימים ג' מאות ומ"ט שנים, וזה זכרון הגאוני' שהוקמו לראשי ישיבות בסורא משנת דתמ"ט עד ימי רבינו האי, והראשון מגאוני ראשי ישיבות סורא היה רב הונא בר רב יוסף הוקם לראש בשנת דתמ"ט, ואחריו רב חייא ממישן, ואחריו מר ינוקא והוא רבא בר נטרונאי הוקם בשנת דתע"ט, ואחריו רב יהודה גאון, ואחריו רב יוסף והוקם לראש בשנת דתצ"ט, ואחריו רב שמואל בר מארי הוקם לראש בשנת דתק"ח ובימיו היה מר שמעון קיירא חבירו שנסמך לגאון והוא חבר הלכות גדולות בשנת דתקי"א שהיא שנה ג' לגדולת רב שמואל בר מארי, ואחר רב שמואל

עמד

יג) הגהה זו איננה צריכה לפנים פיותם רק מט"ס המעתיק:

עמד רב אחא משבחא והוא היה חכם גדול וחבר ס' השאילתות וספרים אחרים אבל לא נסמך לגאון ולא הוקם לראש מפני שראש גולה היה שונאו וסמך את שמשו של רב אחא ושמו רב נטרונאי וכעס רב אחאי והלך מבבל לארץ ישראל ושמחו בו קהלות א"י וכבדוהו הרבה ונפטר שם והיה רב נטרונאי שמשו של רב אחאי לראש ישיבה בסורא י"ג שנה, ואחריו הוקם רב דוראי ו' שנים ונפטר בשנת דתקכ"ז, ואחריו הוקם לראש רב חנניא ד' שנים ונפטר שנת דתקל"א, ואחריו הוקם רב מלכיא שנתים ונפטר שנת דתקל"ג, ואחריו רב חנניא בר רב אברהם ט' שנים והוסר שנת דתקמ"ב הסירו ראש גולה, ואחריו רב הונא הלוי בר רב יצחק, ואחריו רב מנשה בר רב יוסף ועמד עד שנת דתקמ"ח, ואחריו רב אברהם בר רב שרירא י"ב שנה והוסר שנת דתק"ס, ועמד אחריו רב הילאי בר רב מארי ט' שנה ונפטר שנת דתקס"ט, ואחריו רב יעקב בר רב מרדכי י"ח שנים ונפטר שנת דתקפ"ז, ואחריו רב אסומאי בר רב מרדכי ח' שנים ונפטר שנת דתקצ"ה, ואחריו רב יצחק בר רב ישי י"ב שנה ונפטר שנת דתר"ז, ואחריו רב אהילא בר רב חנינא ג' שנים ומחצה ונפטר שנת דתרי"א, ואחריו רב קיומו בר רב אשי ט' שנים ומחצה ונפטר שנת דתרכ"א, ואחריו ר' משה הכהן בר ר' יעקב שנתים ונפטר שנת דתרכ"ג וישבו ב' שנים ומחצה לא סמכו גאון, ואח"כ סמכו רב כהן צדק בר רב אסומאי גאון ט' שני' ומחצה ונפטר שנת דתרל"ה, ואחריו רב שר שלו' בר רב בועזי' שנים ונפטר שנת דתרמ"ה, ואחריו רב נטרונאי בר רב הילאי גאון בר רב מארי ה' שנים ונפטר שנת דתר"ן, ואחריו רב עמרם בר שישנא והוא שלח סדור תפילות לספרד ונפטר שנת דתרנ"ח, ואחריו רב נחשון בר רב צדוק ח' שנים ונפטר שנת דתרס"ו, ואחריו הוקם רב צמח גאון בר רב חייא אחיו מן האם שבע שנים ונפטר שנת דתרע"ג, ואחריו רב מלכיא הודש אחד ונפטר באותו שנה, ואחריו רב אהילאי בר רב משה ז' שנים ונפטר שנת דתר"פ, ואחריו ר' יעקב י"ג שנה ונפטר שנת דתרצ"ג, ואחריו לא היה בסורא חכם ראוי לסמיכה אבל דוד בן זכאי ראש גולה לקח איש א' ששמו ר' יום טוב וסמכו, ואח"כ שלח אל ארץ מצרים והביא משם רב סעדיה אל פיומי והיה לראש ישיבה בסורא שנתים ומחצה, ואח"כ עלתה מריבה בין רב סעדיה ובין ראש גולה והסיר רבינו סעדיה את דוד בן זכאי ראש גלותו מהנשיאות, ואח"כ נתחזק דוד בן זכאי והחזר לנשיאותו ובקש להרוג את רבינו סעדיה ונחבא רבינו סעדיה מפניו כמו ז' שנים, ושם חבר רוב ספריו והסיר ראש גולה את רבינו סעדיה, והקים תחתיו לראש ישיבה בסורא את ר' יוסף בר רב יעקב בר רב מרדכי

ואעפ"י

ואעפ"י שעשו שלום אח"כ דוד בן זכאי הנשיא ורבינו סעדיה לא חזר רבינו סעדיה לגדולתו ולגאוניתו אבל היה לאב ולקצין לכל קהילות ישראל כי לא היה חכם כמוהו בדורו, הוא רבינו סעדיה ז"ל משועי יהודה מזרע ר' חנינא בן דוסא מבני שילה בן יהודה והוא חבר ספרים הרבה ותרגם עשרים וארבע ספרי קודש וכל המשנה והתלמוד הבבלי בלשון ערבי, והשיב על המינים ועל הקראים תשובות נצחות ובימיו היה חיוי הבלבי יש"ע שבש"ע והסית והדיח הרבה מישראל וכחש בתורת ה' ובדה מלבו תורה הדשה אשר הורהו השטן הוא חיוי פלוסף ומכשף גדול היה והעיד רבינו סעדיה ז"ל שראה מלמדי תינוקת בערי אלבלך בבבל מלמדים תורת חיוי הבלבי יש"ע, ורבינו סעדיה ז"ל נתחזק באלקיו והסיר את הבעלים והשגעונות מן הארץ, ולאורו הלכו ישראל ממזרח שמש עד מבואו, ויתר דברי רבינו סעדיה וכל הטובות אשר עשה בישראל הנם כתובים בספר הגלוי ובאגרת רב דוסא בנו שכתב לרב חסדאי בר רב יצחק הנשיא ונפטר הרב ז"ל שנת דתש"ב מחולי המרה השחורה והוא כבן נ"ב שנה, ואחרי פטירתו היתה ישיבת סורא הולכת ודלה עד שברח רב יוסף למדינת אלבצרה ומת שם, והייתה הישיבה דלה עד ימי רבינו האי שישבה על סמך ישיבתו ימים, ואח"כ הוקם בה לראש חותנו אבי אשתו של רבינו האי והוא רב שמואל הכהן אבן חפני והוא היה חכם גדול וחבר ספרי' הרבה ופירוש התור' שחבר עוד על תוקף הכמתו וצחות לשונו, ואחר פטירת רבינו האי ורב שמואל הכהן אבן חפני נתמעט הלימוד בארץ שנער ונתדלדלו הישיבות ורבתה ועלתה חכמת התורה והתלמוד בארץ אספמייא ואפריקה, והסבה היתה שנפסק חק הישיבות שהיה הולך לבבל מאספמייא ומאפריקא ומארץ המערב וארץ הצבי, וזה היה בסבת שנשבו ד' חכמים גדולים בספינה שהייתה הולכת ממדינת בארי למדינת ספבטין להכנסת כלה שבה אותם השליש אבן ראמאחין אשר שלחו המלך עבד אל רחמן מלך אספמיא ממונה על הציים והדוגיות שלו לשלול שלל ולבוז בז בארץ אדום ובארץ יון והארבעה חכמים לא הכירם השליש ולא ידע מה הם ומכרם כהדיוטים רקים ופוחזים, ומכר א' מהם באלכסנדריא ושמו ר' שמריה בר' אלחנן ומשם עלה למצרים והיה לראש, ומכר את השני באפריקא והוא ר' חושיאל אביו של רבינו הננאל ומשם עלה למדינת אל קורואן והיה לראש, ומכר את השלישי בקרטבה והוא ר' משה עם בנו ר' חנוך ואשתו של ר' משה נשבית עמו בספינה והיא הייתה אשה יפה מאד וחכמה ולפי שראתה כי השבאי רוצה לכופה ולהתעלל בה שאלה את הרב אישה אם יש חלק בתחיית המתים למשליכים עצמם אל הים והוא

השיבה

תשיבה אמרי' מבשן אשיב אשיב ממצולת ים, וכיון ששמעה דברי הרב הפילה עצמה אל הים ומתה על קדושת שמו, והחכם הרביעי לא נודע לנו שמו ומה היה לו, וכשקנו קהל קרטבה את הרב ר' משה ובנו ר' חנוך לא ידעו אם הם חכמי' או עמי הארץ והיו הם לבושי שקים ובלויי סחבות והלך הרב לבה"כ וישב לו לפני ר' נתן הדיין של קרטבה שהיה קובע שם מדרש ומלמד תלמידי' ושמע את ר' נתן מפרש הלכה א' לתלמידים ממס' יומא והיא על כל הזאה טבילה ולא היה יודע לפרשה וענהו ר' משה ואמר לו רבי פשו להו טבילות ואז בקש ממנו ר' נתן הדיין לפרש לו ולתלמידים ההלכה ופירש להם והתיר להם ספיקות הרבה וכיון שראה ר' נתן גודל הכמתו של הרב ורוחב תבונתו קבץ את כל הקהל והודיעם ערך מעלת הרב וחכמתו, וכי מעתה הוא ר' נתן עצמו תלמיד אל הרב מקטני תלמידיו ואז שמחו בו הקהל ומנוהו עליהם לראש ולדיין כי ר' נתן סלק את עצמו וישב לו ללמוד אצל הרב, ואז נתקבצו למדינת קרטבה תלמידים הרבה מכל ערי אספמיא וערי ארץ המערב ללמוד אצל הרב וגדלה ישיבתו ומעלתו מאד ודבר זה היה בימי ר' שרירא גאון קרוב לשנת דתש"ן ונפטר הרב ר' משה וישב על כסאו ר' חנוך בנו שהיה חכם גדול בתורה וחסיד, ומגדולי תלמידיו של הרב ר' משה היה ר' יוסף בר' יצחק אבן שטאנש הידוע בן אביתור והוא פירש את כל התלמוד בלשון ערבי למלך ישמעאל אלחכם והיה חכם בחכמה יונית ובלשון ישמעאל וספריהם ומפני גדולתו וחכמתו בעט בר' חנוך הרב חבירו והיתה קטטה ומחלוקות בקהל והלך אבן שטאנש לדמשק ומת שם, ונפטר הרב ר' חנוך שנת דתשע"ה, ומגדולי תלמידיו היה ר' שמואל הנגיד אבן נגראלה שהיה חכם גדול בתורה ובפילוספיא ומשורר ופייטן גדול ויודע בנימוסי הישמעאלים ולשונם ועניניהם הרבה מאד והוא חבר ספרים הרבה בתלמוד ובדקדוק ובשיר והוא עשה פיוט א' למלך גראנטה חבו"ם (תפו"ם) ז' בתים מן ז' לשונות כל בית בלשון א' והוא ז"ל נסמך לראש ולנגיד בגראנטה ובכל עריה שנת דתשפ"ז ונפטר שנת דתתט"ו והיה ימי גדגלתו כ"ח שנים, ואחריו ישב על כנו ר' יהוסף הנגיד בנו שנת דתתט"ו ונפטר עם הקהל הקודש קהל גראנטה ביום השבת ט' בטבת שנת דתתכ"ז, השם למען שמו ינקום נקמת עמו מאת כל צריהם א"א, ונחזור לר' חושיאל אחד מן הד' רבנים השבוים כשעלה למדינת אל קירואן היו בה אנשים חכמים ומשכילים וכיון שראו גודל חכמתו ורוחב תבונתו סמכוהו וכבדוהו ונשאוהו ומנוהו לרב ולדיין על כל קהילות אפריקא והטילו מלאי לכיסו ועשו לו פרקמטיא והעשירוהו עד שהיה עשיר גדול ונתקבצו אליו תלמידים הרבה, ומגדולי תלמידיו היה

רבינו

רבינו נסים בן רב יעקב אבן שאהן מן קללעה חמאד גם הוא הלך מאפריקא לבבל אחר שלמד וקבל מן הרב ר' חושיאל ולמד וקבל בבבל מן רבינו האי והיה רבינו האי ז"ל אוהב מאד את ר' נסים לפי שהיה חכם וחסיד גדול ועניו מאד ושפל ברך והוא מהנהו מנכסיו כי לא היה ר"נ בעל ממון, גם הר"ש הלוי הנגיד היה אוהב את ר' נסים ומהנהו מנכסיו והוא הביא את בתו של ר"נ מן אל קירואן לגראנטה והשיאה לר' יהוסף הנגיד בנו (אעפ"י שהיתה חסידה וצנועה ובעלת תורה לא מצאה חן בעיני הנגיד ר"י בעלה והיא אם עזריה בנו), וכשנפטר ר' חושיאל במדינת אל קירואן סמכו קהילות אפריקא את ר' חננאל בנו ואת ר' נסים תלמידו ותלמיד רבינו האי לראשים לקהל אל קירואן ולכל קהילות אפריקא, ובזמן אחד היו ר' נסים ור' חננאל ור' שמואל הלוי הנגיד זצ"ל ושלשתם היו חברים ומרוצים זה לזה, ואעפ"י שחכמים גדולים היו שלשתם החכם הכולל שבהם היה ר"ש הנגיד וגם הוא היה כותב ושולח תמיד לרבינו האי ושואל את פיו ומקבל ממנו תורה והיו ימי חייו ס"ב שנה, ומגדולי תלמידי ר' נסים ור' חננאל היה ר"י בר רב יעקב אלפאסי מן קלע"ה חמאד והוא שבא מאפריקא לספרד והבר הלכות רבתי, וכבר בא ר' נסים למדינת גראנטה כשהובאו בתו להנשא לר' יהוסף הלוי הנגיד ולמד בה תלמידים, ומתלמידיו היה ר' שלמה בר"י בן גבירול המשורר, ובאותו הפרק פשט כח התלמוד בארץ אספמיא ועמדו בה ה' הכמים גדולים כולם נקראים בשם יצחק: — הא' ר' יצחק בר ברוך בר יעקב בר ברוך אבן אל באליה מקהל קורטבה וממארדה היו אבותיו, ונולד באייר שנת דתשצ"ה ונסמך כרבנות ונשיאות שנת דתתכ"ט והוא למד תורה הרבה אצל ר' פריגים הרב הצרפתי חכם גדול שבא מצרפת לקרטבה ועשה לו ר"י ואביו טובות הרבה וכבוד גדול ונפטר הרב ר"י בר ברוך בגראנטה שנת דתתנ"ר ומצאתי קבלה ביד זקנים מגדולי הקהל שהוא קבור בבירת החיים בגראנטה אצל המערה של רבינו סעדיה אבאהרון ז"ל לצד דרומה, ומגדולי תלמידיו היו ר' ברוך בנו ור' יוסף הכהן בר צדיק אבן צדיק שהיה חכם גדול וירא שמים ונסמך כרבנות בקרטבה בסיון שנת דתתצ"ח ונפטר שנה דתתק"ט ושפט את ישראל י"א שנה ורב ברוך בר יצחק למד תורה הרבה ג"כ מפי ר"י אלפאסי אחרי פטירת ר"י אביו: — והב' ר' יצחק בר יהודה אבן גיאות מגדולי קהל אליסאנא ונסמך כרבנות באליסאנא בימי ר"ש הנגיד, והנגידים ר' שמואל ורב יוסף בנו ז"ל היו מנשאים ומכבדים אותו וכשנגזרה גזירה על ר' יוסף הנגיד ונהרג עם הקהל הקודש קהל גראנטה ברח עזריה הנגיד בן ר' יוסף הוא ואמו בת ר' נסים לאליסאנא והרב כבדם ונשאם ועשה אתם טובות וצוה

וצוה את הקהל להפליג בכבודם ועמד רי"צ אבן גיאות עד שנת דתתמ"ט וחלה חולי כבד מאד והביאוהו עבדיו לקרטבה להתרפא ונפטר שם ביום והוציאוהו מת מקרטבה והלכו בו כל הלילה ויאר להם באליסאנה ויקבר שם עם אבותיו, והוא היה חכם גדול בתורה ובחכמה יונית משורר ופייטן גדול ורבץ תורה הרבה והעמיד תלמידים הרבה, ומגדולי תלמידיו היה ר' יהוסף הדיין בר יעקב אבן סהל חכם גדול ופייטן ונסמך בדיינות בקרטבה שנת דתתע"ב ונפטר בניסן שנת דתתפ"ד ושפט את ישראל י"א שנה, ומתלמידי הרב בן גיאות היה ג"כ ר"מ ן' עזרא חכם ופייטן גדול: — והשלישי ר' יצחק בר משה הידוע אבן ספרי מקהל דאניה פעמים נקרא רב ופעמים נקרא חבר והוא הלך מדאניה לארץ מזרח ונסמך בבבל לגאון וישב על כסא רבינו האי ז"ל: — והרביעי ר' יצחק בר ראובן אל ברגילוני שבא מברגילונה לעיר דאניה והיא בישובה ועשרה וגדולתה וכבדו קהל דאניה את הרב ר' יצחק זה עד מאד והוא שפט הקהל עד יום מותו והוא היה חכם גדול ופייטן גדול וחבר פרושים לפרקים ממס' כתובות וממסכתות אחרות מעידים על חכמתו ותבונתו ועשה את פיוט האזהרות הידוע לו: — והחמישי גדול מכלם הוא ר' יצחק בן רב יעקב אלפאסי תלמידו של רבינו נסים ורבינו חננאל בא מארץ אפריקא מן קלעה חמאד, וברח מפני שהלשינו בו רשעים מרשעי ישראל כליפה אבן אל אענב וחיים בנו שר"י ונם הרב ונכנס לספרד שנת דתתמ"א וישב בקרטבה מעט ואח"כ בא לגראנטה וישב בה מעט והלך לאליסאנה שנת דתתמ"ט אחר פטירת הרב אבן גיאות ועמד שם עד יום מותו ונפטר שנת דתתס"ג והוא כבן שבעים שנה, ומימות רב האי גאון לא קם כמוהו בחכמת התלמוד, ומגדולי תלמידיו היו ר' יוסף בן ר' מאיר הלוי אבן מיגאש, ואעפ"י שרב יעקב בנו של ר' יצהק היה חכם גדול ונסמך ברבנות צוה הרב קודם פטירתו שר' יוסף הלוי ישב על כסאו וימלא מקומו כי אין כמוהו בארץ והושב על כסא ר' יצהק ר' יוסף הלוי תלמידו ונסמך ברבנות בחודש סיון שנת דתתס"ג והוא כבן כ"ז כי בן י"ג שנה היה כששלהו ר' מאיר אביו מאשביליא לאליסאנה אל ר' יצחק ללמוד תורה והוא למד לפניו כמו י"ד שנה ויותר מעט כי הוא נולד באדר א' שנת דתתל"ו והלך אל הרב לאליסאנה שנת דתתמ"ט והוקם לראש כשנפטר הרב שנת דתתס"ג ועמד עד שנת דתתק"ה ל"ח שנה וככולן תורתו אומנתו ומוסף על חכמתו שהיה חסיד וענוותן גדול ושפל ועשה טובות הרבה בישראל והעמיד תלמידים רבים, ומגדולי תלמידיו רב מאיר בנו, ורב מאיר בן אחיו, ורבינו מימון הדיין אביו של רבינו משה וגם רבינו משה למד תורה מפיו אלא שהיה נער

קטן

קטן בימיו והרב היה תמה מרב הבנת רבינו משה ומשבחו מאוד ואומר לכל בני הישיבה דעו כי זה הנער אדם גדול יהיה ולאורו ילכו ישראל ממזרח שמש עד מבואו, וכשנפטר ר"י הלוי שמם העולם מן הישיבות ונתמעטה התורה והחכמה מכל ארץ אספמיא ואפריקא ובעת ההיא היה יד ושם לחכמי צרפת בתורה ר"ל בתלמוד כי היו שם חכמים גדולים בתלמוד ובראשיהם בניו של ר' מאיר צרפתי ר' שמואל ור' יצחק ור' תם והם בני בתו של רש"י, ובעת ההיא שמע רבי מימון הדיין על חכמת הרב הגאון ר' יהודה הכהן שהיה בפאס במערב ואבותיו באו שמה מבבל והוא היה חכם גדול וחסיד ועד עתה זרעו בפאס קורין להם בני אבן סוסן הדיין ומבני בניו של מר יהודה הגאון הקדוש היה ר' יוסף הכהן הדיין שהיה רבו של ר' יהודה כרסני האצטגנין שחבר ס' ארון העדות, וכששמע ר' מימון הדיין על חכמת הגאון הקדוש הלך אליו ממדינת קרטבה לפאס ושני בניו עמו ר' משה ז"ל ור' דוד אחיו ולמד רבינו משה לפני הגאון וקבל ממנו תורה ולא האריכו ימים כי נהרג הגאון על קדוש ה' ויחודו מפני שבקשו ממנו האכזרים לצאת מן הדת כי קנא בו וברח רבינו מימון ושני בניו עמו לאלכסנדריא של מצרים ומשם עלה לירושלים ונפטר רבינו מימון הדיין בירושלים ואח"כ ירד רבינו משה בנו לטצרים ושם גדל מאד בחכמה ובתורה ובמעלה עם המלך צלאח אל דין אבן איוב ועם משנהו שופט השופטים אל פאצל ושם חבר רוב חבוריו, ומגדולי תלמידיו היה ר' יוסף אבן עקנין ומאתו הלך לבבל ויהי שם לראש והוא התלמיד החשוב שחבר הרב מורה הנבוכים בשמו, ומגדולי תלמידיו ג"כ היה רבינו אברהם החסיד בנו ור' כלב תלמידו שהשיב על השגות ר' שמשון בר' שמשון שהשיב על הרב במעמד הרב ור' שמשון, ולאורו של רבינו משה הגאון בן הרב הדיין רבינו מימון בן החכם הגדול רבינו יוסף בן הרב רבינו יצחק בן הרב הדיין רבינו עובדיה בן הרב הדיין רבינו שלמה בן הרב רבינו עובדיה בן הרב הקדוש רבינו יוסף בן החכם רבינו עובדיה זצ"ל הלכו כל ישראל ממזרח שמש ועד מבואו וחבוריו בכל חכמה הם נגידי החבורים ולולי חבורו בתורה לא הבינונו התלמוד כל צרכו וגם ההפך צודק ואחריו לא קם כמוהו, ונכון אמרו חכמי הדורות שבאו אחריו כי הוא היה הקדמון לכל הגאונים במעלה והאחרון בזמן, ונולד הגאון הרב המורה זכר אדונינו לברכה בקרטבה ביום השבת בעת המנחה ביום י"ד ניסן שנת אתמ"ו לשטרות שהוא שנת דתתצ"ג לבריאה ונפטר לחיי עוה"ב בצוען מצרים ליל שני בשבת י"ח מכסליו שנת אתקי"ז לשטרות שהוא שנת דתתקס"ת לכ"ע והיו ימי שני חייו ע"ב שנה בקרוב ונקבר ארון הקודש הטהור והקדוש

והקדוש בארץ ישראל במחוז טבריה אצל ר' יוחנן ורב כהנא הראשון, אשריו וטיב לו לעולם שכולו טוב וארוך ואשרי חלקו וגורלו, ואוי לדור שנעדר ממנו ומה הגיע לו, והנה שם לפניו מאור חכמתו ונר ספריו וחבוריו בהילו וכל הרואה אור מברקי ספיריו ופניניו ולבבו יבין ויאורו עיניו כאלו קבל מפיו ולמד עם להקת תלמידיו ובניו, הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו:

תם

(בקובץ זה אשר בו המאמר על סדר הדורות הקדום נמצא תשובה אחת להרב הגדול מחברו, אשר אמריה אמרי טעם, ובדבריה נועם, ולרוב יקרת ערכה בעיני, אמרתי לתת פה העתקתה):

גרסינן בקדושין הקורא לחבירו עבד יהי בנדוי, ממזר סופג את הארבעים, רשע יורד עמו עד לחייו; הנה מכאן וממקומות אחרות שאומרים רז"ל סופג את הארבעים למכות מרדות יש ראיה שמכין מכת מרדות ל"ט כמנין מלקות השלם של תורה, כי הקורא לחבירו ממזר הוא מאנה אותו באונאות דברים ועובר על לאו שאין בו מעשה דכתיב ולא תונו איש את עמיתו וקיימא לן דכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו חוץ מנשבע וממיר ומקלל את חבירו בשם, אם כן סופג את הארבעים שנאמר כאן ר"ל מכות מרדות ובהרבה מקומות אומרים כן: והנה ראיתי תשובות הגאון רבינו שמואל הכהן בן חפני ז"ל על שנשאל למה הקורא לחבירו עבד יהי בנידוי ממזר סופג את הארבעים רשע יורד עמו עד לחייו שהשיב כי אין טעם למחלוקת המשפט אלא גזירת מלך היא וכך ראו רז"ל להיות הדין ואין לנו להרהר אחר מדותיהם, וזה תימה גדול על הגאון ז"ל לא די לנו שאמרו חכמינו על המצות כי אין להם טעם וכי הן גזירת מלך אלא לומר כן על דברי רז"ל שהם נאמרו מצד החכמה וההנהגה התחכמינית, וכל דברי רז"ל ותקנותיהם והסכמותיהם יש להם טעמים, ואם נעלמו ממנו קצתם עלינו להודות לשבח ולומר שלא השגנו, ולפי עניות דעתי אומר בזה מה שהורוני מן השמים בחמלת ה' עלי, ואומר כי חכמי האמת רז"ל הסכימו על שלשת העונשים האלה לפי משפט הצדק מדה כנגד מדה, כי הקורא לחבירו עבד הוא משימו נבזה ונבדל מקצת המצות ומכל דבר קדושה שצריך עשרה ועל כן יהי בנידוי נבדל מעדת ה' ומכל דבר קדושה שצריך עשרה מדה כנגד מדה וכשיותר נידויו דומה לעבד שנשתחרר

שהוא

שהוא כנר ואזרח הארץ, אבל הקורא לחבירו ממזר לא הפקיעו מן המצות ולא מן הכבוד שת"ח ממזר קודם לכהן גדול עם הארץ אלא ששם הפסול בגופו שלא יוכל לישא בת ישראל ועל כן ילקה במכות מרדות שהוא הפסד בגופו וכן הוא ממזר לשון הפסד והשחתה כמו ביצה המוזרת וכמו שהממזרות פסול שאין לו תקנה, כך ההכאה בשוטים כשיפצע עורו של אדם אעפ"י שיבריא לא יחזיר לכמות שהיה כמו שמורים חכמי הרופאים, והרי הלקוי בשוטים הפסד שאין לו תקנה בגופו של אדם מדה כנגד מדה, אבל הקורא לחבירו רשע יורד עמו לחייו ר"ל שיורד לאומנתו או יתעסק בסחורתו או יפתח חנות נגד חנותו לישא וליתן באותו עסק שמתעסק בו ואז יגיעהו ממנו כמעשה הרשעים צער לפי שקרא אותו רשע מדה כנגד מדה, והרי זה היורד עמו לחייו אינו רשע ולא עבר על דברי תורה כלל באותו מעשה אלא שרבותינו ז"ל מנעוהו כמו שדרשו את אשת רעהו לא טמא שלא ירד לאומנות חבירו, והם התירוהו בעבור אונאתו, אלה השלשה גזרו רז"ל על אלו הג' שמות המגונים, אבל הקורא לחבירו טמא כסיל חוטא פושע חזיר חמור או שור ושאר שמות מגונים בית דין אומדין ודנין במה שיראו לפי הצורך והשעה ומכין ועונשין כפי מה שיראו להם כמו שארז"ל ב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור ע"ד תורה אלא כדי לעשות סייג לתורה, והאל הנאמן שומר הברית והחסד אלקינו בוראנו מאלפנו ומחכמנו יפתח לבנו ויאיר עינינו במאור תורתו ויורנו מתורתו נפלאות למען שמו הגדול אא"ס וכי"ר: סעדיה בכה"ר מימון אבן דאנאן יב"ע:

באור ג' מאמרים לחרמב"ם (מאמר א' בתחלת ס' המדע וב' מאמריי כס' המורה) מרי הלל מווירונא בעל מחבר ס' תגמולי הנפש, אשר כאו מאתו במחברת הזאת כ' מכתביי ע"ד ספרי חרמב"ם:

מאמר א'.

מה שבא בתחלת ספר מדע פרק א' מהלכות יסודי התורה הלכה א': **שהוא ית' ממציא כל נמצא. וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצאו:** הוא סובל שני פירושים, הא' נגלה, והב' נסתר, הנגלה הוא אמרו תכף זה ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי אין דבר אחר יכול להמצאות, רצה בזה כי בהתאמתו אם כן שהוא מצוי יתאמת שהוא המציא הנמצאים כולם, אמנם הפי' הב' העיקרי הנסתר

הנסתר אשר כיוון רבינו ע"ה הוא זה שאומר, ולכן הוציא כוונתו באותו לשון כי הוא לשון הפלוספים, שמכריחים במופת חיוב המצא כל זה המציאות מאמתת מציאותו וקראוהו אמת מפני היותו עלה לכל הנמצאים כמו שאמר **אריסטוטלס בראשון במה שאחר הטבע**, ר"ל בספר חכמת האלהית, וזה לשונו: הנכון להקרא אמת יותר מכל העניינים הנמצאים הוא אותו שהוא עילה וסבה לכל אמתת שאר הענינים שאחריו ולכן ראוי בהכרח לראשי הדברים הנמצאים להיותו תמיד בתכליתן מן האמת לפי שאינן אמיתיות עת בלא עת וכו'! — ובעבור זה נקרא השם ית' אמת אלקים חיים עם היותו הוא האמת האמתי להיותו סבה לכל האמתות הנמצאות, ונשיב לכוונתינו לבאר איך נתחייב כל זה המציאות מאמיתת המצאו, ואל תבין אומרי נתחייב כהתחייב לצל הגוף והעשן לאש חלילה מחשוב זאת, כי זה החיוב יחייב הקדמות ויבטל החדוש: — אבל הוא החיוב שיתחייב ציור המצא העבד בהמצא המלך וציור המצא הבן בהמצא האב, ואעפ"י שהמלך יקדים לעבד במעלה ובזמן גם מציאות האב תקדם למציאות הבן, ועם כל זה תצוייר מציאת האחד מחיוב מציאות האחר: — כן הענין בחיוב המצא הנבראים בהתאמת אמתת בוראם: — והנני מתחיל לך לבאר זה, **אמר אריסטו במאמר הג' מס' הנפש**: כי ראשית השגנות הוא ההרגש ואחריו הדמיון ואחריו השכל, ופי' שהשכל ישפוט על דמיון הדבר והדמיון יקבלהו מן ההרגש, א"כ המושכלות הראשונות תהיה עילתו ההרגש ולכן עלה בידינו מזה שכל חי מרגיש בשכבר הורגשנו ברגשנו שהוא מרגיש בחי כללי ופרטי, וכמו כן הרגשנו שאני נמצאים ומיד שנרגיש שאנו מצויין ישפוט ויגזור השכל באמצעות הדמיון המצא מי שהמציאנו, כי אי אפשר לצייר נמצא בלי ממציא כמו שאי אפשר לצייר התחכם בלי מחכם, ובציירנו או בחייבנו ממציא יתחייב שיהיה הוא ראשון לנמצא, ואם הוא ראשון יתחייב שיהיה אחד הואיל והוא ממציא כל זה המציאות שהיא אחת לבד כי אין עולם נמצא חוץ מזה, ר"ל עולם גשמי ורוחני כי העולם הבא היא עולם הנשמות, ואי אפשר שתהיה זאת המציאות אשר לו יתב' ליותר מאחד בעבור שכל מה שמציאותו זאת המציאות אי אפשר שיהיה בינו ובין אחר שתאמר ח"ו שיהיה לו גם כן זאת המציאות הבדל בעצמי כלל, בעבור שאם יהיה ביניהם הבדל היה מה שיובדלו בו דבר אחר זולת מה שהשתתפו בו ויהיה הדבר אשר נבדלו בו כל א' משניהם חלק ממה שעמידת מציאות שניהן בו, ויהיה לפי זה מציאות מתחלק בגדר, ויהיה כל אחד מאותן החלקים סיבה לעמידת עצם הנמצא בו וקיומו ולא יהיה שום אחד מהם ראשון אבל ימצא שם נמצא יותר קודם עמידתו

וקיומו

וקיומו, וזה שקר מב׳ פנים, האחת כי בהכרח צריך שיהיה הממציא ראשון א״כ אותם השנים לא היו ממציאים כשככר הוכחנו שאין בם ראשון, השנית כי אותם שיאמר עליהם שאין הבדל ביניהן אי אפשר שיהיו יותר. מאחר ואם יש הבדל ביניהן ישוב למה שאמרנו כלומר שיתחלקו בגדרותיהן וישתתפו בע״א וכל זה שוא גרוע, כך פי׳ אבונצר בספר ההתחלות, אם כן כבר הוכהנו במופת היות זה הממציא ית׳ אחד מכל צד אין אחדות כאחדותו, ויצטרף זה המופת עם הקבלה הקדושה שאמרה ה׳ אלקינו ה׳ אחד, ואחר שחייבנו היותו אחד והיותו מכציא נחייב שיהיה פועל כי לא תושג מציאות נפעלת בלתי פועל, וכאשר חייבנו היותו פועל וכל פועל אי אפשר לפעול אם לא ינענע, וגם כן ידענו שהגלגל מתנענע נחייב שהוא המנענע. ועתה נחקור אם הוא מנענע בכח גוף או לאו, ונוכיח במופת שאינו מנענע בכח גוף, שאם ינענע בכח גוף א״כ יהיה גוף, וא״כ בהכרח יהיה בעל תכלית כי כל גוף יש לו שום תכלית רחוקה או קרובה והוא בעל ג׳ רחקים ר״ל אורך ורוחב ועומק ובעל שש קצות ר״ל מעלה ומטה פנים ואחור ימין ושמאל, ואם יחיה לו תכלית יהיה נעצר במקום ויהיה תכלית לכחו, ואם יהיה תכלית לכחו א״כ תפסיק פעולתו ובכל אלה ידעת שהם שוא גרוע נגלה גריעותו להרגש ונתפרסם המנעו בחק הכורא יתב׳, והם מושכלות ראשונות אינן צריכות למופת ואפילו לקבלה, ועוד שא״ת שהוא בעל גוף תייחס לו אפשרות השניות והכמות כי כל גוף מקבל המספר, ואחר שהוכחנו באמת היותו ממציא ראשון פועל, בלתי גוף, ולא כח בגוף, אחר שהוא מנענע צריך שיתחייב לו אציליות וכחות נאצלות מאת הודו ואורו הנפלא שיגיע באמצעית אותם הכחות בעילם האמצעי המתנענע ר״ל עולם הגלגלים, בשככר הוכחנו שהוא ממציא ופועל ולכן צריך שישפע מאת הודו העצום כחות מזהירות שיאצילם באמצעותם ויחון מאורו על האמצעי עד שיפעלו הפעולות הנמצאות בשני העילמות המתהייבות לפועל נעלה חכם כמוהו, ואלה האצילות והכחות השופעות מהודו הם האמצעים בין הודו ית׳ ובין ראשית פעולותיו, ר״ל עולם הגלגלים ונקראים צורות נפרדות, פי׳ נפרדות מכל חומר ומכל מקרה או דעות משכילות או מלאכים בלשון קודש והוא עולם העליון והם המניעים עולם האמצעי בכח אלוק׳ עליון ית׳ נורא הוד המאצילים, וצריך שתמצא מספר המניעים כמספר המתנענעים, ואם המניעים ט׳ ר״ל הגלגלים כאשר נתבאר בחכמת התכונה א״כ המניעים ט׳, וביחסי אליהם מספר אל תחשוב שהם בעצמם בעלי מספר בעבור שככר שללת מהם כל חמר וגוף לגמרי וחייבת היותם צורות נפרדות וכל פירודי

החמר

החמר לא יכנס תחת שום מספר כי המספר אמנם ישיגהו זולתי בעל חומר במוחש או במושכל וימעט וירבה המספר לפי הגופים הנמנים בו, ומה שלא ימצא בחמר ולא בגוף לא יצוייר בו מספר כלל לכן באמרך כי הנאצלים האמצעים המניעים ט', אמנם יאמר על דרך היותם עלולות ועלולים, ר"ל עלולים ממה שלמעלה מהם במעלה ועילה למה שיניעו ולכן לא תייחסם התנועה והמספר אצלם רק יאמר שהם מניעים מצד המאצילם ית' ויאמר שהם ט' מדרגות מצד הט' גופים המתנענעים אליהם בשכבר נתבאר במושכל ראשון כי כל מתנועע יש לו מניע והם זולתי מדרגות משפע ואצילות יקר זו למטה מזו במעלה ובחשיבות כפי התפשט אותו העיקר העזוז, ואומרי מעלה ומטה בהם אל תחשוב בעבור זה שהם במקום שא"כ הם גופים ובעלי חמר וככר שאלת מהם כל זה במופת גמור בעבור שאם היתה תנועת הגלגל בכח גוף אותו הגוף יצטרך לגוף אחר שיניעהו ואותו שיניעהו לאחר ואחר לאחר ויהיו גופות לאין חקר ומקומות לאין חקר, וזה השוא יעיד על עצמו לכן צריך בהכרח שיגיע הענין למנענע ראשון ית' שיהיה בלתי גוף ובלתי במקום ובלתי כח בגוף וישפעו מאת הזדו כחות שיהיו גם כן בלתי גוף עם היותו המשפיע וישפיע שפע הנאות למה שהתחייב מה' מהשפעתו והואיל ואינם גופים יאמר בהם שזה למעלה מזה זולתי במעלה לא במקום, כאמרך במשל עשרה אצילי המלכות כל אחד מהם למעלה מחבירו כפי התפשט אליהם השגחת המלך ואהבתו וכפי השעור אשר יקבל כל אחד מהם מהוד המלכות הנאצל עליהם בפיהו תהיה השררה שיהיה לכל אחד על בני העיר ובני המלכות *) שם הפעולה הטובה המגיע מאותה השררה כן הענין בט' המדרגות וט' הגלגלים יתנועעו אליהם על הצד שיתנועע המושפע והחנון אל המשפיעו והחושק אל מי שיחשוק בו והחוננו להשיב שלמות האפשר לו להשיגו ממנו וזאת היא התכלית בתנועתם, והם העמודים של כסף שרמז להם שלמת המלך בשיר השירים, ואמר עמודיו עשה כסף וכסף נגזר מכוסף כמו נכספה וגם כלתה נפשי, ואני פירשתי בפירושי שם באורך ובארתי הענין מאד ודמיתי המשל למתמשל בו בלי שום דוחק רק כאלו המקרא צווח ואומר דרשוני כך, וכאשר מצאנו באמת מציאות עולם אחד שהוא עליון עליונו מושפע משפע עולם אחר שהוא עליון עליו, ר"ל עולם הגלגלים מעולם הצורות, ואותו עולם ר"ל גוף הוא בלתי שוקט עם היותו מנענעו מנענע תמיד אין חקר לכחו ית' באמצעות העליון, התחייב מזה שימצא גוף אחר מתנגד לו שוקט

תמיד

---

*) כנראה חסר כאן מלה אחת או שתי מלות והוא נוח וקל המוכן לתקן החסרון ובכ"ז לא רציתי לשלוח יד לתקן והנחתיה אל הקורא משכיל:

תמיד בעבור שכבר נתבאר במופתי אריסטו כי בהמצא אחד מן השני נגדיים ימצא האחד (האחר) בהכרח, כמו שתאמר במשל בהמצא*) — והוא מורכב מחומץ ודבש, הפכי הטעם, בציירך בו החומץ בהכרח תצטרך לצייר בו הדבש גם כן, כן הענין בכל שני מתנגדים א"כ במציאות גוף מתנענע והוא הגלגל תתחייב מציאות הגוף שוקט תמיד והוא גוף הארץ, ובהתחייב מציאות גוף הארץ שהוא גוף ככד ועב יתחייב מציאותו האש שהוא גוף קל ירק, ובהתחייב מציאת אלה גופים תתחייב הפכיהם, ר"ל גופים מתנגדים להם בשתי איכויותיהם והם האויר והמים האויר יתנגד לארץ והמים לאש, הנה לך מציאת ד' היסודות שהוא עולם השפל באה מוכרחת ומחוייבת ממציאת האמצעי, ומציאת האמצעי ממציאות העליון כאשר בארתי למעלה ראה הקשר הזה הנכבד ית' הממציאו והקושרו והוא הקשר של תפילין שהראה לו הקב"ה למשה בסיני· הנה לך אתה הרע הנכבד החשוב באור מאמר רבינו אדונינו מאור עינינו הרב ר' משה, ז״כרהו:

מאמר ב':

מה שבא בספר הנכבד (מורה חלק א' פ' נ"ח) במאמרו: **ולא תעשה ג"כ אלו השלילות ולא תתירם עליו יתעלה אלא בפנים אשר כבר ידעת שפעמים ישלל מן הדבר מה שאין דרכו שימצא לו כמו שנאמר בכותל אינו רואה:** והנה פירושו שפי' ר' **הלל בנן של קדושים** רצה בזה כי בהתיר השלילות על השם ית' לומר בו שאינו ישן ואינו ער ואינו חלש ודומה לזה לא תהיה כוונתך אלא על דרך המשל כמו שנודע בחכמת ההגיון שיאמר על הכותל שאינו רואה ואעפ"י שהכותל אין דרכו שימצא לו הראות ולא בטינו מהרואים ואין שום אפשרות מן הראות בו לא עתה ולא בעבר ולא בעתיד ועם כל זה אפשר לומר בו לא רואה מהיות נמצא הראות בסוג הכותל שהוא עצם שהוא סוג לכל הנמצאים ונמצא בבעלי היים גם כן הנכללים תחת סוג עצם שהוא. ג"כ סוג הכותל ואעפ"י שהוא סוג רחוק לו שאין מדרכו שימצא לו הראות כיון שנכנסו שניהם ר"ל הכותל והב"ח שנמצאו בו הראות תחת סוג אחד נכון ונאות לשלול הראות ממנו אחר שנמצאו בסוגו, ועל הדרך הזה כשתאמר בשם ית' שאינו ישן ודומה

---

*) גם כאן נראה לעין חסרון מה והקורא משכיל ידע לתקן המובן כמובן ע"כ הנחתי ידי מזה:

ודומה לזה מן השלילות לא תהיה כוונתך כדרך שאותם הדברים שתשלול ממנו ית' אינם נמצאים לו עתה אבל הם אפשרים שימצאו לו לאחר זמן כמו שנורע במקצת הלקי השלילה: שנשללם ממי שנמצאו לו למפרע או ממי שאפשר שימצאו לו להבא חלילה שתהיה כוונתך כן בשם ית' אלא בענין שהדבר שתשללהו ממנו אין דרך ואין אפשרית שימצאו לו בשום זמן לא להבא ולא למפרע ולא בנמצא כמו ששללנו הראות מן הכותל אעפ"י שאין הראות אפשר בה כלל בשום זמן רק הוא אפשר בסוגה, גם כן הבורא ית' ראוי להתיר בו השלילה על זה הדרך לבד בעבור שהוא ית' נמצא ומה שתשלול ממנו הוא נמצא בכ"ח הנכנסים תחת סוג המציאות אעפ"י שהוא ית' אין מציאותו כמציאות א' מן הנמצאים שהמציא אבל יאמר כן ע"ר ההשאלה או ע"ד משל כמו שנאמר בחכמת ההגיון כי כבר התבאר שם שחלקי השלילה הם כ' חלקים חלק בחמר הכרחי כלומר שהעדרו מן אותו הצד שנשלל ממנו הוא הכרחי ואי אפשר שימצא לו בשום פנים, וחלק בחמר אפשרי כלומר שאפשר שימצא בשום זמן בנשלל, והאפשר נחלק לג' חלקים, האחד הוא בצד ממה שדרכו שימצא לו בזמן שימצא לו ואי אפשר שימצא לו להבא כשלילת הראות מן העור והביצים מן הסרים ודומה, השני שלילת הדבר ממה שדרכו שימצא לו בזמן שימצא לו ואפשר ג"כ שימצא לו אחר זמן כשלילת הבריאות מאדם שהוא חולה ואפשר שיבריא, השלישי שלילת דבר ממה שימצא לו אחר זמן אך בזמן השלילה אין דרכו שימצא לו ולא קודם לכן כמו שלילת הדברים שהם בכח בשכל והשנים לילד שכשנשללם ממנו בעודו ילד לא נמצאו בו קודם ואינם נמצאים לו עתה, אמנם הם אפשרים שימצאו לו להבא בצאתם אל הפועל, וההכרחי נחלק לב' חלקים, הא' שלילת ממה שאי אפשר בשום פנים ובשום זמן שימצא בנשלל אבל אפשר שימצא במינו כשלילת הזקן מן האשה וההולדה מן העקר, והואיל ונמצאים במינו תפול עליהם שלילה, הב' שלילה מן הדבר מה שבהכרח שאי אפשר שימצא לו לעולם בשום זמן לא בו ולא במינו אבל אפשר שימצא בסוגו כמו שלילת השכל מן הסוס והראות מן הכותל שיאמר כם שלילה בעבור שנמצא השכל באדם שהוא חי והוא סוג האדם והסוס והראות ב"ח שהוא נמצא והנמצא סוג לחי ולכותל ואעפ"י שסוג החי קרוב וסוג הנמצא רחוק, ועל דרך הזאת מן החלק השני של ההכרחי התירם עליו ית' על דרך משל כאשר אמרנו למעלה:

מאמר ג׳:

שואלים עם היות שהשם ית׳ ישכיל כל הנמצאים העתידים וישיגם השגה נבדלת, ר״ל נבדלת מהשגתינו, לא תמלט זאת ההשגה מא׳ משני ענינים או שימשך המושג אחרי המשיג בכח או שלא ימשך, והשני מאלה שוא שא״כ תהיה השגתו בלתי אמתית ולא תועלת, א״כ נשאר הראשון כלומר שיומשכו העניינים המושגים על אופן השגת המשיג בהכרח בלי חסר ויתר זה מזה כי כשישכיל וישיג השם ית׳ בזה הנמצא העתיד שיהיה רע צריך שיהיה בהכרח ההשגה שיהיה רע וראוי לו שיפטר מן העונש, ואם ישיג שיהיה טוב יהיה טוב בהכרחו יצא רקם מן הגמול הטוב כי הוא עצמו אינו הסבה, ובכן תתאמת ההשגה, וזה מקום הריסת הדת והאמונה, ע״כ מקום הספק, אומר אני כי רבינו הגדול רבי׳ משה החל להתיר זה הספק בחלק השלישי בפ׳ העשרים במאמר הידיעה, אמנם לא יוכל אדם לעמוד משם על תכלית ההתרה וגם בפי׳ אבות פגע בו ועבר עליו ולכן אבארהו אני לך יותר ובמאמר קצר איך העניין ואביא טעם לדברי, כי הוא לא נתן טעם לזה רק אמר מה שיובן ממנו מה שאומר לך והוא כי באמת השגת המשיג מחוייבת וראויה שתתפשט על דבר אמתי וכשימצא נמצא מן הנמצאים על עניין כך נתחייב כבר מהשגת המשיג שהשיגו בעבר על עניין כך בעבור שהשיגו המשיג על ענין כך זאת הכונה היוצאת מדבריו ואעפ״י שלא אמרה בלשון הזה, והנה נשאר על הטוען טענה גדולה על זה, והיא: הלא כבר הוסכם מצד האמת כי השגת הבורא ית׳ ורצונו ענין אחד לגמרי וכשישיג ירצה וכשירצה ישיג ואיננה כהשגת שארי הנמצאים שישיגם מה שלא ירצו, א״כ בהשיג רצה בכך ואם רצה כך נהייב שיהיה כך והנה שבנו אל ספיקנו ונאהזנו בו יותר, לכן צריכים דברי רבינו מעט תוספת נותנת טעם לדבריו לא לצורך עצמם רק לחולשת התלמידים הרוצים לעמוד על אמתת זה והיא זאת, דע כי שרשי הנמצאות וראשיותיהם הם שלשה הצורה והחומר וההעדר ולהם שלשה תוארים המתייחסים אליהם (המחויב) האפשר והנמנע, המחויב יתיחס אל הצורה עם היותה עומדת בעצמה, האפשר

יתייחס

יתייחס אל החמר עם היותו נמצא במציאות חסרה והיא בכח, והנמנע יתייחס אל ההעדר, ועם הנמצא מורכב מצורה וחומר חלו בו תוארי החיוב והאפשרות והיה החיוב שורש לצורת מציאותו ואנושותו והיה האפשרית שורש לבחירתו הנמצאת אליו במקרה מצד צורתו, והתחייב מחק הממציא שהמציא אלה הראשיות יתב' שיניחם שוקדים על שורש מציאותם המחוייב בחיובו והאפשרי באפשרותו ועם התחייב מטבע המציאות טבע האפשרות והתחייב גם כן מחק הממציא שישיג את מה שהמציא השגה נמשכת על טבע מציאותה ושרשה מבלתי שישנה טבע מציאותה ונחייב גם כן עוד מחקו שישיג השגה אמתית מהשגת מה שימצא על האופן שימצא נשארה האפשרית על טבע מציאותה ושרשה ונתפשט ההשגה על אופן חיובה, כלומר כי כשיוזדמן לעתיד בנמצא א' שיהיה כך בטבע האפשרית נתחיב מרוב מעלת המשיג שכבר השיג בעבר שיהיה כך ר"ל אחד מאופני האפשרית צדיק או רשע, והשיג בעבר כך שהיה עתיד להיות כך, אמנם לא היה מחויב עתיד להיות כך בעבור שהשיג כך, וזאת מעלה צודקת בשכלית בחקו יתי' שהיא צדק והיא שכל, צדק מן הצד שהניח טבע האפשרית על שורש המציאות שהמציאו עליו, והיא שכל מן הצד שידע האופן האחר העתיד להיות מאופני האפשר ועם כל זה נשאר האפשר ההוא על טבעו, ואם היה האפשרי מחויב שיהיה כך מהשגת המשיג שהשיגו כך יכנס מזה בחק המשיג ית' אהד משנים חלילה לו או שיעשה עול או שישיג שוא, העול יהיה בשנותו טבע הנמצאות משורשם מבלתי סבה מכרחת להשיב האפשר מחויב וידמה כמשיב טבע הכוכב לטבע הסוס או טבע הסוס לטבע הכוכב שזה ענין בלתי ראוי כלל בחק הבורא ית' אם לא לסבה מופתיות לשעתה אמנם לא יהיה ענין שוקד מתמיד, ודע כי האפשרי אינו נעדר לגמרי רק הוא מן הנמצאות בכח וההעדר בלתי נמצא אפי' ונקרא בלתי נמצא בעצם נמצא במקרה, השוא יהיה כי בהשיגו האפשר במדרגת החיוב יהיה אז משיג מה שלא ישיג בעבור כי ההשגה בנמצא ומציאות שורש האפשר מן הצד שהוא בו נמצא מן הנמצאים בכח שניהם יחד בנקודת הזמן אין בם דין קדימה כלל ואפי' קדימה משהויות. מכל זה התבאר לך בהכרח שלא יחול חיוב על אחד מאופני האפשר המושג מצד חיוב השגת המשיג, רק נשאר המשיג משיג בחק מעלתו אשר אמרנו למעלה, והנמצא מתפעל בחק טבע אפשרותו והיא הבחירה הבאה עליו מטבע האפשר, והיה לפי זה טבע האפשר הוא שורש הגמול והעונש והוא דין האמת ומפי עליון לא תצא הרעות

הרעות והטוב, וזה מאמר נכבד רב הצורך גדול התועלת נתבאר אלי אחר העיון רק משיטת רבינו בפרק כ' וכ"א מן השלישי מן המורה צדק וזה רצונו וכוונתי שם ואעפ"י שלא בארו כלשון שבארתיו הנה, ומי שירצה לעמוד על אמתת שורש ג' הראשיות וג' תואריהם הנזכרים ילמוד לפני רב **בס' השמע הטבעי** ובמאמר הלמ"ד ומשם ידעם ידיעה שרשית כי הנזכר הנה מהם אינו רק היישרה למה שרצינו לבארו. **אמר הלל** וראיה למה שאמרנו מדברי הנביאים באמרו מפי השם ית' בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך, דע כי באמרו בטרם אצרך כיון אל שלימות הצורה השכלית ולא אל יצירת עצמותו כ"ש אל עיקר מציאותו שאלו היתה הכונה במלת אצרך על עיקר (איצרך) מציאות איך תיוחס שום ידיעה אל נמצא שלא נמצא, וא"ת שתיוחס מצד ידיעתו הנמצאות טרם תמצאנה אין זה דבר יתכוין בכאן, כי אפי' על יצירת עוף א' תתפשט ידיעתו טרם שיוצר אותו עוף, ועוד היה יותר ראוי שיאמר בטרם אצרך בבטן הקדשתיך שאז תלקח בו הידיעה מק"ו של ההקדשה עם היות שכל נקדש מאתו כבר היה ידוע לו מנקודת המצאו וכ"ש כ"ש כשתתפרש ידיעתי באמרו בטרם אצרך, אלא על כל פנים כיון במלת אצרך על נתינת הצורה השכלית ובאמרו הקדשתיך כיון אל ההכנה המזגית, או אם תרצה תאמר אל ההכנה השמימית היא הגלגלית כמו וקדשתם היום ומחר, ויהיה כלל כוונת המאמר כך, אמר הש"ם בטרם הגיעי אותך אל תכלית צורתך היא תכלית שלמותך כלומר תכלית השגת השכל שהוא ההצלחה האנושית ידעתיך כלומר ידעתי בך טבע האפשרית כידיעתי בשאר האישים מאישי המין האנושי, אמנם חדשתי כך דבר מעלה מה שלא חדשתי בשאר האישים, כי עזרתיך נתתי לך ההכנה המזגית או הגלגלית שתהיה בהן יותר קרוב אל בהירת הטוב ומדרגת הנבואה ולא לבד לתועלתך עשיתי כן כי לא תשיג מזה יתרון תועלת שכר מאתי אחרי שאני הייתי המכריח אותך על זה במתן ההכנות, אמנם עשיתי זה בדרך מופת לתועלת זולתך, כלומר שתהיה מוכיח הדור ותנבא לגוים להצילם מן האבדון ולכן לא תירא מהם שיזיקוך, והראיה ע"כ הוא ביחסו הצורה אל הידיעה והיציאה מיוחס אל ההקדשה שהוא לשון הזמנה כמו וקדשתם היום ומחר, כי אין ראוי שתובן מלת ידעתיך על עיקר הידיעה עצמה כי הוא ית' ידע כל עתיד ואין זה דבר חדש כנביא, אמנם כיון במלת ידעתיך אל קשר הענין שרצה להודיע בכלל, והוא שהיה לאמצו בהודיעו לו כי חדש בו דבר נכבד על

צד

צד הכוונה, ואף על פי שהוא נכנס גם כן בכלל האפשרות בשאר אישי המין :

תם

א

עוד להנ"ל, מהקדמת ספרו תגמולי הנפש *)

אמר המחבר הלל בן החסיד הרב רבי שמואל, בן הגאון רבינו אלעזר מווירונא זצוק"ל, עם היות נודע אצל כל אנשי החכמה, כי הקנין המפואר שימצא למין האנושי, הוא הנפש והצלחתה, והוא התכלית האחרונה לאדם במציאותו, ועם כל זה רבו הבלתי משגיחים לדעת מה היא? מה ראשיתה? מה אחריתה? על המשגיחים בכך, עד שכמעט לא יגיעו לסכום מספר אחד למאה מחמת מעוטם, והקצת ההוא מן המשגיחים לא יוכלו לעמוד על אמיתת זה הענין הנכבד, עם התחבר היותו עמוק בעצמו, ואורך ההצעות וההקדמות הצריכות ללכת לפניו, עם עצלת הלמוד ורוב תכופות מקרי הזמן וקוצר החיים, שכל אלה הם סיבות גדולות על התמעט ידיעת החכמות בתור האנושי· **אלה הענינים העירו את רוחי לטרוח לשם שמים, שאעשה חבור א' קטן כללי מקבץ בקצרה הדברים המוכרחים לדעת מאודות הנפש לכל אשר נגע אלקים בלבבו,** וזאת המלאכה מזה החבור גם אם היא קטנת השיעור, היא עלי גדולה לחולשת שכלי ומעוט ציורי וְחוזק ראשיותה, ופניתי אני לאסוף נפזרי הדברים האלה מתוך ספרי הפילוסופים שהם גדולים ורחבי ידים, וסדרתים ופרשתים בקצרה בפירוש מבואר, כדי שלא

יכבד

---

*) הערה אמר המעתיק, עוד הנני מביא לך ברכה בזה שלושה העתקות מהמחבר החסיד הזה, אשר ראיתי עלי חובה להיותה פה לפניך, והמה בזה אחר זה, **ראשונה** הקדמת ספרו תגמולי הנפש הנמצא בזה: **שניה** נסח א' ממאמרו בליון א' מחלק ב', אשר בו יזכיר שנית המאמר שיחד בחקירה על מה חלה היותה על המין האנושי כו' שקדם וזכרו בשני ממכתביו הקודמים, הנראה זר בהשקפה לפי האמונה המוסכם בינינו, ונערך אליו הגדות בכבודות מחכי: **ושלישיה** נסח ממאמרו בליון ב' מחלק ב', במחלוקת דהו"ל לששה חלקים ופרטי כל חלק, אשר ממנו תראה ובחנת ונוכחת, כי נאמן ותמים הוא המחבר הזה באמונת דהו"ל, וכל דבריו עם המאמר משען לו בדבריהם במקום אחר, ויתר פרשת גדולת המחבר וכל מעשי תקפו, עיין בהקדמתי בראש המחברת:

יכבד עיונם מאד על מבקשי החכמה ויזנחום, ולא בקשתי בזה אלא התועלת שתושג במציאות זאת התכלית והיא ידיעת האמת לבד, שאין לידיעת האמת זולתי תכלית אחת והוא לדעת שהיא אמת, וזה דומה קצת למה שאמרו רבותינו ז"ל שכר מצוה מצוה, ואעפ"י שפורש שהקב"ה מביא לידו מצוה אחרת שניהם בנעימים, והכל שב אל ענין אחד אצל מי שיבין אותו הפירוש, ולכן סבורתי אל לבי בזה החבור לבאר מציאת הנפש ועניינה ותגמוליה, עד שנעמוד על אמתתה, ואז יושלם לנו מציאת זה התכלית באמת מזה המין של החכמה כשנדע שהיא אמת, וזה בעבור היותה שהנפש היא הדבר שבעבורו נהיה האיש איש ובו נמצא במציאת אנושית, אם כן אין ראוי שנשכח אנחנו מה שעשתה אנחנו ר"ל מציאות עצמינו, גם אין ראוי שנתייאש מהשכיל אותו הדבר בעצמו שעשאנו משכילים, שאם נעשה כן לא נהיה משכילים ולא אפילו אנשים, אמנם נהיה על מדרגת הבהמות ושאר בע"ח, וע"ז הזהיר הנביא ע"ה (תהלים ל"ב ט') אל תהיה כסוס כפרד אין הבין וגומר, עוד יש בזה הענין תועלת אחרת גדולה מאד, והיא שאפשר כי כהחל האדם לחשוב בעניני הנפש המדברת והיא המשכלת, (יצנאונל בל"ע) מחשבות נפסדות יגיע מהם אל מחשבה אחרת יותר רעה כמו שאומר לך, אתה תציע היות אחד מהמון ישראל המתדמה כחסיד ידמה בלבבו, כי הנפש אחרי הפרדה מן הגוף ישיגוה עניינים גופנים במיני שלומיה ותגמוליה, כמו שיראה לו בשלות ובהעברה ובבהלה מפשוטי הפסוקים ופשוטי ההגדות שבתלמוד, ידמה ג"כ עם הדמיון (הזה) דמיון אחר ויחשוב שהנפש היא גוף ויגזור כך, הואיל וכל מקבל התפעליות גופים הוא גוף בהכרח, והנפש מקבלת אחרי הפרדה התפעליות גופיות כלומר עונשים גופיים אם כן היא גוף, והנה זאת המחשבה אעפ"י שאינה כ"כ רב ההזק מצד עצמה, היא רבת ההזק מצד מה שאפשר לה להמשך אחריה שאר אמונות נפסדות מאבידות, בעבור כי תכף ציירו בציורו השכלי שהנפש היא גוף יהיה מה שיהיה או דק מאד ומזהיר כשמש, לאלתר יביאהו ההכרח לצייר שיש למעלה בעולם העליון גופים ומקומות מוגבלים, עם מה שהתקבל אצל כל אדם שהנפש נתנה מלמעלה, ובציירו שיש בעולם העליון גופים לאלתר יביאהו זה הציור שהמלאכים גופים, ועם היות אצלו המלאכים גופים, וכבר התאמת אצל ההמון שהמלאכים הם אצולים מהוד השם יתב' כמו שדרשו ע"ה (פרקי ר"א פ"ב) ע"פ עוטה אור כשלמה וגו' (תהלים ק"ד ב'), וידוע שהמאציל לא יאציל ראשונה אלא כדומה לו מזה יגזור שהוא יתב' ג"כ גוף הוא, ותכף הגיעו לזו הנקודה הגיע

לשריפת

לשריפת נשמה וגוף אבד וכפר בעיקר, ראה מה קרה לזה — !
לכן השתדלתי בחבורי זה מה שיספיק למבקש האמת, כמו שתראה,
וחלקתיו לשני חלקים. בחלק הא' אבאר בו שבעה עניינים בנפש,
ובכלל זה החלק יכנס מאמר א' נכבד מאד על אודות חזוק האמונה
הקדושה, אמנם ממעלתו יחדתי לו שער בפני עצמו, ובזה החלק
הראשון יבוא גם כן בקצרה הודעת שלשת מיני השכלים, וענין
התדבקות הנפש בשכל הפועל. בחלק השני אבאר אודות תגמולי
הנפש העתידים לה בשכר ועונש אחרי הפרדה מן הגוף, ושם
אחזק דברי מן המקרא ומן התלמוד, ואפרש כמה
דברים שנראים בתחלת ההבטה אל בלתי מבין
כסותרים זה הענין שכונתי אליו, ובכאן תשלם לי הכונה
בחבור זה, וקראתיו בשם: מאמר תגמולי הנפש: וכל איש
משכיל שיקרא בו אני משביעו בנפשו, שלא יעבור
עליו בשלוה רק יתבונן בו במתון התבוננת מופשטת
מתאוה וקנאה, ואחרי כן אם יראה בו שגיאות ידקדק בהם
ויורני האמת לשם שמים, ואני מעכשיו התקבלתי אדנות חכמת
קבלת תלמיד מרבו, וה' אלקים יעזור לי: (והוסיף בבאור פרטי
הציונים מכל חלק מהס' כמו שנתבאר בשני ממכתביו הקודמים
ובזה תם ההקדמה):

ב

בציון א' מחלק ב' מספרו תגמולי הנפש. המדבר על תגמולי
הנפש מה המה? אם חומרים גופנים, או צוריי בלתי גשמי בלתי
החמרי. באמצע דבריו שם הנוגע לנו, זה לשונו:

הנה נשאר שעם היות גמול השכר צוריי יהיה ג"כ גמול העונש
צוריי בלתי גשמי בלתי חמרי, ואם עד אלה לא יאבה לנו
ויחזק להיות העונש גשמיי עם כל היות השכר צוריי, נתחיל להרבות
עליו בהפרשים ונאמר לו, זה ההרגש מן העונש שאתה אומר שהנפש
תרגיש אחרי הפרידה מן הגוף אינו יוצא מאחד משתי פנים, או
שיהיה שוה להרגש שהיתה מרגשת בעת הדבוק עם הגוף, או שיהיה
חלוק ממנו, אם תאמר שהוא שוה זה מן הנמנע שישתוה ההרגש
שאחר הפרידה להרגש שבעת הדבוק, בעבור שכבר נפרדה, ואם

הדבוק

הדבוק היה סבה שהנפש היא מרגשת (פי' זה ההרגש החמרי) כמו שידוע וזה ממושכל ראשון, ועתה נפרדה יתחייב מזה עכ"פ שבהפרדה יסור ממנה אותו המין מן ההרגש שהיה לה בעת הדבוק, כהתחייב סור המסובב בסור הסבה, בהיות הסבה עצמה פנימיית והגוף אינו עמה אבל הוא בקבר, א"כ אי אפשר בשום פנים שיהיה הרגש א' שוה לגמרי, ואם תאמר כך רצה השית"ב אשאלך מרוע כו'. ואם עוד תאמר כך גזר הבורא יתב' עבור חטא אדה"ר, עוד תשוב השאלה כי למה גזר כו'. ואם עוד תאמר כך רצה הבורא יתב' ולא תייחש אל הרצון שום שכל או טעם צודק, אם כן שמת דרכי השית"ב היותם ע"ד המקרה בלי סדר אלא כאשר יזדמן הלילה לך מזה, ולא כן העיד עליו הנביא באומרו (תהלים י"ט ח') עדות יי' נאמנה מחכימת פתי, א"כ היא נותנת טעם לדבריה, כי הפתאים לא יחכמו אלא א"כ המלמד יתן אליהם שום טעם על מה שילמדם ויראה פנים לדבריו, ונקראת מצוה ברה ופקודים ישרים (שם) ושהיא חכמה שכנה ערמה (משלי ח' י"ב) וכי ישרים דרכי יי' (הושע י"ד י') כלומר הולכים ע"ד האמצע בלתי נוטים אל א' מהקצוות, כי הנוטה לא' הקצוות הוא בלתי שווי ובלתי יושר, ועם היושר אי אפשר שימצא בלא כונה שכלית וכונה הולכת על אופני הצדק, ואל תחשוב שיהיה די להשיב על אלו השאלות באמור כך רצה השית"ב וכך גזרה חכמתו וכמו שאין להשיג את עצמו כך לא נוכל להשיג חפצו, אם כן למה תמה אברהם אבינו ע"ה על גזירת הבורא לעשות כלה בסדום ואמר (בראשית י"ט כ"ה) חלילה לך וגומר עד שחקר הרבה על הגזירה אם הייתה כדין, והוא יתב' נרצה לתת לו מענה, וכן משה רבינו ע"ה תמה ואמר (במדבר ט"ז כ"ב) האיש האחד יחטא וגומר, וכן בקש לידע דרכיו שנאמר (שמות ל"ג י"ג) הודיעני נא את דרכיך כלומר מפני מה צדיק ורע לו רשע וטוב לו כדאיתא פ"ק דברכות (דף ז' ע"א) והשית"ב השיבו אליבא דר' יוחנן שאומר ג' דברים בקש משה מהקב"ה ונתן לו וכו' עד ופליגא אדר' מאיר שאמר ב' נתנו לו וא' לא נתנו לו שנאמר וחנותי את אשר אחון ואף עפ"י שאינו כהוגן, ואין הדבר כן כי בודאי נתנוה לו כמו שאומר ומשלם לשונאיו על פניו להאבידו, לא יאחר לשונאיו אל פניו ישלם לו, (דברים ז' י') וגרסינן פ"ק דערובין (פ"ב שם דף כ"ב א'), א"ר אילא (בש"ס דילן רבי) לשונאיו הוא דאינו מאחר פירוש לצדיק שאינו גמור אבל מאחר הוא לצדיק גמור, ולכן פירוש ר"ח סיפא בצדיק גמור ורישא בצדיק שאינו גמור ואעפ"י שקשה סלת להאבידו מ"מ ניתן רשות לדרוש במעשה הבורא ולסבבם לפני האמת

והצדק

והצדק*) וכן אמרו ע"ה (שבת נ"ה א') אין מיתה בלא חטא ואין יסורין כו', ראה כי לא רצו שתהיה המיתה במקרה בלי שום סיבה צודקת, ואעפ"י שיש מקום שאלה אם כן מדוע נגזרה מיתה על הצדיקים גמורים בעון אדה"ר **) · וכדי שלא נפסיק ממאמרינו זה אניח זה הדבור

---

*) אמר המעתיק: אין דבריו כאן מכוונים, ואין הדמיון עולה יפה, בין לייחס להבורא מניעת פעולת עול ואון והטעכה עמו על זה לפניו, ובין לייחס לו פעולת מה לרצונו, (שאין בה שום עול ואון), שהתא כינלמת הטינס מאמתנו מצד חולשת שכלנו ותבונתינו, כי לא כמחשבותיו של אלוה בורא עולם יהי מחשבות כבראיו קרוצי חומר, ואמנם כי לא ימצא חקר שדי, ומה דמות יערוך לזה מול זה, ובלי ספק יודה בדבר, כי לדעת ר' מאיר האומר שיגל שאלת מדע"ה בצדיק ורע לו כו' לא השיבו, על כרחך לא כייחס להבורא בכל זה עול בדין והטותו משפט, וגם בפיצולתו זאת הכראית בלתי צודקת בעינינו כחוזק כמעוז שאין ידיעותינו משגת ידיעת הבורא והשגתו, ושהיא בבירור תצדק לפי רוממות ידיעתו הנעלמת מאתנו, וזה ברור. אבל בכל זאת הכתה זו בדבריו היא אמתית וצודקת בלי כל משגן דאיה ממקום אחר, כי פיצולות הבורא כולם נכונה ישרה ונאותה, בחכמה יסד ארץ וכונן שמים בתבונה, וכל מקום שבוכל לייחס טעמים צודקים לפיצולותיו ומצותיו הוא הישר והנכון:

**) כוונתו בזה על מה שסיימו שם בשמעתין ע"ז בתיובתא מהא דתנן ר' מאו בצטיו של נחש הנראה מזה שם כאלו כדחה מכל דעה זאת שאין מיתה בלא חטא, ובכ"ז הוא עוד כמחזיק בה, לדעתי, יען כנראה כמצא מקומות אחרים המורים כמחזיקים בה, והוא סנהדרין ק"א ע"א ת"ר כשחלה ר"א כו' עד אמרו לו למדתנו רבינו כי אדם אין צדיק בארץ וגומר וציין מהרש"א שם בחידושי אגדות —! וכן בראשית רבה פ' י"ד ע"פ ויצר וגומר שתי יצירות כו' אמר הקב"ה אם אני בוראו כו' הריני בורא אותו מאלו ומאלו אם יחטא ימות ואם לאו יחיה, בבר העידו מפרשים רבים היות דרז"ל אלו מודים ע"כ כי אין מיתה בלא חטא —! וכן דרז"ל ויקרא רבה י"ז, קהלת רבה ב', ילקוט שמעוני קהלת רמז תתקס"ג, אם יאמר לך אדם שאלו לא חטא אדה"ר היה חי וקיים לעולם אמור לו אתה כבר היה אליהו שלא חטא הוא חי וקיים לעולם כראה כמחזיק בזאת הדעת, ואין ספק בדבר שלדעת הנ"ל, אין המיתה לדורות בעון אדה"ר, ועוד כמצא כזה גם במקומות אחרים, והוא מס' ע"ז ה' ע"א, דעת האומר לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהן כו', וכן דרז"ל במדבר רבה פ' ט"ז, כיון שאמרו אלה אלהיך ישראל בא מות עליהם ואמר הקב"ה בשיטתו של אדה"ר הלכתם אכן כאדם תמותון הם מורים בבירור שאם לא חטאו לא מתו בעון אדה"ר, ועוד כמצא מאמרים המורים שהיה מיתה לדורות גם בלא חטא עון אדה"ר. והם בראשית רבה ט', אר"ש בר יצחק, הנה טוב מאד, הנה טוב זה מלאך חיים, והנה טוב מאד זה מלאך המות, וכן עוד דרשתם ז"ל ע"פ, ומוסך ע"פ תהום זה מלאך המות שמחשיך פניהם של הבריות, וכבר העידו כם המפרשים שנראה מהם שאם גם לא חטא אדה"ר היה מיתה, (עיין לקט יוסף), וביאר הדברים בעל ילקוט חדש בן מבואר ובביא ראיה לדבר תדע שהרי עשה תשובה, עיי"ש, ועיין בס' חן טוב מה שהחליט הוא גם כן שהיה מיתה בלא חטא אדה"ר ורק שהיה או המיתה ע"י הקב"ה בעצמו, וזה אצלו טעם אמרם נפרה אדומה תבוא אמו ותקנח כו' כי ע"י שנגל נעשה המיתה ע"י מלאך המות המביא טומאה ולכך הוצרך טהרת הפרה ע"ז הטומאה, וגדולה מזו כמצא לפרנה מחכמי רז"ל שמיאנו לייחס גם המיתה לאדה"ר בחטאו לבד (אולי מטעם בעל ילקוט חדש שהרי עשה תשובה), ואמרו ב"ב ע"ה עמוד א', א"ל הקב"ה לחירם מלך צור בך נסתכלתי וגזרתי מיתה על אדה"ר וכו', ונתבאר הדבר ביותר בבראשית רבה פ' ט' (ובילקוט שמעוני רמז ט"ז), אשר אכי כותן היום בזה העתקת כל המאמר שם. ר' חמא בר חנינא אמר ראוי היה אדה"ר שלא יטעום טעם מיתה כו' אלא לפי שהקב"ה שנבוכדנצר וחירם מלך צור עתידין לעשות עצמן אלהות לפיכך נקנסה בו מיתה, הדא הוא דכתיב כו', אמר לו ר' יוחנן א"כ יגזור מיתה על הרשעים ואל יגזור מיתה על הצדיקים, אלא שלא יהיו הרשעים עושים תשובה של רמיות ושלא יהיה אומרים כלום הצדיקים חיים אלא שהן מסגלין את המצות ומעשים טובים אף אנו כו' נמצא עשייתה שלא לשמה. ר' יוחנן אמר מפני מה

נגזרה

הרבור אל מקום אחר, ונצרף זה עם שארי דברים מועילים, ונעשה מהם שער א' קטן בעהית"ב, ושם אראה שיש מיתה בלא חטא באופן אחר, גם שלא מתו הדורות בעון אדם הראשון, א"כ ממה שהוכחתי נראה וכו', ובזה נשלם הנוגע לנו:

ג

כציון ב' מחלק שני מספרו תגמולי הנפש המבאר מהות השכר והעונש, הגן עדן והגהינם. בתוך דבריו. מחקר נכבד מאד במיני החלוקים שנחלקים בהם דרז"ל בעלי התלמוד. וזה לשונו:

ואני טרם שאתחיל להוכיח מדברי רבותינו ז"ל ודברי הפסוקים על דרך האמת והצדק כמו שאפרש, אקדים לך הקדמה אחת קטנה תשיג ממנה שתי תועלות —! **האחת** שאתה תשיג ממנה אמיתת אלה העניינים המפוארים, אם יהיה לך לב לדעת מופשט מקנאה ותאוה רעה —! **השנית** שאתה תדינני לכף זכות אם אתה חכם וצדיק ותקבל דברי בנפש טובה ותציירם בשכלך, רק השמר לך שלא תהיה מכת החולקים על האמת

נגזרה מיתה על הרשעים אלא כל זמן שהרשעים חיים הם מכעיסים להקב"ה הדא הוא דכתיב (מלאכי ב' י"ז) הוגעתם את יי' בדבריכם, כיון שהם מתים פוסקים מלהכעיס להקב"ה שנאמר (איוב ג' י"ז) שם רשעים חדלו רוגז שם חדלו מלהכעיס להקב"ה, ומפני מה נגזרה מיתה על הצדיקים אלא כל זמן שהצדיקים חיים הם נלחמים עם יצרן כיון שהם מתים הן נחין הדא הוא דכתיב (שם) ושם ינוחו יגיעי כח דיינו מה שיגענו, ורשב"ל אמר ליתן שכר לאלו ככפלים כו' לצדיקים שלא היה ראוים לטעום טעם מיתה וקבלו עליהם טעם מיתה לפיכך לכן בארצם משנה ירשו (ישעיה ס"א ז'), ולהפרע מן הרשעים שלא היו צדיקים ראוים לטעום טעם מיתה ובשבילם קבלו עליהם מיתה לפיכך משנה שברון ירשו, ע"כ דברי רז"ל שם אשר תראה מהם שאמרו שגם אדה"ר לא היה ראוי למיתה בחטאו לבד אם לא בצירוף טעמים אחרים, ונחנה ונוכחת עכ"פ כי כל א' מרבותינו ז"ל הבאים לייחס טעמי המיתה לרשעים ולצדיקים שמיאנו בזה להיות המיתה כללית בעון אדה"ר, ורק שהיא לדורות לכל א' מהם לפי טעמו מבלעדי חטאו, הראתיך בזה קורא נעים שאין דעת המחבר החסיד הזה זרה כל כך עם העיון בדחז"ל בראשית השקפה אף שהיא כנגד המוסכם המונח בידינו, ואין ספק לפני כי המחבר האדם הגדול הזה בתורה ובחכמה קבץ כעמיר גורנה מדחז"ל לחזק דעתו ודבריו מדבריהם כדרכו, ואם האמת יומצא דבריו בזה ויתגלו לאור אם יהיו נכונים וחזקים בראיות מוצקות, והיה בהם כדי חזוק הד"ת, כי עי"ז יהי נגרע ונפרץ אשיות כל היסוד למאמינים רבים זולתינו, וגם אני יכולתי להוסיף לחזק הדבר, אשר אמנם אמשוך ידי מזה, כי לא אבוא לא לקרב ולא לרחק דבר שהוא נגד המוחלט המונח ומוסכם בלב הבריות, אשר מהם ומהמה ומהמונם הוא מה שנשרש בלבבם אללם לתורה שלימה, אף אם יהיה נגד התורה והחכמה מאת יי', והמשכיל ידום. ובאתי בהערה זו לאהבת התורה והחכמה, ולכבוד האדם הגדול המחבר, (ואף כי אחריות דאחריני לא קבילנא), והיודע מחשבות ולבות בני אדם ובוחן אמיתות יחשוב לי לצדקה:

האמת בכוונה רעה כדי לחחשב הכם בעיני הרואים ולהאשים זולתך *), ואם תעשה כן השית"ב יהיה עד ודיין עליך ואני את נפשי הצלתי, אבל אם תראה בהם שום שגיאה אחר שתדקדק בהם היטיב ותיישר אותה על האמת במתון ובנחת זאת תהיה מלאכת שמים, וכבר כתבתי בתחלת חבורי כי אני תלמידך בזה, ואקבל דבריך כמים קרים על נפש עיפה ושכרך הרבה מאד:

דע כי כל דברי רבותינו ז"ל נחלקים לששה חלקים:

החלק הראשון הוא דברים כפשוטם בלי חסר ויתר — ! **השני** הוא ענין משל וחידה מורה על כונות מפוארות — ! **השלישי** הוא קבוץ מאמרים דומים לנבואה באה להם בחלום או בהקיץ מאת השית"ב באמצעות השכל הפועל והם דברי עתידות נאמרים כמשל כמו דברי דניאל ושארי נביאים — ! **הרביעי** דברי אגדות ודרשות המוניות שהיו דורשים. כשבתות וימים טובים להמון אנשים ונשים וטף כדי להמשיך לבם לתורה ולמצות ולאמצם בעבודת הבורא יתב' וזה החלק הוא טוב מאד ומועיל לישראל — ! **החמישי** הוא קבוץ דברי בדיחותא כדי לשמח הלב ולהרחיבו אחר שיגע החכם בעיון דק ובלמוד ההלכות החמורות והשטות העמוקות — ! **הששי** הוא ספור הנסים שהיה הקב"ה עושה בעולם לכבוד הצדיקים כדור חכמי התלמוד והנפלאות הגדולות שהיה מראה בזכותם כמו שהיה עושה בימי הנביאים ומשנה בעבורם סדרי הטבע:

הדמיון על חלק הראשון שהוא כולל דברים כפשוטם הוא כל מה שמצאנו בדבריהם במשנה בתלמוד בהלכות בספרא וספרי מן המצוות ופירושיהם ומן המדות שהתורה נדרשת בהם בקלים וחמורים ובבנין אב ובגזרות שוות וכל כיוצא בהם שהם פירושי תורה ודברי סופרים שיש בהם מצוות כל אלה הרי הם כפשוטם, והובה על כל איש מישראל לקבלם כמות שהם נאמרים ובלשון שאמרום ע"ה בלי חסר ובלי יתר ועליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע, ואין להרהר אחריהם ולא להסתפק בהם ולא לתת להם משל ולא להוציאם מן הכונה המפורשת בהם כדי לסבבם אל פנים אחרים בעבור שכולם נאמרו מפי מרע"ה מפי הגבורה, ועליהם אמרו רז"ל (אבות פרק ו' משנה ה') שהתורה נקנית באמונת חכמים, וכל מי שיהרהר אחריהם להבינם שלא בפשוטם

---

*) אמר המעתיק מקרה היא כבר היה לעולמים רבים אתו, ומה שהיה הוא שיהיה רבים אתו, והיא שעמדה לנו ולאבותינו בכל דור ודור לפרוץ גדר העולם ולבזות כבוד התוה"ק וחכמיה, ע"י תרבות אנשים כאלה מהם ומהמסס ומהמוכה שירבו בכל עת, ודא עקא ורע ומר ביותר בדור שאין התורה חביבה אשר דין גרווא שמשכח תורה מישראל ח"ו, ומה רבה הפרצה הולכת בזמנינו זה, ה' ברחמיו ישבית כל רע מעולמו:

כפשוטם וכפירושם שפירשו רז"ל הרי הוא מין גמור ואפיקורס ומקצץ בנטיעות ואין לו חלק לעוה"ב, שהרי כתב מרע"ה על פי הגבורה, כי עפ"י הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל *) ופירשו רז"ל (גיטין ס' עמוד ב') שהקב"ה כרת ברית עם ישראל על המשנה ר"ל תורה שבע"פ, ואמר החכם ברוח הקודש ויותר מהמה בני הזהר, ופירשו (ערובין כ"א ע"ב) הוי זהיר בדברי סופרים יותר מבדברי תורה וכו'· עוד דרשו (ע"ז ל"ה ע"א ושהש"ר א' ב') כי טובים דודיך מיין, חביבין דברי סופרים יותר מיינה של תורה, וכל זה בעבור שפירושי התורה הם הם תפארתה וכתרה המודיעים מעלתה ובלעדיהם לא תידע מעלתה ולא ידע אנוש ערכה, ולכן אין להבינם בדרך משל כדי לפטור את עצמו מפשוטי המצוה המפורשת בהם ולומר מצוה פלונית כונה לכך ודי לי בהביני כח הכונה לבד ואיני צריך לקיימה ככתבה, כל האומר כן אינו מעדת ישראל ולא מכת מרע"ה ואסור לדבר עמו וה' ירחיקנו מעלינו, ולזה כוון שלמה החכם באמרו (משלי א' ו') להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם, כלומר צריך להבין ד"ת ע"ד המליצה ככתבה ואין די רק במשל וכן צריך לעשות בדברי חכמים לעשותם כדבריהם ואחר כך לסמוך להם משל או חידה, אבל המשל וחידה בלא המליצה עצמה ובלא הדברים עצמם אינו מספיק, אבל לתת טעם ראוי והגון למצות, כלומר יי' יתב' צוה מצוה פלונית בעבור סבה פלונית ויאמר כן כדי לפאר המצות שלא תהיה דבר רק, זה הענין הוא מלאכת שמים וככבוד הבורא וככבוד ישראל **)· ובתנאי שתמיד יקיימנה ככתבה וכלשונה ולא יחשבנה למשל, וכן מצאנו לרבותינו ע"ה

---

*) ציוני מראה מקום הפסוקים הוא אך למותר אחרי אשר בא הציון להם בדחז"ל במקומם, ושם ירצה הרואה:

**) עיין פי' המשניות להרמב"ם למס' סנהדרין מה שהקדים שם ריש פ' חלק וכו' בס' מ"ב כי המקרא שנאמר (דברים ד' ו'), ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון וגו', יורה היות להמצות טעמים, וראיתי מי שהעיר עליו ממה שדרשו רז"ל ע"ז (שבת ע"ה א') מניין שמצוה לחשוב תקופות ומזלות שנאמר ושמרתם וגו' איזו חכמה ובינה שהוא לעיני העמים הוי אומר זו חישוב תקופות ומזלות, והרי רק מן מצוה זו לבד נאמר ולא משארי המצות, אבל כנראה הדין עם הרמב"ם ז"ל, ודרז"ל הוא מתחלת המקרא ומשען הרמב"ם מסוף המקרא אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם וגו', ועוד העירו עליו שהרי נאמר לרז"ל סנהדרין כ"א ב' מפני מה לא נתגלו טעמי תורה וכו', ולדבריו הרי יהיו גלוים גם לעיני העמים, ולדעתי גם בזה לא דקו עליו, והרי אמרו רז"ל (פסחים קי"ט א') מאי ולמכסה עתיק א"ד זה המגלה דברים שכסה עתיק יומין מאי ניכהו טעמי תורה, והרגיש שם המהרש"א בח"א במקומו שאין מזה סתירה לדרז"ל סנהדרין שם שאמרו מפ"מ לא נתגלו טעמי תורה, ששם הכונה למה שלא נתגלו ע"י הקב"ה בתורה כי מזה יוכל לבוא לידי מכשול, אבל אם מכוסה טעמו בתורה, ממה שיתנו החכמים טעם לא יבוא לידי מכשול, כי סוף סוף יוכל להיות עוד טעמים אחרים בדבר ולא יוכל אדם לפטור א"ע מן המצוה ע"י ביטול טעם זה גם כן:

ע"ה שהרבו כמה וכמה בטעמי פרה (מ"ר במדבר י"ט *), ומצות ד' מינים שבלולב (סוכה ל"ד א') ומצות שופר (ר"ה ט"ז א') ומצות ציצית (מנחות מ"ג ב') ואין זה רק טוב ולא רע, גם פירשו (נדה ל"א ב') ז' ליולדת זכר וי"ד לנקבה בעבור שבזכר הכל שמחים מתחרטת לסוף ז' ובנקבה שאין הכל שמחים בה מתחרטות לסוף י"ד, גם פירשו (שם) סבת מילה לשמונה בעבור שלא יהא אביו ואמו עצבים וכל העולם שמחים, וכן מצאנו בכמה מצות אחרות (ראש השנה שם ובכ"מ), והמצוה שלא נוכל להשיג סבתם נניחם עד שיבוא אליהו ויגלה טעמם, ראה כי אפילו מרע"ה נתן טעם לאכילת מצה ולישיבת סוכה:

אמנם החלק השני שהוא רוב הדרשות והאגדות שנראים דברים של תימה או פירושי פסוקים שפי' רחוק מאד ואין שום ענין של מצוה תלוי בהם, כמו שור שהקריב אדם הראשון קרניו קודמות לפרסותיו שדרשו כן (חולין ס' ע"א) ממקרין מפרים, שבודאי אין הענין כן כפשוטו בשום אופן, וכל דומה לזה שהם דברים זרים ורחוקים מאד מן הפירוש שפירשו בו, אותם ודאי יש להם להבינם במשל והם תפוחי זהב במשכיות כסף על הדרך שפי' רבינו משה ע"ה, והיו אומרים אותם במלות זרות כדי שיהא הנגלה מהם דרשה להמון העם והנסתר שהוא המכוון בהם יהיה אוצר נחמד לאנשי הסגולה החכמים השרידים אשר קרא יי', וזרות הענין הנראה מפשטיהם היה כדי להסתיר הסוד מן ההמון שאין כח בשכלם החלוש להבינו כמו שנא' (משלי כ"ז כ"ו) כבשים ללבושך **), ואמר הכם אחד דברי השית"ב הם עמוקים ונתנו לבני אדם למען יפעלו ונעלמו ונכסו למען יכבדו ונפתחו למען יהיו חיינו ומעמדינו, וזה החלק מדבריהם הוא ארוך עד מאד ולא אוכל לפרט לך כל חלקיו אבל נתתי לך דבור א' קצר להיות לך אופן לדוגמא עליו, ובמצאך בדבריהם דברים הולכים ע"ז הדרך תקחם על צד משל ולא כפשוטו, וכל מי שיכנום בפשוטם הוא אצלי חסיד שוטה:

אמנם החלק השלישי שהוא מאמרים דומה לנבואה הוא רוב אותם הדברים שאמרו בדרך מעשה

שהיה

---

*) לא ידעתי מקום שדברו בו בטעם פרה אדומה ורק במ"ר במדבר י"ט שם שם שאמרו אמר הקב"ה תבוא פרה תכפר על מעשה עגל, אבל בסיפן אמרו (יומא י"ד א' וברבה שם) אמר שלמה על כל התורה כולה עמדתי ופרשה של פרה אדומה וכו' אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, ושם שעמד על כל טעמי המצות, ומזה גם כן משען לדברי בהערה הקודמת:

**) ודרשו חז"ל ע"ז חגיגה י"ג א' אמר אבוהו דברים שהם כבשוני של עולם יהיו תחת לבושך:

שהידה כלומר הגדת ספורים תמוהים מאד שתמצא בדבריהם כמו מעשה א׳ · מעשה בר׳ פלוני, פעם א׳ היה כך וכך ודומה לזה מן הספורים הנפלאים הרחוקים מהאמין שהיו כך כמו שהם כתובים ושאי אפשר היותם כן בשום צד ובשום ענין אם לא בנס מבטל סדרי הטבע, והנס אין לו צורך שם לא לפי העת ולא לפי המקום ולא לפי האיש, וידוע שלא יעשה נס מבטל סדרי הבריאה אם לא לצורך גדול מאד מאד ולא כאשר יזדמן כדי לשמח בו בני האדם, ואלה המאמרים הם כמו לדידי חזי לי (ב״ב ע״ה א׳) ודומה להם שעניינם הוא כמו מקל שקד אני רואה (ירמיה א׳ י״א), כן הוא לדידי חזי לי ר״ל היה נראה שהיה כך וכך שכל אלה הם עניינים שהיו באים להם במראה הנבואה והיה נאצל עליהם רוה״ק בחלום או בהקיץ ורואים ענינים מורים על העתידות ועל הנסתרות במדרגה דומה למדרגת הנביאים הראשונים ואולי יותר מהמה, וזו אמונתי בכל אותם המאמרים ודומיהם עכ״פ והיא אמונה נכבדת ומהדרת חכמינו ע״ה הרבה יותר ויותר מאמונת החסידים השוטים שבהמון עמינו שלוקחים המאמרים ההם כפשוטם וככתבם ומייחסים בזה לחכמי התלמוד דברי הבל וענינים נמנעים אין בהם מועיל: **אמנם בחלק הרביעי** שהוא דברי אגדות המוניות הם אותם הדברים שהיו דורשים להמון העם והנשים והטף בשבתות בחדשים ובימים טובים כדי להמשיך לבם לתורה ולמצוות והיו אומרים להם הדרשות פעם בלשון איום וגזום כדי ליראה למען ישמרו מחטוא, ופעם בלשון בשורות ויעודים מנחמות כדי להזק הלבבות התלמידים הלומדים תורה מעוני ומדוחק כדי שלא יהא הלמוד לטורח עליהם ויזניחהו, וזה החלק נתחיו רבים מהם יעודים לצדיקים לע״ל, כמו עתידין ישראל שיהיה להם כך וכך, עתידה ארץ ישראל שתוציא כך וכך, ושחומות ירושלים יהיו כך וכך (ב״ב ע״ה ע״א ועמוד ב׳) וכמו אמרם (ברכות ו׳ ב׳) במי שרגיל לבוא בבה״כ ובבהמ״ד ולא בא יום א׳ הקב״ה שואל עליו שנאמר מי בכם ירא ה׳ שומע בקול עבדו וגו׳, וכמו אמרם (שבת קי״ט ב׳) כל העונה אמן יהא שמיה רבה בכל כחו אפילו יש בו שמץ ע״ז מוחלין לו, וכן אמרו (שם קי״ח ב׳) אלו שמרו ישראל שבת א׳ כהלכתה מיד נגאלים וכו׳ שנאמר לסריסים אשר ישמרו את שבתותי, כל אלה הם דברים שהרחיבו בהם מאד, כי ידוע שמי שעובד ע״ז לא ישמור את השבת, ועוד אמרו במקום אחר גדולה ע״ז שכל הכופר בה כמודה בכל התורה כולה וכן להיפך (חולין ה׳ א׳, הוריות ח׳ א׳, קדושין מ׳ ע״א), א״כ איתו המאמר מהמשמר שבת א׳ אפילו הוא עובד ע״ז מוחלין לו איננו אמיתי כפשוטו, אלא אם תגרוס עבר

ולא

ולא עוכר, וכמו אמרם בצחות (ברכות י"ז א') גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה את הנשים יותר מן האנשים שנאמר נשים שאננות קומנה וגו' — עוד יש מזה החלק דברי הנהגות אנושית שיתנהג בהם האדם עם כ"ב ועם שאר אנשים ומצאו עליהם פסוקים צחים נראים כעונים ומסכימים על חלקי הדברים והם כמו אמרם (שם ז' ע"ב) קשה תרבות רעה בביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג שנאמר ה' מה רבו צרי וגו', וכמו אמרם (ב"מ נ"ט א') לעולם יהא אדם זהיר בתבואת שאין מריבה בביתו של אדם אלא על התבואה שנאמר השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך, ואמרו (שם) כד משלים שערי מכדא נקיש ואתי תגרא, וכמו אמרם (ברכות ס"ג א') לעולם אל ימנה אדם אפטרופוס בתוך ביתו מנלן מיוסף וכו', וכמו אמרם (שם) אל ירבה אדם רעים בתוך ביתו כו', וכמו אמרם (שם ז' ע"ב) מנלן דשמא גרים דכתיב אשר שם שמות בארץ וגו', אלה ודומיהם הם דברי מוסרים להנהגות ונתינת סדרים אנושים ראוים במין האנושי, והשיבו הפסוקים עליהם כאלו יענו ע"כ, ואעפ"י שאינם עונים ע"כ ולא מכוונים לכך, אמנם אמרו כן כדי שינעמו הדברים על שומעיהם ויקבלום כחפץ מזומן, ומהם שהם דברי אזהרות על עניינים שאסור לעשותם וגם אלו הסכימו בצחות על קצת פסוקים וסבבו הפסוקים עליהם ואעפ"י שאין הפסוק מכוון לכך כאמרם (יבמות י"ד א') לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות, וכמו אמרם (נדרים ל"ב א') מי שאינו מנחש מכניסין אותו למחיצה שאפילו מלאכי השרת אינם נכנסים בה שנאמר כי לא נחש ביעקב וגו' כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל, וכמו דרשתם (ברכות ו' ב') גזלת העני בבתיכם על השבת שלום אדם לחבירו, וכיוצא באלו רבים מאד· ומהם הספורים שספרו במה שקרה לחסידים מן הטוב כמו מעשה בחסיד א' שעשה מצוה פלונית והקב"ה שלם לו כך וכך ואלה רבים בתלמוד וטוב להבינם כמות שהם רק שלא יהיה הדבר מכת הנמנעים לגמרי, וזה החלק הד' הוא חלק טוב ומועיל לישראל לקרבם לעבודת השם שמתוך שלא לשמה יבואו לשמה וכל כוונת רז"ל היתה לשם שמים: **אמנם החלק החמישי** שהוא כמו דברי בדיחותא מקצתו כמו אתריגא לפחמין ארקיעו לזהבים כו' (עירובין נ"ג ב') וכמו פלוני ופלוני הוי משתעי לשון חוכמתא כמו עלת נקבת בכדא ידאון נשריא לקינהון, ועלז כנערה אחורנירה עידנית חננית*) (שם) וכל דומה לזה שיש רבים ממנו בתלמוד אל תחשוב שהוא ענין בטל אבל הוא דבר מועיל בעבור כי היה כוונתם בזה לשמח הלב ולהרחיבו כדי שלא ישתבש

ולא

*) ופס הכנסתו להרוגים למרגים עירכית.

ולא יחלש שכלם מרוב היגיעה הגדולה שהיו יגיעים בלמוד התורה ובהלכות החמורות כדי להוציא המסקנא על אמיתתה, וכי הוו חלשי מגורסתם היו משככים רתיחתם ומפיגים עצמם במילי דבדיחותא למען יתחדש כח שכלם ויזדכך מוחם בשובם אל העסק והיו צריכים לכך כמו שאמרו (שבת ל׳ ע״ב) אין השכינה שורה מתוך עצבות ומתוך עצלות אלא מתוך דבר שמחה. וכן (ערובין ס״ה א׳) שמעתתא בעי צילותא כיומא דאסתנא, וכן קחו לי מנגן וגו׳ (מלכים ב׳ ג׳ ט״ו) ובעבור שלא היו רוצים להפסיק שיחתם בדברי בטלה היו מדברים בלשון תורה על צד טיול וכל זה היה לש״ש להגדיל תורתם ולהאדירה או לעורר לב התלמידים ולזרום על השמיעה כמו אותו החכם שהיה דורש לצבור ונתנמנמו ובקש לעוררם ואמר מה ראתה אסתר שתמלוך על קכ״ז מדינות כו׳ (רבה בראשית נ״ח), ובזה החלק החמישי נכנסים דברי רפואות שהם חיי דברייתא בקצרה מהם אעפ״י שרובם דברי זקנים וזקנות, גם דברי גוזמות נכללים בזה החלק כמו אותו חכם שהיה קובר מתים ומצא גולגלת א׳ שלימה ונכנס בגלגל עינה עד חוטמו (נדה כ״ד ב׳) וכמו שהיה רץ אחר הצבי ונכנס בקולירת של מת ורץ אחר הצבי ג׳ פרסאות וקולית לא כלתה (שם), וכמו ביעתא דבר יוכני (בכורות נ״ז ב׳) וכל דומה לזה שהם רבים עד מאד שהם גוזמות ואין כמו צורך ולא תועלת, ואעפ״י שאמרו שאותה קולירת היפה של עוג מלך הבשן וגלגל העין של אבשלום חשבו בזה להקטין הגוזמא והגדילוה ולזה הענינים אין ראוי לייחד להם חלק: **אמנם החלק הששי** שהוא ספור נסים ונפלאות שהיה הקב״ה עושה ע״י החכמים הצדיקים הוא כמו שמצאנו לקצרה מרבותינו חכמי התלמוד דענשי וקטלי (שבת ל״ג ב׳, חגיגה ג׳ ב׳, תענית ט׳ א׳, ב״ק קי״ז ב׳, מעילה י״ז ב׳) ומחיים מתים (ב״ק שם, ע״ז יו״ד א׳) ומורידים גשמים (תענית כ״ד ב׳) ומולידים הר לשעתו או שנראה כאלו נולד שם הר (חולין ז׳ ב׳), ועניני נחום איש גם זו (תענית כ״א א׳) וחוני המעגל (שם כ״ג א׳) וכל הספורים הדומים לאלו שהם רבים עד מאד ולא יכילם קונטרס שהם מעשה נפלאות נעשים בכח השית״ב לכבוד הצדיקים, אלה יש לנו להאמין כלם כפשוטם וככתבן ושהיו לגמרי על אותו הדרך שנכתבו כדי לקיים רצון יראיו יעשה וגדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת כאשר כתבתי למעלה, וכל הכופר באלו הדברים או מלעיג עליהם הרי הוא אפיקורס כי הם כולם אמת, ובתנאי שאותו הנס המבטל סדרי הטבע היה צריך שיעשה בעת שנעשה בו או לצורך הצלת הדור או להטיל אימת הצדיקים על בני דורם למען לא ימרו בהם או כדי לנקום נקמת הצדיק מן הרשע או כדי להפיק הצדיקים בדבר ראוי, אבל להאמין היורה אלה הנפלאות לריק ולחנם כאשר

יזדמן במקרה בלי אחת מן התועלות והצרכים שהזכרתי או דומיהם, ואת האמונה אינה חובה אבל היא פתיות ועל המאמינה נאמר פתי יאמין לכל דבר, כי הספורים שאינם על התנאים הללו שכתבתי הרי הם ספורי מזימות ודברי הבאי ואין ראוי לחוש עליהם ולא להאמינם גם אם כתובים בספר ודיו, ואיני יכול לפרט אותם רק כתבתי מתן המיונות לבד, ובאלה הדברים הארכתי מאד בס' שחברתי הנקרא מאמר הדרכון, והקדמתי לך בכאן זאת ההקדמה לצורך אותם שתי התועלת שכתבתי בתחלה, ומעתה לא תתמה עלי בתיתי לך משל על כל דרש או פסוק הנראה כמורה היות שלומי הנפש גשמיים בשכר ובעונש כי כל מה שתמצא בדבריהם מזה הענין מורה ע"ד גשמיי הוא נכנס תחת אחת משלשת החלקים מן הששה ר"ל השני השלישי והרביעי ולא יובן כפשוטו בשום אופן, והנני מתחיל להזכירך ראשי פרקים בקצרה מאותם דברים שימצא אותו הטוען יד לטעון עלינו מדרז"ל כדי לחזק טענותיו, ומה שראוי להשיב עליו ולפרש אותם דברים מרבותינו שיחשוב להעזר מהם, ואתה כאיש מבין תקח לך ככל מה שדברנו בזה ממה שלא כתבתי הנה על הדרך שאפרש כל הנכתב הנה כי לא אוכל לפרט כל דבריהם, ואלה יהיה לך כללים נותנים המיון על הפרטים:

תם המאמר

מכתב המיוחס למרן הרמב"ם ונודע בשם מגילת סתרים*)

התלמיד הנעים החשוב ר' יוסף בר' יהודה נ"ע.

ישכינך ה' במשכן החיים והחכמה ויישרך בדרך הישרה והנפלאה, ויתן לך לב לדעת המשלים הנבואים אשר באו והיעודים הנפשים שנבראו על יסודי הדעת האלקים והשמות הקדושים הנרמזים

בקצת

---

*) המכתב הזה הובא מהרב מוהר"א אלשקר בהשגותיו על ס' האמונות לר' שם טוב, וזה דבריו שם, באתי לכתוב לשון רבינו הרב הרמב"ם שכתב במגילת סתרים לתלמידו החשוב בענינים עמוקים, כתב רבינו הרב במגילה הזאת. ובאו האהבה הנחמדת אשר כהייתה בינו וביניך ובין אבותיך הקדושים כי רוב זמני הייתי נבוך בחקירת הנפלאות ולדעת תוכן אמתת כפי הכולל מצד חקירת הפילוסופיא ובדרכי מופתיהם וכראות אותה שהשיגו הפילוסופים בלתי צודק עכ"פ כי מה שנתבאר אצלם מהחכמה לא בא המופת על סותרו אלא בדרכים הגיוניים מטרידים השכל כו' (כפי האמור להלאה במכתבינו כאן) עד דע לך אחי כי השמות הקדושים רבו מלספור, ואחריו הביאו העתקת הדברים הללו הרב יש"ר דילמדיגו מקנדיאה בספרו נובלת חכמה, (ואנכי אעיר את הקורא לעיין בזה היטב בהעתקתינו השורות הללו ויראו עיניו כמה השמטת דברים יש כאן וחסרון הרבה מלות, אשר כל המוכן כדבריו כאמת ע"י העדרם), גם הגאון רחי"ד אזולאי בספרו שם הגדולים

בקצת פסוקי הנבואה, כי בידיעת הכללים אלו תנחל הירושה העולמית הנצחית אשר לא תפול תחת גבול ההעדר, ותעלה למעלת החכמה הנפלאה ותדמה נפשך במלאכים קדושי עליון, וינשאו דרכיך ויגבההו מדרכי המון העם ערלי לב, ותבדיל ידיעתך מידיעת הסכלים אטומי אוזן משמוע, וכי ידעתיך אוהב חכמת הקבלה ואמרך לה אחותי היא, והיא גם היא אמרה אחי הוא, מצורף מה שהגית לפני מחכמת התבונה ומקצת הערות נפלאות שעוררתיך בהם בענין הקבלה חכמה איומה ונפלאה, ראיתי להנחילך עוד נחלת מושכליה ולהשלימך בשורש אחד שכל עיקריה וסעיפיה תלוים בה, ובציור השורש הזה המונח בדרך שתלך בה תהיה מיודעי דעת העליון ותשקוטנה תאוותך ויתחזק כח שכלך ויתעורר עליך החפץ האלוקי ותהיה מכת השלמים, גם תשיג כל מבוקשיך ובלבד שיהיו דרושים נכבדים משלימי נפשך הטהורה ולא תשוטט מחשבתך לחפץ גשמי נפרד מצד תמונתו ועצמותו מטביע החפץ האלוקי ורצון הבחירי במצולות ים, גם תנהיג נפשך במעלות וכתיקון המדינה ובני חבירך ובאנשי ביתך ובתנועתך הנפשיות והגופניות ותשאר בחירתך בידך מושלת בכל מה שהוא נגד לשכלך זולת אל הפעולות הנכבדות והיקרות נרצעות אל אהבת הכבוד הנפשי, ובחי האהבה הנמרצת אשר היתה ביני לבינך ובין אבותיך הקדושים, כי רוב זמני הייתי נבוך בחקירת הנמצאים לדעת תוכן אמתתם כפי האפשר בחק ההשגה האנושית, יגעתי ומצאתי מקצת האמת אך באמונה, לא מצאתי באמתת הכולל מצד החקירה הפילוסופית ובדרכי מופתיהם, לא שאומר במה שהשיגו הם בלתי צודק אבל עכ"פ צודק הוא כי מה שנתבאר אצלם מן החכמה לא בא המופת על סותרו,

אלא

מזכיר את המגילת סתרים הזאת, וז"ל שם "ולפי דברי מוהרח"ו הנ' יתכן שבסוף ימיו מה שעסק הוא בשום לזה שמות הקודש כנראה ממגילת סתרים שמיחסים אותה להרמב"ם והזכירה מהר"ם אלשקר סימן קי"ז, אך ראיתי בספר שושן סודות כ"י שמסתפק בכתב הנז' אם הוא מהרמב"ם, עכ"ד, וכנראה אלו הב' האחרונים לא ראו וידעו מגוף המכתב בזה רק ממה שנזכר ממנו להרב מהר"ם אלשקר, וכן נמצאו איזה יחידים מחברים מבני עמינו שכתבו זה אחר זה לדון עפ"י דברים אחדים הנזכרים, על גוף המכתב מה שלא ראוהו עיניהם כי אם ממה שנזכר ממנו לזולתם, ואחרון על עפר קם בדורינו אחד מבעלי המבקרים, והרבה דברים בס' בכורי העיתים לשנת תקצ"א והגדיל תלונותיו ויצא לדון כנגד אמונת מה שמייחסים המגילה הזאת להרמב"ם, (וגם האיש הזה בא לדון על מה שלא ראו עיניו, כי כל דבריו ומשעני יסודותי' להכחיש אמיתת זאת ירדו במצולות לעיני הרואה העתקת כל דברי מגילת סתרים הזאת). ועל כן כאשר חנני יוצרי ובא לידי בין שארי העתקות כתבי יד אשר חנני בהם גם העתקת הדברים הללו בשלימותן, נשאני רוח לבבי לתת דברי מגילת סתרים הזאת מהחל ועד כלה לאור הדפוס, ואנכי אינני בא לא לקרב ולא לרחק אמיתת היחוס בזה, כי לא אדון אני בדבר לחייב כל זולתי להיות נמשך אחר דעתי, רק ישפטו השופטים בעת משפט צדק על מה שעיניהם רואות העתק שלם מן הדברים האמורים, ולא ידונו עפ"י הערות שרובן כוזבות, ואנכי אמנם לא מנעתי מלהציב בזה גם ציוני הערות ממה שחנני החונן לאדם דעת להעיר את הקורא על המקומות הנמצאים בו להרמב"ם ומי שקדם לו הראב"ע דברים מכוונים ודומים לדברי המגילה הזאת, ואני לעצמי אחשוב למשפט כי עשיתי הטוב והישר בהפיצי דברי המגילה הזאת לאור עולם, ואבוא על שכרי משופט צדק אדון כל העולם.

אלא שהם לא מצאו הדרכים מיוחדים בחקירת טבעית כללי הנמצאות זולתי עמל שכלי אלא בדרכים הגיונות מטרידים את השכל ומבלבלים אותו. אך אצל חכמת הקבלה אמתת הדרכים מסוקלים מאבני המכשול נודעו בה בקלות הנמרץ כל מה שיפול תחת ההשגה האנושית, ובדרך זה דרכו הנביאים והשיגו כל מה שהשיגו מהודעת העתידות ופעלו פעולות זרות יוצאות מהמנהג הטבעי, ומקצת דרכיהם לקחתי גם אני בידיעת טבעי הנמצאות, ונודעו לי הספיקות העצומות שנסתפקתי בהם ונפתחו לפני כל דלתי המבוכות ונמסרו בידי מפתחות החכמה והבאור על כל נעלם ממני, והנני משביעך שלא תגלה סודות האלה ברבים וההערות הנפלאים אלא למי שהוא דק בטבע ונקי במעשיו ונזדככו רעיוניו והולך בדרכי הלמוד והידיעה:

דע לך אחי כפי מה שהתבאר בספרי חכמי הקבלה כי השמות האלקים הקדושים רבו מלספור ומורים כולם על מהות המלאכים והולכים מעלה אחר מעלה ומדריגה אחר מדריגה ועלה אחת פשוטה עליהם, שאינו גוף ולא כח בגוף ולא תוך גוף, ואל שלש שלילות רמז הנביא לתואר העלה הכללית בשלש תארים סוד הקדושה, ויחסה עם שאר העלות המתייחסות ממנה כיחס המלך עם השופטים ותחת השופטים השוטרים ותחת השוטרים חשמשים ותחת השמשים הרצים יוצאים כולם דחופים בדבר המלך והשמות הם כחות מתהוות מן המלאכים לעשות רצון קונם*), ויניחו אלו הכחות בעולם השפל בגזירת בוראם כמו שיבוקש מהם לטובה ולברכה ואיך שיהיה כאשר יזכור אותו (המבקש) בשם המורה על אמתת בקשתו, ומי שישיג ענין אלו השמות הקדושים ויזכירם בקדושה ובטהרה ויכלול בקשתו עם השמות ההם ויהיו לאחדים בידו בדרישה אחר (אחת?) ישיג ממנו איזה מעלה שירצה ויהיה עמו כדבור רוחש ובקול דקה שישמע ממנו

*) בס' העצמים כתב יד להראב"ע אשר תחת ידי מצאתי כן דברים אלו בשם אריסטו, וז"ל שם. וכבר אמרו על שם אריסטו שאמר דבר זה, וזה כשמו, אמנם השמות האלקיות שהם הכחות ההוות מכח שמותיו אשר הם השכלים והכחות השמימיים מסודרים מעלה תחת מעלה כמלך והשופט ומה שתחתיו מהשוטרים ומה שתחת השוטרים כו' עד השלמת כל הדברים האמורים בענין זה כאן וסיום דבריו ע"ז וכבר אירע כזה לרבן של נביאים על מי מריבה וכבר רמזתי לך זה בפסוק ודברתם אל הסלע, ואמנם הרוצה יראה בס' מרגליות טובה הכולל ג' פירושים לפירוש הראב"ע על התורה ושם ימצא בפירוש המוטעם לפ' משפטים ע"פ הנה אנכי שולח מלאך לפניך, ובפ' בהעלותך ע"פ הראני נא את כבודך בפירוש מקור חיים העתקת כל דברי הראב"ע מס' העצמים הנ' עם הוספות דברים בארוכה גם מהרמב"ם בענין השמות והשכל הפועל ונבואת הנביאים, גם יראה הרוצה בפ' חקת שם ע"פ ודברתם אל הסלע במפרשיו שם מה שיש בו די בענין הדברים הנ'. וכן בפ' תרומה בענין הכרובים, ובפ' כי תשא ע"פ הודיעני נא את דרכך, וע"פ ואדעך בשם, מענין הנבואה, ונבואה ע"י מלאך, וכל פרטיהן. וכן בפ' בהר בענין השביעית, ובפ' בלק ע"פ שבע מזבחות וגו', וגם יפה עיין בס' מורה נבוכים לאדונינו הרמב"ם, בחלק א' בפרק ה' ובפרק כ"ד, ובחלק ב' בו בפרק מ"ג ובפרק מ"ה, ובחלק ג' בפרק מ"ג ובפרק ס"ה, ובהרבה מקומות ז"ז בספרו זה אחת הנה ואחת הנה, ובזה ימצא הקורא רובי דברים מענינים האמורים במגילה זאת, ודי בהערה זו לכל דברי הסתרים האלו:

ממנו מבלי הגדה, ויבין ממנו רמזים כאותם הענינים אשר ידרוש ממנו והוראת ענינים המבוקשים ועצורת מרחוק יבואו לו להוציאו ממבוכותיו יעורר אותם בדברים עמוקים יפורש לו כאמתת מבלי שום ספק, וכשיזדמן מפני הטרדות ההמוניות שיתבלבל דעתו ויהיה נבוך במבוכה מה או מפני העדר הקדושה וטהרה אז יותרו לו ספיקותיו בקושי גדול, ורבן של נביאים יוכיח במי מריבה, ולכן אחי אורך ואאלפך חכמה כי בענין ידיעת היותר הנעלם מן החכמה צריך אתה שתכוון עצמך אל הקדושה וטהרה בכל מה דאפשר ומנבול הפה ומחוש המישוש תהיה מוזהר ומרוחק מאד ותכוין נפשך תמיד אל חמדע האלוקי ותשכיל מן מוצא הדברים כי איש חמודות אתה:

אחר הדברים האלה לך לדעת כי בפסוק (שמות כ"ה כ"ב) ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים אשר על ארון העדורת את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל, ימצא בו כ"ב מלות שרמז בהם בעל ס' יצירה באומרו, כ"ב אותיות חקוק לחצבן המירן צרפן וצר בהם כל היצור וכל הנפש העתיד לצור והם כ"ב אותיות פשוטות, ורצה בו כי כל מה שברא מרוחניות המלאכים אל הנפשות החיצוניות יחקקו באלה הכ"ב מלות ויהיה לאדם דעה בעולם, ויזכור מה ששכח בדברים האפשרים, ודע כי משה רבינו ע"ה כוללי השגותיו היו כהודעת הכמוס האלה מסודר מכלל שמורת המלאכים בהוודעו עמהם תמיד, ואל זה רמז באמרו בכל ביתי נאמן הוא, ויצא מכלל הפסוק הזה שבעה שמות מן שבעה מלאכי השבעה רקיעים שהם שצ"ם ח"נכל, (שבתאי צדק מאדים חמה נוגה כוכב לבנה), וכנגדם בקרבנות ז' פרים וכנגדם במועדים כולם הולכים בדרך השביעית גם כשבע שביעית בשני היובל שבע שני השמיטה ומשבעה חדשים ראש השנה ומשבעה שבועות מתן תורה ומשבעה ימים שבת, כנגד זה בנה בלק ז' מזבחות, והזאת יום ז' לטמאים, וכבר ידעת ממה שקראת עמי בחכמת התכונה כי הירח ישוב למזל הפכי לו ליום השביעי למאורע אל תשתנה השפעתה בעולם השפל, וזה כולו רמז והערת אל מה שיושפע בכאן ממניעי אלו השבעה כוכבי לכת, והנה לך סדור שבעה שמורת מפסוק הנזכר, ושורה ראשונה מראשי תיבותיו, והשנידה מסופי תיבותיו ונקודם כנקוד הכתוב לפנים ולאחור, ואלו הם השמות:

ול"ש וא"ם חמ"ש הע"א את"א כא"א אאב"י

יכ"ם יכ"ל תנ"י מר"ל נת"ת לר"ת כלי"ל:

ודרך השתמשות בענין זה ככה הוא, יתענה כיום ד' שהוא יום כוכב ומחלקו החכמה וידיעת נעלמות, וינהיג עצמו בתכלית הטהרה וכושת

הפנים מכל הבריות, וכלכתו לשכב בשעה ראשונה מהלילה ירחץ ראשו וכל בשרו במים וילבש חלוק ומכנסים טהורים ונקיים וישכב יחיד ויאמר הפסוק הנז' בכוונה עצומה וכלב טהור וברוח נמוכה ואח"כ יזכור השמות הקדושים הנזכרים ולבו לשמים תמיד וכן תעשה ז' פעמים כלומר שתקרא פסוק הנז' ואחריו ז' שמות מן המלאכים ויסדר אותם בפיו, אחר הדמיון השלם ומחשבותיו פנויה הספק אשר יהיה בידו על אותו הענין מאיזו שיהיה יישן אחרי כן בצידו השמאלי ותמצא באמצע שנתך יחיל עליך רוח אלהין קדישין יסמר שערת בשרך בנפל תרדימת הכהלה והפחד על רעיונך כחלום לילה תראה מראות האיש אשר יעוררך משנתך יקום למשפט אתך ויגיד לך תעלומות חכמה וכפלים לתושיה או יתראה כמתוכח עמך מורה אליך מקום שנסתפקת בו, וכל אשר יהיה התכודדתך חזק ונוהגת במשפט המעשה הנורא הזה יתבאר אליך הספק באור אמתי וצודק ויטהר רקיע שכלך בספיקות הגדולות בזקוק נמרץ עד אשר לא ישאר מקום ספק בעניני מבוקשך, וראה לך אחי חביבי כי על רוב יתבאר לך הבאור האמיתי במשל וחידה, ובבחינה זאת שיהיה כח השכל חזק להבין משל ומליצה דברי השפעת המלאך המליץ וחידותיו, ואין זה פלא כי אף בנבואות האמתיות שנתנבאו בה הנביאים זולת משה רבינו ע"ה כל מה שהגידו ותעלומות נבואתן היה על צד המשל כמו שאמר הקב"ה (במדבר י"ב ו') אם יהיה נביאכם יי במראה אליו אתוודע, כמו שבארתי בספר אשר הברתיו לך, וקראתיו „מורה נבוכים", ובאורו בחלק השני:

והתבונן אתה התלמיד החשוב בשבעה שמות הנזכרים איך ימצא בהם מהאותיות בכל אחד מהם מלבד השם השביעי, וזה כי הששה אשר למעלה ימצא לכל אחד מהם ר"ל המלאכים שיורו עליהם טבעים שלשה, מטבע העולם העליון לפי שהם שכלים נבדלים, וממטבע העולם האמצעי לפי שמכל ציור אחד מהם יתחייב גלגלו המיוחד לו, וממטבע העולם השפל לפי הסדור המיוחס לו בעולם השפל, אך שם המלאך הממונה על גלגל לבנה ימצא בו מהאותיות לפי שלימותו הגלגל יכלו הגלגלים כולם, ומקערירותיו ולמטה מצד המרכז נמשכו ד' יסודות פשוטים, ופקח עינך הבן יקיר איך יודעו אליך תעלומות וסתרי החכמה האלקות וכל מה שנסתפקת מביאורי התורה ופירושיה יתבארו בדרך אשר גליתי אליך טעמה וארח גדלה ואת ירה החזקה ע"י הקבלה מהאותיות, ונצטדקו נסיונותי על ידי ברוב ספיקות, ולאהבתי אותך תהיה לך לבדך ואין לזרים אתך אם לא לאותם שחננם האל יתברך דעה, ועליך ועל הרומים לך אמר הנביא סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם:

סוד

סוד אחר, ולמען היותך קרוב אצל המלכות ושתהא נושא חן לפניו מכל חכמי הזמן להיות כח אלוה דבוק כך לעמוד בהיכלו ומשרתיו שואלים ומבקשים פניך, ראיתי להועילך בענין אחד מקובל ומעולה ויקר במציאותו וכי תעלה למדרגה יותר גדולה ויגשאוך המלכים וכל שופטי הארץ יכבדוך וסרים יהיו למשמעתך לכל אשר תשאל מהם ותהיה מכת יועציהם ומנהיגיהם יבחרו בעצתך ויסכלו בעצת זולתך יחזיקוך כמלאך מליץ יבקשו דבר מפיך כמפי נביא ושואלים באורים ותומים.

תמצא כפ' ואלה שמות (ג' כ"א) פסוק שאמר השם יתברך לאיש החשוב שבמין האדם בהבטיחו לישראל שישאו חן בעיני מצרים באמרו, ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם. אשכילך בני כי בהפסוק הזה מהסודות האלקיים לא ישוערו מרוב מעלתם כי חלה על הרכבת המזלות כולם מן ההשפעה האלקית חלק גדול ובו י"ג תיבות כנגד י"ג מדות מהבורא יתברך שנרמז בפסוק ויעבור ה' על פניו, וכבר ידעת רמז שרמזתי לך פנים בפנים מחכמת י"ג מדות וגליתי לך טעמם וסודם במה שנכללו תוך זה המספר ולא במספר אחר ולא אצטרך לכפול במאמר כי דעתי שמדבר אני באוזן שומעת, ועוד תמצא שאותיות הפסוק הזה הם מ"ו וסכום מניניו רמוז באות ראשונה מהפסוק ובהאחרונה, והנה אין בה לאלפא ביתא שתי אותיות מוכפלות במבטא כי אם כמ"ם והו"ו יורה על פשוטות חומרם והם קרובים ומתדמים לפשוטות מה שירוחק יותר מהג' שמות *) ועוד תמצא בו כי הו"ו במכתבו יעלה י"ב שהוא רמז לי"ב מזלות שהרמז כם לי"ב אבני חן שכל עניני העוה"ז תלוים בהם, והנה המ"ם במכתבו יעלה שמונים אשר הוא מספר מוכפל ארבעים ואל ד' אותיות השם המפורש בעשרה עם כפל **) וזה רמז אל הגלגל העשירי אשר הוא קודש הלולים ליי׳:

ועתה שמע בני איעצך ויהי אלקים עמך אלמדך בדרך זו תלך בקבלה הנפלאה הזאת, וזה מעשיהו, תקח קולמס מכסף צרוף ביום ה' שבו יום צדק ושמרהו, ותעשה דיו מטימי וורד וכרכום ביום ד' יומו של כוכב המטונה על החכמה וחן, ותעשה קלף שיהא תכלית

עבודו

---

*) כנראה כוונתו על האותיות האחרות שהם מוכפלים מן ג' אותיות, וכמלא גם בדבריו למעלה בביאורו לדברי ס' יצירה, כ"ב אותיות חקוק כו', באמרו ע"ז, ורלה בו כי כל מה שברא כו' יתקקו באלה הכ"ב מלות. ואפשר הוא יען כי כל אות כלול מן ג' אותיות בהברתו (כמו אלף שהוא כלול בהברתו מן אלף למ"ד פי"א) ע"כ יקראם בשם מלות נ"ב, ויען שבהתחלק כל אות הכלול מן ג' אותיות לאותיותיו נמלא בכל אחד מהם בהברתו שהוא כלול ג"כ לעצמו מן ג' אותיות ע"כ יתארם כאן היותם מהג' שמות, וזהו הנראה לי לענ"ד, אשר לא אוכל לומר קבלו דעתי:

**) כוונת דבריו אולי הוא מטעם ההשתלשלות אשר הוא לדעתו בין העשרה שכלים העליונים עם העולם השפל המקבל השפעתו על ידם, ולכולם יגיע ההשפעה ע"י השם המפורש בן ד' אותיות וזה הוא הטעם לכפול כל אות ואות ממנו, בעשרה עם כפל, שהוא עשרים לכל אות:

עבודו ביום א׳ שהוא יומו של חמה הממונה על השולטנות, וכאשר יהיה הכל מתוקן לפניך תחל כתיבתו יום כ׳ בשעה ראשונה מן היום, ואותו היום תתענה ותתנהג בקדושה וטהרה. וכן יעשה ישרטט בקלף ויכתוב עליו תיבה אחת ביום אחר בשעה ראשונה, וכן יעשה מדי תיבה בתיבה עד תשלום כל הפסוק י״ג תיבות רצופות, ואחר השלימך תשאהו עליך תמיד, אך הזהר בני שכל עוד שתחזיקהו עליך השמר מכל דבר במעשה ובמחשבה כי אז יחלש כח הנשפעות אליו מהגרמים השמימים ויבטלו, ואף גם אתה תשא חטאתך ותענש ובמקום תועלת השגתו היית משיג בהיפך חלילה לך, לכן שמור ושמעת, ומשום תן לחכם ויחכם עוד אעירך כי יוסף הצדיק נשא חן בעיני אדוניו בסבה מה מאלה הסבות שאין ראוי להאריך כי חכם אתה, וגם אסתר המלכה לפני המלך באמרו ותשא חן וחסד לפניו, ובו השגתי אני מה שהשגתי בעיני מלכי הערב במצרים ואלכסנדריא וכולם היו מזה המין, וראה כי רמזתי לך סודות סתומים וחתומים שמרם על לוח לבך קשרם על גרגרותיך ותקבלם במשפט הראוי ואלקים יהיה עמך, וכי ידעתיך רודף ודורך באהבת חסד והצנע לכת עם אלקיך אוהב שלום ורודף שלום וכי תתום דרכיך בקדושה ובטהרה וביראת בוראך ובחקירת טבע הנמצאים והסדורים הנמצאים והנשפעים מעולם העליון ע״ד הקבלה נתתי דרך עולך ראיתי להיישירך על שתי ההיישרות האלו הנכבדות הכוללות הרבה מהתחלת הקבלה הנבואית והרבנית והמעשיית יובילו אותך אל ההגעה בנעלם ובמסופק אצלך ואהבת כל הבריות וביחוד בפני המלכים והשרים, וזה כהוראה שנית אשר הוריתיך וכהוראה ראשונה בגלוי הנעלם ובמסופק, ועם שתי ההשגות האלה תשיג חיי הנפש הנצחית ותתענג מזיו ההשפעה האלקית הדבקה בדבקים בו כאמרו ואתם הדבקים בי״י אלקיכם וגו׳, ובו גם תשיג חיי העולם הזה באהבה ושלום עם כללי הנהגותיך המדינות והמחשבות, ותהי שמור בכל דרכיך דרכי נועם וכל נתיבותיך שלום. יצרפך השם במצרף החכמה וידריכך בארח נכונה ויושיבך באהל שלם והשלום כנפש המתפלל בשלומך אנ״ם:

תם

מאמר במהות הנפש לאבונצר אלפרבי*).

אמר זרחיה בן יצחק הספרדי, אחרי השלימי מהעתיק מספרי אריסטו ספר הנפש, וספר השמע הטבעי, וספר מה שאחר

הטבע

---

*) ראיתי אני ונתתי אל לבי לשית החתימה במאמר על הנפש במחברתי זאת מעין

הטבע מבאור בן רשד, וספר השמים והעולם פירוש טימסטיוס, כפי אשר מצאה ידי בהם, על כן ראיתי להעתיק גם כן ספר מהות הנפש לאלפרבי, כי הוא כספר הנפש קצר כי זכר בו כל אלו הענינים אשר זכר אריסטו בספר הנפש אלא שקצר מאד אבונצר אלפראבי וקראו מהות הנפש, על כן ישמע חכם ויוסיף לקח ונבון תחבולות יקנה.

בשם ה' עליון קונה שמים וארץ

מאמר לאבונצר אלפראבי במהות הנפש.

אמר אבונצר, ידיעת העניינים בכללם ועל אמיתתם יושנו בחמשה ענינים, הראשון אם הוא, והשני מה הוא, והשלישי אי זה הוא, והרביעי איך הוא, והחמישי למה הוא, ואנו נרצה שנקבל הנפש בעצמה וקיומה על אמתתה ונקדים בזה מה שראוי להקדימו. ונאמר אם הנפש נמצאת או לא נמצאת, ואם יאמר החולק היא בלתי נמצאת, נאמר לו כי החוש והתנועה והחכמה והידיעה הנמצאים באדם הם או מפעולת הנפש או מהגוף, ואם יאמר המכחד לנפש היא מפעולת הגוף ואין שם אלא הגוף לבדו התחייב שיהיה כל גוף בעל הרגשה ותנועה וחכמה וידיעה ולא יהיה גוף א' יותר ראוי לזה מגוף אחר אלא למקרה נכנס עליו מזולתה, ואחר כן נאמר לו אם יהיה זה מן הגוף לא תמלט אותה הפעולה מהיותה טבע לו או מקרה עליו, ואם יהיה טבע לו התחייב שיהיה כל גשם מרגיש מתנועע בעל ידיעה בהכרח, ואין אנו רואים זה כן אלא קצת הגשמים הם נחים וקצתם הם מתנועעים וקצתם בעלי רצון וחכמה, ויתבאר מזה כי החוש והתנועה והחכמה והידיעה וכל המדות הטובות והרעות מקרה בגוף, והמקרה פעולה בנקרה והיא פעולה מפועל והעושה פועל והנפעל בו מתפעל, אם כן הגוף נפעל לפועל והפועל בו החוש והתנועה והם מפעולת הנפש, וזה מה שרצינו לבארו, ואי אפשר שיהיה הפועל גשם כי היה מחויב בו מה שיתחייב לגשם האחר שלפניו ויהיה משפטו כמשפטו שוה בשוה:

ואם יאמר אומר כי הגשם המתנועע והגשם המרגיש מניעו הוא גשם אחר ולאחר אחר, נאמר לו תכלית או בזולתי תכלית, ואם יאמר בתכלית נאמר לו הגשם הראשון אשר הוא המתנועע הראשון באמרת הגשמיי בו עלת התנועה או זולתי הגשמיי, ואם יאמר הגשמיי התחייב שיהיה כל גשם מתנועע לעצמו ובטל דברו הראשון, ואם יאמר בזולתי תכלית התחייב שיהיה באחר

והאחר

הפתיחה, וכאשר התבוננתי אל המאמר הזה ומצאתיו כי טוב כולו אומר כבוד במהות הנפש, ע"כ הנני נותן מקום לו בזה להוציאו לאור עולם, ומקום מוצאו ואיזה דברים עליו ואודותיו יעויין במאמר הביקורת ממני המ"ל.

האחר גופורת בלתי תכלירת ותנועות אין תכלית להם וזה שקר ואי אפשר, והתחייב מזה גם כן שלא תהיה תנועה לעולם ושהדבר יניע עצמו וזה שקר כי לולא לא יתנועע מהם גשם עד שיתנועע אשר קודם לא יהיה מתנועע מהם אחר ·

המשל בזה אלו יאמר אומר לא יכנס שום אדם בזה הבירת עד שיכנס בו אדם אחר לעולם לא יהיה נכנס בו שם אדם, אם כן אין ספק לתנועה בהכרח מתחילה ומן מניע הראשון יניע ולא יתנועע ומן מניע שיניעהו ויניע הוא זולתו וממניע שיכלה אליו בתנועה ולא יניע הוא שום דבר, הנה יצא מזה הכלל שהוא לא ירגיש ולא יתנועע ולא ידע בעצמו שום דבר, אבל בדבר אחר שאין גוף ואותו הדבר נקרא נפש, הנה התקיים מציאת הנפש, ושהיא זולתי הגשם ·

ונאמר מה היא, כיון שכל נמצא לא ימלט מהיותו עצם או מקרה והעצם הוא הקיים בעצמו הנושא לרבוי ולשינוי והוא אחד במספר ואם הנפש תהיה מקרה יהיה לה נושא מאחר שהמקרה לא יעמוד בעצמו אם כן איך יעמוד זולתי, וכבר אמרנו שהתנועה והחוש והחכמה והמחשבה והככור וההכנה והרערת וכל המדות הטובות והרעות נשואות על הנפש, והנפש אחת לא תשתנה והיא עצם בלתי מורגש והמקרים הנזכרים בלתי מורגשים גם כן וישאום עצם שאינו מורגש אשר הוא הנפש והמקרים המורגשים כמו השחרות והלובן והאודם ודומיהם ישאום עצם מורגש והוא הגשם, וכמו שלא יהיה הנפש שחור ולא לבן כן לא יהיה הגוף חכם ולא פתי כי החכמה והפתיות מקרים שאינם מורגשים וכל גשם שאין בו נפש מדברת לא תשא עמו שום דבר מן המקרים שאינם מורגשים כמו החכמה והכבור והמחשבה ודומיהם, הנה התקיים שהנפש נושאה להם ושהיא עצם בלתי מורגש אחד במספר ·

ונאמר אי זה משני העצמים היא מאחר שהעצם שני עצמים פשוט ומורכב ואם תהיה הנפש עצם מורכב לה מורכב וההרכבה תנועה והתנועה הפעלות וכל נופל תחת התנועה היא נופל תחת הזמן וכל נופל תחת התנועה והזמן הוא בעל חומר, וכבר אמרנו שהנפש עלת כל התנועות וכל אשר הוא עלה לתנועה הוא למעלה מהזמן והפועל וההפעלות כי כל מורכב אמנם יפול תחת הפועל.

משל זה הכסא והמטה אשר הם עצם מורכב החומר וצורה, החומר יהיה העצים והצורה תהיה צורת הכסא והמטה והוא נופל תחת תנועת הנגר עשאו אם כן לא נשאר לגמרי אלא שהוא עצם פשוט, ונבאר אי זה מן העצמים הפשוטים הוא כי העצם הפשוט שני עצמים היולי וצורה ותהיה הצורה פשוטה כי היא אין צורה לה ולא

היולי

היולי, ואלו היתה הצורה צורה הייתה מצויירת לא צורה אם כן היא אחת מופרדת אינה נבראת משום דבר אבל נמצאת המצאת והיא עיקר כל הצורות, וכן ההיולי גם כן אין היולי לה והיא בעצמו היולי, ואלו היה לה היולי לא תהיה היולי והייתה עצם מורכב, ואם הייתה היולי מונח להפעלות וכל מונח להפעלות נופל תחת התנועה וכל נופל תחת התנועה נופל תחת הזמן והנפש עלת התנועה ומה שאין נפש לו אין תנועה לו והעלה למעלה מהעלול והנפש למעלה מהתנועה וההיולי תחת התנועה אם כן נראה מזה שהנפש אינו היולי אבל היא צורה, וזה יותר ראוי בה כיון שהיא מקום הצורה הכללית והיא המניעה לה והמראה לכל צורה בהיולי, ועושה אותה ומקיפה בכולה וההיולי נופל תחת הצורה והצורה נשואה עליה והנפש תצייר הענינים כמה שסידר אותה הבורא יתברך מן המעשה לה ומי שמצייר הדבר הוא יותר עליון ממנו והוא מקום לו, וכמו שמקום הגשמי מקום המקומות בו הצורה אשר תכלה אליה, והנפש למעלה הימנה צורה והיא צורות הצורות כלומר צורת כל צורה, הנה בארתי מזה כלו כי הנפש צורה בהכרח·

ונבאר איזו צורה היא, כיון שהצורה שתי צורות חושיית ושכליית החושיית כצורת אדם הנראית וצורת החותם ודומיהם והפיתוח והמטבע, והשכלית היא אשר הבדילה העניינים קצתם מקצתם והעמידה עצמותם, כאמרנו באדם מדבר, והדיבור הוא אשר הבדילו מן הבהמות ושניהם חיים מפני שהיא צורה שכלית כמו שהובדלה צורת הפשוט מצורת המטבע ושניהם כסף, ואם הייתה הנפש צורה מתוארת חושיית הידה מחויב שתהיה צורת האדם המתוארת החושיית עלת החוש והתנועה, ונתחייב מזה ג' ענינים, האחד מהם שיהיה החוש והתניעה בכל מה שיש לו תמונה ותואר יהיה עץ או נחושת או תואר מכותב ואין אנו מוצאים זה כוה כי אני נמצא המת בצורתו החושיית המוכתבת אין לו חיים ולא חוש ולא ידיעה, והיה ראוי גם כן שיהיה כל מה שישתנה מצורת האדם הנראית שום דבר שהנפש ותפסד כיון שהיא אותה הצורה ואין אנו מוצאים זה כן ונמצא האדם החי במחשבה אלו חתכו ידיו ורגליו ואזניו ונקרו עיניו ושינה כל תמונתו ותארו לא היה מונעו זה מן הידיעה והחוש והתניעה, אם כן הנפש במופת התבאר שאינה צורה תארית, ושהיא צורה שכלית והיא עלת התנועה לפי מה שזכרנו, ונבאר איזה צורת שכלית היא כי הצורה השכלית נחלקת לשני חלקים, דבקה להיולי בלתי נבדלת לה, ונבדלת להיולי נשארת בעצמותה, ונאמר כי הצורה השכלית היא אשר הבדילה הענינים קצתם מקצתם והעמידה עצמותיהם, וההושיירת הבדילה העצם והפרישו ממה שאין

בו

בו גדול כמו הנקפאים וזולתם והחושיית הבדילה הגדל והפרישה בינו ובין מה שאין חיים לו כמו הצמחים, והנפש המדברת הבדילה החי ושמה ממנו מדבר מבאר ומבדיל ממה שאין ביאור לו ולא הבדלה מבעלי חיים זולתו. ונבאר איזה צורה הוא באלו הדבקית לעצמותם הנבדלות להיולי, ונתחיל בהבדל הראשון אשר חלק העצם והיא הצורה הגשמיית, ונאמר כי הצורה הגשמיית גדרה אורך ורוחב ועומק, והוא שיעור יכנס קצתו לקצתו אלא תראה האורך אורך דבר אחר, והארוך ארוך כי הוא בעל אורך כי אם לא יהיה בעל אורך לא יהיה ארוך כיון שהאורך אורך דבר אחד, וכן העומק ההעמקות, והרוחב ההתרחבות, והעומק הרחב בעל היולי, והרוחב והעומק והאורך לא ימצאו אלא בהיולי, ומופת אחר, והוא שיאמר כל גשם ארוך רחב עמוק, וכל ארוך רחב עמוק גשם, אם כן אין אורך ואין רוחב ואין עומק אלא לבעל היולי, והאורך והרוחב והעומק לא ימצאו אלא בבעלי חומר בהכרח, וזה מה שרצינו לבארו, ונאמר גם כן שהנפש המגדלת צורה אחרת נכנסת על זאת הצורה הראשונה כמו שנכנסת צורת המזון על צורת המדבר והיא שיעור הגשם הגדל והוא כח תאוני יזון לגשם מוסיף בארכו רחבו ועמקו שומר אותו, כי הגשם אשר הוא בו מקבל ההפסד וההתכה באחד מן הזמנים, ושמה החכמה האלקית הנפש הצומחת ושומרת לגוף מחליפה מה שיחסר מעריםה לעצמותה, ואין לאבנים זה הכח כי הם גשמים קשים אינם מקבלים ההפסד אלא התקון, והושמה זאת הצומחת להשלימה הגוף ולהתם צורתו ושמירתו ואין פעולה לה תתפרד בה בעצמותה כי אם לא יהיה הפסד ולא התכה ולא תהיה תאוה מפרנסת ואם לא היה גשם לא היה גירול כיון שכל גדל מתפרנסת גשם וכל נפסר ניתך גשם ואם לא היה גשם לא תהיה נפש גדלה בהכרח אם כן הנפש הגדלה בהכרח בלת נבדלת מחומר, וזה מה שרצינו לבארו, ונאמר עוד שהנפש החיונית לה שלמות לגוף תכנס הגדול כמו שתכנס צורה החלוק על המזו והחיות גדרו התנועה והחוש והעתק, כי אנו אלו שמנו גדר החיות התנועה לא דבר אחר, היה לפי זה כל מתנועע בכל המתים חיות במין תנועה והיה נכנס בזה הצומח וזולתו, וכשאנו אומרים נעתק יצא הצומח מזה הגדר כיון שאין לו העתק ונכנס בו המיני כיון שהוא דבר נעתק וכן האויר גם כן, וכשאמרנו מרגיש יצא ממנו כל דבר אלא מה שהוא בעל חיים מעתיק, ונאמר כל מתנועע מרגיש, וכל מרגיש מתנועע, ונאמר גם כן בתנועה והעתק ונגלה עליהם לפי האמת בגשמים כי אם לא היה גשם לא היתה תנועה ולא העתק, ואם לא תהיה תנועה התנועה והעתק שהם מין לחיות לא יהיו אלא בגשם בהכרח, והחוש יחלק לחמשה חלקים, חוש הראות, וחוש

תשמע, וחוש הריח, וחוש הטעם, וחוש המשוש, ואם לא היה גשם לא היה דבור, ואם לא היה עין והיא כלי חושיי לא היה ראות אם כן אין מציאות לכח הרואה אלא בהיולי וכן השמיעה אם לא היה קול לא היה נשמע, והקול חיכוך הגשמים ואם לא היה גשם לא היה קול ואם לא תיתה הכלי המרגיש לקול והוא האוזן לא היה חושי, אם כן אין מציאות לכח המרגיש אלא בהיולי, והמורח גם כן גשם ואם לא היה גשם לא היה ריח, וכן המוטעם והממושש כי כל חם וקר ולח ויבש גשם וכל מרגיש גשם, הנה התבאר שהנפש החיונית אין מציאות לה אלא בהיולי כיון שאין פעולה לה תתפרד בה בעצמותה, כי התנועה לחי אמנם היא לבקש המזון בהיותו נעתק ממקום אל מקום ובריחתו ממה שיזיקנו ויהיה נעתק ממקום ההיזק אל מקום התועלת, כיון שלא יסבול עצמותו לעמוד במקום אחד כמו הצומח והראות לראות הענינים אשר יזיקו לו קודם שיגיעו לו ויניחם ומה שיהיה מועיל לו יכוון אליו, והשמיעה כמו כן ישמעו בהם הקולות ויורה בו על האישים הנופנים אשר לא יראם ראותו ויורה בו על מה שיהיה מזיקו ועל מה שיהיה ניאות לו מן הנאהב אצלו ומה שיהיה שמירה לגופו, והריחה לדעת הרוחניים אשר יורהו על מה שיפרנס אותו ויהיה טוב לו להעמיד גופו, והטעם למען ידע מה שניאות לטבעו ומה שיברח ממנו טבעו, והמישוש להיות נזהר על הדברים המזיקים לו והחליים וישמר בזה כי הוא אם לא יהיה ממשש לא היה חולת ואלו לא היה חולה לא נשלמה לו יצירה, והנפש החיונית אין פעולה לה ולא הראות אלא בהיולי והיא מעשה הצורה הנאותה להיולי, והנפש החיונית שיעור לגשם דק אוירי. והנפש הצומחת שיעור לגשם עבה ארציי, והגשם האוירי הדק מקום לגשם הגס, ותתלה הנפש החיונית בגשם הדק אשר הוא הרוח המקיף ובתנועתה תהיה פועלת והגשם מתפעל ויצא לחוץ, המשל כזה אשר כפועל ובאויר והוא הרוח להמשל אשר בכח הנשקע בגוף ויהיה סובב הדק סביב הקשה בתנועה ויתואר הגשם ותתראה הצורה ויצא לחוץ ההמשל לעין, ויהיה ההמשל הנשקע אשר בגשם והיא הנפש הצומחת לגשם נוסף בו להיות לו חוג ושיעור ופורמא ותהיינה הנפש והרוח מקום נושא קונה מניע, ותהיינה הקפת הצומחת בתוך הגוף והחיונית מחוצה לו המאחרת לה קנין והשימוש, והאחרת לה היצורה והציור, ולולא התפשטת הפנימית לנראית ודבקותה יחד לא נשלמה צורת הגשם, וכן התמשל ההוות אשר בגרעינה מהאילן כי צורת האילן נשקעת בה ולא תוכל אותה הגרעינה להראות הצורה הגשמית ולא הצורה הפנימית הנשקעת באותה הגרעינה אלא בעזרת הזמן והנהגת הזורע. והרוח בלעז אישפריט ירחמך השם היא תכלית הגשם ושלמותו הפסקתו

ואין

ואין אחר הרוח הגשם והבן זה׃ ומדרגות הגשם עשרה, האבן, והעפר, והטיט, והמים, והעשן, והאיד, והרוח, והאויר, ותנשיבה, והריח, והנפש המחצבית תלויה ביותר קשה, והצומחת ביותר ממוצע, והנפש החיונית ביותר דק אשר הוא הרוח והיא תכלית ההיולי ושלמותו, והנפש החיונית מתדבקת מבחוץ מקיפה בו והיא מקום לו כמו שהצומחת נשקעת בתוך הגשם והיא המשל בו והבן, והראיה על שהצומחת לא תדע אלא הגשם ולא תמצא אלא בו מרוב צרכו לו כי הבעלי חיים והצומח מפני היות בהם שתי אלו הנפשות אינם יכולים לעמוד בכל זמן זולתי פרנסת הגשמים כי הם לא יודיעו אלא הגשמים לתאותם להשאר כי אין להם השארות אלא בהשארתו והוא ניגר ניתך והוצרכה תאות ההשארות להחליף מה שנחסר כדי שלא יתוך בהתוך הגשם ואלו היה לה השארת זולתו לא היה משגיח בו, אבל שם הבורא זה מדרגה וחכמה לשלמות הנפש המדברת ושלמותה בהיולי ומפני זה תהיה זאת הנפש הדבקה לגוף משרת אותו׃ ואמנם שתי אלו הנפשות עם הנפש המדברת כמו המלך בבית מלכותו עם עבדיו, העבדים יתקנו הבית ומושבו למלך וישגיחו בשמירתו אין להם מדרגה אלא זאת ולא תועלת, והמלך יעמוד במושב אחר השלמו ותיקונו ופישוטו ויתראה בו משפט המלך ומצותו ואין למלך לראות בשמירת המושב ולהשגיח בו ולכבדו, אבל הושם להראות בו חוקיו ומצותיו, וכן הנפש החיונית והנפש הצומחת אמנם הושמו להשלמת הגשם ותיקונו ועמידתו והראות הנפש המדברת עניינה בו׃ ומפני היות הנפש הצומחת נשקעת בגוף כמו שאמרנו אינה יכולה לעמוד מהפרנסה בגשמים וכן החיוניית נשקעת ברוח שהיא חומר שלה אינה יכולה לעמוד בלתי פישוט זמן תמיד׃ ומפני היות האישפריטו אחרים מדרגות ההיולי והנפש החיונית שקועה בו ואין למעלה מהרוח מדרגה לגשם ותהיה הנפש המדבורת למעלה מהחיונית במדרגה, התבאר בהכרח שהיא אין היולי לה אלא שהיא דבקה בהיולי מבחוץ, ומפני היותה דבקה בגוף ניתלה בו במדרגה האחרונה בו והבן זה. ובהיותה שלמה ושבה שכל גמור בפועל לא דבקה בו מבפנים ולא מבחוץ כמו השכל ואינה נתלה בו ואף ע״פ שיפרד ממנו ולא ימצא ג״כ לנפש הצומחת ולא לחיונית פעולה תהיה נפרדת בו חוץ מן הגשם ולא לה טבע חוץ מן הגשמים, וכן הצומחת והחיונית אין לה אלא שמירת הגשם בתאוה ובהעתק לבקש המזון וכל אשר קרא הגשם אליו ברצוניו בזמנו אשר יקראנו, ומצאנו הנפש המדברת הפך זה לפעולות נגדלות ותהיה נפרדת בהם מהגוף כחכמה בטנין אשר לא תתמשל, וידיעת עלות ענינים ולבקש הנעלמות ולהבדיל הספיקות והעניינים אשר סרו מהתמשל להראות העניינים הדקים, ואין אלו

מצד הגוף ולא לבעליה תועלת ולא היזק, ונמצא הנפש המדברת בעת השינה אינה צריכה להיולי ותעזוב מעשה הגוף ותתפרד בעצמה ותגיד בזה צורת העניינים מושכלים בלתי מורגשים מופשטים מהיולי והגשמות מתרוממת למעלה מזה כולו, והורנו זה על שמדרגתה למעלה מההיולי והגשמה ואלו היתה נשקעת לא היית מוצא בעצמה צורה אין היולי לה כמו שלא תמצא נפשות הבהמות שהם אינם משכילות העניינים הרוחנים ולא ישיגום ואין להם השארות בעצמותם בהמשלים, אבל תהיינה נפשות הבהמות סכלות מפני היותן נשקעות בהיולי ופישוטם וצרכם לגסות הגשם ועיבויו וחשיכתו, והשכל לא יסבול שום דבר בחילופו כיון שאין היולי לו ימצאנו וישמח וייטב לו לראות העניינים והוא מוסר מהגשם בלתי מתפשט בו אורו מקיף במה שתחתיו כנפשות ובגופות וזולת זה• ועוד שהנפש המדברת תחת השכל בידיעה, שהיא תחתיו במדרגה והיא נדבקת עם ההיולי והוא מקום לו והוא הרוח והחיונית נשקעת בו כלומר בגשם שממלאה ונטבע בה כהטביע הצורה בפורמא, והצומחת חשובה אין ידיעה לה כי הגשם אשר הוא בו גס ועב וקשה מאד רחוק מהדקות והאור. ולנפש המדברת טבע תהיה נפרדת בו מהגשם ותנגדהו בפעולתו, כי הגשם והנפש העיונית והנפש הצומחת קוראים גילוי מדה בתאוות מתאוות הגשם כמו האכילה והשתיה ותשמיש המטה והשחוק וזולת זה מן התאוות הגופניות הבהמות שהם מטבע הגוף והנפש הצומחת, ונמצא הנפש המדברת תמנע זה ותאסרנו ותשלוט על התאוה ותהפכנה ותטחנה, ואם היא רוצה תתירנה ותוסיף בה ואם תרצה תבטלנו ויש לה הבחירה בזה, ואין לנפש הצומחת ולא לחיונית זה היכולת כי שניהם לא יקדימו שום דבר ולא יאחרוהו, ויורה זה על שטבע הנפש המדברת יוצאת מטבעה מרומם ועליון למלך עליה והשופט על הדבר הוא יותר מעולה ממנו יותר עליון, ונמצא בנפשות המדברות מי שנצח תאותו על שכלו ושמו שופט עליו, וזה ליצירה מבוארת, והעלה בזה מפני היות הנפש השכלית נשקעת בגוף מוקפת בו מעליון העליונים עד השפל שבשפלים מקום התאוה ועולמה ומקום החושך ומנוחתה והייתה הנפש המדברת מוטה בזה המקום ונפסקת מעולמה ויורה על קצת חלקידה מחליי התאוה מקרה ממקריה ולולי כח עצמותה ומה שהמשיך הבורא ית' לזה מן הפעולה והשמירה כמעט שאבדה•

וראיה אחרת על הנפש המדברת יוצאת מן ההיולי שאנו נמצא הגוף יגדל ויכלה אל תכלית אחד ואחר כן ירד ויתך, ונמצא הנפש הצומחת תוסיף ותתחזק בתחלת הגידול והגשם, ואחר כן יחלש כחה עד שתמה בהמחות הגוף וכן תעשה הנפש החיונית שוה, ואנו מוצאים הנפש המדברת בפועל הפך זה כשתשלם בחכמה ובידיעה

ובאמת

ובאמרת ותקבל מוסרים טובים ומעשים נעים מרוצים לנפשו בגידול ובתוספת ותקנה אורה וכח ובהירות והשיגה דקות העניינים והגיעה לדעת הנסתרות וכל שכן בדקדוקי השכל והבדילה העניינים וחלקה בין הספיקות ותסיב עליהם. ואנו רואים הגוף והכח החיונית ממנו ושהוא אחריתה עד המהות, והנפש המדברת הפך זה כי אשר יחסר הגשם היא תהיה שלמה ותתרחב, והתירה המסך מפני חסרון הגוף ושפלותו ותהידה היא והנפש החיונית והצומחת שתי קצוות בחסרון ובעילוי. וידענו מזה כולו שהעולם שני עולמית פשוט ורוחניי אוריי שכלי נח למעלה מהתניעה והזמן והוא עלת התניעה והזמן כעל צורות שכליות ועניני חכמה רוחנים פשוטים ישאם בעצמו, וזה העולם ממנו הנפש המדברת, ועולם גשמי אבל חי מתנועע נופל תחת התנועה והזמן והבלייה בעל צורות גשמיות היואלנית מורכבות ישאם בעצמו, וממנו גופיתינו החיים, והשלמת זה המורכב בפשיט והשלמת הפשוט במורכב, והאחד זה העולם והשני העולם הבא והיותר ראשון נשתמר ולו היפקד המורכב אל עצמו לא התקיים ולא נשתיור כלל כו ולא נעכר והיה נפסד בלא זמן והייתה נחה צורתו וכטלה תנועתו ואבד סדרו, יתברך המנהיג להם כולם אשר קשר הרך בקשה וחיבר הכבד בנקל עד שעולם היה מתואר וקשור ונראה בו הסדר, כן הבורא יתעלה ויתב' שמו יפעל מה שירצה.

נשלם המאמר במהות הנפש לאבונצר אלפרבי,
ת"ל יתב' אשר חסד לאלפים לשומרי מצותיו נוצר

וכזה תם המחברת בעזרת האל אשר לו התחלה והתפארת.

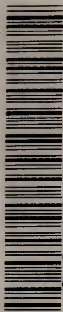

(המאמר כחובת המעתיקים אשר יעדתי בהקדמתי לתיתו באחרית החוברת הזאת, הניעני רפיון גווי כעת עד כי בלתי אפשרית הוא לי לתת לו מקום פה, וגם כי נחפז הנני ללכת למסעי לקביץ הגדול כעת בעיר לייפציג לעשות מה לטובת מכירת החבורים שלי אשר יצאו לאור ע"י עד כה).

מודעא

כל החבורים אשר יצאו לאור עולם על ידי, עד היום, ימצאו להשיגם, אצל ביכהאנדלונג א. אשער עט קאמפניא ברלין אונטר דיא לינדען נומ. 20.

3 1761 06634173 6